

สำนักงานบัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยแม่โจ้

ระดับการประเมินคุณภาพ

ดีเยี่ยม

ดีมาก

ดี

ปานกลาง

การพัฒนาวิทยุชุมชนโดยการมีส่วนร่วมในจังหวัดลำปาง

คู่มือฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่งของความสมบูรณ์ของการศึกษาตามหลักสูตร
ปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาบริหารศาสตร์
สำนักบริหารและพัฒนาระบบราชการ มหาวิทยาลัยแม่โจ้

พ.ศ. 2553

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยแม่โจ้

ใบรับรองคุณวุฒิพนธ์

สำนักบริหารและพัฒนาวิชาการ มหาวิทยาลัยแม่โจ้
ปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาบริหารศาสตร์

ชื่อเรื่อง

การพัฒนาวิทยุชุมชนโดยการมีส่วนร่วมในจังหวัดลำปาง

โดย

ธนกร น้อยทองเล็ก

พิจารณาเห็นชอบโดย

ประธานกรรมการที่ปรึกษา

.....
(รองศาสตราจารย์ ดร.เฉลิมชัย ปัญญาดี)
วันที่ 6 เดือน มิถุนายน พ.ศ. 2553

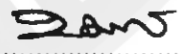
กรรมการที่ปรึกษา

.....
(อาจารย์ ดร.นวลิตสารุ่ ต้นสอน)
วันที่ 7 เดือน มิถุนายน พ.ศ. 2553

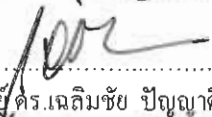
กรรมการที่ปรึกษา

.....
(รองศาสตราจารย์ ดร.เทพ พงษ์พานิช)
วันที่ 6 เดือน มิถุนายน พ.ศ. 2553

กรรมการที่ปรึกษา

.....
(อาจารย์ ดร.สมคิด แก้วทิพย์)
วันที่ 6 เดือน มิถุนายน พ.ศ. 2553

ประธานกรรมการประจำหลักสูตร

.....
(รองศาสตราจารย์ ดร.เฉลิมชัย ปัญญาดี)
วันที่ 6 เดือน มิถุนายน พ.ศ. 2553

สำนักบริหารและพัฒนาวิชาการรับรองแล้ว

.....
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.จ่านีเยร ยศราช)
ประธานกรรมการบัณฑิตศึกษา
วันที่ 6 เดือน มิ.ย. พ.ศ. 53

ชื่อเรื่อง	การพัฒนาวิद्यชุมชน โดยการมีส่วนร่วมในจังหวัดลำปาง
ชื่อผู้เขียน	นายธนกร น้อยทองเล็ก
ชื่อปริญญา	ปรัชญาคุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาบริหารศาสตร์
ประธานกรรมการที่ปรึกษา	รองศาสตราจารย์ ดร.เฉลิมชัย ปัญญาดี

บทคัดย่อ

การวิจัย เรื่อง การพัฒนาวิद्यชุมชน โดยการมีส่วนร่วมในจังหวัดลำปาง มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาความสอดคล้องของแนวคิดและการดำเนินงานวิद्यชุมชน กับปรัชญาและวัตถุประสงค์ของวิद्यชุมชน 2) ศึกษาปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับการดำเนินงานวิद्यชุมชน 3) เพื่อพัฒนาวิद्यชุมชน โดยการมีส่วนร่วมของชุมชน 4) ประเมินผลการดำเนินการพัฒนาวิद्यชุมชน โดยการมีส่วนร่วมในจังหวัดลำปาง

การดำเนินการวิจัยใช้กระบวนการวิจัยและพัฒนา วิद्यชุมชนคนแม่ทะ ตำบลป่าตัน นาครัว อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง โดยการมีส่วนร่วมของชุมชน ด้วยการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ด้วยกระบวนการ AIC. (Appreciation Influence Control) และผู้วิจัยได้ประเมินผลการพัฒนาวิद्यชุมชน โดยการมีส่วนร่วม ผลการวิจัยพบว่า

1. จากการศึกษาความสอดคล้องของแนวคิดและการดำเนินงานวิद्यชุมชนกับปรัชญาและวัตถุประสงค์ของวิद्य พบว่า วิद्यชุมชนมีการนำเสนอรายการไม่ตอบสนองความต้องการของท้องถิ่นในการพัฒนาเพื่อให้เกิดความเจริญก้าวหน้า และเปลี่ยนแปลงสังคม เพราะวิद्यชุมชนโดยส่วนใหญ่เปิดโอกาสให้คนในชุมชนมีส่วนร่วมน้อย จะเห็นได้ว่าแตกต่างกับหลักปรัชญาของวิद्यชุมชน กล่าวคือ เป็นวิद्यโดยประชาชน ของประชาชน และเพื่อประชาชน ซึ่งต้องเข้าถึงง่าย ให้ประชาชนมีส่วนร่วมที่นอกเหนือจากการมีส่วนร่วมในฐานะผู้รับสาร คือ การมีส่วนร่วมในฐานะผู้ผลิต และผู้กำหนดนโยบาย

2. ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับการดำเนินงานวิद्यชุมชน พบว่า ปัจจัยด้านการเมืองวัฒนธรรมประเพณี ปัจจัยด้านเศรษฐกิจ รวมไปถึงปัจจัยด้านความรู้เกี่ยวกับวิद्यชุมชน ชาวบ้าน (ผู้ฟัง) มีความรู้น้อย ทำให้ไม่กล้าแสดงออกในการมีส่วนร่วม ปัจจัยทักษะการสื่อสาร ตัวผู้ดำเนินการ มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการดำเนินงานวิद्यชุมชน เพราะหากนักจัดรายการขาดทักษะการสื่อสาร จะทำให้การดำเนินงานของวิद्यชุมชนล้มเหลวหรือผู้รับฟังอาจเปลี่ยนแปลงทัศนคติ และปัจจัยด้านรูปแบบเนื้อหาการส่งสาร จะมีความสัมพันธ์กับการดำเนินงานของวิद्यชุมชนเนื่องจาก

รูปแบบการส่งสารที่แตกต่างกันก็จะส่งผลให้การดำเนินงานของวิद्यชุมชนแตกต่างกันออกไป โดยบางแห่งมุ่งเน้นการนำเสนอข่าวสารสินค้า บางแห่งมุ่งนำเสนอความรู้ทางวิชาการ

3. การพัฒนาวิद्यชุมชนโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน ได้มุ่งเน้นองค์ประกอบสำคัญ 3 ประการให้เกิดขึ้นในชุมชน คือ 1) การก่อตั้งและดำเนินงานต้องอยู่บนฐานของปรัชญาแนวคิดวิद्यชุมชน 2) มีการจัดทำฐานข้อมูลเกี่ยวกับตัวบุคคล และ 3) การสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชนในทุกระดับทั้งในฐานะผู้รับสาร ผู้ผลิต และผู้กำหนดนโยบาย ต้องมีการประเมินการมีส่วนร่วมในทุกระดับ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการประเมินผู้ฟัง เพื่อทราบความต้องการและความคาดหวัง เพื่อนำไปสู่การพัฒนา รูปแบบเนื้อหารายการในการดำเนินรายการที่สอดคล้องเหมาะสม และเป็นประโยชน์ต่อผู้รับสารมากที่สุด

4. ผลการประเมินการพัฒนาวิद्यชุมชนโดยการมีส่วนร่วมในจังหวัดลำปาง พบว่าการพัฒนาวิद्यชุมชนมีการพัฒนาไปในทิศทางที่สอดคล้องกับหลักการของการเป็นวิद्यชุมชนเพิ่มขึ้น ชุมชนมีส่วนร่วมเพิ่มขึ้นทั้งในมิติของผู้รับสาร ผู้ผลิต และผู้กำหนดนโยบาย

Title	The Participatory Development of Community Radio in Lampang Province
Author	Mr. Thanakorn Noithonglek
Degree of	Doctor of Philosophy in Administrative Science
Advisory Committee Chairperson	Associate Professor Dr. Chalermchai Panyadee

ABSTRACT

The objectives of this study were to: 1) investigate the conformity of concept and community radio operation; 2) investigate factors related to the community radio operation; and 3) develop the community radio operation; and 4) evaluate the participatory community radio operation in Lampang province. This study employed the process of research and development conducted with Mae Tha community radio operation, Panuntakrua sub – district, Mae Tha district, Lampang province. This was participated by people in the local community. Appreciation influence control was employed in this participatory action research. Results of the study revealed the following:

1. It was found that the community radio operation presented radio programs which did not meet needs of people in the local community in terms of community program or development as well as positive social change. This was because most of the community radio programs little focused on the provision of an opportunity to participate in community development. This could be seen that it was different from the philosophy of the community radio operation. That was, the community radio programs were aimed to benefit local people in terms of local people participation in the production and policy determination.

2. For factors related to the community radio operation, it was found that factors on politics, tradition, and knowledge on community radio operation were related to a low level of local people knowledge on the said factor. This made them show their opinions in the radio operation participation. In fact, factors on form and content to be delivered to audiences were related to the community radio operation. This was because different message delivering results in different radio operation. That was, some focused on commercial aspect whereas some other focused on academic knowledge.

3. The development of participatory community radio operation focused on three components: 1) establishment and operation of the radio operation based on the philosophy and concept of local community; 2) preparation of database concerning personal data; 3) creation of people participation among message receivers, producers and policy determiners. This must have mutual evaluation of all levels; particularly on the evaluation of audiences in order to find out their needs and expectations.

4. Results of the evaluation on the development of participatory radio operation showed that it conformed to the principle of the community radio operation. That was, message receivers, producers, and policy determines had an increase of the participation in the community radio operation.

กิตติกรรมประกาศ

ข้าพเจ้าขอกราบขอบพระคุณ สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา (สกอ.) ที่สนับสนุนทุนการศึกษาในโครงการเครือข่ายเชิงกลยุทธ์เพื่อผลิตและพัฒนาอาจารย์ในสถาบันอุดมศึกษา

ขอกราบขอบพระคุณ รองศาสตราจารย์ ดร.เฉลิมชัย ปัญญาดี ประธานกรรมการที่ปรึกษา ซึ่งได้ให้คำปรึกษา แนะนำ ช่วยเหลือศิษย์ด้วยความเมตตา พร้อมด้วย รองศาสตราจารย์ ดร.เทพ พงษ์พานิช อาจารย์ ดร.ญาลิสารัฐ ดันสอน และอาจารย์ ดร.สมคิด แก้วทิพย์ กรรมการที่ปรึกษา ที่ได้คำแนะนำ ตรวจสอบแก้ไข จนเสร็จสมบูรณ์ รวมทั้ง ดร.เมธิ พยอมยงค์ ประธานกรรมการสอบ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อภิชาติ ไตรแสง กรรมการสอบ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ปรารธนา ยศสุข ผู้อำนวยการวิทยาลัยบริหารศาสตร์ และคณาจารย์ทุกท่านที่บริหารหลักสูตรอย่างมีประสิทธิภาพ

ขอขอบพระคุณ ผู้ช่วยศาสตราจารย์เล็ก แสงมีอานุภาพ อธิการบดีมหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง อาจารย์วิรัช ไชยรักษ์ รองอธิการบดีฝ่ายวิชาการ และอาจารย์ ดร.สุเทพ ทองคำ อดีตคณบดีคณะวิทยาการจัดการ ที่อนุญาตให้ลาศึกษาต่อ ซึ่งเป็นแรงผลักดันสำคัญต่อการพัฒนาบุคลากรทางการศึกษา

ขอขอบคุณ นายสุริยา วันใจ หัวหน้าสถานีวิทยุชุมชนคนแม่ทะและคณะกรรมการประชาชน องค์การภาครัฐและเอกชนในพื้นที่อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง อาจารย์วันชัย เจือบุญ รองอธิการบดี วิทยาเขตเพชรบุรี มหาวิทยาลัยศิลปากร ดร.นิตยา วงศ์ยศ ดร.สถาพร แสงสุโพธิ์ นางสาวพรนภา บุญนำมา จำปีตรีหญิงนันทา หอมแก่นจันทร์ นายวชิระ คุณากิตติกุล เพื่อนนักศึกษาปริญญาเอก บริหารศาสตร์ รุ่น 1 ทุกท่าน เจ้าหน้าที่ของวิทยาลัยบริหารศาสตร์ มหาวิทยาลัยแม่โจ้ และอีกหลายท่านที่ไม่ได้กล่าวนามในที่นี้ ที่ให้กำลังใจ ช่วยเหลือ สนับสนุน จนกระทั่งสำเร็จการศึกษา

ขอกราบขอบพระคุณอย่างยิ่งต่อ นางบัวจันทร์ น้อยทองเล็ก มารดา ที่เห็นคุณค่าของการศึกษา ส่งเสริมการศึกษาและให้กำลังใจแก่บุตรมาตลอดชีวิต ขอขอบคุณนายนคร น้อยทองเล็ก พี่ชาย คานดาร์วงหญิงวรธีรา น้อยทองเล็ก พี่สาวสำหรับความห่วงใยในสุขภาพ ท้ายนี้ ขออุทิศคุณงามความดีที่เกิดขึ้นจากงานวิจัยในคุุณภูมิตั้งนี้ แด่ นายณรงค์ชัย น้อยทองเล็ก บิดาผู้ล่วงลับ และครูอาจารย์ทุกท่านที่ประสิทธิประสาทวิชาแก่ข้าพเจ้าตั้งแต่เกิดจนถึงปัจจุบัน

ธนกร น้อยทองเล็ก

สิงหาคม 2553

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อ	(3)
ABSTRACT	(5)
กิตติกรรมประกาศ	(7)
สารบัญ	(8)
สารบัญตาราง	(10)
สารบัญภาพ	(12)
สารบัญตารางผนวก	(13)
สารบัญภาพผนวก	(14)
บทที่ 1 บทนำ	1
ปัญหาการวิจัย	4
วัตถุประสงค์ของการวิจัย	7
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	8
ขอบเขตการศึกษา	8
ข้อจำกัดในการวิจัย	10
นิยามศัพท์ปฏิบัติการ	10
บทที่ 2 การตรวจเอกสาร	12
แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการสื่อสาร	12
ทฤษฎีการสื่อสารเพื่อชุมชน	21
ทฤษฎีการสื่อสารแบบมีส่วนร่วม	24
แนวคิดเกี่ยวกับการสื่อสารเพื่อการพัฒนา	46
แนวคิดเกี่ยวกับวิทยุท้องถิ่น วิทยุเพื่อชุมชน และวิทยุชุมชน	69
ทฤษฎีประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม	86
แนวคิดฉันทกัมมัตถ์ภายในชุมชน	88
แนวคิดเรื่องชุมชน	89
งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	92
เทคนิคที่นำมาใช้ในกระบวนการพัฒนาการมีส่วนร่วม	96
เทคนิคการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมด้วยกระบวนการ AIC	105
กรอบแนวคิดงาน	109

	หน้า
บทที่ 3 วิธีดำเนินการวิจัย	114
ขั้นตอนและวิธีดำเนินการวิจัย	114
ประชากรและเลือกกลุ่มตัวอย่าง	114
สถานที่ดำเนินการวิจัย	116
เครื่องมือที่ใช้ในการรวบรวมข้อมูล	117
บทที่ 4 ผลการวิจัยและวิจารณ์	120
ตอนที่ 1 ลักษณะทั่วไปของวิद्यชุมชนในจังหวัดลำปาง	120
ตอนที่ 2 เพื่อศึกษาความสอดคล้องของแนวคิดและการดำเนินงานของ วิद्यชุมชน กับปรัชญาและวัตถุประสงค์ของวิद्यชุมชน	126
ตอนที่ 3 เพื่อศึกษาปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับการดำเนินงานวิद्यชุมชน	136
ตอนที่ 4 เพื่อพัฒนาวิद्यชุมชนโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน	151
ตอนที่ 5 เพื่อประเมินผลการพัฒนาวิद्यชุมชนโดยการมีส่วนร่วมใน จังหวัดลำปาง	171
บทที่ 5 สรุปอภิปรายผล และข้อเสนอแนะ	189
สรุปผลการศึกษา	190
การอภิปรายผลการวิจัย	192
ข้อเสนอแนะ	200
ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย	200
ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติ	201
ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป	202
บรรณานุกรม	203
ภาคผนวก	210
ภาคผนวก ก เครื่องมือการวิจัย	211
ภาคผนวก ข รายชื่อผู้เชี่ยวชาญตรวจแบบสอบถาม	216
ภาคผนวก ค รายชื่อวิद्यชุมชนในจังหวัดลำปาง	218
ภาคผนวก ง หลักเกณฑ์และวิธีการอนุญาตประกอบกิจการบริการ ชุมชนชั่วคราว (วิद्यกระจายเสียงชุมชน)	225
ภาคผนวก จ ภาพกิจกรรม	234
ภาคผนวก ฉ บริบทอำเภอแม่ทะ จังหวัดเชียงใหม่	240
ภาคผนวก ช ประวัติผู้วิจัย	264

สารบัญตาราง

ตาราง		หน้า
1	การตั้งสถานีวิทยุชุมชน แยกตามอำเภอ	121
2	การตั้งสถานีวิทยุชุมชน แยกตามสถานที่ตั้ง	122
3	การตั้งสถานีวิทยุชุมชน แยกตามความรับผิดชอบหลักในการบริหารจัดการ	122
4	การตั้งสถานีวิทยุชุมชน แยกตามปี	123
5	ภาพรวมของรายการวิทยุ	124
6	เนื้อหาสาระที่สอดแทรกในรายการเพลง	125
7	แหล่งที่มาของทุนดำเนินการ	126
8	ความสอดคล้องของการดำเนินงานตามปรัชญาวิทยุชุมชน	135
9	แผนปฏิบัติการ (action plan)	167
10	จำนวนและร้อยละตามลักษณะของผู้ฟังวิทยุชุมชนจำแนกตามเพศ	172
11	จำนวนและร้อยละตามลักษณะของผู้ฟังวิทยุชุมชนจำแนกตามช่วงอายุ	172
12	จำนวนและร้อยละตามลักษณะของผู้ฟังวิทยุชุมชนจำแนกตามอาชีพ	173
13	จำนวนและร้อยละตามลักษณะของผู้ฟังวิทยุชุมชนจำแนกตามระดับการศึกษา	174
14	จำนวนและร้อยละตามลักษณะของผู้ฟังวิทยุชุมชนจำแนกตามสถานที่รับฟัง	174
15	ค่าเฉลี่ย ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐานและระดับการมีส่วนร่วมในฐานะผู้รับสาร (audience) ก่อนการพัฒนา	175
16	ค่าเฉลี่ย ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน และระดับการมีส่วนร่วมในฐานะผู้ผลิต (producer) ก่อนการพัฒนา	177
17	ค่าเฉลี่ย ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐานและระดับการมีส่วนร่วมในฐานะผู้กำหนดนโยบาย (policy planner) ก่อนการพัฒนา	178
18	สรุประดับการมีส่วนร่วม 3 ระดับ ก่อนการพัฒนา	179
19	ค่าเฉลี่ย ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐานและระดับการมีส่วนร่วมในฐานะผู้รับสาร (audience) หลังการพัฒนา	180
20	ค่าเฉลี่ย ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน และระดับการมีส่วนร่วมในฐานะผู้ผลิต (producer) หลังการพัฒนา	181

21	ค่าเฉลี่ย ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐานและระดับการมีส่วนร่วมในฐานะผู้กำหนดนโยบาย (policy planner) หลังการพัฒนา	183
22	สรุประดับการมีส่วนร่วม 3 ระดับ หลังการพัฒนา	184
23	ผลการเปรียบเทียบการประเมินการมีส่วนร่วมในฐานะผู้รับสารก่อนและหลังการพัฒนา	185
24	ผลการเปรียบเทียบการประเมินการมีส่วนร่วมในฐานะผู้รับสารก่อนและหลังการพัฒนา	186
25	ผลการเปรียบเทียบการประเมินการมีส่วนร่วมในฐานะผู้กำหนดนโยบายก่อนและหลังการพัฒนา	

สารบัญภาพ

ภาพ	หน้า
1 แบบจำลองกระบวนการสื่อสารของอริสโตเติล	14
2 แบบจำลองของลาสเวลล์	15
3 แบบจำลองของเซนนอน และวีเวอร์	16
4 แบบจำลองของเวสเลย์และแมคคีน	17
5 แบบจำลองของเวสเลย์และแมคคีน	18
6 แบบจำลองของเบอร์โต	20
7 กรอบในการอธิบายและวิเคราะห์การมีส่วนร่วมของ Cohen และ Uphoff	33
8 วงจรการแสวงหา (ความรู้-การกระทำ)	98
9 การพัฒนามุ่งสู่การแก้ปัญหาของชุมชน	102
10 กรอบแนวคิดการวิจัย	113
11 ปรัชญาและลักษณะสำคัญของวิทยุชุมชน	129
12 ความแตกต่างของวิทยุ	131
13 รูปแบบจำลองการสื่อสารของชเรมม์	148
14 อุปกรณ์การจัดรายการ ในห้องส่งวิทยุชุมชนคนแม่ทะ	154
15 การพัฒนาวิทยุชุมชนคนแม่ทะ ด้วยเทคนิค AIC	167
16 Mind Map การพัฒนาวิทยุชุมชน โดยการมีส่วนร่วม	188

สารบัญตารางผนวก

ตารางผนวก

หน้า

1

ข้อมูลรายชื่อโรงเรียนระดับประถมศึกษา อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง

250

สารบัญภาพผนวก

ภาพผนวก		หน้า
1	ลงทะเบียนเพื่อรับเอกสาร	235
2	แบ่งกลุ่มระดมความคิด	235
3	กลุ่มนักจัดรายการวิทยุสถานีหลัก	236
4	ตัวแทนละกลุ่มนำเสนอผลการระดมความคิด	236
5	สรุปบทเรียน	237
6	บันทึกภาพหมู่ร่วมกัน	237
7	บันทึกภาพหมู่ร่วมกันภายหลังเสร็จสิ้นกิจกรรม	238
8	ที่ตั้งห้องส่ง บริเวณที่ว่างข้างวัดหัวฝาย ด้านท้ายฝายกั้นน้ำของชุมชน	238
9	สภาพเสาสูง ขนาดสูง 30 เมตร	239
10	สภาพถนนเข้าตำบลบ้านกิ้วและตำบลสันคองแก้ว	242
11	แผนที่แบ่งเขตการปกครองอำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง	243
12	พื้นที่การประกอบอาชีพทางด้านเกษตรของอำเภอแม่ทะ	247
13	โบราณสถานอุโบสถเก่าแก่ของบ้านแม่ไทย อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง	252
14	การก่อสร้างทรายภายในวัด	253
15	ลำน้ำจาง อำเภอแม่ทะ	254
16	ฝายน้ำแม่จางบ้านน้ำโห่ง	263

บทที่ 1

บทนำ

ในยุคปัจจุบันอาจเรียกได้ว่าเป็นยุคของการสื่อสาร การปฏิวัติการสื่อสารมวลชนได้เกิดขึ้นในหลายส่วนของโลก คนทันสมัยคือคนที่อาศัยอยู่ในสังคมที่เต็มไปด้วยข่าวสาร (เสถียร เศษประทับ, 2531ก: 1) การสื่อสารในสังคมมีจุดประสงค์สำคัญประการหนึ่ง ได้แก่ การหวังให้สังคมเกิดความเข้าใจกัน เป็นปึกแผ่น สามารถกระทำกิจกรรมร่วมกันได้ (อนุช อาภาภิรม, 2545) การสื่อสารนับเป็นเครื่องมือที่จะนำไปสู่การพัฒนาได้ (เกศินี จุฑาวิจิตร, 2540: 60-62)

ในสังคมไทย วิทยุและโทรทัศน์ เข้าถึงครัวเรือนมากกว่าสิ่งพิมพ์ เพราะผ่านทางหูทางตา โดยไม่ต้องใช้จินตนาการผ่านตัวอักษร คนอ่านหนังสือไม่คล่องก็รับรู้ผ่านวิทยุและโทรทัศน์ได้ โทรทัศน์นับว่าเป็นสื่อที่เร้าอารมณ์ความรู้สึกได้มากที่สุด เพราะสามารถใช้สี แสง เสียง และภาพกระตุ้นประสาทหู ประสาทตา และอารมณ์ได้พร้อมๆ กัน ในขณะที่วิทยุ โดยวิธีการและขั้นตอน สามารถเป็นสื่อสองทางได้ง่าย ด้วยกระบวนการสนทนาแลกเปลี่ยนผ่านสายตรงระหว่างผู้ส่ง และผู้รับ ระหว่างคู่ความคิด คู่สื่อสารต่าง ๆ ซึ่งโทรทัศน์ก็สามารถทำได้เช่นเดียวกัน ในแง่นี้ วิทยุ โทรทัศน์ ส่งสาร สร้างการรับรู้อารมณ์และความรู้สึกได้รวดเร็วกว่าสิ่งพิมพ์มาก (ศูนย์ศึกษาเศรษฐศาสตร์การเมือง, 2548: 21)

สื่อวิทยุจึงเป็นสื่อที่ถูกนำมาใช้เพื่อการพัฒนาชนบทมากที่สุด เนื่องจากธรรมชาติทุกด้านที่เหมาะสมของสื่อวิทยุ ในทางเทคนิค เพราะสามารถส่งกระจายเสียงไปได้อย่างกว้างขวาง ในด้านเศรษฐกิจ เครื่องรับวิทยุมีราคาถูก พกพาได้ หากพิจารณาในแง่ของการมีส่วนร่วมของประชาชน สื่อวิทยุก็เป็นสื่อที่ให้โอกาสเข้ามามีส่วนร่วมได้ง่ายที่สุด ขีดจำกัดของสื่อวิทยุอาจเป็นเพียงสื่อที่มีแต่เสียง ทำให้อัตราการรับรู้และจดจำได้มีน้อย แต่ที่สำคัญยิ่งกว่านั้นก็คือ เป้าหมายและนโยบายในการใช้สื่อวิทยุที่เน้นหนักในด้านบันเทิงและธุรกิจมากกว่าจะถูกใช้เพื่อการพัฒนาและผลประโยชน์ส่วนรวม (กาญจนา แก้วเทพ และคณะ, 2543: 268) ที่ผ่านมาการบริหารจัดการสื่อวิทยุกระจายเสียงของประเทศไทย มีวิธิดำเนินการในรูปแบบของการรวมศูนย์อยู่ในส่วนกลาง โดยที่รัฐเป็นเจ้าของ และเป็นผู้ควบคุมคลื่นความถี่ทั้งหมด ซึ่งมอบหมายให้กรมไปรษณีย์โทรเลขจัดทำแผนความถี่วิทยุและจัดสรรคลื่นความถี่วิทยุ โดยมีคณะกรรมการประสานงานการจัดและบริหารคลื่นความถี่วิทยุแห่งชาติ (กบถ.) เป็นผู้อนุมัติ ตรวจสอบ และประเมินการใช้คลื่น และคณะกรรมการกิจการวิทยุกระจายเสียงและวิทยุโทรทัศน์แห่งชาติ (กกช.) เป็นหน่วยงานที่ทำหน้าที่อนุญาตให้ตั้งและดำเนินการ (คณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2542)

แต่ในต่างประเทศ สื่อวิทยุชุมชนได้เกิดขึ้นมานานแล้ว ดังที่ จูมพล รอดคำดี (2542) ได้กล่าวถึงแนวคิดเรื่องวิทยุชุมชนว่า เริ่มต้นในสหรัฐอเมริกา เมื่อปี ค.ศ. 1948 โดยกลุ่มผู้รักสันติ (pacifists) และกลุ่มผู้ที่ไม่ชอบอยู่ในภาวะเบียดเบียน (anarchists) ได้สนับสนุนการจัดตั้งสถานีวิทยุกระจายเสียงเพื่อท้องถิ่นในรูปแบบสถานีที่ไม่มุ่งแสวงหากำไร (non-profit Station) ขึ้นเป็นครั้งแรกที่เมือง เบอรัคเลย์ (berkeley) มลรัฐแคลิฟอร์เนีย ต่อมาความคิดนี้ได้ขยายออกไปอย่างกว้างขวาง มีสถานีเกิดขึ้นอีกหลายแห่ง หลังจากนั้นประชาชนได้มองเห็นความแตกต่างอย่างชัดเจนระหว่างสถานีวิทยุเพื่อธุรกิจ (commercial Broadcasting) โดยมีรายได้หลักมาจากการโฆษณา และสถานีเพื่อสาธารณะ (public broadcasting) จะมีรายได้หลักมาจากสมาชิกในชุมชนเป็นส่วนใหญ่ หรืออาจมาจากมูลนิธิ หรือองค์กรการกุศลต่างๆ ส่วนรายการที่ออกอากาศจะบริการเฉพาะชุมชนเท่านั้น

จากการประกาศใช้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 เมื่อวันที่ 11 ตุลาคม 2540 มีผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อกิจการวิทยุกระจายเสียงเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะในมาตรา 40 ที่บัญญัติไว้ว่า

“คลื่นความถี่ที่ใช้ในการส่งวิทยุกระจายเสียง วิทยุโทรทัศน์ และวิทยุโทรคมนาคม เป็นทรัพยากรสื่อสารของชาติเพื่อประโยชน์สาธารณะ

ให้มีองค์กรรัฐที่เป็นอิสระทำหน้าที่จัดสรรคลื่นความถี่ตามวรรคหนึ่ง และกำกับดูแลการประกอบกิจการวิทยุกระจายเสียง วิทยุโทรทัศน์ และกิจการ โทรคมนาคม ทั้งนี้ตามที่กฎหมายบัญญัติ

การดำเนินการตามวรรคสองต้องคำนึงถึงประโยชน์สูงสุดของประชาชนในระดับชาติ และระดับท้องถิ่น ทั้งในด้านการศึกษา วัฒนธรรม ความมั่นคงของรัฐ และประโยชน์สาธารณะอื่น รวมทั้งการแข่งขันโดยเสรีอย่างเป็นธรรม”

จากบทบัญญัติดังกล่าว ส่งผลให้เมื่อได้มีการจัดตั้งองค์กรอิสระแล้ว ต้องยกเลิกระบบผูกขาดการถือครองความเป็นเจ้าของสื่อกระจายเสียง แล้วจัดสรรใหม่ให้กระจายไปสู่ภาคธุรกิจเอกชน และภาคประชาชน รวมทั้งกระจายการเติบโตไปยังท้องถิ่นมากขึ้น และทำหน้าที่ให้กับท้องถิ่นอย่างแท้จริง โดยคลื่นความถี่ส่วนหนึ่งจะถูกจัดสรรให้เป็นคลื่นความถี่ของสถานีวิทยุกระจายเสียงชุมชน (พิศิษฐ์ ขวลาธวิษ, 2542) ซึ่งได้เกิดการก่อตัวของกระแสความเคลื่อนไหววิทยุชุมชนที่เริ่มเป็นตัวเป็นตนตั้งแต่ปี 2543 เป็นหลักฐานที่ชี้ให้เห็นว่า ประชาชนพร้อมแสดงตัวและสามารถใช้สิทธิในการสื่อสาร ระหว่างการรอกฎระเบียบ วิทยุชุมชนก็เริ่มขึ้นจากการทดลอง

เป็นศูนย์ปฏิบัติการเรียนรู้ ตามการรับรองของคณะรัฐมนตรี และกรมประชาสัมพันธ์ก็พยายาม จัดระบบใหม่ ให้มาขึ้นทะเบียน รวมทั้งการวางกฎให้มีการโฆษณาได้ จึงเกิดการตั้งสถานีวิทยุชุมชนจำนวนมาก ที่มุ่งกระจายเสียงได้ไกล ด้วยเครื่องส่งกำลังแรงสูง เพื่อหาโฆษณา และกลบคลื่นวิทยุชุมชนตัวจริง จนเกิดปัญหาคลื่นวิทยุรบกวนการสื่อสารในระบบต่าง ๆ อีกทั้งยังมีความพยายามแปรรูปวิทยุชุมชนให้กลายเป็นวิทยุของ อบต. เทศบาล และนักการเมืองท้องถิ่น ดังนั้น วิทยุชุมชนไทย ซึ่งเริ่มต้นจาก รูปแบบการสื่อสารในพื้นที่ขนาดเล็ก ภายในชุมชน จากความต้องการของชุมชน ความพร้อมของชุมชน เพื่อเป็นเครื่องมือในการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นต่าง ๆ จึงเกิดอาการ ปั่นป่วน (สมาคมนักข่าววิทยุและโทรทัศน์ไทย, 2550: 47)

วิทยุชุมชนมีแนวคิดหลักที่สำคัญอย่างยิ่งคือ ประชาชนเป็นศูนย์กลางของความคิด และเริ่มต้น มิใช่การคิดหรือการเริ่มต้นมาจากหน่วยงานของรัฐหรือเอกชนผู้ใดผู้หนึ่ง อย่างไรก็ตาม บางประเทศการเริ่มต้นมาจากหน่วยงานของรัฐเป็นผู้ริเริ่มภายใต้กรอบการเป็นพี่เลี้ยงให้กับประชาชน หรือให้ความช่วยเหลือในระยะเริ่มต้น และมีระยะเวลาที่แน่นอนสำหรับการถอนตัวออก เพื่อให้ประชาชนได้เข้ามาดำเนินการเองตามหลักการ “เพื่อประชาชน โดยประชาชน ของประชาชน” ได้อย่างเต็มที่ (จุมพล รอดคำดี, 2542)

ลักษณะสำคัญของวิทยุชุมชนที่ต้องตอบสนองความต้องการของคนในชุมชน จึงต้องมีการสำรวจความต้องการของคนในชุมชนก่อน และเปิด โอกาสให้คนทุกกลุ่มมีส่วนร่วมในวิทยุชุมชนทั้งในแง่ผู้รับ และผู้ส่งสาร โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มที่ด้อยโอกาสด้านการสื่อสาร และควรดำเนินการโดยคณะกรรมการที่เลือกตั้งมาจากตัวแทนกลุ่มของชุมชน มิใช่การแต่งตั้งแบบราชการ ซึ่งวิธีการดำเนินงานจะใช้การประชุมปรึกษาหารือแทนการสื่อสาร แม้ต้องมีการแสวงหารายได้ แต่เป้าหมายหลัก คือไม่แสวงหาผลกำไรเช่นวิทยุหลัก ฝ่ายผู้จัดรายการและผู้ฟังล้วนเป็นคนในชุมชน โดยผลัดเปลี่ยนกันเป็นคนจัดรายการและผู้ฟังรายการ เป็นการผลัดกันพูดผลัดกันฟัง และผู้ฟังสามารถมีส่วนร่วมในรายการรูปแบบต่าง ๆ ได้ มีการบริหารจัดการโดยชุมชน โดยคณะกรรมการที่ประกอบด้วยบุคคลหลายฝ่าย เช่น เจ้าหน้าที่รัฐ นักวิชาการ และตัวแทนของชุมชน คณะกรรมการดังกล่าวต้องมีความเป็นอิสระในการดำเนินงาน มีรูปแบบการดำเนินงานที่เปิดโอกาสให้ประชาชนทุกคนในชุมชน เข้ามามีส่วนร่วมในรูปแบบใดรูปแบบหนึ่ง มีการทำงานที่มีการวางแผน โปร่งใส สามารถตรวจสอบได้ และมีหลักเกณฑ์ในการทำงานที่ชัดเจนแน่นอนเนื้อหาและรูปแบบรายการต้องตอบสนองความต้องการของชุมชนแต่ละแห่ง มีความหลากหลาย ครอบคลุมความสนใจ ความต้องการและผลประโยชน์ของคนทุกกลุ่มและเนื้อหา วิธีการนำเสนอ รูปแบบรายการควรให้สิทธิแก่ชุมชน ในการดำเนินการให้สอดคล้องกับประเพณีและวัฒนธรรมหรือรสนิยมของชุมชน เช่น การใช้ภาษาท้องถิ่นที่สำคัญ ลักษณะเนื้อหาและรูปแบบรายการต้องส่งเสริมการสื่อสารในแนวนอน

คือ เน้นการสื่อสารระหว่างประชาชนกับประชาชนมากกว่าจะเป็นการสื่อสารในแนวตั้งจากรัฐบาลสู่ประชาชนเท่านั้น รวมทั้งมีการประเมินผลอย่างต่อเนื่อง โดยเป้าหมายและแง่มุมที่จะประเมินต้องหลากหลายมิใช่ประเมินแค่ปริมาณผู้ฟัง

หากสามารถบริหารจัดการวิทยุชุมชนได้ดังกล่าว จะทำให้วิทยุชุมชนเกิดประโยชน์ต่อชุมชนมากกว่าการเป็นสื่อกระจายเสียง แต่หากว่ายังได้ให้โอกาสประชาชนในชุมชนมีสิทธิแสดงความคิดเห็นผ่านที่สาธารณะ ได้พูดในสิ่งที่อยากพูด ได้รับทราบข่าวที่ต้องการทราบ ช่วยให้ประชาชนได้มีโอกาสแลกเปลี่ยนกับหน่วยงานของรัฐ โดยเฉพาะการแลกเปลี่ยนการแก้ปัญหาชุมชน รวมทั้งยังสามารถใช้วิทยุชุมชนติดตามและตรวจสอบการทำงานสาธารณะได้ ซึ่งจะทำให้ชุมชนสามารถใช้วิทยุชุมชนเป็นช่องทางในการยกระดับคุณภาพชีวิตได้ในทุก ๆ ด้าน (กาญจนา แก้วเทพ, 2545)

ปัญหาการวิจัย

ตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 มาตรา 40 ได้กำหนดให้คลื่นความถี่ที่ใช้ในการส่งวิทยุกระจายเสียง วิทยุโทรทัศน์ และวิทยุโทรคมนาคม เป็นทรัพยากรสื่อสารของชาติเพื่อประโยชน์สาธารณะ ให้มีองค์กรของรัฐที่เป็นอิสระที่ไม่ขึ้นกับรัฐบาลเป็นผู้จัดสรรคลื่นความถี่ และกำกับดูแลการประกอบกิจการให้เกิดประโยชน์สูงสุดแก่ประชาชน ทั้งในระดับชาติ และระดับท้องถิ่น รวมทั้งการแข่งขันโดยเสรีอย่างเป็นธรรม และให้อำนาจในการจัดการข้อมูลข่าวสารไปสู่ประชาชนอย่างเต็มรูปแบบ โดยเปิดโอกาสให้บุคคลที่ต้องการรับใช้ประชาชนด้านข้อมูลข่าวสาร สามารถทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพในการนำเสนอ ทั้งในด้านการศึกษาศึกษา สังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ ความมั่นคงของรัฐ และประโยชน์สาธารณะอื่น

ด้วยเจตนารมณ์ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 มาตรา 40 จึงมีผลทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในวงการสื่อสารมวลชนของประเทศไทยเป็นอย่างยิ่ง เพราะเป็นครั้งแรกที่มีการบัญญัติถึงการประกันเสรีภาพของสื่อมวลชน ไว้ในรัฐธรรมนูญอย่างชัดเจน สิ่งที่สำคัญคือ คลื่นความถี่ที่จะนำไปใช้ รัฐธรรมนูญได้ระบุไว้พอสรุปได้ว่า คลื่นความถี่เป็นทรัพยากรของประเทศชาติ เพื่อประโยชน์สาธารณะ ซึ่งอาจหมายความว่า เป็นของประชาชนทุกคน จึงมีการตีความว่า การจัดสรรคลื่นความถี่ จะต้องจัดสรรให้เป็นของชุมชนในท้องถิ่นปัจจุบันการจัดตั้งองค์กรอิสระตามรัฐธรรมนูญ ยังไม่เป็นที่เรียบร้อย จึงทำให้มีการจัดตั้งสถานีวิทยุชุมชนขึ้นมาเป็นจำนวนมาก ก่อเกิดปัญหาขึ้นในหลายจังหวัด

จังหวัดลำปาง ตั้งอยู่ภาคเหนือตอนบนของประเทศไทย จังหวัดลำปาง แบ่งการปกครองออกเป็น 13 อำเภอ 100 ตำบล 912 หมู่บ้าน มีประชากร (31 ธันวาคม 2548) จำนวนทั้งสิ้น 781,260 คน เป็นชาย 386,151 คน หญิง 395,109 คน (จังหวัดลำปาง, 2550: ระบบออนไลน์) มีสถานีวิทยุชุมชนที่ดำเนินการออกอากาศแล้วในเขตพื้นที่จังหวัดลำปาง จำนวน 51 สถานี (เสวลักษ์ณ์ จำปาทอง, สัมภาษณ์) จากจำนวนสถานีวิทยุชุมชน สะท้อนให้เห็นว่า ความสำคัญของวิทยุชุมชนในจังหวัดลำปาง ได้รับความสนใจ และถูกนำมาใช้ในการสื่อสารในระดับชุมชน อย่างกว้างขวาง

อย่างไรก็ตาม การดำเนินงานของวิทยุชุมชนที่ผ่านมา โดยภาพรวมยังไม่มีความมั่นใจในการเป็นเจ้าของที่แท้จริงและห่วงใยในความไม่แน่นอนของอนาคต รายการวิทยุส่วนใหญ่จึงเป็นรายการภาคบันเทิง และความรู้สาระทั่วไป ไม่เกี่ยวข้องกับการเมือง เรื่องผลประโยชน์ทับซ้อนที่แสดงถึงสิทธิและเสรีภาพทางการพูดตามระบอบประชาธิปไตย ลักษณะการจัดรายการยังพยายามเทียบเคียงกับวิทยุการค้าหรือวิทยุกระแสหลัก การสะท้อนถึงความเป็นวิทยุชุมชนจึงยังไม่ชัดเจน โดยประสบกับปัญหาและอุปสรรคหลายประการ

กระบวนการสร้างความเข้าใจในแนวคิดวิทยุชุมชนยังมีน้อย การดำเนินการจัดตั้งวิทยุชุมชนในปัจจุบันเป็นการดำเนินการ โดยภาคประชาชนเป็นหลัก โดยไม่ได้มีการสนับสนุนจากภาครัฐบาล โดยข้อเท็จจริงที่ว่า เรื่องวิทยุชุมชนยังเป็นเรื่องใหม่สำหรับสังคมไทย การเตรียมความพร้อมของผู้จะดำเนินการวิทยุชุมชนจึงเป็นเรื่องสำคัญ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในขั้นการเตรียมความคิดให้เข้าใจในแนวคิดและหลักการของการตั้งวิทยุชุมชน การเตรียมความพร้อมที่ผ่านมามีอยู่อย่างจำกัด การให้ความรู้เรื่องวิทยุชุมชนเกิดขึ้นผ่านเวทีสัมมนาขนาดใหญ่ในระดับภูมิภาคหรือระดับชาติเท่านั้น การสนับสนุนเตรียมความพร้อมในระดับท้องถิ่นยังมีอยู่น้อยมาก ด้วยข้อจำกัดเรื่องบุคลากรและทรัพยากรในการลงพื้นที่ไปช่วยเหลือสนับสนุนผู้ปฏิบัติงานในเรื่องวิทยุชุมชน การขาดกระบวนการเตรียมความเข้าใจในแนวคิดวิทยุชุมชนที่พอเพียงได้ส่งผลต่อการดำเนินการวิทยุชุมชนของภาคประชาชนในหลายด้าน ทั้งในเรื่องการขาดความเชื่อมั่น และยึดมั่นต่อวัตถุประสงค์ของการจัดตั้งวิทยุชุมชนเพื่อชุมชน กลายเป็นวิทยุของคนเฉพาะกลุ่มและไม่ได้เปิดโอกาสให้คนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมเป็นเจ้าของวิทยุชุมชน คนในชุมชนขาดความกระตือรือร้นที่จะร่วมกันพัฒนาวิทยุชุมชน ซึ่งจะส่งผลต่อการดำเนินการวิทยุชุมชนในระยะยาว

การพัฒนาศักยภาพอย่างต่อเนื่องยังมีน้อย การดำเนินการวิทยุชุมชนยังอยู่ในขั้นของการทดลองขององค์กรภาคประชาชนเอง การฝึกอบรมการจัดทำสื่อรายการวิทยุมีอยู่บ้างในช่วงต้น แต่ยังคงขาดการพัฒนาศักยภาพคนทำงานอย่างเป็นกระบวนการต่อเนื่อง ที่สามารถสร้างการเรียนรู้ให้กับองค์กรภาคประชาชนได้ ผู้แทนองค์กรภาคประชาชนหลายแห่งสะท้อนถึงปัญหาเรื่อง

ความสามารถของผู้จัดรายการในเรื่องทักษะการสื่อสาร นับตั้งแต่ วิธีการพูด การสร้างประเด็น การเตรียมเนื้อหา การสร้างความน่าสนใจ การสร้างการมีส่วนร่วม การสื่อสารกับผู้ฟังและการจับเนื้อหาใจความสำคัญ ส่งผลให้ผู้จัดรายการวิทยุชุมชนยังต้องลองผิดลองถูกไปด้วยตนเองนอกจากนี้ สถานีวิทยุชุมชนบางแห่งยังประสบปัญหาเรื่องความสามารถในการจัดการทางด้านเทคนิคเกี่ยวกับเครื่องส่งสัญญาณ ความเติบโตทั้งในเชิงคุณภาพและปริมาณของงานวิทยุชุมชนในประเทศไทยจึงยังติดขัดเรื่องศักยภาพของคนที่ทำงานอยู่มาก ส่วนหนึ่งก็เป็นผลมาจากความไม่ชัดเจนในระดับนโยบายต่อการปฏิรูประบบสื่อ ทำให้ยังไม่มีระบบการสนับสนุนที่ชัดเจนและต่อเนื่องต่องานวิทยุชุมชน

คุณภาพของเนื้อหารายการยังอยู่ในช่วงการพัฒนา การออกอากาศกระจายเสียงวิทยุชุมชนต่าง ๆ มีการนำเสนอเนื้อหาที่แตกต่างกันมาก คุณภาพของเนื้อหาที่ถูกสื่อออกมาจะขึ้นอยู่กับความพร้อมทั้งในระดับแนวคิด ระดับการบริหารจัดการวิทยุชุมชน และระดับศักยภาพการจัดรายการ ตลอดจนพื้นฐานประสบการณ์ขององค์กรภาคประชาชนในแต่ละพื้นที่ องค์กรภาคประชาชนใหม่ ๆ ที่มีประสบการณ์ทำงานพัฒนาไม่มากนัก และผ่านการเตรียมความพร้อมมาไม่มาก ย่อมมีคุณภาพของเนื้อหารายการวิทยุชุมชนด้อยกว่ากลุ่มองค์กรที่มีประสบการณ์ และมีความพร้อมมากกว่า การนำเสนอรายการของวิทยุชุมชนบางสถานีจึงเป็นเพียงการถ่ายทอดกระจายเสียงรายการจากสถานีวิทยุและสถานีโทรทัศน์ที่มีอยู่แล้ว หรือไม่ก็ปล่อยให้หน่วยงานหรือองค์กรภายนอกเข้ามาจัดรายการประชาสัมพันธ์ตามเป้าหมายแต่ละหน่วยงานเพื่อให้เวลาการออกอากาศเต็ม มากกว่าจะคำนึงการนำเสนอเรื่องราวภายในชุมชน เหตุการณ์สำคัญของท้องถิ่น หรือสร้างวิทยุชุมชนให้เป็นเครื่องมือการสื่อสารของคนในชุมชนอย่างแท้จริง

ปัญหาที่สำคัญประการหนึ่ง ก็คือในกระบวนการจัดการวิทยุชุมชนนั้น พบว่ามีเพียงกลุ่มผู้จัดตั้ง กรรมการหรือนักจัดรายการ เป็นผู้กำหนดทั้งรูปแบบเนื้อหา และรูปแบบของรายการ ชุมชนไม่ได้มีส่วนร่วมในการจัดการวิทยุชุมชน ก่อให้เกิดปัญหาเรื่องความรู้สึกเป็นเจ้าของ และการเข้าไปเกี่ยวข้องก็มีน้อยไปด้วย

จากปัญหาของวิทยุชุมชนในปัจจุบันในการทำหน้าที่เกี่ยวกับ “จิตสำนึกของสังคม” ที่ไม่สามารถทำได้มากเท่าที่สื่อพื้นบ้านเคยทำมา ซึ่งส่งผลต่อการเกิดปัญหาสังคมใหม่ๆ ตามมาดังที่ได้กล่าวไว้แล้ว อีกทั้งปัญหาการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการใช้งานสื่อจากที่เคยเน้นการกระตุ้นจิตสำนึกความสามัคคีของมนุษย์ ได้มีทิศทางที่ลดความสามัคคีระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ในสังคมลง ดังนั้นทิศทางของสื่อในปัจจุบันที่สังคมเราต้องการก็คือ สื่อที่กระตุ้นสำนึกความสามัคคีของมนุษย์ และส่งเสริมในการทำหน้าที่เกี่ยวกับจิตสำนึกของสังคม (กาญจนา แก้วเทพ, 2539: 173-188) จะต้องยึดความหลากหลายและจะต้องสอดคล้องกับความเป็นจริง ต้องเป็นกระบวนการที่เป็น

การส่งเสริมให้มีส่วนร่วม เพราะการมีส่วนร่วมก่อให้เกิดปฏิสัมพันธ์ (อุทัย คุลเกษม, 2545: 196) โดยสื่อจะต้องส่งเสริมให้บุคคลแต่ละบุคคล มีโอกาสสื่อกับบุคคลอื่นมากขึ้นด้วยสถานภาพที่เป็นตัวของตัวเองมากขึ้น (ลดความเป็นองค์กร) และเปิดโอกาสที่จะมีส่วนร่วมต่อสังคมมากขึ้น (ลดความเป็นปัจเจก) โดยจำเป็นต้องมีการพัฒนาการจัดการวิद्यชุมชน โดยการมีส่วนร่วมของชุมชน เพื่อยกระดับสติปัญญาและจิตสำนึกของคนในชุมชน (ประเวศ วัชรี, 2533: 16-17)

จากปรากฏการณ์ปัญหาดังกล่าวข้างต้น ทำให้ผู้ศึกษา สนใจที่จะศึกษาปัจจัยที่มีความสัมพันธ์ต่อการจัดการวิद्यชุมชน โดยให้ชุมชนมีส่วนร่วม มุ่งเน้นศึกษากลไกการจัดการ หรือกระบวนการจัดการของวิद्यชุมชนโดยการมีส่วนร่วม ทำอย่างไรจะให้วิद्यชุมชน เป็น สื่อเหมาะสมกับความต้องการและสภาพของชุมชนอย่างแท้จริง ทั้งนี้ การจัดการวิद्यชุมชนโดยการมีส่วนร่วม ต้องนำไปสู่ความคาดหวังคือต้องมีมนุษยธรรม เหมาะสมกับความต้องการและสภาพของชุมชน ต้องช่วยให้ประชาชนเชื่อมั่นในระบบคุณค่าที่มีอยู่ ต้องนำไปสู่ความเข้าใจปัญหา รอบตัว/ใกล้ตัว/ไกลชุมชน ต้องทำให้ประชาชนเข้าใจและสนับสนุนความสามัคคีของประชาชนเป็นชุมชนในความหมายกว้าง (กาญจนา แก้วเทพ, 2539) จึงกำหนดเป็นคำถามการวิจัย ในครั้งนี้ คือ

1. แนวคิดและการดำเนินงานวิद्यชุมชนในปัจจุบันเป็นอย่างไร สอดคล้องกับปรัชญา วัตถุประสงค์ของวิद्यชุมชนหรือไม่ อย่างไร
2. ปัจจัยที่มีส่วนสัมพันธ์กับการดำเนินงานวิद्यชุมชน เป็นอย่างไร
3. การพัฒนาวิद्यชุมชนโดยการมีส่วนร่วมควรเป็นอย่างไร
4. ประสิทธิภาพของการพัฒนาวิद्यชุมชนโดยการมีส่วนร่วมเป็นอย่างไร

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาความสอดคล้องของแนวคิดและการดำเนินงานวิद्यชุมชน กับปรัชญา และวัตถุประสงค์ของวิद्यชุมชน
2. เพื่อศึกษาปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับการดำเนินงานวิद्यชุมชน
3. เพื่อพัฒนาวิद्यชุมชนโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน
4. เพื่อประเมินผลการพัฒนาวิद्यชุมชน โดยการมีส่วนร่วมในจังหวัดลำปาง

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. วิทยุชุมชน ซึ่งเป็นสื่อที่ใกล้ชิดชุมชน มาจากชุมชน ได้รับการพัฒนาให้สามารถตอบสนองความต้องการ และเกิดประโยชน์สูงสุดต่อชุมชน ตามวัตถุประสงค์ของวิทยุชุมชน ด้วยหลักการประชาธิปไตย และการสื่อสารแบบมีส่วนร่วม
2. บุคคลที่เกี่ยวข้องกับวิทยุชุมชน ผู้จัดตั้ง กรรมการ นักจัดรายการ ได้ทราบถึงปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการวิทยุชุมชน
3. ผลของการวิเคราะห์และสังเคราะห์ที่ได้จากการศึกษา นำไปเป็นแนวทางการสื่อสาร รวมถึงพัฒนาปัจจัยปัจจัยการมีส่วนร่วมต่อวิทยุชุมชน เพื่อพัฒนาวิทยุชุมชนให้เกิดผลสัมฤทธิ์มากยิ่งขึ้น
4. รัฐ หรือ หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการกำหนดนโยบาย เกี่ยวกับวิทยุชุมชน สามารถนำผลการศึกษาไปเป็นแนวทางในการพัฒนาวิทยุชุมชนอื่น
5. ผลการศึกษาวิจัยครั้งนี้สามารถสรุปเป็นบทเรียนสำหรับการพัฒนาวิทยุชุมชนในประเด็นอื่นๆ ที่จะนำไปปฏิบัติในอนาคต
6. องค์ความรู้ที่ได้จากการศึกษา การพัฒนาวิทยุชุมชนโดย การมีส่วนร่วม เป็นข้อมูลสำหรับผู้สนใจที่จะศึกษาวิจัยเรื่องวิทยุชุมชน และยังเป็น การขยายพรมแดนการศึกษา เพื่อประโยชน์ในการศึกษาวิจัยที่ลุ่มลึกต่อไป

ขอบเขตการศึกษา

1. การวิจัยครั้งนี้ เมื่อพิจารณาจากคำถามการวิจัยข้างต้นแล้ว จึงกำหนดขอบเขตการศึกษาที่ประกอบด้วย 1) เพื่อศึกษาแนวคิดและการดำเนินงานวิทยุชุมชนในปัจจุบัน โดยเปรียบเทียบกับปรัชญา วัตถุประสงค์ของการก่อตั้ง 2) เพื่อศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมในการพัฒนาวิทยุชุมชน 3) เพื่อพัฒนาการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการวิทยุชุมชน และ 4) เพื่อประเมินผลการพัฒนาวิทยุชุมชน
2. ขอบเขตพื้นที่ และผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ในการศึกษา มีพื้นที่อยู่ภายในพื้นที่ครอบคลุมของวิทยุชุมชนที่ทำการศึกษา ทั้งนี้ผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่จะศึกษาประกอบด้วย กลุ่มแรก เป็นกลุ่มผู้ที่ปฏิบัติงานในวิทยุชุมชน กลุ่มที่สอง เป็นกลุ่มผู้ที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการวิทยุชุมชน และกลุ่มที่สาม เป็นกลุ่มผู้ฟังและคนในชุมชน

3. ขอบเขตเนื้อหา มุ่งศึกษาข้อมูลต่าง ๆ ได้แก่ ข้อมูลทั่วไปของชุมชน คือ ประวัติของชุมชน สภาพแวดล้อมทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม การเมือง ลักษณะการมีส่วนร่วมในการจัดตั้งวิद्यุชุมชน การพัฒนาการมีส่วนร่วม และการประเมินผลการมีส่วนร่วมในการดำเนินการวิद्यุชุมชน โดยกำหนดการวิจัยหลักเฉพาะ การพัฒนาวิद्यุชุมชนโดยการมีส่วนร่วม

4. ขอบเขตวิธีการวิจัย เพื่อให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการวิจัยครั้งนี้จึงเลือกใช้วิธีการวิจัยที่หลากหลาย ทั้งเชิงคุณภาพ และปริมาณ โดยเน้นการวิจัยเชิงคุณภาพ ประกอบด้วย ขั้นตอนวิธีการวิจัยหลายวิธีด้วยกัน คือ

ขั้นตอนวิธีแรก การวิเคราะห์เนื้อหาจากเอกสาร (documents analysis) โดยการรวบรวมข้อมูลจากเอกสารต่าง ๆ ได้แก่ ประวัติความเป็นมา การก่อตั้ง เอกสารลำดับการประชุมของวิद्यุชุมชน ผังรายการ สคริปต์รายการ และเอกสารที่เกี่ยวข้อง เพื่อศึกษา รูปแบบ และเนื้อหา รายการวิद्यุชุมชน

ขั้นตอนวิธีที่สอง การสัมภาษณ์เจาะลึก (in-depth interview) ผู้ที่เกี่ยวข้องกับวิद्यุชุมชน ได้แก่ ผู้ที่ทำหน้าที่บริหารจัดการวิद्यุชุมชน ผู้ปฏิบัติหน้าที่ต่าง ๆ ของวิद्यุชุมชน เพื่อศึกษา โครงสร้างและการดำเนินงานของวิद्यุชุมชน รวมทั้งสัมภาษณ์คนในชุมชน เพื่อศึกษาปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับการพัฒนาวิद्यุชุมชนโดยการมีส่วนร่วม

ขั้นตอนวิธีที่สาม การสังเกตภาคสนาม (field observation) ผู้วิจัยสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วมในสถานี่และห้องส่ง เพื่อศึกษาการมีส่วนร่วมในรายการวิद्यุชุมชน และศึกษาชุมชนต่างๆ เพื่อให้ทราบวิถีชีวิต ในแต่ละชุมชน รวมทั้งปัจจัยภายนอกอื่น ๆ ที่มีส่วนในการสร้างการมีส่วนร่วมการกำหนดรูปแบบและเนื้อหาวิद्यุชุมชน เพื่อพัฒนาวิद्यุชุมชนโดยการมีส่วนร่วม

ขั้นตอนวิธีที่สี่ การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (participatory action research) เพื่อค้นหา เปรียบเทียบ ทำให้เกิดการเรียนรู้เพื่อก่อให้เกิดการพัฒนาวิद्यุชุมชน และประเมินผลการพัฒนาวิद्यุชุมชน โดยการมีส่วนร่วม

ทั้งสี่ขั้นตอนจะเป็นวิธีวิจัยหลัก ในการวิจัยครั้งนี้ และข้อมูลเชิงคุณภาพที่ได้รับจะใช้วิธีการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงเนื้อหา (content analysis) เพื่อให้ได้รายละเอียดของประเด็นต่าง ๆ ที่ต้องการศึกษาได้อย่างชัดเจน ดังนั้นข้อมูลที่ได้จึงเป็นไปในแนวกว้างและแนวลึก เพื่อให้ผล การศึกษามีความสมบูรณ์ครบถ้วนมากที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้ วิธีการวิจัยจึงประกอบด้วย การระบุพื้นที่เป้าหมายอย่างเจาะจง การกำหนดผู้ให้ข้อมูลหลักในการศึกษา เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย การเก็บรวบรวมข้อมูล การจัดระเบียบข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูล ท้ายสุดจะเป็นการนำเสนอผล การวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูล

ข้อจำกัดในการวิจัย

วิทยุชุมชนเป็นเรื่องใหม่ที่เกิดขึ้นในประเทศไทย และอยู่ในขั้นตอนการเตรียมการขององค์กรอิสระตามรัฐธรรมนูญที่จะกำกับ ดูแล ให้ตรงตามเจตนารมณ์ของรัฐธรรมนูญ ซึ่งข้อมูลต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับนโยบาย กฎ ระเบียบ หรือกฎหมาย อาจมีความไม่ชัดเจนและเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา

นิยามศัพท์ปฏิบัติการ

วิทยุชุมชน หมายถึง สถานีวิทยุกระจายเสียงที่จัดตั้ง โดยใช้เครื่องส่งกำลังต่ำ ดำเนินการและตอบสนองตามความต้องการของชุมชน เพื่อนำไปสู่การพัฒนาให้เกิดความเจริญก้าวหน้าและเปลี่ยนแปลงสังคม เป็นการสื่อสารที่ทำให้ทุกคนในชุมชนมีส่วนร่วมในกิจกรรมของวิทยุเพื่อให้เกิดการเชื่อมโยงความแตกต่างของรูปแบบการดำเนินชีวิตตามบริบททางสังคม

รายการวิทยุ หมายถึง ลักษณะการนำเสนอรายการทางสถานีวิทยุกระจายเสียงที่จัดตั้งเพื่อออกอากาศสำหรับสมาชิกในชุมชน ได้แก่ รายการพูดคุย รายการข่าว รายการสารคดี รายการนิเทศสารทางอากาศ รายการสาระ รายการบันเทิง รายการละคร รายการดนตรี รายการปกิณกะ

พื้นที่ครอบคลุม หมายถึง พื้นที่ที่สามารถรับฟังการกระจายเสียงได้อย่างชัดเจนของวิทยุชุมชนที่จัดตั้งและดำเนินการตามความต้องการของชุมชน

ความต้องการมีส่วนร่วม หมายถึง สิ่งซึ่งชุมชนยังขาดอยู่ หรืออยากให้เป็นในการที่จะทำให้เกิดการร่วมคิด และร่วมตัดสินใจ ร่วมปฏิบัติ ร่วมในผลประโยชน์ และร่วมติดตามประเมินผล

ปัญหาการมีส่วนร่วม หมายถึง อุปสรรคต่าง ๆ ที่มีผลทำให้การมีส่วนร่วมคิดตัดสินใจ ปฏิบัติ ร่วมในผลประโยชน์ และร่วมติดตามประเมินผล ไม่สามารถบรรลุเป้าหมายของการพัฒนาวิทยุชุมชน

ผู้ฟัง หมายถึง ประชาชนกลุ่มเป้าหมายในพื้นที่ครอบคลุมของวิทยุชุมชนที่ทำการศึกษา ที่เปิดรับฟังรายการวิทยุ

การพัฒนาวิทยุ หมายถึง การทำให้ผู้ที่ทำหน้าที่บริหารจัดการวิทยุชุมชน ผู้ปฏิบัติหน้าที่ต่าง ๆ ของวิทยุชุมชน รวมทั้งคนในชุมชน ร่วมกันพัฒนาวิทยุชุมชน โดยการร่วมคิดตัดสินใจ และร่วมวางแผนพัฒนาวิทยุชุมชน โดยอาศัยหลักการ แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่

เกี่ยวข้อง จากการตรวจเอกสาร ศึกษา สํารวจ และผลจากการปฏิบัติการในพื้นที่ที่ทำการศึกษา ปรับปรุงแก้ไขจนมีความเหมาะสมสอดคล้องกับสภาพปัญหาและความต้องการของชุมชน

การมีส่วนร่วม หมายถึง กระบวนการหรือขั้นตอนต่าง ๆ ที่ส่งเสริม สนับสนุน ชักนำ และเปิดโอกาสให้ประชาชนในชุมชน ทั้งรูปของบุคคล กลุ่มคน ชมรม สมาคม และองค์กร ต่างๆ เข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนา ตั้งแต่ ร่วมรับรู้ ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมดำเนินการ และร่วม ประเมินผลการพัฒนาวิถุชุมชน ตลอดจนร่วมรับผิดชอบ และร่วมในผลประโยชน์ที่เกิดขึ้น นอกเหนือจากการเป็นผู้รับฟัง ยังเป็นผู้วางแผนงาน กำหนดนโยบาย ร่วมคิดและกำหนดรายการ วิถุ เป็นผู้ผลิต ผู้ดำเนินรายการ ร่วมบริหารจัดการในวิถุชุมชน โดยการปฏิบัติการให้ตรงกับ สภาพปัญหาและความต้องการของชุมชน รวมทั้งการคำนึงถึงสภาพแวดล้อมทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม การเมือง

การประเมินการมีส่วนร่วม หมายถึง กระบวนการในการทดสอบความรู้ ทรรศนะ คติของคนในชุมชน ในการนำแนวคิดที่มีวิธีการนำไปสู่การปฏิบัติ เปรียบเทียบผลก่อนและหลัง การปฏิบัติการใช้การมีส่วนร่วมที่ผู้วิจัยได้พัฒนาขึ้นมา

บทที่ 2

การตรวจเอกสาร

การศึกษาเรื่อง การพัฒนาวิद्यุชุมชนโดยการมีส่วนร่วมในจังหวัดลำปาง ผู้วิจัยได้ อาศัยแนวคิดที่เป็นเครื่องนำทางในการค้นหาคำตอบสำหรับคำถามการวิจัย ซึ่งประกอบด้วยทฤษฎี แนวคิด ที่เกี่ยวข้องดังนี้

1. แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการสื่อสาร
 - 1.1 ทฤษฎีการสื่อสารเพื่อชุมชน
 - 1.2 ทฤษฎีการสื่อสารแบบมีส่วนร่วม
 - 1.3 แนวคิดการสื่อสารเพื่อการพัฒนา
 - ทฤษฎีการแพร่พันธุ์กรรม
 - ทฤษฎีเกี่ยวกับความรู้ ทัศนคติ และพฤติกรรม
 - บทบาทของการสื่อสารที่มีต่อการพัฒนา
 - หลักการวางแผนการสื่อสารเพื่อการพัฒนา
2. แนวคิดเกี่ยวกับวิทยุท้องถิ่น วิทยุเพื่อชุมชน และวิद्यุชุมชน
 - 2.1 รูปแบบวิद्यุชุมชน
 - 2.2 เนื้อหารายการวิद्यุชุมชน
3. ทฤษฎีประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม
4. แนวคิดฉันทก้าลังภายในชุมชน
5. แนวคิดเรื่องชุมชน
6. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
7. เทคนิคที่นำมาใช้ในกระบวนการพัฒนาการมีส่วนร่วม
8. เทคนิคการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมด้วยกระบวนการ AIC
9. กรอบแนวคิดการวิจัย

แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการสื่อสาร

การสื่อสารเป็นสิ่งที่อยู่คู่กับมนุษย์ในสังคมตลอดมา มนุษย์ใช้การสื่อสารเป็น เครื่องมือในการแลกเปลี่ยนความรู้ ประสบการณ์ซึ่งกันและกัน รวมถึงสร้างอิทธิพลต่อเพื่อนมนุษย์ ด้วยกัน ทั้งนี้เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ตามที่ต้องการ การสื่อสารจึงเป็นสิ่งจำเป็นในการดำเนิน

กิจกรรมทุกอย่างของมนุษย์ โดยคำว่า “การสื่อสาร” ตรงกับคำในภาษาอังกฤษว่า “Communication” มีรากศัพท์มาจากภาษาละติน คือ Communis ซึ่งหมายถึง Common หรือ Commonness ในภาษาอังกฤษ มีความหมายเป็นไทยว่า ความคล้ายคลึงกัน ดังนั้น การสื่อสารจึงหมายถึง “การสร้าง ความคล้ายคลึงในบางสิ่งบางอย่าง” (Bittner, 1977: 4)

ปรมะ สตะเวทิน ได้ให้ความหมายไว้ว่า “การสื่อสาร คือ กระบวนการของการ ถ่ายทอดสาร (message) จากบุคคลฝ่ายหนึ่งซึ่งเรียกว่า ผู้ส่งสาร (source) ไปยังบุคคลอีกฝ่ายหนึ่ง ซึ่ง เรียกว่า ผู้รับสาร (receiver) โดยผ่านสื่อ (channel)” (ปรมะ สตะเวทิน, 2540: 30)

บำรุงสุข สีหอำไพ ได้กล่าวไว้ว่า การสื่อสาร หมายถึง “การสื่อความหมาย ความคิดระหว่างบุคคลหรือกลุ่มประชาชน ซึ่งจะเป็นการติดต่อโดยตรงหรือใช้สื่อก็ได้” (บำรุงสุข สีหอำไพ, 2517)

คาร์ล ไอ โฮฟแลนด์ (Carl I. Hovland) และคณะ ให้ความเห็นว่า “การสื่อสาร คือ กระบวนการที่บุคคลหนึ่ง (ผู้ส่งสาร) ส่งสิ่งเร้า (โดยปกติเป็นภาษาพูดหรือภาษาเขียน) เพื่อเปลี่ยน พฤติกรรมของบุคคลอื่น ๆ (ผู้รับสาร)” (มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, 2538ข: 5)

เจอร์เกน รอยซ์ และเกรกอรี เบทสัน (Jurgen Ruesch and Gregory Bateson) ให้ความเห็นว่า “การสื่อสารไม่ได้หมายความถึงการถ่ายทอดสารด้วยภาษาพูดและภาษาเขียนที่ชัดเจน และแสดงเจตนาชัดเจนเท่านั้น แต่การสื่อสารยังรวมไปถึงกระบวนการทั้งหลายที่คนมีอิทธิพลต่อกัน ด้วย คำนิยามนี้ยึดหลักการที่ว่า การกระทำและเหตุการณ์ทั้งหลายมีลักษณะเป็นการสื่อสาร หากมีผู้ เข้าใจการกระทำและเหตุการณ์เหล่านั้น หมายความว่า ความเข้าใจที่เกิดขึ้นแก่คน ๆ หนึ่ง ได้ เปลี่ยนแปลงข่าวสารที่คน ๆ นั้นมีอยู่ และมีอิทธิพลต่อบุคคลผู้นั้น” (มหาวิทยาลัยสุโขทัย ธรรมมาธิราช, 2538ข: 5)

แอนดรู เอ โมเมกะ (Andrew A. Moemeka) ให้ความหมายว่า “การสื่อสารเป็น กระบวนการในการถ่ายทอดความคิด ความรู้สึก และการกระทำระหว่างบุคคล หรือกลุ่มคน โดยมี เป้าหมายเพื่อชักจูงใจ และการที่จะสามารถชักจูงใจคู่สื่อสารได้ จำเป็นจะต้องสร้างความเข้าใจให้ เกิดขึ้นเสียก่อน ทั้งนี้ปฏิกริยาย้อนกลับ (feedback) จากคู่สื่อสารจะเป็นปัจจัยสำคัญที่จะวัด ความสำเร็จ” (Moemeka, 1994: 12)

การสื่อสารเป็นกระบวนการในการสื่อความหมาย โดยมีบุคคล 2 ฝ่าย ทำหน้าที่รับ-ส่งข้อมูลข่าวสาร เพื่อให้เกิดความเข้าใจที่ถูกต้องตรงกัน การสื่อสารจึงเป็นเครื่องมือพื้นฐานในการ ถ่ายทอดความรู้ ความคิด และประสบการณ์ระหว่างกันของมนุษย์ (เดชพันธ์ ประวิชัย, 2549) แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการสื่อสารมีอยู่มากมาย ส่วนใหญ่จะนำเสนอในรูปแบบของ แบบจำลอง (model) เพื่อให้ง่ายต่อการทำความเข้าใจ โดยแบบจำลองที่มีผู้กล่าวถึงอยู่เสมอ มีดังนี้

แบบจำลองของอริสโตเติล (The Aristotelian Model)

อริสโตเติล เป็นนักปรัชญาชาวกรีก ที่มีควมสนใจเกี่ยวกับการสื่อสารมากเป็นพิเศษ เขากล่าวถึงองค์ประกอบสำคัญหลายอย่างของกระบวนการสื่อสาร ซึ่งต่อมาได้พัฒนาเป็นแบบจำลองที่คลาสสิก และเป็นที่ยอมรับโดยทั่วไป องค์ประกอบที่สำคัญในกระบวนการสื่อสารของอริสโตเติล มี 3 อย่าง คือ ผู้พูดหรือผู้ส่งสาร (speaker) คำพูดหรือสาร (speech) และผู้ฟังหรือผู้รับสาร (audience) (ภาพ 1) (W. Rhys Roberts, 1996: 14)

ภาพ 1 แบบจำลองกระบวนการสื่อสารของอริสโตเติล

อริสโตเติล เน้นความสำคัญทางด้านศิลปะของการพูด หรือ การพูดในที่ชุมนุมชน ทั้งนี้เพราะในสมัยของอริสโตเติล (ประมาณ 2,500 ปีมาแล้ว) ความสามารถทางด้านวาทศิลป์เป็นสิ่งที่ย้ำเป็น และสำคัญมาก วาทศิลป์ถูกใช้ในศาล ในสถานิติบัญญัติ และในสภาทั่วไป การพูดแบบนี้จึงต้องอาศัยการโน้มน้าวใจผู้ฟัง และอริสโตเติลก็ได้ค้นพบวิธีที่มีประสิทธิภาพที่สุดในการพูดโน้มน้าวใจ

อริสโตเติล เชื่อว่า ปัจจัยที่ทำให้การพูดโน้มน้าวใจได้ผล คือ เนื้อหาของสาร การเตรียมสาร และวิธีการนำเสนอ นอกจากนี้ บทบาทของผู้ฟังก็เป็นสิ่งสำคัญ เพราะ “การโน้มน้าวใจจะมีผลก็ต่อเมื่อสารนั้นสามารถก่อให้เกิดอารมณ์ และความรู้สึกแก่ผู้ฟังได้” (Lane Cooper, 1970: 9) องค์ประกอบอื่น ๆ ที่ช่วยในการโน้มน้าวใจผู้ฟัง คือ บุคลิกของผู้พูดและข้อโต้แย้ง (เหตุผล) ที่ใช้ในการพูด

แบบจำลองของลาสเวลล์ (The Laswell Model)

ในปี ค.ศ. 1948 ฮาโรลด์ ลาสเวลล์ (Harold Laswell) นักสังคมศาสตร์ ได้เสนอแบบจำลองของการสื่อสารขึ้นอีกแบบหนึ่ง แบบจำลองของลาสเวลล์ได้วิเคราะห์หน้าที่ของ

การสื่อสารในสังคมมนุษย์ (Harold D. Laswell, 1948: 37-51) กล่าวว่ามิหน้ำที่อยู่อู่ 3 ประการในสังคม คือ

1. คอยตรวจตราดูแล เมื่อมีเหตุการณ์ที่จะเป็นคุณหรือโทษ ต้องรีบแจ้งให้สมาชิกในชุมชนทราบ
2. สร้างความสัมพันธ์ในสังคม
3. ถ่ายทอดมรดกทางสังคมให้แก่คนรุ่นใหม่

ลาสเวลล์ มีความเห็นว่า ต้องมีกลุ่มผู้เชี่ยวชาญที่รับผิดชอบเกี่ยวกับหน้าที่เหล่านี้ เช่น ผู้นำทางการเมือง หรือนักการทูต รับผิดชอบในหน้าที่แรก (ดูแลพิทักษ์ความปลอดภัย) นักวิชาการ นักหนังสือพิมพ์ และนักพูดรับผิดชอบที่จะประสานสัมพันธ์และเสนอข่าวสารใหม่ ๆ แก่ชุมชน ตลอดจนทำหน้าที่สะท้อนความคิดเห็นของประชาชน สำหรับหน้าที่ในการสืบทอดมรดกทางสังคมนั้น ผู้รับผิดชอบคือ สมาชิกในครอบครัวและครู

สำหรับลาสเวลล์ รูปแบบของการสื่อสารนั้น ไม่จำเป็นว่าจะต้องเป็นแบบ “สองทาง” เสมอไป (ผู้ส่งสารและผู้รับสารมีการแลกเปลี่ยนสารและปฏิกริยาสะท้อนกลับ) ในสังคมที่สลับซับซ้อนมากยิ่งขึ้น ทุกวันนี้ข่าวสารส่วนใหญ่มักจะผ่านการกลั่นกรองจากบุคคลกลุ่มหนึ่ง เช่น บรรณาธิการ เจ้าหน้าที่ผู้มีอำนาจ หรือนักโฆษณา บุคคลเหล่านี้มีหน้าที่กลั่นกรอง คัดแปลง หรือบิดเบือนข่าวสารต่างๆ ที่ได้รับมา ก่อนที่จะถ่ายทอดสู่ประชาชนอีกทีหนึ่ง ลาสเวลล์มีความเห็นว่าหน้าที่สำคัญประการหนึ่งของการสื่อสารคือ การเสนอข่าวเกี่ยวกับประเทศมหาอำนาจ ทั้งนี้เพราะในฐานะที่เป็นประเทศหนึ่ง ๆ นั้น จำเป็นต้องอาศัยการสื่อสาร เพื่อเป็นเครื่องมือในการรักษาอำนาจของตนเอง ดังนั้น ลาสเวลล์จึงสรุปว่า จำเป็นที่จะต้องค้นหาและควบคุมปัจจัยที่จะทำให้การสื่อสารขาดประสิทธิภาพ และการอธิบายถึงกระบวนการสื่อสารอย่างง่ายก็คือ การตอบคำถามต่อไปนี้

ใคร พูดยอะไร ผ่านสื่อใด กับใคร เกิดผลอย่างไร

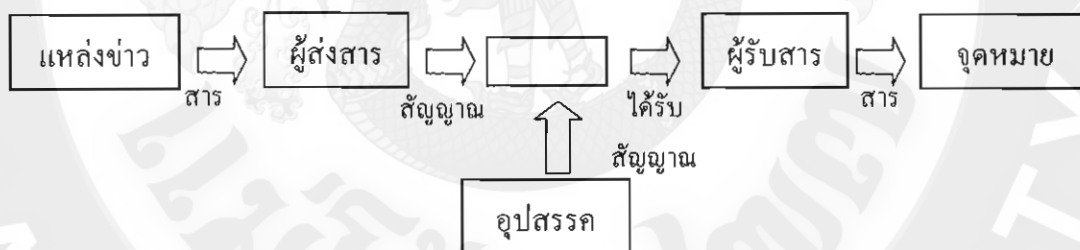

ภาพ 2 แบบจำลองของลาสเวลล์

แบบจำลองของแชนนอนและวีเวอร์ (The Shannon and Weaver model)

ในปี ค.ศ. 1949 คล็อด แชนนอน และวอร์เรน วีเวอร์ (Claude E. Shannon and Warren Weaver, 1949) ได้เสนอแบบจำลองทางทฤษฎีการสื่อสารในหนังสือที่แต่งร่วมกันชื่อ The Mathematical Theory of Communication แชนนอน เป็นวิศวกรของบริษัทเบลล์ (Bell Telephone) สนใจเกี่ยวกับการถ่ายทอดข้อความที่ถูกต้องในการสื่อสารทางโทรศัพท์ แต่ วีเวอร์ ขยายแนวคิดของแชนนอน ไปสู่ทุกรูปแบบของการสื่อสาร

สมัยเป็นเด็กเราอาจเคยเล่นพูดโทรศัพท์กับเพื่อน ๆ และพบว่า เมื่อพูดอะไรไปอย่างหนึ่ง เพื่อนคนสุดท้ายที่อยู่ปลายสายอีกข้างหนึ่ง มักจะฟังข้อความคลาดเคลื่อนหรือบิดเบือนไปจากที่เราพูด แบบจำลองของแชนนอนและวีเวอร์ก็ประสบปัญหาอย่างเดียวกันคือปัญหาในการถ่ายทอดข้อความที่ถูกต้อง แบบจำลองของแชนนอนและวีเวอร์แสดงภาพของผู้ส่งสาร ส่งสารในรูปรหัสผ่านช่องทางการสื่อสาร ไปยังผู้รับสาร ซึ่งเมื่อได้รับสารแล้ว ก็ถอดรหัสเพื่อหาความหมายของสาร ดังภาพ 3

ภาพ 3 แบบจำลองของแชนนอน และวีเวอร์

แบบจำลองของเวสเลย์และแมคลิน

บรูซ เวสเลย์ และมอลคอล์ม แมคลิน นักทฤษฎีการสื่อสาร ได้เสนอแบบจำลองที่ครอบคลุมทั้งการสื่อสารระหว่างบุคคล และการสื่อสารมวลชน และยังได้เน้นความสำคัญของปฏิริยาสะท้อนกลับในกระบวนการสื่อสาร (Westley and Stempel, 1957: 31-38) ซึ่งเวสเลย์และแมคลิน เห็นว่า ความแตกต่างระหว่างการสื่อสารระหว่างบุคคลและการสื่อสารมวลชนนั้น ขึ้นอยู่กับความแตกต่างกันของปฏิริยาสะท้อนกลับ ในการสื่อสารระหว่างบุคคลหรือการสื่อสารแบบเผชิญหน้ากัน ปฏิริยาสะท้อนกลับจากผู้รับสารจะเกิดขึ้นทันทีทันควัน มีการแลกเปลี่ยนสิ่งเร้า

ระหว่าง 2 ฝ่าย และผู้ส่งสารมีข้อได้เปรียบในการรับรู้ปฏิกิริยาตอบสนองของผู้รับสารแทบจะทันทีทันใด

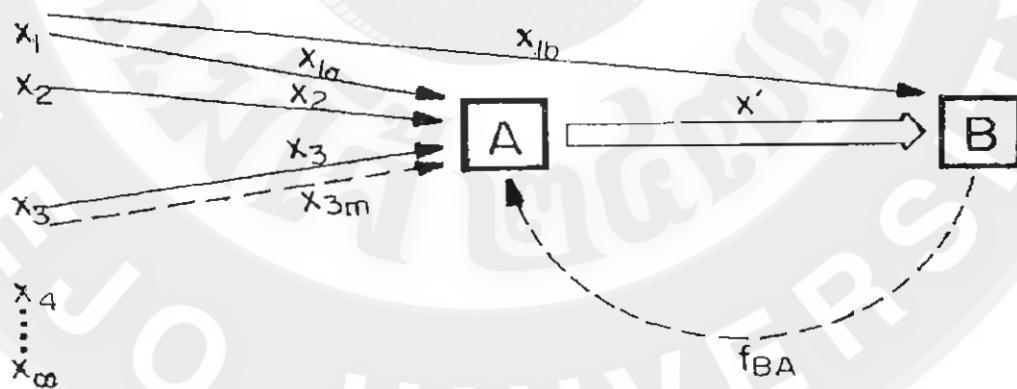
ในการสื่อสารมวลชน ปฏิกิริยาสะท้อนกลับมักจะถูกทำให้ช้า และลดจำนวนลงไป เช่น การกล่าวคำปราศรัยของนายกรัฐมนตรีทางโทรทัศน์ อาจประสบความสำเร็จในการส่งสารไปถึงผู้ชมเป็นจำนวนมาก แต่จะไม่ได้รับทราบปฏิกิริยาสะท้อนกลับจากผู้รับสารในทันที เพราะไม่สามารถเห็นหรือได้ยินปฏิกิริยาเหล่านั้น ปฏิกิริยาสะท้อนกลับจากผู้รับสารอาจจะช้าไปหลายวัน หรือหลายสัปดาห์ จนกว่าปฏิกิริยาสะท้อนกลับจะได้รับการบันทึกไว้ และเป็นปฏิกิริยาสะท้อนกลับที่มีจำนวนน้อยกว่าความเป็นจริงมาก เพราะผู้ส่งสารไม่ทราบปฏิกิริยาของผู้รับสารแต่ละคน

แบบจำลองของเวสเลย์ และแมคคิน มีองค์ประกอบที่สำคัญ 5 ประการ คือ วัตถุประสงค์ ผู้ส่งสาร ผู้รับสาร และปฏิกิริยาสะท้อนกลับ

ผู้ส่งสาร (A) มีจุดมุ่งหมายที่วัตถุประสงค์หรือเหตุการณ์ใดเหตุการณ์หนึ่ง (X) จึงสร้างสารเกี่ยวกับสิ่งนั้น (X') และได้ส่งสารนั้นไปยังผู้รับสาร (B)

ซึ่งผู้รับสารอาจจะทราบหรือไม่ทราบเหตุการณ์นั้นมาก่อนก็ได้ (x_1, b)

ในทำนองเดียวกัน ผู้รับสารก็ส่งปฏิกิริยาสะท้อนกลับ (BA) เกี่ยวกับสารที่ได้รับมายังผู้ส่งสาร (ภาพ 4)

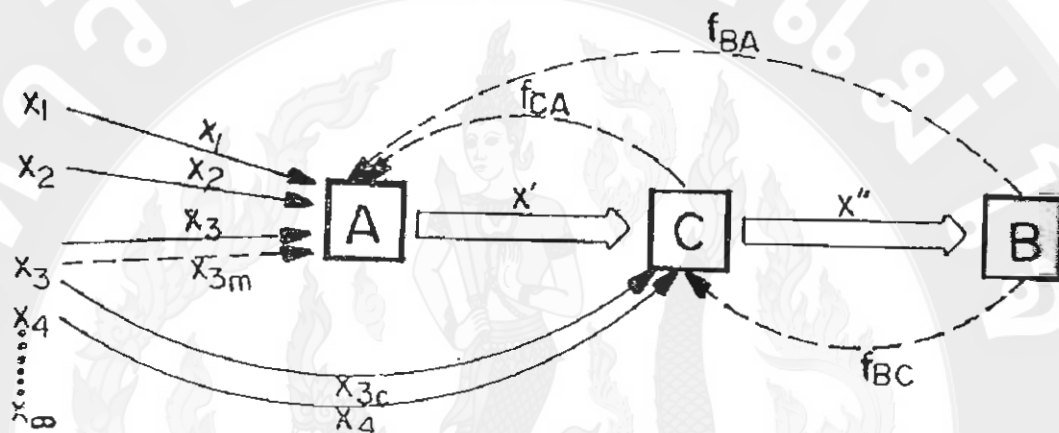

ภาพ 4 แบบจำลองของเวสเลย์และแมคคิน

รูปแบบของการสื่อสารมวลชน เวสเลย์และแมคคิน ได้เพิ่มองค์ประกอบขึ้นอีกอย่างหนึ่ง คือ C C คือ “ผู้รักษาประตูข่าว” หรือ ผู้นำทางความคิดเห็น

ผู้นำทางความคิดเห็นจะรับสาร (X') จากผู้ส่งสารของสื่อมวลชน ซึ่งมีอยู่หลายคน (As) หรือเลือกวัตถุประสงค์หรือเหตุการณ์อันใดอันหนึ่งที่ตนสนใจ ($x_3 \times 4$) แล้วจึงสร้างสารเกี่ยวกับสิ่งนั้น

(x') และส่งสารไปให้ผู้รับสาร (B) ด้วยวิธีนี้จึงมีระบบการกรองข่าวสาร ทั้งนี้เพราะผู้รับสารไม่ได้รับสารโดยตรงจากผู้ส่งสาร แต่จะรับโดยผ่านคนกลาง (C) ซึ่งได้ทำหน้าที่เลือกสรรและกรองข่าวสารที่ได้รับจากหลายแหล่งข่าว ในการสื่อสารมวลชน ปฏิกริยาสะท้อนกลับอาจมาได้ 3 ทิศทาง คือ จากผู้กรองข่าวหรือผู้นำด้านความคิดเห็น ไปยังสื่อมวลชน (ภาพ 5)

ภาพ 5 แบบจำลองของเวสเลย์และแมคคิน

เวสเลย์และแมคคิน ไม่ได้จำกัดขอบเขตของแบบจำลองเพียงแต่ในระดับปัจเจกบุคคล โดยกล่าวว่า ผู้รับสารอาจเป็นกลุ่มบุคคลหรือสถาบันทางสังคมก็ได้ เวสเลย์และแมคคิน มีความเห็นว่า ไม่ว่าจะ เป็นปัจเจกบุคคล กลุ่มบุคคล หรือองค์กร ต่างก็มีความจำเป็นที่จะต้องส่ง และรับสาร เพื่อทราบข่าวคราวความเคลื่อนไหวในสังคมด้วยกันทั้งนั้น

แบบจำลองของเวสเลย์และแมคคิน ได้รวมเอาแนวคิดที่สำคัญไว้หลายประการด้วยกัน : ปฏิกริยาสะท้อนกลับ ความแตกต่างและความคล้ายคลึงกันระหว่างการสื่อสารระหว่างบุคคลและการสื่อสารมวลชน (และความสำคัญของผู้นำความคิดเห็นในการสื่อสารมวลชน) นอกจากนี้ยังเพิ่มองค์ประกอบอีกอย่างหนึ่งในการสื่อสารมวลชน คือ ความสำคัญของผู้นำความคิดเห็น

แบบจำลองของเวสเลย์และแมคคิน ยังจำแนกความแตกต่างระหว่างสารที่มีเจตนา และสารที่ไม่มีเจตนา (purposive and nonpurposive messages)

สารที่มีเจตนา คือ สารที่ผู้ส่งสารต้องการให้เกิดผลกระทบ หรือมีอิทธิพลต่อผู้รับสารเกี่ยวกับเรื่องใดเรื่องหนึ่ง

สารที่ไม่มีเจตนา คือ สารที่ผู้ส่งสารให้ผู้รับสาร (ไม่ว่าจะ โดยตรงหรือผ่านผู้นำความคิดเห็น) โดยไม่มีเจตนาที่จะให้มีอิทธิพลต่อผู้รับสาร

แบบจำลองของเบอร์โล (The Berlo model)

ในปี ค.ศ. 1960 เดวิด เค เบอร์โล ได้เสนอแบบจำลองที่เน้นความสำคัญขององค์ประกอบสำคัญ 4 อย่างในกระบวนการสื่อสาร องค์ประกอบทั้ง 4 นั้น คือ ผู้ส่งสาร (source) สาร (message) ช่องทางของสาร (channel) และผู้รับสาร (receiver) (Berlo, 1960: 30-38) (แบบจำลองนี้มักเรียกกันว่า แบบจำลอง SMCR)

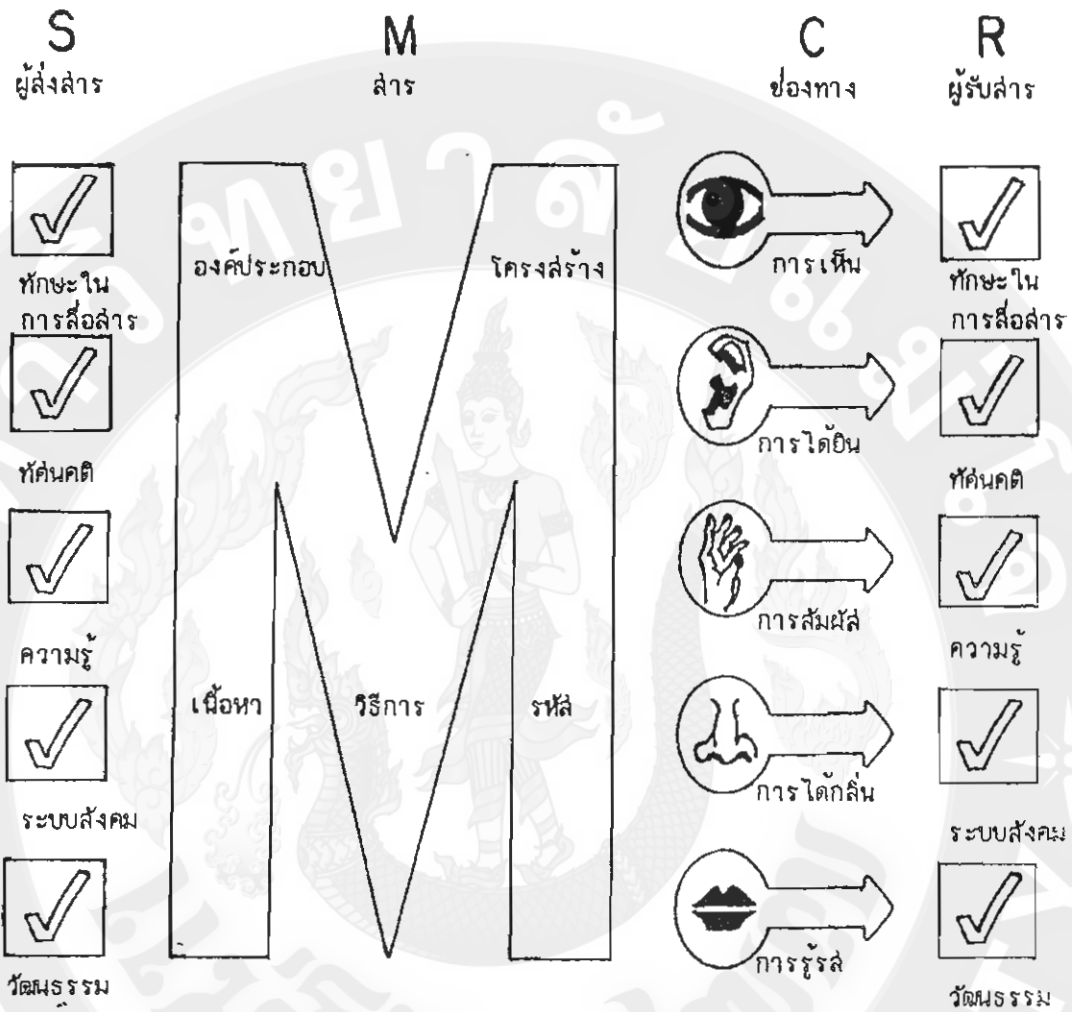
คำจำกัดความของเบอร์โล ผู้ส่งสาร (source) คือ ผู้สร้างสาร อาจเป็นบุคคล หรือกลุ่มบุคคลที่มีเจตนาที่จะสื่อสาร

สาร (message) คือ การแปลความหมายของความคิดเห็นให้อยู่ในรูปรหัสสัญลักษณ์ เช่น ภาษาหรือท่าทางที่แสดงออก

ช่องทางของสาร (channel) คือ สื่อที่สารจะถูกนำไป

ผู้รับสาร (receiver) คือ บุคคลที่เป็นเป้าหมายในการสื่อสาร (ภาพประกอบหมายเลข 6)

แบบจำลองของเบอร์โลได้ระบุว่า จำเป็นต้องมีผู้เข้ารหัส และผู้ถอดรหัสในกระบวนการสื่อสาร ผู้เข้ารหัส (encoder) รับผิดชอบในการแสดงวัตถุประสงค์ของผู้ส่งสารในรูปของสาร ในการสื่อสารแบบสองต่อสอง (เผชิญหน้ากัน) การเข้ารหัสคือ การออกเสียงและการเคลื่อนไหวกล้ามเนื้อของผู้ส่งสาร (ซึ่งผลิตทั้งวัจนะและอวัจนะสาร) ซึ่งอาจมีบุคคลอีกผู้หนึ่งทำหน้าที่เข้ารหัสสาร เช่น โฆษกรัฐบาลทำหน้าที่ผู้เข้ารหัสในการแถลงข่าวให้สื่อมวลชนทราบ ในทำนองเดียวกันผู้รับสารก็ต้องการผู้ถอดรหัสเพื่อแปลความหมายสารที่เขาได้รับ ซึ่งผู้ถอดรหัสก็คือประสาทสัมผัสของผู้รับสาร

ภาพ 6 แบบจำลองของเบอร์โล

ในการสื่อสารแบบเผชิญหน้า แบบกลุ่มย่อย และการพูดในที่ชุมชน ช่องทางของสาร (channel) ก็คือ อากาศที่คลื่นเสียงสามารถเดินทางผ่านได้ สำหรับการสื่อสารมวลชน ช่องทางของสารมีหลายชนิดด้วยกัน คือ โทรทัศน์ วิทยุ หนังสือพิมพ์ อินเทอร์เน็ต หนังสือ และนิตยสาร แบบจำลองของเบอร์โล ได้อธิบายถึงปัจจัยส่วนต่างๆอย่างที่มีผลกระทบต่อกระบวนการสื่อสาร คือ ทักษะในการสื่อสาร ทักษะการคิด ความรู้ ระบบสังคม และวัฒนธรรม ทั้งของผู้ส่งสารและผู้รับสาร

ทฤษฎีการสื่อสารเพื่อชุมชน (Community Communication Theory)

กาญจนา แก้วเทพ (2543:48) ได้กล่าวถึง คุณลักษณะสำคัญ ๆ ของการสื่อสารชุมชนไว้ดังนี้

1. เป็นการสื่อสารแบบสองทาง (Two-way Communication) ที่ส่งสารและผู้รับสารสามารถมีปฏิริยาโต้ตอบ (Interactivity) กันอยู่ตลอดเวลาทั้งในลักษณะเป็นทางการหรือไม่เป็นทางการก็ได้ ลักษณะการสื่อสารแบบสองทางทำให้สถานะของผู้ส่งและผู้รับไม่ตายตัว แต่จะมีการผลัดเปลี่ยนบทบาทอยู่ตลอดเวลา

2. ทิศทางการไหลของข่าวสาร (Flow of Information) ในขณะที่กระบวนการสื่อสารเพื่อการพัฒนาแบบกระแสหลักนั้น ทิศทางการไหลของข่าวสารเป็นไปอย่างจำกัด คือมีการไหลจากเบื้องบน (เจ้าหน้าที่รัฐ) ไปสู่เบื้องล่าง (ประชาชน) เท่านั้น แต่การสื่อสารชุมชนนั้น การหลั่งไหลของข่าวสารจะมีทิศทางที่หลากหลาย มาจากทุกทิศทุกทาง ทั้งจากบนลงล่าง (top-down) แบบล่างสู่บน (bottom-up) และแบบแนวนอน (horizontal) ดังนั้น ข่าวสารจึงอาจจะไหลจากนักวางแผนพัฒนาไปสู่ชาวบ้าน จากสื่อมวลชนไปสู่ผู้รับสารในชนบท ในเวลาเดียวกัน ชาวบ้านอาจจะส่งข่าวสารขึ้นไปยังเจ้าหน้าที่ของรัฐ หรือมีการแลกเปลี่ยนติดต่อส่งข่าวสารระหว่างกลุ่มชาวบ้านด้วยกัน (ในวงการพัฒนาชุมชนของไทยในปัจจุบัน เริ่มคุ้นเคยกับแนวทางปฏิบัติที่เรียกว่า “การสร้างเครือข่ายชุมชน” “การศึกษาดูงานจากกลุ่มชาวบ้าน” ด้วยกันเอง)

ในเรื่องทิศทางการไหลของข่าวสารนั้น นอกจากจะใช้มิติ (dimension) เรื่องทิศทางเป็นเกณฑ์พิจารณาแล้ว ยังมีนักวิชาการบางท่าน เช่น Pavelke (1978) ใช้เกณฑ์เรื่องขอบเขตของชุมชนเป็นตัวแบ่งเป็น “ขอบเขตภายในชุมชน” และ “ขอบเขตภายนอกชุมชน” จากเกณฑ์นี้ ทำให้มองเห็นทิศทางการไหลของข่าวสารใน 3 ทิศทาง คือ การไหลของข่าวสารจากสื่อภายนอกเข้ามาสู่ชุมชน การใช้สื่อเพื่อส่งสารเรื่องราวของชุมชนออกไปยังบุคคลภายนอก และการใช้การสื่อสารเพื่อกระตุ้นให้เกิดการสื่อสารภายในชุมชนกันเอง เพื่อช่วยยกระดับความตระหนักเกี่ยวกับความต้องการและการแสดงออกซึ่งความเป็นตัวของตัวเองของชุมชน

3. เป้าหมายของการสื่อสารชุมชน มีวิธีการและแง่มุมหลายแง่มุมที่จะกำหนดเป้าหมายของการสื่อสารเพื่อชุมชน เช่น

- การกำหนดเป้าหมายโดยการใช้ระดับผู้ที่เกี่ยวข้องเป็นเกณฑ์ ในระดับต่าง ๆ

ดังนี้

ระดับชุมชน เป็นการสื่อสารที่มีเป้าหมายเพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตของชุมชน

ระดับหน่วยงานนอกชุมชน เป็นการสื่อสารที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงองค์กร หรือหน่วยงานภายนอกที่เกี่ยวข้องกับด้านการพัฒนาและการสื่อสาร

ระดับสังคมส่วนรวม เป็นการสื่อสารที่จะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมในระดับกว้าง

- การกำหนดเป้าหมายโดยสอดคล้องกับทิศทางการไหลของข่าวสารในชุมชนได้ 3 เป้าหมายย่อยคือ

1. เพื่อทำการถ่ายทอดข่าวสารข้อมูลและโน้มน้าวชักจูงใจ อันมักได้แก่ ทิศทางการไหลของข่าวสารจากบนลงล่าง

2. เพื่อเป็นช่องทางแสดงออกซึ่งตัวตนของชุมชน (Community Self-expression) อันอาจจะหมายรวมถึงแต่การแสดงออกซึ่งความต้องการของชุมชน ไปจนกระทั่งถึงการแสดงออกซึ่งสิทธิ ศักดิ์ศรี ภูมิปัญญาของชุมชนด้วย

3. เพื่อพัฒนาความเป็นตัวเองของบุคคล (Development of The Individual's Self) ในหน่วยที่เล็กลงมากกว่าชุมชน การสื่อสารชุมชนจะหน้าที่คล้าย ๆ เป็นเวทีแห่งการศึกษาเรียนรู้ ที่ช่วยให้ศักยภาพของปัจเจกบุคคลได้พัฒนาสร้างสรรค์อย่างเต็มที่

4. เป็นการสื่อสารที่เกิดขึ้นและดำเนินการเพื่อตอบสนองความต้องการของประชาชน (Need-oriented) ซึ่งสอดคล้องกับคุณลักษณะประการสำคัญของกระบวนการพัฒนาแนวใหม่แทนการพัฒนาที่แต่เดิมเคยตอบสนองความต้องการของรัฐเป็นหลัก

5. หน้าที่ของการสื่อสาร ชันจิต แจ็งเจนกิจ (2544: 22) ระบุว่า หน้าที่ของการสื่อสารชุมชนน่าจะประกอบด้วย

หน้าที่ในการแสดงออก (expressive function) คือทั้งบุคคลและกลุ่มสามารถแสดงความเป็นตัวของตัวเองออกมาเพื่อที่จะสร้างเอกลักษณ์ของตนเองได้

หน้าที่ทางสังคม (social function) คือการเข้ามามีส่วนร่วมในการสื่อสารเพื่อจะสร้างความรู้สึกร่วมเป็นชุมชนเดียวกัน

หน้าที่ในการให้ข้อมูลข่าวสาร (information function) อันเป็นหน้าที่พื้นฐานของการสื่อสารโดยทั่วไป หากทว่าในการสื่อสารชุมชนนั้นทิศทางการไหลของข่าวสารต้องเป็นไปอย่างรอบด้าน ดังนั้นผู้เข้าร่วมกระบวนการสื่อสารทุกคน จึงได้แลกเปลี่ยนข้อมูลและความรู้เพื่อยกระดับความเข้าใจและความรู้ในเรื่องการสื่อสารและทักษะการถ่ายทอดไปยังบุคคลอื่นที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมการพัฒนาชุมชน

หน้าที่ในการควบคุมการปฏิบัติการ (control activation function) การสื่อสารจะเป็นช่องทางนำไปสู่การปฏิบัติเพื่อปรับปรุงหรือแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นของบุคคลและชุมชนได้

เนื่องจากการสื่อสารชุมชนมีลักษณะเป็นการสื่อสารแบบสองทางที่มีขั้นตอนของปฏิกิริยาป้อนกลับ (feedback)

นอกเหนือจากคุณลักษณะที่กล่าวมาแล้วนี้ Berrigan F. J. and Davis D. K. (1995) ได้เพิ่มเติมคุณสมบัติบางประการที่การสื่อสารชุมชนน่าจะมี คือ

6. สื่อของชุมชนเน้นการปรับปรุงสื่อ ให้เหมาะสมสำหรับประโยชน์การใช้งานของชุมชน ไม่ว่าจะชุมชนจะตั้งวัตถุประสงค์การใช้เอาไว้เช่นใดก็ตาม

7. สื่อชุมชนเป็นสื่อที่คนในชุมชนสามารถเข้าถึง (access) ได้ตลอดเวลาเพื่อนำไปใช้เพื่อหาข่าวสาร เพื่อความรู้หรือเพื่อความบันเทิง

8. สื่อชุมชนเป็นสื่อที่ชุมชนต้องเข้ามามีส่วนร่วม (participates) ในหลาย ๆ บทบาทไม่ว่าจะเป็นผู้วางแผนการใช้สื่อ ผู้ผลิต ผู้แสดง ฯลฯ

9. สื่อชุมชนต้องเป็นสื่อที่แสดงออกของชุมชน มิใช่เป็นสื่อเพื่อชุมชน ซึ่งหมายความว่า ตัวตนของชุมชนที่จะแสดงออกไปนั้นต้องมาจากการกำหนดของชุมชนเอง มิใช่เป็นผู้อื่นมาทำให้ชุมชน

10. สื่อชุมชนจะปรับเปลี่ยนลักษณะของการเป็นเครื่องมือถ่ายทอดข่าวสาร จากที่หนึ่งไปยังอีกที่หนึ่ง มาเป็นเวทีสำหรับแลกเปลี่ยนข่าวสารและทัศนะของคนทุกคน

มีนักวิชาการไทยได้รวบรวมคุณลักษณะที่สำคัญๆ ที่ครอบคลุมองค์ประกอบย่อยของการสื่อสารทั้ง 4 ลักษณะ คือ S-M-C-R ว่าควรมีลักษณะดังต่อไปนี้ คือ

1. ระดับความยาก-ง่ายของสื่อ ต้องเหมาะสมกับระดับและความสามารถในการรับสารของชาวบ้าน โดยเฉพาะในกรณีที่เป็นสื่อสิ่งพิมพ์ ต้องคำนึงความสามารถในการอ่านของชาวบ้าน

2. ประเภทของเนื้อหาของสื่อ ต้องเป็นเรื่องที่เน้นหนักลงไปปัญหาเร่งด่วนหรือปัญหาในชีวิตประจำวันของคนในสังคมนั้น ๆ

3. กลุ่มเป้าหมาย สื่อแต่ละชนิดควรจัดทำขึ้นสำหรับกลุ่มเป้าหมายเฉพาะ

4. วิธีการนำเสนอ สื่อควรนำเสนอสิ่งที่เป็นปัญหาหรือสภาพที่ก่อให้เกิดปัญหาแล้วเสนอแนะหรือกระตุ้นให้ผู้รับสารช่วยกันคิดแก้ไขปัญหาดังกล่าว

5. ความเกี่ยวข้องของเนื้อหา เนื้อหาของสื่อควรเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับประสบการณ์และชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้าน

6. บทบาทของสื่อ สื่อจะต้องมีส่วนช่วยผลักดันให้เกิดการแลกเปลี่ยนความคิด ประสบการณ์และมีการทำกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง

7. ความน่าสนใจ สื่อจะต้องมีลักษณะง่าย ๆ แต่น่าสนใจ และดึงดูดความสนใจโดยอาศัยภาพและเสียงเป็นตัวดึงดูดความน่าสนใจ

8. ความเกี่ยวข้องกับผู้รับ สื่อควรมีส่วนที่ช่วยให้ผู้รับสามารถประเมินตนเองได้ ตัวอย่าง เช่น หลังจากที่นำเสนอปัญหาและสาเหตุของปัญหาแล้ว อาจจะมีส่วนของเนื้อหาที่ตั้งคำถามว่า ผู้รับสารเป็นส่วนใดของสาเหตุของปัญหาเป็นต้น

การสื่อสารเพื่อชุมชนจึงเป็นตัวแสดงให้เห็นถึงพลังอำนาจ และความสำคัญของปัจเจกบุคคลขั้นพื้นฐาน ก่อนที่จะนำไปสู่การพัฒนาในระดับประเทศจึงต้องสร้างรากฐานทางความคิด โดยเริ่มศึกษามาตั้งแต่วัฒนธรรม สังคมของท้องถิ่น และสิ่งที่แสดงถึงความเป็นตัวตนที่แท้จริงของกลุ่มก่อน ทั้งยังเป็นแนวทางในการปกครองในระบบประชาธิปไตยที่คนในชุมชนสามารถลุกขึ้นมาแสดงพลังอำนาจที่มาจากพลังเงียบในสังคมแบบเดิม ๆ ให้ได้ประโยชน์จากเทคโนโลยีการสื่อสารได้ด้วยตนเอง

ผู้วิจัยจะใช้ทฤษฎีการสื่อสารเพื่อชุมชน มาเป็นกรอบในการศึกษาถึงการสื่อสารภายในจังหวัดลำปาง ที่มีลักษณะทางด้านวัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม สังคมท้องถิ่น เป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น เพื่อชี้ให้เห็นถึงปัจจัยแวดล้อมที่มีส่วนในการกำหนดให้เกิดเนื้อหาในรายการวิทยุเพื่อชุมชน โดยคนในชุมชน ได้เข้ามามีบทบาทในการสื่อสารผ่านสื่อวิทยุ เพื่อแสดงออกถึงความเป็นตัวตนที่แท้จริงของชุมชน เป็นเวทีแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร ร่วมเรียนรู้ และแสดงทัศนะร่วมกันในปัญหาหรือข้อขัดแย้งและเหตุการณ์ต่างๆที่เกิดขึ้นในชุมชน เพื่อสร้างความรู้สึกร่วมเป็นชุมชนเดียวกันและเป็นไปตามเป้าหมายการสื่อสารเพื่อชุมชนหรือไม่

ทฤษฎีการสื่อสารแบบมีส่วนร่วม (participatory communication theory)

ทฤษฎีการสื่อสารแบบมีส่วนร่วม เชื่อว่าชาวบ้านเป็นผู้ที่รู้ปัญหา และเลือกปฏิบัติการใดๆ ก็ตามที่จะนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิต ปัญหาของการวิจัยจึงเริ่มจากชาวบ้าน ไม่ใช่จากสมมติฐานของผู้วิจัย ทั้งสองฝ่ายต่างมีบทบาทเท่าเทียมกันในการร่วมกำหนดปัญหาและเลือกแนวทางการปฏิบัติการ การวิจัยนี้จะเป็นการผสมผสานระหว่างความรู้เชิงทฤษฎีและระเบียบวิธีของนักวิจัย

กระบวนการสื่อสารแบบมีส่วนร่วม (participatory communication) องค์การ UNESCO ได้ให้ความหมายไว้เมื่อปี 1977 ในการประชุมที่กรุงเบลเกรด ประเทศยูโกสลาเวียว่า การสื่อสารในแนวนี้ได้เน้นหลักการที่สำคัญ 3 ประการ คือ (Servaes, J., 1996: 18; จุมพล รอดคำดี, 2542)

1. การเข้าถึงสื่อ (access) หมายถึง การเข้าถึงสื่อที่ให้บริการแก่ชุมชน สื่อขอมเปิดโอกาสให้ประชาชนเลือกรายการ หรือเข้าไปจัดทำในสิ่งที่จะเป็นประโยชน์แก่ตัวเองได้ทราบเท่าที่ไม่ขัด กับกฎหมาย นอกจากนี้ยังเป็นช่องทางที่จะทำให้ประชาชนได้มีโอกาสแสดงความคิดเห็นต่อรายการหรือแสดงความต้องการการเปลี่ยนแปลงรายการ รวมทั้งการเสนอให้มีการปรับเปลี่ยนได้ แม้แต่คณะผู้ผลิตรายการ หรือผู้ควบคุมการทำงานของสื่อนั้นก็สามารถเปลี่ยนได้

กาญจนา แก้วเทพ (2543: 144) ได้กล่าวเกี่ยวกับ “การเข้าถึง” (accessibility) เพิ่มเติมไว้ว่า อาจจะแยกแยะออกได้เป็นหลายมิติ ที่เป็นอุปสรรคต่อการเข้าถึงสื่อ คือ

1. การเข้าถึงในด้านกายภาพ (physical accessibility) เช่น ชาวบ้านไม่มีโอกาสได้พบปะกับเจ้าหน้าที่ เพราะระยะทางห่างไกล หรือไม่มีโอกาสได้รับเอกสารสิ่งพิมพ์ซึ่งแจกไปไม่ถึง

2. การเข้าถึงในด้านเศรษฐกิจ (economic accessibility) สื่อต้องมีค่าใช้จ่าย เช่น หนังสือพิมพ์ที่แม้จะเข้าไปถึงหมู่บ้าน แต่ชาวบ้านไม่มีเงินจะไปซื้อหามาอ่านได้

3. การเข้าถึงทางวัฒนธรรม-สังคม (social-culture accessibility) ได้แก่ เครื่องคิดขวางด้านวัฒนธรรม-สังคมที่ปิดกั้น โอกาสในการเข้าถึงตัวอย่างที่เห็นได้ชัดที่สุดคือ ช่องว่างทางภาษาช่องว่างทางวัฒนธรรม

2. การมีส่วนร่วม (participation) หมายถึง การมีส่วนร่วมในทุกระดับในระบบการสื่อสารไม่ว่าจะเป็นเรื่องการวางแผนการสื่อสารภายในชุมชน ตั้งแต่เริ่มคิด ไปจนกระทั่งการผลิต การจัดการ การใช้สื่อในชุมชนต่าง ๆ ประชาชนในชุมชนจะต้องมีส่วนร่วมหรือมีโอกาสเข้าร่วมได้ทุกขั้นตอน

3. การจัดการด้วยตนเอง (self-management) การมีส่วนร่วมที่สำคัญยิ่งกว่าสิ่งใดก็คือการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจด้วยตนเองคามวิถีทางกระบวนการประชาธิปไตย และการตัดสินใจนั้นประชาชนในชุมชนมีอำนาจตัดสินใจตั้งแต่เริ่มคิด วางแผน ไปจนกระทั่งการกำหนดนโยบายการบริหารและการลงมือผลิตสื่อด้วยตนเอง ยูเนสโกยอมรับการจัดการด้วยตนเองจะต้องกระทำอย่างค่อยเป็นค่อยไป ส่วนการเข้าถึงสื่อ และการมีส่วนร่วมในการสื่อสาร มีความเป็นไปได้มากและสามารถทำได้ง่ายกว่า

นักวิชาการผู้นาสอนแนวความคิดใหม่ ๆ ของการสื่อสารเพื่อการพัฒนาจะชูประเด็น 2 ประเด็นที่เป็นหลักการสำคัญและมีความโยงใยกัน คือแนวคิดเรื่อง “การมีส่วนร่วม” และ “การเข้าถึง” (accessibility) สำหรับประเด็นแรกนี้นักคิดบางท่านได้ถือเป็นหลักการสำคัญอย่างมากจนขนานนามการสื่อสารแบบใหม่ว่า “การสื่อสารแบบมีส่วนร่วม” (participatory

communication) ในส่วนที่เกี่ยวกับการสื่อสารชุมชนนั้นอาจกล่าวได้ว่า การสื่อสารแบบมีส่วนร่วม เป็นรูปแบบหนึ่งที่สำคัญของการสื่อสารชุมชนในที่นี้ เราจึงจะพิจารณาแนวคิดนี้โดยละเอียด ดังนี้

ที่มาของแนวคิดเรื่อง “การมีส่วนร่วม”

จากประวัติศาสตร์การมีชีวิตสาธารณะในโลกตะวันตก ที่มักถอยหลังไปเริ่มต้นในยุคสมัยของกรีก ในครั้งกระนั้น ผู้ที่เป็น “พลเมือง” (citizen) ของรัฐกรีก สามารถที่จะไปมีส่วนร่วมแบบโดยตรง (Direct Participation) ในเรื่องการตัดสินใจประเด็นสาธารณะได้ทุกเรื่อง (public Issues) ด้วยการเปิดอภิปรายชี้แจงให้ข้อมูลและตัดสินใจออกเสียงลงคะแนนที่เรียกว่ารูปแบบ “ประชาธิปไตย” อย่างไรก็ตาม เมื่อสังคมสมัยใหม่มีขนาดใหญ่ขึ้น รูปแบบประชาธิปไตยแบบโดยตรงนั้นจึงเป็นไปได้ ดังนั้นจึงเกิดรูปแบบของ “ประชาธิปไตยแบบผ่านตัวแทน” (representation democracy) โดยที่คนส่วนใหญ่จะทำการเลือก “ตัวแทน” ของตนไปดำเนินการตัดสินใจในประเด็นสาธารณะ

ในขั้นตอนต่อมาการใช้ประชาธิปไตยแบบผ่านตัวแทน ได้ก่อให้เกิดปัญหาตามมาหลายประการ เช่น เมื่อประชาชนได้คัดเลือกตัวแทนของตนไปเพียงครั้งเดียวแต่ผู้แทนดังกล่าวจะไปทำการตัดสินใจในทุกเรื่องแทนประชาชนภายในช่วงระยะเวลาหนึ่ง ๆ ที่ตกลงกันเอาไว้ (เช่น 4 ปี 5 ปี 6 ปี) แต่ในทางปฏิบัติแล้ว บ่อยครั้งที่ผู้แทนไม่สามารถจะตัดสินใจแทนประชาชนไปทั้งหมดทุกเรื่อง นอกจากนั้นประชาชนยังขาดกลไกในการควบคุมตัวแทนของตนเอง เช่น ไม่มีอำนาจบังคับให้ผู้แทนตัดสินใจตามความต้องการของประชาชน หรือผู้แทนอยู่ห่างไกลจากชุมชน และในท้ายที่สุด เมื่อระบบการเมือง การปกครองพัฒนารูปแบบที่ซับซ้อนขึ้น เช่น การตั้งพรรคการเมือง การตัดสินใจของผู้แทนก็ต้องถูกผลักดันจากพลังแรงอื่น ๆ (เช่น นโยบายพรรค) แทนที่จะโน้มไปตามความประสงค์ของประชาชน

ดังนั้นในยุคสมัยปัจจุบัน จึงเริ่มเกิดคำถามต่อการใช้รูปแบบประชาธิปไตยแบบตัวแทนแต่เพียงรูปแบบเดียวว่า เป็นรูปแบบที่ใช้งานได้อย่างเหมาะสมหรือไม่ สำหรับการปกครองระบอบประชาธิปไตย และคำตอบที่แน่ชัดแล้วก็คือ ไม่เหมาะสมและอาจจะไม่เพียงพออย่างแน่นอน ดังนั้นจึงเริ่มเกิดขบวนการประชาธิปไตยแบบทางตรงขึ้นมาอีกครั้งหนึ่ง เช่น การเดินขบวนประท้วงของประชาชนกลุ่มต่าง ๆ การรวมตัวนัดหยุดงาน การยื่นจดหมายเปิดผนึก ฯลฯ ในท่ามกลางรูปแบบอันหลากหลายของประชาธิปไตยแบบทางตรงเช่นนี้ การสื่อสารเป็นช่องทางที่สำคัญช่องทางหนึ่งที่จะเอื้ออำนวยให้เกิดประชาธิปไตยผ่านตัวแทน และการสื่อสารรูปแบบที่จะทำหน้าที่ดังกล่าวได้ก็ต้องเป็นการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมเช่นกัน

เป้าหมายของการสื่อสารแบบมีส่วนร่วม

หากกล่าวเฉพาะในระดับของชุมชนแล้ว เป้าหมายของการสื่อสารแบบมีส่วนร่วม น่าจะมีดังต่อไปนี้

1. เพื่อกระตุ้นให้ชุมชนมองเห็นคุณค่าของตนเอง เช่น การนำเอาภูมิปัญญาของชาวบ้านมาเผยแพร่ในวงกว้าง
2. เพื่อสร้างความมั่นใจให้กับชาวบ้านที่เข้ามามีส่วนร่วม และเพื่อให้เห็นคุณค่า ความคิดและความเชื่อของเขา ตัวอย่างเช่น เมื่อมีการนำเอาแนวคิดเรื่อง เศรษฐกิจแบบพอเพียงมาเผยแพร่ในวงกว้าง และคนทั่วไปให้การยอมรับผ่านการแสดงทัศนะผ่านสื่อ (เป็น feedback) ก็จะทำให้ชุมชนมีความมั่นใจในคุณค่าของตนเอง
3. เพื่อพิสูจน์ความเชื่อของชุมชนที่คิดว่าตนเองไม่สามารถใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ที่ซับซ้อนได้ การเข้าร่วมฝึกฝนอบรมการผลิตสื่อจะพิสูจน์ให้ชาวบ้านเห็นว่า พวกเขาสามารถจะใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ได้หากมีโอกาส
4. เพื่อสร้างทักษะในการสร้างสื่อให้กับชุมชน เพื่อเป็นช่องทางที่ชุมชนจะส่งข่าวสารออกไปจากจุดยืน มุมมองและทัศนะของตนเอง
5. เพื่อให้ชุมชนได้แสดงความรู้สึกรู้สึกปัญหา วิธีการวิเคราะห์ปัญหารวมทั้งวิธีการแก้ปัญหาจากทัศนะของชุมชน
6. ผลจากการสื่อสารของชุมชนที่อาจจะเกิดจากการริเริ่มของบางส่วนของชุมชน หรือจากชุมชนใดชุมชนหนึ่ง จะช่วยยกระดับความมีสติและความรับผิดชอบให้กับทั้งชุมชนหรือชุมชนอื่น ๆ เพื่อร่วมกันแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น ทั้งนี้เราต้องยอมรับว่า ผลจากการใช้กระบวนการทัศน์การพัฒนาแบบบนลงล่างนั้น ไม่เพียงแต่จะไม่ได้ผลตามที่คาดหวังเอาไว้เท่านั้น หากทว่ายังทิ้งร่องรอยแห่งความสูญเสียในเชิงภูมิปัญญาและวัฒนธรรมเอาไว้ด้วย กล่าวคือ ชาวบ้านจะเกิดวัฒนธรรมแห่งการพึ่งพา การรอคอยความช่วยเหลือจากภายนอก และไม่เชื่อมั่นว่าตนเองจะแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ได้ด้วยความสามารถของตนเอง
7. เนื่องจากเนื้อหาของสื่อสารชุมชนนั้น จะเน้นเรื่องราวที่มีสาระประโยชน์ต่อชีวิตของชุมชนเอง ดังนั้นสื่อประเภทนี้จึงช่วยเพิ่มสัดส่วนของการสร้างสื่อที่มีสาระให้แก่ชุมชน ให้มีปริมาณเพิ่มมากขึ้นเพื่อถ่วงดุลกับการสื่อสารที่มุ่งเน้นแต่ความบันเทิงและการหลีกหนีปัญหา (escapist) ที่สื่อจากภายนอกอัดฉีดเข้าไปในชุมชน

กระบวนการมีส่วนร่วม

กระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในงานพัฒนานั้น ประชาชนจะต้องเข้ามามีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนของการปฏิบัติงาน กระบวนการมีส่วนร่วมนั้นมีหลายระดับ ตั้งแต่การ

ถกเถียงแลกเปลี่ยนความคิดเห็น การค้นหาปัญหา การวิเคราะห์ปัญหาร่วมกัน การวางแผนร่วมกัน โดยชาวบ้านเพื่อชาวบ้าน การปฏิบัติตามแผนมีการทำงานร่วมกันและประเมินผลร่วมกัน ซึ่งกระบวนการมีส่วนร่วมตามขั้นตอนการพัฒนา เป็นการวัดเชิงคุณภาพแบ่งออกเป็น 5 ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การมีส่วนร่วมในขั้นการริเริ่มการพัฒนา ซึ่งเป็นขั้นตอนที่ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหา และสาเหตุของปัญหาภายในชุมชนตลอดจนมีส่วนร่วมในการกำหนดความต้องการของชุมชน และมีส่วนร่วมในการจัดลำดับความสำคัญของความต้องการด้วย

ขั้นตอนที่ 2 การมีส่วนร่วมในขั้นตอนการวางแผนการพัฒนา เป็นขั้นตอนที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบาย และวัตถุประสงค์ของโครงการ กำหนดวิธีการและแนวทางการดำเนินงานตลอดจนกำหนดทรัพยากร และแหล่งทรัพยากรที่จะใช้

ขั้นตอนที่ 3 การมีส่วนร่วมในขั้นการดำเนินการพัฒนา เป็นขั้นตอนที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการสร้างประโยชน์ โดยการสนับสนุนทรัพยากร วัสดุอุปกรณ์ และแรงงาน หรือเข้าร่วมบริหารงาน ประสานงาน และการดำเนินการขอความช่วยเหลือจากภายนอก

ขั้นตอนที่ 4 การมีส่วนร่วมในขั้นตอนการรับผลประโยชน์จากการพัฒนา เป็นขั้นตอนที่ให้ประชาชนมีส่วนร่วม ในการรับผลประโยชน์ที่พึงได้รับจากการพัฒนา หรือยอมรับผลประโยชน์อันเกิดจากการพัฒนาทั้งด้านวัตถุและจิตใจ

ขั้นตอนที่ 5 การมีส่วนร่วมในขั้นประเมินผลการพัฒนา เป็นขั้นตอนที่ประชาชนร่วมประเมินว่า การพัฒนาที่ได้กระทำแล้วนั้น สำเร็จตามวัตถุประสงค์เพียงใด ซึ่งในการประเมินอาจปรากฏในรูปของการประเมินย่อย เป็นการประเมินผลดำเนินงานเป็นระยะๆ หรือกระทำในรูปของการประเมินผลรวม ซึ่งเป็นการประเมินผลสรุปว่ารวบยอด

ในกระบวนการมีส่วนร่วมในการพัฒนา การตัดสินใจ เป็นส่วนสำคัญที่จะต้องเปิดโอกาสให้ประชาชนได้กระทำการตัดสินใจ ในการดำเนินกิจกรรมพัฒนา จึงจะถือว่าเป็นการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง เพราะเป็นปัจจัยที่สำคัญในการพัฒนาศักยภาพของประชาชน/ องค์กรชุมชนให้มีความเข้มแข็ง สามารถกำหนดความต้องการที่แท้จริงในการแก้ปัญหาของชุมชนด้วยตนเองได้ ทั้งนี้ ในทางปฏิบัตินั้น ประชาชนอาจไม่ได้เข้ามามีส่วนร่วมในทุกขั้นตอน เพราะมีข้อจำกัดหลายประการ

การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชุมชนชนบท ในรูปกลุ่ม/ องค์กรชุมชนนั้น การเข้ามามีส่วนร่วมอย่างเต็มที่ของกลุ่มบุคคลผู้มีส่วนได้เสียในทุกขั้นตอนของกระบวนการกลุ่ม ซึ่งสามารถจำแนกขั้นตอนต่างๆ โดยเริ่มตั้งแต่

ขั้นตอนแรก เป็นขั้นตอนที่ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการศึกษาชุมชน วิเคราะห์ชุมชน ค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหาภายในชุมชนร่วมกัน และมีส่วนในการ จัดลำดับความสำคัญของความต้องการด้วย เป็นการกระตุ้นให้ประชาชนได้เรียนรู้สภาพของชุมชน วิถีชีวิต สังคม ทรัพยากร และสิ่งแวดล้อมเพื่อใช้เป็นข้อมูลเบื้องต้นในการทำงาน

ขั้นตอนที่สอง เป็นการมีส่วนร่วมของประชาชน ในขั้นการวางแผนการพัฒนา หลังจากได้ข้อมูลเบื้องต้นของชุมชนแล้ว และนำข้อมูลมาวิเคราะห์หาปัญหา สาเหตุของปัญหา เรียบร้อยแล้ว ก็นำมาอภิปรายแสดงความคิดเห็นร่วมกันเพื่อกำหนดนโยบายและวัตถุประสงค์ของ โครงการ การกำหนดวิธีการและแนวทางการดำเนินงาน ตลอดจนกำหนดทรัพยากรและแหล่ง ทรัพยากรที่จะใช้

ขั้นตอนที่สาม เป็นการมีส่วนร่วมของประชาชนในการดำเนินการพัฒนา หรือเป็น ขั้นตอนปฏิบัติการตามแผนที่วางไว้ ขั้นตอนนี้เป็นขั้นตอนที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการสร้าง ประโยชน์ให้กับชุมชน โดยการสนับสนุนด้านเงินทุน วัสดุอุปกรณ์ และแรงงาน รวมทั้งการเข้า ร่วมในการบริหารงาน การประสานขอความช่วยเหลือจากภายนอก

ขั้นตอนที่สี่ เป็นขั้นการใช้ประโยชน์จากกิจกรรมการพัฒนา ซึ่งขั้นตอนนี้ ประชาชนมีส่วนร่วมในการใช้ความสามารถในการนำเอาผลจากกิจกรรมมาใช้ให้เกิดประโยชน์ได้ อย่างเต็มที่เป็นการพัฒนาศักยภาพของประชาชน/ องค์กรชุมชนในการพึ่งตนเองให้สูงขึ้นและ ควบคุมทางสังคม

ขั้นตอนที่ห้า เป็นขั้นตอนการในการรับผลประโยชน์จากกิจกรรมการพัฒนา ซึ่ง ขั้นตอนนี้ประชาชนมีส่วนร่วมในการกำหนดการแจกจ่ายผลประโยชน์จากกิจกรรมพัฒนาใน ชุมชนในพื้นที่เท่าเทียม เสมอภาคกัน

ขั้นตอนที่หก เป็นขั้นตอนที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการติดตามประเมินผลการ พัฒนาที่ได้ดำเนินการไปแล้วนั้น สำเร็จตามวัตถุประสงค์หรือไม่ มีปัญหาอุปสรรค และข้อจำกัด ใดๆ เพื่อแก้ไขปัญหาด่าง ๆ ที่เกิดขึ้นได้ทันทีและนำข้อผิดพลาดไปเป็นบทเรียนในการ ดำเนินการต่อไป

จากแนวคิดเกี่ยวกับลักษณะและขั้นตอนการมีส่วนร่วมดังกล่าวข้างต้น สรุปได้ดังนี้ ลักษณะการมีส่วนร่วม ได้แก่

1. ร่วมแสดงความคิดเห็น วางแผนและเสนอแนะ
2. ร่วมปฏิบัติตามแผนรวมทั้งสละเวลาหรือแรงงาน
3. ร่วมดูแลรักษาและได้รับผลประโยชน์ร่วมกัน
4. ติดตามผลงานอย่างใกล้ชิด

สำหรับขั้นตอนการมีส่วนร่วม ได้แก่

1. ประชุมหารือเพื่อวางแผนทั้งการตัดสินใจในโครงการ
2. ลงมือปฏิบัติตามแผน
3. ร่วมรับผลประโยชน์จากการพัฒนา
4. ประเมินโครงการและผลงานที่เกิดขึ้น

กระบวนการวิเคราะห์การมีส่วนร่วม

Cohen และ Uphoff (1977: 7-26) ได้ศึกษาเรื่องของการมีส่วนร่วมว่ามีโครงสร้างพื้นฐานจำแนกเป็น 3 มิติได้แก่

มิติที่ 1 มีส่วนร่วมในเรื่องอะไร (what participation are we concerned With?) หรือที่เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ประเภทหรือลักษณะของการมีส่วนร่วม (kinds of participation) ซึ่งทั้งสองกล่าวว่ามี 4 ประเภท ได้แก่

1. การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ (participation in decision making)
2. การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติ (participation in implementation)
3. การมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ (participation in benefits)
4. การมีส่วนร่วมในการประเมินผล (participation in evaluation)

มิติที่ 2 ใครที่เข้ามามีส่วนร่วม (whose participation are we concerned with?) ในส่วนนี้ คำที่ใช้ในความหมายกว้างคำหนึ่ง คือ “การมีส่วนร่วมของประชาชน” (popular participation) ซึ่ง Cohen และ Uphoff ได้จำแนกให้เป็นกลุ่มบุคคลที่ชัดเจนยิ่งขึ้น โดยจำแนกออกเป็น 4 กลุ่มใหญ่ ได้แก่

1. ผู้ที่อาศัยอยู่ในท้องถิ่น (local residents or local people)
2. ผู้นำท้องถิ่น (local leaders)
3. เจ้าหน้าที่ของรัฐ (government personnel)
4. คนต่างชาติ (foreign personnel)

คุณลักษณะของบุคคลทั้ง 4 กลุ่ม ที่ควรพิจารณา คือ

1. เพศ
2. อายุ
3. สถานภาพของครอบครัว
4. การศึกษา

5. การแบ่งกลุ่มในสังคม ได้แก่ กลุ่มชนชาติ เผ่า เชื้อชาติ ศาสนาที่นับถือ ชั้นวรรณะ ภาษาที่ใช้ แหล่งกำเนิด และอื่น ๆ

6. อาชีพ
7. รายได้
8. ระยะเวลาที่อาศัยอยู่ในชุมชน
9. ระยะทางของที่พักที่ที่ตั้งของโครงการความร่วมมือ
10. สถานภาพของการถือครองที่ดิน
11. สถานภาพของการได้รับจ้างงาน (เช่น ทำงานเต็มเวลาหรือไม่เต็มเวลา)

มิติที่ 3 การมีส่วนร่วม นั้นเกิดขึ้นได้อย่างไร (how is participation occurring with in the project?) ในมิตินี้มีประเด็นที่ควรพิจารณาอยู่ 4 ประเด็นด้วยกัน คือ

1. พื้นฐานของการมีส่วนร่วมพิจารณาเกี่ยวกับ
 - 1.1 แรงที่กระทำให้เกิดการมีส่วนร่วมมาจากเบื้องบนหรือเบื้องล่าง
 - 1.2 แรงที่ส่งเสริมการมีส่วนร่วมมาจากที่ใด
2. รูปแบบของการมีส่วนร่วมพิจารณาเกี่ยวกับ
 - 2.1 รูปแบบขององค์กร
 - 2.2 การมีส่วนร่วมโดยตรงหรือโดยอ้อม
3. ขอบเขตของการมีส่วนร่วม พิจารณาเกี่ยวกับ
 - 3.1 ระยะเวลาที่เข้ามามีส่วนร่วม
 - 3.2 ช่วงของกิจกรรม
4. ประสิทธิผลของการมีส่วนร่วมพิจารณาเกี่ยวกับ
 - 4.1 การให้อำนาจแก่ผู้เข้ามามีส่วนร่วม
 - 4.2 ปฏิสัมพันธ์ของคุณลักษณะต่าง ๆ ของสิ่งที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วม

นอกจาก 3 มิติ ของการมีส่วนร่วมนี้แล้ว Cohen และ Uphoff ยังได้กล่าวถึงบริบทของการมีส่วนร่วมว่า การวิเคราะห์การมีส่วนร่วมนั้นต้องพิจารณาถึงความเป็นจริงของเงื่อนไขต่าง ๆ ของการมีส่วนร่วมนั้นอยู่ นั่นก็คือบริบทของการมีส่วนร่วม ซึ่งจำแนกเป็น 2 ส่วนใหญ่ ๆ คือ (Cohen and Uphoff. 1977: 122-138, 144-158)

1. คุณลักษณะของโครงการที่กระทบต่อการมีส่วนร่วม (effects of project characteristics on participation) ได้แก่
 - 1.1 ผลกระทบของสิ่งนำเข้าสู่โครงการ (entry effects) ได้แก่

1.1.1 ความซับซ้อนของเทคโนโลยีที่ใช้ในโครงการ เช่น โครงการที่ใช้เทคโนโลยีที่ซับซ้อนมากจะเป็นข้อจำกัดในการเข้ามามีส่วนร่วมของบางคน

1.1.2 ทรัพยากรที่ต้องการของโครงการ เช่น โครงการเงินกู้ที่ให้โอกาสเฉพาะผู้มีที่ดินมาค้ำประกันการกู้เงิน

1.2 ผลกระทบที่เป็นประโยชน์จากโครงการ (benefits effects) ได้แก่

1.2.1 ผลประโยชน์ที่สามารถสัมผัสได้หรือผลประโยชน์ที่มีตัวตนให้สัมผัสได้ (tangibility)

1.2.2 ความเป็นไปได้ของผลประโยชน์ที่จะได้รับ (probability)

1.2.3 ผลประโยชน์ที่ได้รับทันที (immediacy)

1.2.4 การกระจายผลประโยชน์ (distribution)

1.3 ผลกระทบของการออกแบบ (design effects) ได้แก่

1.3.1 การเชื่อมโยงโครงการ (programme linkages)

1.3.2 ความยืดหยุ่นของโครงการ (programme flexibility)

1.3.3 ความสามารถในการเข้าถึงได้ในแง่บริหาร (administrative accessibility)

1.3.4 ความครอบคลุมในแง่บริหาร (administrative coverage)

2. ผลกระทบของสิ่งแวดล้อมต่อกิจกรรมการมีส่วนร่วม (task environment) ได้แก่

2.1 ปัจจัยด้านกายภาพและชีวภาพ (physical and biological factors)

2.2 ปัจจัยด้านเศรษฐกิจ (economic factors)

2.3 ปัจจัยด้านการเมือง (political factors)

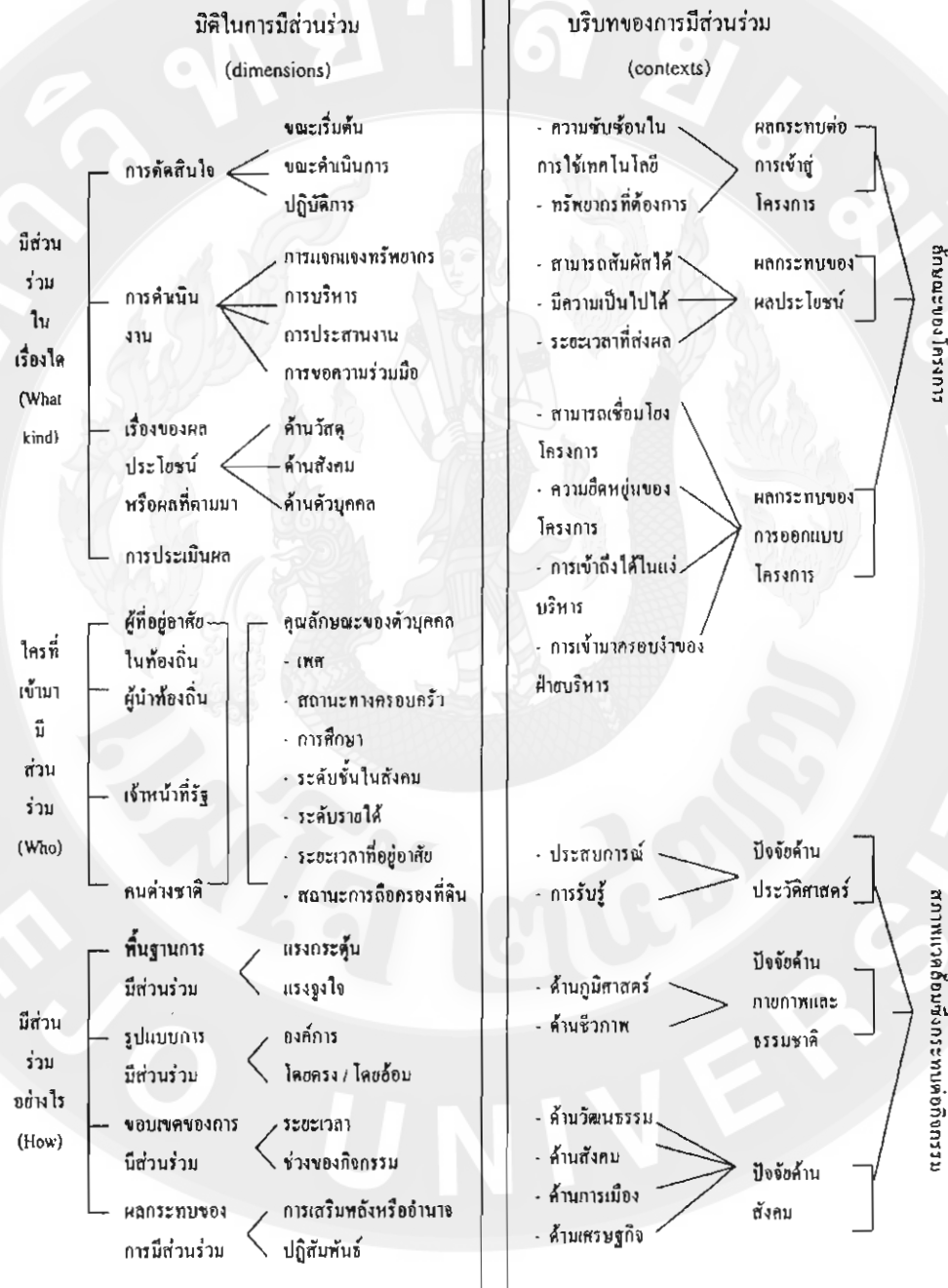
2.4 ปัจจัยด้านสังคม (social factors)

2.5 ปัจจัยด้านวัฒนธรรม (cultural factors)

2.6 ปัจจัยด้านประวัติศาสตร์ความเป็นมา (historical factors)

จากแนวคิดของ Cohen และ Uphoff ข้างต้น สรุปเป็นกรอบแนวคิดในการอธิบายและวิเคราะห์การมีส่วนร่วมไว้ ดังภาพ 7

กรอบในการอธิบายและวิเคราะห์การมีส่วนร่วม

ภาพ 7 กรอบในการอธิบายและวิเคราะห์การมีส่วนร่วม ของ Cohen และ Uphoff
ที่มา: อคิน รพีพัฒน์ (2527: 102)

โดยสรุปแล้ว กรอบในการพิจารณาการมีส่วนร่วมของ Cohen และ Uphoff คูจาก มิติ 3 มิติ คือ พิจารณาว่า กิจกรรมการมีส่วนร่วมนั้นทำอะไรบ้าง ใครเป็นผู้ทำ และทำด้วยวิธีการ ใดอย่างไร นอกจากนี้ ยังพิจารณาถึงบริบทของการมีส่วนร่วมด้วย ซึ่งได้แก่ คุณลักษณะของโครงการ ที่กระทบต่อการมีส่วนร่วมกับสภาพแวดล้อมที่กระทบต่อการมีส่วนร่วม จึงนับว่า Cohen และ Uphoff ได้กล่าวถึงการมีส่วนร่วมไว้อย่างเป็นระบบและครอบคลุมเป็นอย่างมาก

มูลเหตุจูงใจการมีส่วนร่วมอันเนื่องมาจากฐานคิด 2 ประการ คือ

1. การมีส่วนร่วมในฐานะขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม (social movement)

จุดมุ่งหมายสำคัญของขบวนการทางสังคมคือการรวมกลุ่มเพื่อที่จะมุ่งพิทักษ์ รักษาหรือการเปลี่ยนแปลงสังคมหรือชุมชน ผ่านการระดมมวลชน (mass mobilization) ซึ่งชุมชน ในลักษณะนี้เกิดขึ้นอย่างเด่นชัด ภายหลังจากที่รัฐบาลได้นำยุทธศาสตร์การพัฒนาที่เรียกว่า อุตสาหกรรมส่งออก นำความเจริญเติบโตไปสู่การปฏิบัติผ่านนโยบายและมาตรการต่าง ๆ กล่าวคือรัฐได้ปรับบทบาทการส่งเสริมให้ชาวบ้านในชุมชนท้องถิ่นบุกเบิกขยายพื้นที่การเกษตรใน การผลิตเพื่อการส่งออก มาสู่การที่รัฐร่วมมือกับกลุ่มทุนหรือภาคธุรกิจ เพื่อดำเนินการสร้าง อุตสาหกรรมเกษตร ผลพวงดังกล่าวทำให้รัฐและกลุ่มทุนธุรกิจบุกเข้าไปใช้ทรัพยากรต่าง ๆ ที่ชุมชนใช้ประโยชน์เพื่อการดำรงชีพ จนนำไปสู่ความขัดแย้ง เกิดการต่อสู้ แย่งชิง ทรัพยากร ระหว่างรัฐ ทุนกับชุมชนท้องถิ่น ทำให้เกิดการรวมตัวของชาวบ้านในชุมชนท้องถิ่นต่าง ๆ และ พัฒนาเป็นเครือข่าย จากเครือข่ายความร่วมมือระดับชุมชนที่มีปัญหาพร้อมเหมือนกัน พัฒนาไปสู่ เครือข่ายความร่วมมือระหว่างกลุ่มปัญหาต่าง ๆ ทำให้ภาคชนบทและเมือง และร่วมกันผลักดันใน การแก้ไขปัญหารวมทั้งที่เกิดขึ้นในระดับต่าง ๆ ตั้งแต่ระดับพื้นที่ ระดับภูมิภาค ไปจนถึงระดับประเทศ หรือระดับนโยบาย ปัจจุบันชุมชนในลักษณะนี้ได้รับความสนใจมากขึ้น แนวคิดเกี่ยวกับชุมชนใน ฐานะเป็นขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมมีฐานคิดมาจากแนวคิดของสำนักทฤษฎีการระดม ทรัพยากร (resource mobilization) ทฤษฎีที่พัฒนามาจากการผสมผสานแนวคิดทางสังคมวิทยาและ แนวคิดทางเศรษฐศาสตร์เข้าด้วยกัน โดยนักวิชาการในสหรัฐอเมริกาและกลายเป็นแนวคิดที่ได้รับความ สนใจอย่างกว้างขวางตั้งแต่ทศวรรษ 1970 เป็นต้นมา แนวคิดนี้สนใจการประท้วงรวมหมู่ (collective Protest) โดยวิเคราะห์ว่าองค์ประกอบนั้นเกิดจากแรงกระตุ้นและปัจจัยที่สำคัญ 3 ประการ คือ (Tarrow, 1994: 35-39)

1.1 การวิเคราะห์ต้นทุนและกำไรของการมีส่วนร่วม (cost benefit analysis)

เป็นองค์ประกอบสำคัญของการเข้าร่วมขบวนการ เนื่องจากการเข้ามามีส่วนร่วมของปัจเจกบุคคล นั้นเกิดจากแรงจูงใจที่เกี่ยวพันกับค่านิยม การมีจุดมุ่งหมายร่วมและความสามารถที่ทำให้เป็นจริงได้ โดยมีแรงจูงใจที่สำคัญคือ การให้ได้มาซึ่งผลประโยชน์ร่วมของกลุ่ม (collective goods)

1.2 องค์กร เป็นทรัพยากรที่มีความสำคัญต่อการระดมความรู้สู่ผู้ผูกพันใกล้ชิดต่อกัน การคงอยู่ขององค์กรจึงเป็นการเพิ่มโอกาสของความสำเร้

1.3 ความหวังในความสำเร้ มีบทบาทสำคัญในการกระตุ้นให้เกิดการมีส่วนร่วมและด้วยเหตุที่ความสำเร้ นั้นมีความเกี่ยวพันโดยตรงกับจำนวนผู้ที่จะเข้าร่วม ดังนั้นบุคคลที่คัดสินใจเข้าร่วมจึงตระหนักว่า การเข้าร่วมของเขามีผลต่อความสำเร้ และการมีส่วนร่วมของเขาในความสำเร้ นั้น นอกจากความหวังของความสำเร้ ยังมีความเกี่ยวพันกับโอกาสทางการเมืองและการคิดค้นยุทธวิธีใหม่ ๆ ในขบวนการที่จะรวบรวมการกระทำร่วมกันด้วย

ฐานคิดที่สำคัญของแนวคิดนี้ ก็คือการวิเคราะห์ว่าการเข้ามามีส่วนร่วมของปัจเจกบุคคลนั้นเกิดจากกระบวนการคิดอย่างมีเหตุผล และรู้ว่าอะไรคือความคาดหวังของความสำเร้ ความเคียดร้ออันสืบเนื่องจากปัญหาที่เกิดขึ้นและส่งผลกระทบต่อกลุ่มของพวกเขาเป็นตัวนำไปสู่การประสานความร่วมมือ โดยให้ความสำคัญกับการพัฒนา กลุ่ม หรือองค์กรในฐานะที่เป็นเครื่องมือสำคัญของการผลักดันเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง เพราะองค์กรจะช่วยลดต้นทุนของการเข้าร่วมและเพิ่มโอกาสของความสำเร้ องค์กรที่ให้ความสำเร้ ในที่นี้หมายถึงองค์กรในระดับรากหญ้า (grassroots organization) หรือองค์กรในระดับชุมชนท้องถิ่น รวมทั้งการเชื่อมประสานกับองค์กรต่าง ๆ ในลักษณะของเครือข่ายความร่วมมือ (networks) ถือเป็นการเคลื่อนไหวทางสังคมแนวใหม่

2. การมีส่วนร่วมตามแนวคิดมานุษยวิทยา (humanistic perspective)

ชุมชนมนุษยวิทยาเกิดจากแนวคิดเนื่องมาจากความเป็นสังคมสมัยใหม่ทำให้สูญเสียความเป็นชุมชน (sense of community) ซึ่งเป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วของสังคมสมัยใหม่ เกิดการแข่งขัน เอร็ดอาเปรียบ สร้างสภาวะแปลกแยก โดดเดี่ยว สิ้นหวัง ไม่สนใจใยดี และสูญเสียความรู้สึกของการเป็นส่วนหนึ่งของสังคมในการร่วมกันรับผิดชอบต่อสังคมและเพื่อนมนุษย์จึงทำให้เกิดกระแสการรื้อฟื้น/ฟื้นฟู และการสร้างความเป็นชุมชนขึ้นมาใหม่ (community rebuilding) ที่เรียกว่า “ชุมชนนิยม” (communitarianism) เป็นอุดมการณ์ที่พยายามสร้างความสมดุลระหว่างสิทธิของบุคคลกับการเข้ามารับผิดชอบต่อการแก้ปัญหา หรือวิกฤติการณ์ของปัญหาที่เกิดขึ้นและส่งผลกระทบต่อบุคคล ชุมชน และสังคมโดยรวม โดยมอบภาระหน้าที่ให้ชุมชนอย่างเป็นปกติสุขในฐานะสมาชิกหนึ่งของชุมชน ที่ไม่มีความรู้สึกโดดเดี่ยว แยกแยก อีกต่อไปรวมทั้งการทำให้ชุมชนเป็นรากฐานสำคัญของกระบวนการเปลี่ยนแปลงสังคมในอนาคต กระแสการรื้อฟื้นชุมชน จึงเป็นกระแสที่เกิดขึ้นท่ามกลางปฏิกิริยาที่มีต่อวิกฤติการณ์ในสังคมอุตสาหกรรม เศรษฐกิจ เสรีนิยม และโลกไร้พรมแดน ซึ่งเป็นวิกฤติที่โครงสร้างรัฐไม่สามารถเข้ามามีการจัดการได้ ในขณะที่เดียวกันความเป็นปัจเจกบุคคลหรือเสรีชนก็มีอำนาจต่อน้อยเกินไปต่อ

วิกฤตที่ซับซ้อน จึงเกิดการรวมตัว รวมกลุ่มกันเพื่อแก้ปัญหาในรูปแบบต่าง ๆ และร่วมกันแก้ไข ปัญหา หรือกระทำบางอย่างให้บรรลุวัตถุประสงค์อย่างเป็นกระบวนการบนพื้นฐานของความรัก ความสมานฉันท์ ความเอื้ออาทร และการเรียนรู้ร่วมกัน และพัฒนาไปสู่การสร้างจิตสำนึกรวมของ ชุมชน (conscious community) แนวคิดเกี่ยวกับชุมชนมนุษยวิทยามีลักษณะที่น่าสนใจคือให้ความ สนใจหรือให้ความสำคัญกับกระบวนการความสัมพันธ์ทางสังคมบนช่องทางติดต่อสื่อสารที่ เชื่อมโยงการรับรู้ การติดตั้งสัมพันธ์กันของผู้คนทั้งทางตรงและทางอ้อม หรือทั้งเผชิญหน้ากัน โดยตรงหรือไม่ก็ได้ เน้นความสัมพันธ์ระหว่างเพื่อนมนุษย์เคารพในธรรมชาติ ถึงแวดล้อม และ ระบบนิเวศน์ นำเสนอลักษณะชุมชนที่ควรจะเป็น ชุมชนที่ดีหรือชุมชนในอุดมคติ (ปาริชาติ วลัยเสถียร, 2530) ทศนะเกี่ยวกับชุมชนแนวนี้จึงมีความแตกต่างหลากหลาย และเป็นนามธรรมอยู่ มาก แต่ก็สามารถเป็นกรอบหรือแนวทางสำหรับการรื้อฟื้นความเป็นชุมชนขึ้นมาใหม่ได้อย่างเป็น รูปธรรม และทำให้ชุมชนเป็นแหล่งสำคัญในการเสริมสร้างพลังของปัจเจกบุคคล ในการเข้าร่วม กันรับผิดชอบต่อปัจจุบันและอนาคตของสังคม สรุปได้ว่าความเป็นชุมชนมิได้หลายลักษณะ แต่ละ ลักษณะก็มีความแตกต่างกันออกไปทั้งในแง่เป้าหมาย ประวัติศาสตร์ วิธีการ นอกจากนี้ความเป็น ชุมชนไม่ได้มีลักษณะที่ตายตัว แต่มีความสิ้นเปลืองเปลี่ยนแปลงได้ ขึ้นอยู่กับพลวัตรของสังคมในแต่ละ ยุคแต่ละสมัย

สรุปได้ว่า ไม่ว่าสังคมจะพลวัตรไปในลักษณะใด ชุมชนยังมีความสำคัญใน ฐานะที่มีมูลเหตุจูงใจ ที่เป็นพันธะแห่งความร่วมมือของมวลสมาชิกในการสร้างสรรค์สิ่งที่ดีงามให้ เกิดขึ้นแก่ชุมชนและสังคม โดยรวมความเป็นชุมชนจึงมิได้หลายลักษณะ แต่ละลักษณะก็ แสดงออกสะท้อนถึงอัตลักษณ์ของ “คน” ที่กระทำการเกี่ยวข้องกันในสังคมชุมชน ดังนั้นความเป็น ชุมชนจึงเป็นทั้งขบวนการผูกขาด สู่การกระจายอำนาจ เพื่อเข้าไปมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ การ กำหนดนโยบาย สาธารณะต่าง ๆ ทั้งในระดับชุมชนท้องถิ่น ประเทศหรือระดับนานาชาติ ฯลฯ และ สร้างกระบวนการเรียนรู้เพื่อเสริมสร้างพลังและสถาปนาอำนาจของประชาชนในการกำหนดชะตา กรรมและอนาคตของตนเองบนวิถีทางแห่งประชาธิปไตย

ปัญหาและอุปสรรคของการมีส่วนร่วม

Hirsch (1976: 226-228) ได้ศึกษาพบว่า อุปสรรคสำคัญของการมีส่วนร่วมในการ พัฒนาชุมชน คือ การที่ประชาชนที่ยากจนในชนบทไม่สามารถควบคุมการผลิตและการไม่มีอำนาจ ทางการเมืองทางเศรษฐกิจในหมู่บ้าน ความไม่มีพลังอำนาจนี้ทำให้เกิดปัญหาการแยกส่วนและเกิด กระบวนการที่ทำให้คนเกิดความแปลกแยกใน 3 ส่วนคือ ด้านเทศะ (spatial) ของความสัมพันธ์กับ บุคคลอื่น ด้านจิตสำนึก (conscious) ด้านสังคม (social) โดยการแยกส่วน หมายถึง การที่คนใน

ชุมชนต้องเสาะแสวงหาทรัพยากรพื้นฐาน จากนอกหมู่บ้านซึ่งทำให้เกิดการย้ายถิ่นทั้งแบบชั่วคราวและถาวร รวมไปถึงการที่ต้องเสาะแสวงหาทุนในการผลิต ทั้งโดยการทำงานที่หนักขึ้นหรือการกู้ยืมเงิน ทำให้ช่องว่างระหว่างกลุ่มผู้รับจ้าง กลุ่มเจ้าของที่ดินและกลุ่มของที่ดินที่ให้เช่าหรือรับจ้างมีมากขึ้น รวมไปถึงทำให้ประชาชนเกิดความยากลำบากในการประกอบอาชีพ นอกจากนั้นอำนาจรัฐและความล้มเหลวของการพัฒนาประชาสังคม เป็นการทำลายความเชื่อมั่นของกลุ่มเอกชน และวาทศิลป์ที่ข้าราชการสร้างขึ้น ให้ดูเหมือนว่าสิทธิและหน้าที่ของประชาชนมีอยู่น้อย ทำให้ประชาชนเกิดความหวาดระแวงและไม่กล้าคิดค้นนวัตกรรมหรือสิ่งใหม่ ๆ ในขณะเดียวกันในระบบราชการ ข้าราชการอาวุโสที่มีหน้าที่รับผิดชอบสูง ก็ไม่กล้ารับผิดชอบ กลับแบ่งงาน ตามสายการบังคับบัญชาลงไปเป็นลำดับชั้น ซึ่งเป็นการกระทำที่ทำให้การไม่มีส่วนร่วม ขยายตัวออกไปอย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะการทำให้เกิดระบบราชการเช่นเดียวกันนี้ขึ้น ในระบบการผลิตของประชาชน

ศฤงคาร มินทระ (2536 : 169-171)-ได้สรุปถึง อุปสรรคของการมีส่วนร่วมไว้ดังนี้

1. ปัญหาด้านแนวคิด

1.1 ความคิดแบบแยกส่วนหรือแบบกลไก เป็นความคิดที่มีอิทธิพลต่อการกำหนดและแบ่งหน่วยงานแยกออกจากกันเป็นส่วน ๆ จนมีความรู้สึกว่าเป็นหน้าที่ของแต่ละส่วนที่แยกกันเด็ดขาด

1.2 ความคิดตามกระแสพัฒนาแบบทันสมัย เป็นความคิดหลักที่เข้ามาครอบงำในชนชั้นนำ ผู้ปฏิบัติงาน และประชาชน ทำให้หลงใหลในอำนาจ วัตถุนิยม มุ่งแสวงหาจนไม่มีขีดความพอดี พัฒนาตามกระแสหลัก ในขณะที่ประชาชนส่วนใหญ่ก็หลงตาม

1.3 ความคิดแบบอำนาจนิยม เป็นความคิดที่ขัดขวางความคิดการมีส่วนร่วมโดยตรง เพราะไม่เชื่อในพลังประชาชน

1.4 ความคิดแบบราชการ เป็นความคิดที่ถูกครอบงำด้วยวัฒนธรรมราชการจึงไม่มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ ขาดความกล้าหาญในการกระทำสิ่งใหม่ ๆ ที่ท้าทาย ยึดติดในตัวผู้นำอยู่ภายใต้ระบบอุปถัมภ์ จึงเฉื่อยชาและซึมกระเทือ จนไม่สามารถสร้างสรรค์ให้เกิดการมีส่วนร่วมได้

1.5 ความคิดแบบขอมจ้านน เป็นความคิดที่ประชาชนส่วนใหญ่ถูกกระทำจนชาชิน จึงคืนรนต่อสู้ในแนวทางการพึ่งตนเองในวงแคบ ๆ และไม่เห็นความสำคัญของการมีส่วนร่วมเพราะถือว่าตนเองไม่มีความสำคัญ จึงปล่อยให้เป็นที่ของฝ่ายนำหรือแล้วแต่ฝ่ายนำจะชี้แนะหรือกำหนด

2. ปัญหาด้านการปฏิบัติงาน

2.1 ปัญหาการขาดผู้ปฏิบัติงาน การมีส่วนร่วมเป็นแนวคิดทวนกระแสที่ผู้ปฏิบัติงานจะต้องมีจิตสำนึก มีอุดมการณ์และความอดทน ดังนั้นจึงมีผู้ปฏิบัติงานจำกัดอยู่ในวงแคบ ทำให้ขาดผู้ปฏิบัติงานในเชิงรุก ทั้งในส่วนที่เป็นข้าราชการ องค์กรพัฒนา และในหมู่ประชาชนเอง

2.2 กระแสการพัฒนาแบบทันสมัยครอบงำชนชั้นนำ สร้างแบบและคุณค่าแห่งการนิยมวัตถุ โฆษณาชวนเชื่อให้ประชาชนระดับล่างหลงใหลในการบริโภคทางวัตถุนิยมมองเห็นแนวทางการพัฒนาทางวัตถุ เป็นเรื่องที่ถูกต้องเพียงแนวทางเดียวเท่านั้น มองไม่เห็นว่าการมีส่วนร่วมเป็นแนวทางแก้ไขปัญหา และไม่เห็นคุณค่าของภูมิปัญญาและวัฒนธรรมท้องถิ่นดั้งเดิม

2.3 สื่อสารมวลชน เป็นเครื่องมือที่มีอิทธิพลต่อการศึกษาของประชาชน ตลอดจนสื่อสารมวลชนถูกขี้อุ้มโดยภาคราชการ และภาคธุรกิจเอกชน สำหรับสร้างค่านิยมบริโภค ทำให้ประชาชนรับค่านิยมที่ไม่ถูกต้องไว้จนไม่สามารถมีอิสระจากการครอบงำได้ จึงขาดสติปัญญาในการแก้ปัญหาในแนวทางที่ถูกต้องได้

2.4 ใครเป็นคนเริ่มต้น แนวคิดการมีส่วนร่วมเกิดจากปัญญาชนคนชั้นกลางที่หวังดีต่อประชาชน แต่ประชาชนส่วนใหญ่เองยังมองไม่เห็นปัญหาด้วยตนเอง ดังนั้นการที่ประชาชนยังไม่ได้เป็นผู้เคลื่อนไหวให้เกิดการเปลี่ยนแปลงด้วยตนเอง การเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นอาจล้มเหลวภายหลังได้

2.5 ปัญหาการเริ่มต้น ซึ่งมีปัญหาโครงสร้างทางอำนาจคือ การกระจายอำนาจที่รัฐยังไม่ได้กระจายอำนาจมาสู่ประชาชน โดยตรงอย่างแท้จริง จึงเป็นปัญหาว่าแนวคิดและรูปแบบต่าง ๆ ที่มีอยู่ ควรเริ่มต้นดำเนินการอย่างไร จึงจะเกิดผลในทางปฏิบัติ

ปัญหาทั้งหมด นอกจากปัญหาโครงสร้างทางอำนาจแล้ว ปัญหาด้านแนวคิดเป็นปัญหาที่มีความสำคัญอันดับหนึ่งที่ต้องขยายให้เกิดขึ้นในวงกว้าง โดยเฉพาะในหมู่ประชาชนจนสามารถปลดปล่อยตนเองเป็นอิสระจากการครอบงำได้ แล้วจากนั้นจึงสามารถคลี่คลายปัญหาอื่น ๆ ได้

เจมส์ คี บีนทอน (2523: 15-17) กล่าวถึงปัญหาและอุปสรรคในการมีส่วนร่วมของประชาชนเพื่อการพัฒนาชนบทไว้ 2 ประเด็นใหญ่ ดังนี้

1. ปัญหาเกี่ยวกับตัวของชาวชนบทเอง มีประเด็นสำคัญ ดังนี้

1.1 ชาวชนบทขาดนิสัยการทำงานร่วมกันอย่างจริงจังและถาวร มีแต่การร่วมกันทำงานเป็นครั้งคราว ทั้งนี้เพราะอดีตประเทศไทยเป็นสังคมที่มั่งคั่ง จึงไม่จำเป็นต้องเสริมสร้างการทำงานร่วมกัน

1.2 ชาวชนบทไทยประกอบอาชีพเกษตรกรรมที่เต็มไปด้วยความไม่แน่นอนเพราะต้องพึ่งพาธรรมชาติเป็นอย่างมาก ส่งผลต่อแนวคิดในการยอมรับของแปลกใหม่ก็ต่อเมื่อแน่ใจว่าจะได้รับประโยชน์โดยตรงในระยะสั้น ดังนั้นการมีส่วนร่วมที่หวังผลระยะยาวจึงค่อนข้างยากลำบาก

1.3 ชาวชนบทไทยอยู่ภายใต้ระบบอุปถัมภ์และลัทธิพ่อปกครองลูก (paternalism) ทำให้คิดหวังพึ่งบุคคลภายนอกมากเกินไป และหวังให้คนอื่นทำทุกสิ่งทุกอย่างให้

1.4 ชาวชนบททราบว่าตนเป็นผู้มีฐานะต่ำด้อยในสังคม ทำให้กลัวคนภายนอกดูถูก เจ้าหน้าที่ และนักพัฒนาจึงหาข้อมูลเท็จแท้จริงจากชาวชนบทได้ยาก

1.5 ชาวชนบทมักเลือกผู้นำที่คิดว่าสามารถอุปถัมภ์ตนได้ จึงมักเลือกจากคนรวย ผู้มีหน้ามีตาหรือผู้มีสายสัมพันธ์กับเจ้าหน้าที่หรือบุคคลภายนอก

1.6 คนไทยทั่วไป โดยเฉพาะชาวชนบทไม่ชอบแสดงตัวเป็นศัตรูกันซึ่งหน้าและไม่ชอบการโต้เถียง

1.7 ชาวบ้านไม่คุ้นเคยกับการฝึกให้วางแผนการทำงานล่วงหน้า ดังนั้นผลงานของชาวบ้านจึงไม่ค่อยเป็นระบบและขาดสรรสนะด้านเวลา

2. ปัญหาเกี่ยวกับตัวเจ้าหน้าที่หรือระบบราชการ จำแนกเป็นประเด็นย่อย ๆ ไว้ดังนี้

2.1 นโยบายในระบบราชการมักมาจากเบื้องบน

2.2 ระบบการจัดสรรงบประมาณจัดทำกันในส่วนกลาง ทำให้โครงการที่มาจากเจ้าหน้าที่และชาวชนบทเกิดขึ้นยากลำบาก

2.3 ระบบการบริหารที่ถูกสั่งการมาจากเบื้องบน ทำให้การประสานงานของเจ้าหน้าที่ระดับสนามของแต่ละกรมกองเป็นไปด้วยความยากลำบาก รวมทั้งแนวทางการมีส่วนร่วมและการดำเนินงานของเจ้าหน้าที่แต่ละฝ่ายมีความเข้าใจต่างกัน

2.4 ระบบการให้ทุนให้โทษ ไม่ได้ใช้ผลของการปฏิบัติงานที่เกิดแก่ชาวบ้านอย่างแท้จริง แต่ถือเอาความพอใจของผู้บังคับบัญชาและกิจกรรมที่เกิดขึ้นเป็นหลัก

2.5 วัฒนธรรมความสัมพันธ์แบบผู้ใหญ่ ผู้ใหญ่ และระบบอุปถัมภ์ ทำให้เจ้าหน้าที่เข้าใจว่าตนเองมีฐานะสูงกว่าชนบท

2.6 เจ้าหน้าที่ราชการมีแนวโน้มชอบทำงานในสำนักงาน

2.7 บุคคลภายนอกและผู้ที่เกี่ยวข้องกับเกษตรกรรมบางคน ยังไม่ต้องการให้ชาวชนบทร่วมมือกันและรวมตัวกันได้อย่างแท้จริง

จากการที่ได้ศึกษาเกี่ยวกับปัญหาและอุปสรรค ในการมีส่วนร่วมของชุมชนพอจะสรุปได้เป็น 2 ประเด็น คือ 1) ปัญหาอุปสรรคที่เกิดจากตัวประชาชนเอง ซึ่งส่วนใหญ่เป็นเรื่องเกี่ยวกับความเชื่อ ค่านิยมหรือทัศนคติเดิมที่ประชาชนในชนบทมีอยู่ และ 2) ปัญหาอุปสรรคที่เกิดจากภายนอก ได้แก่ระบบราชการ การจัดการในภาครัฐแบบสั่งการจากบนสู่ล่างและตัวเจ้าหน้าที่ของรัฐเอง

เงื่อนไขการมีส่วนร่วม

นิรันดร์ จงวุฒิเวศน์ (2527) กล่าวว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง การเกี่ยวข้องดังกล่าว เป็นเหตุเร้าใจให้กระทำให้บรรลุจุดมุ่งหมายของกลุ่มนั้นกับทั้งทำให้เกิดความรู้สึกรับผิดชอบกับกลุ่มดังกล่าวด้วย

ผู้เข้าร่วมจะต้องมีอิสระ มีความสามารถและต้องเต็มใจ มีเวลาเพียงพอตลอดจนความสนใจ สามารถสื่อสารรู้เรื่องกันได้โดยไม่กระทบกระเทือนต่อตำแหน่ง หน้าที่ หรือสถานภาพทางสังคม

Chaturvedi และ Mitra (สุวรรณณี คงทอง, 2536: 17) ได้เสนอเงื่อนไขของการมีส่วนร่วม ที่จะก่อให้เกิดการพัฒนา 3 ประการ คือ

1. ความช่วยเหลือจากภายนอก ซึ่งอาจจะเป็นองค์กรพัฒนาของรัฐ องค์กรเอกชน นักวิชาการและนักพัฒนา ในรูปของการช่วยเหลือทางการเงิน การเมืองและความรู้ เทคนิค
2. ความพร้อมภายใน เช่น ผู้นำ สภาพแวดล้อมทางเศรษฐกิจและกายภาพ โอกาสการเข้าร่วม วัฒนธรรมและประเพณีท้องถิ่น
3. การบำรุงรักษา เช่น ในรูปของสิ่งจูงใจ การบริหารและการจัดการ และกิจกรรมตลอดจนแทรกแซงจากภายนอก

การมีส่วนร่วมในองค์ประกอบของการสื่อสาร

จากต้นกำเนิดแนวคิดการพัฒนาเรื่องการมีส่วนร่วมนั้น ในระยะแรก ๆ ที่มีมีการนำแนวคิดนี้มา ารณรงค์ใช้ในทางปฏิบัติ เนื่องจากการรับรู้และความเข้าใจร่วมต่อแนวคิดดังกล่าวยังไม่ชัดเจนจึงเกิดการปฏิบัติที่แตกต่างกันและถึงกับมีการปฏิบัติที่เบี่ยงเบนออกไปจากเป้าหมายเดิม เช่น มีการรณรงค์ว่า ในการทำโครงการพัฒนาชนบทนั้น ต้องให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมด้วยการนำเงินทองและแรงงานเข้ามามีส่วนร่วม แต่ในขั้นตอนอื่น ๆ ไม่ว่าจะเป็นการวางแผน การจัดการ การดำเนินงาน การแบ่งผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นยังอยู่ในอำนาจของเจ้าหน้าที่รัฐเหมือนเดิม

สำหรับเรื่องการมีส่วนร่วมในการสื่อสารก็อาจจะมีปัญหาเช่นเดียวกันกล่าวคือมีระดับต่าง ๆ ที่แตกต่างกันไปของการเข้ามามีส่วนร่วมของการสื่อสารปัจจัยที่เข้ามามีส่วนกำหนดระดับความมากน้อยของการมีส่วนร่วมนั้น จะเกี่ยวข้องกับองค์ประกอบของการสื่อสาร ดังนี้

1. เป้าหมายของการสื่อสาร ได้กำหนดให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในระดับใด เช่น ในระดับเข้าร่วมแสดง ระดับเป็นผู้รับสารที่คอยป้อนปฏิกิริยาย้อนกลับ (feedback) ระดับวางนโยบาย

2. ลักษณะสองทางและ Interactivity ของการสื่อสาร ยิ่งการสื่อสารที่เอื้ออำนวยให้มีลักษณะตอบโต้กันอยู่ตลอดเวลามากขึ้นเท่าใด โอกาสที่ชุมชนจะเข้ามามีส่วนร่วมก็ยิ่งมากขึ้นเท่านั้น

3. ใครคือผู้ส่งสาร ในชุมชนเอง โอกาสที่คนส่วนใหญ่จะได้เข้ามาเป็นผู้ส่งสารมีมากน้อยและทั่วถึงหรือไม่ หรือเมื่อเปรียบเทียบระหว่างนักสื่อสารมวลชนอาชีพ เจ้าหน้าที่รัฐ และชาวบ้าน สักส่วนที่จะได้เป็นผู้ส่งสารเป็นอย่างไรบ้าง (ตัวอย่างในกรณีของสื่อมวลชนก็เช่น บรรดารายการ News & Talks นั้น ตัวแทนชุมชนได้มีโอกาสเป็นผู้ส่งสารหรือเปล่า)

4. ประเภทของเนื้อหาสาร เป็นเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับสภาพความเป็นจริงของชุมชนหรือเปล่า ตัวอย่างเช่น ปัจจุบันนี้แม้ในโทรทัศน์จะมีรายการประเภทวิเคราะห์ข่าวและสถานการณ์ปัจจุบัน แต่ทว่าเนื้อหาทั้งหมดยังคงเป็น “วาระแห่งชาติ” เป็นส่วนใหญ่ โอกาสที่ประเด็นท้องถิ่นจะได้เข้าไปเป็นเนื้อหาในสื่อมวลชนยังมีอยู่น้อย วิธีการเสนอเนื้อหาหากมีลักษณะของการสนทนาแลกเปลี่ยนทัศนะซึ่งกันและกัน (dialogue) แสวงหาความร่วมมือจากหลายฝ่าย (collaboration) และก่อให้เกิดการตัดสินใจโดยกลุ่ม (group decision-making) ก็จะทำให้การมีส่วนร่วมมีโอกาสมากขึ้น

5. ประเภทของช่องทาง / สื่อ โดยหลักการทั่วไปแล้ว สื่อขนาดเล็ก เช่น สื่อเฉพาะกิจจะเปิดโอกาสให้ชุมชนมีส่วนร่วมได้มากกว่าสื่อมวลชน สื่อที่ชาวบ้านคุ้นเคยเช่นสื่อประเพณี ก็เอื้ออำนวยให้ชาวบ้านเข้าร่วมได้ง่ายกว่าสื่อสมัยใหม่ที่แปลกหน้า อย่งไรก็ตามก็มีได้หมายความถึงการเปิดโอกาสโดยสิ้นเชิงสำหรับสื่อสมัยใหม่หรือสื่อที่มีขนาดใหญ่ เช่น สื่อมวลชน เพียงแต่มีข้อพึงตระหนักถึงความยากง่ายในการเข้ามีส่วนร่วมของสื่อประเภทต่างๆ และการค้นคิดสร้างสรรค์กิจกรรมและช่องทางแบบใหม่ที่จะอำนวยความสะดวกในการเข้ามีส่วนร่วมของประชาชน

6. ผู้รับสารและการมีปฏิกิริยาป้อนกลับ (feedback) สำหรับการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมนั้นจะมีความเชื่อพื้นฐานที่เกี่ยวข้องกับผู้รับสารที่แตกต่างไปจากการสื่อสาร เพื่อการพัฒนากระแสหลักโดยสิ้นเชิง กล่าวคือ กระบวนทัศน์ใหม่นี้จะเชื่อว่า ผู้รับสารนั้นมีผู้ใช้ที่ว่างเปล่าและไม่รู้อะไรเลย เกี่ยวกับเนื้อหาสารที่จะสื่อไป หากแต่ความรู้ที่ผู้รับสารมีนั้น อาจจะเป็นความรู้คนละชุด

ที่แตกต่างจากที่ผู้ส่งคาดคิดเอาไว้ ตัวอย่างเช่น แนวคิดเรื่องการพัฒนาคุณภาพชีวิตให้ดีขึ้น ในหมู่ประชาชนก็มีแนวคิดเช่นนี้อยู่แต่อาจจะแตกต่างไปจากแนวคิดเรื่อง “ความจำเป็นขั้นพื้นฐาน” ของกระทรวงสาธารณสุข และนอกจากผู้รับสารจะมีความรู้ที่เกี่ยวข้องกับเนื้อหาสารแล้ว วิธีการรับสารของประชาชนก็มีได้เป็นอย่าง Passive หากทว่าเป็นไปอย่าง Active และประชาชนผู้รับสารมักจะมีปฏิกิริยาป้อนกลับ (feedback) ทั้งแบบที่เป็นทางการหรือไม่เป็นทางการหรือไม่เป็นทางการ ประจักษ์พยานที่เห็นได้อย่างชัดเจนในกรณีที่เนื้อหาสื่อ่นั้นมีความผูกพันใกล้ชิดกับประชาชน เช่น การพูดคุยหลังจากคุณละครโทรทัศน์แล้ว ดังนั้นไม่ว่าชุมชนจะเข้ามามีส่วนร่วมกับการสื่อสารในระดับใดก็ตาม การจัดช่องทางสำหรับปฏิกิริยาป้อนกลับก็เป็นปัจจัยที่จำเป็นอย่างขาดไม่ได้ของการสื่อสารแบบมีส่วนร่วม

ระดับการมีส่วนร่วม

เนื่องจากการมีส่วนร่วมในการสื่อสารของชุมชนนั้นกระทำได้ในหลายระดับ และได้มีนักวิชาการหลายท่านจัดแบ่งระดับการมีส่วนร่วมเอาไว้หลาย ๆ แบบ ในที่นี้ จะขอจัดแบ่งระดับการมีส่วนร่วมของชุมชนเอาไว้ 3 ระดับ โดยเรียงลำดับจากระดับที่น้อยที่สุดไปจนถึงมากที่สุดดังนี้

1. การมีส่วนร่วมในฐานะผู้รับสาร / ผู้ใช้สาร (audience/receiver/users)
2. การมีส่วนร่วมในฐานะผู้ส่ง / ผู้ผลิต / ผู้ร่วมผลิต (sender/producer/co-producer)
3. การมีส่วนร่วมในฐานะผู้วางแผนและกำหนดนโยบาย (policy maker/planner)

การมีส่วนร่วมในแต่ละระดับนี้ จะเรียกร่องประเภทของกิจการ และเงื่อนไขต่าง ๆ แตกต่างกันดังที่จะกล่าวถึงในรายละเอียด ดังนี้

1. การมีส่วนร่วมในฐานะผู้รับสาร / ผู้ใช้สาร

เป็นขั้นตอนของการมีส่วนร่วมในระดับล่างที่สุด กล่าวคือ ในกระบวนการสื่อสารตั้งแต่ต้นยังอยู่ในการกำหนดของผู้ส่งสาร ไม่ว่าจะเป็นการเลือกประเด็นเนื้อหา การเลือกวิธีการนำเสนอ ไปจนกระทั่งการเลือกช่องทางสื่อสารที่จะใช้เผยแพร่ และผู้รับสารก็ยังคงมีฐานะเป็นเพียงผู้รับสารแต่เพียงอย่างเดียว อย่างไรก็ตาม สิ่งนี้อาจจะเปลี่ยนแปลงไปสำหรับฐานะของผู้รับสารในการสื่อสารชุมชนแบบมีส่วนร่วมก็คือ

1. ต้องมีการขยายแนวคิดของผู้รับสารให้ตระหนักถึงสิทธิที่จะรู้ของตน (right to know / right to be inform) และนอกจากนั้น สิทธินี้ยังขยายไปถึงสิทธิที่จะบอกเล่าข้อมูลข่าวสารของตนต่อสาธารณะด้วย (right to inform)

2. จะต้องสร้างหลักประกันในการมีส่วนร่วมของผู้รับสารทั้งในช่วงขาเข้า (input) และช่องขาออก (output) เช่นในช่วงนำเข้าข้อมูล จะต้องมีการสำรวจว่ามีช่องทางข่าวสารอะไรบ้างสำหรับชุมชน โอกาสในการเข้าถึงเป็นอย่างไร เนื้อหาของข่าวสารนั้นเกี่ยวข้องกับชุมชนหรือเปล่าและมีรูปแบบการนำเสนอในลักษณะอย่างไร ในช่วงของการส่งข้อมูลออกจากชุมชนก็เช่นกัน

3. ปัจจัยสำคัญของการมีส่วนร่วมในฐานะผู้รับสาร ก็คือ ช่องทางข่าวสาร (channel) โดยเฉพาะอย่างยิ่งในบางช่วงเวลาที่เป็นช่วงระยะเวลาสำคัญของชุมชน ตัวอย่างเช่น เมื่อมีการนิรโทษกรรมหรือการทำประชาพิจารณ์ในต่างจังหวัด และมีการถ่ายทอดรายการดังกล่าวผ่านสื่อมวลชน จะต้องมีการสำรวจว่า มีช่องทางอะไรบ้างที่ประชาชนในบริเวณดังกล่าวจะได้รับข่าวสารอย่างทั่วถึง ในกรณีเช่นนี้ มาตรการการเพิ่มช่องทางการสื่อสาร (addition of channel) เป็นสิ่งจำเป็น

2. การมีส่วนร่วมในฐานะผู้ส่ง / ผู้ผลิต / ผู้ร่วมผลิต

เป็นขั้นตอนของการมีส่วนร่วมในระดับที่สูงขึ้นมา และจำเป็นต้องสร้างเงื่อนไขใหม่ ๆ เพิ่มเติมหรือต้องมีการปฏิรูปเปลี่ยนโครงสร้างเก่าที่มีอยู่ การเข้ามามีส่วนร่วมในฐานะผู้ผลิตหรือผู้ร่วมผลิตนั้น ยังแบ่งออกได้เป็นหลายขั้นตอนตามหลักแนวคิดของการผลิตสื่อ คือ

1. ขั้นก่อนการผลิต (pre-production stage) อันได้แก่ ขั้นตอนการเตรียมการก่อนการผลิตสื่อ กิจกรรมในขั้นตอนนี้จะประกอบด้วย การเลือกประเด็นหัวข้อ การเลือกแง่มุมที่จะนำเสนอการรวบรวมข้อเท็จจริงที่จะนำมาใช้เป็นวัตถุดิบ การเขียนบทแบบต่าง ๆ การคัดเลือกฉากและตัวแสดง

2. ขั้นการผลิต (production stage) ได้แก่ ขั้นตอนของการลงมือผลิต เช่น การเข้าห้องจัดรายการในกรณีของวิทยุ การลงมือถ่ายทำในกรณีของวิดีโอ โทรทัศน์ ภาพยนตร์

3. ขั้นหลังการผลิต (post-production stage) ได้แก่ ขั้นตอนหลังการถ่ายทำเสร็จแล้ว ก็ต้องมีการตัดต่อ การอัดเสียงประกอบ การเพิ่มเติมด้านเทคนิคต่าง ๆ

ชุมชนอาจจะเข้ามามีส่วนร่วมในการผลิตขั้นตอนใดขั้นตอนหนึ่ง ซึ่งแต่ละขั้นตอนอาจจะต้องมีการสร้างเงื่อนไขใหม่ เช่น หากต้องการให้ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมในขั้นตอนการผลิต ก็จำเป็นต้องมีการอบรมให้ชาวบ้านเรียนรู้การใช้อุปกรณ์เสียก่อน อย่งไรก็ตาม จะเป็นการดีอย่างยิ่งที่จะเปิดโอกาสให้ชาวบ้านได้เข้ามามีส่วนร่วมให้มากที่สุด ในลักษณะการร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมดำเนินการระหว่างนักสื่อมวลชนกับชุมชน แม้ว่าชาวบ้านอาจจะไม่มีเวลาที่จะมาเรียนรู้การใช้อุปกรณ์เครื่องมือได้อย่างชำนาญจนถึงขั้นการลงมือผลิตได้ด้วยตัวเองก็ตาม อันที่จริงการใช้เครื่องมือ นั้นเป็นเพียงส่วนหนึ่งเท่านั้นของการมีส่วนร่วม ซึ่งชาวบ้านอาจจะไม่

จำเป็นต้องลงมือใช้เครื่องมือเอง แต่ก็สามารถจะเข้าร่วมได้อย่างเต็มที่ เช่น ในขั้นตอนก่อนการผลิต การใช้ชาวบ้านเป็นคนเลือกประเด็น/วิธีการที่จะนำเสนอ เลือกหาสถานที่ที่จะใช้เป็นฉากการถ่ายทำ และหลังจากที่ถ่ายทำออกมาแล้ว ก็นำมาฉายให้ชาวบ้านชมก่อนเพื่อแสดงความคิดเห็นพูดคุย แลกเปลี่ยนทัศนะกัน

สำหรับในขั้นตอนหลังการผลิตนั้น ก็นับว่ามีความสำคัญอย่างยิ่ง เพราะการตัดต่อเทปเสียงหรือเทปโทรทัศน์นั้นมีความสำคัญในการถ่ายทอดความหมายออกไป ในขั้นตอนนี้ อาจจะใช้รูปแบบการทำงานตัดต่อร่วมกันระหว่างนักสื่อสารมวลชนกับชาวบ้าน หรือหลังจากที่นักสื่อสารมวลชนตัดต่อเสร็จเรียบร้อยแล้ว ก็นำไปให้ชาวบ้านดูเพื่อรับฟังความคิดเห็นแล้วนำมาปรับปรุงแก้ไข

นอกเหนือจากความจำเป็นในการสร้างเงื่อนไขใหม่ๆ เช่น การฝึกอบรมด้านการใช้เครื่องมือการผลิตแก่ชาวบ้านแล้ว การเปิดโอกาสให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในระดับการผลิตนี้ยังต้องมีการเปลี่ยนแปลงปฏิรูปเงื่อนไขเก่าๆ บางประการอีกด้วย เช่น การปฏิรูปองค์กรสื่อสารมวลชนและวิธีการทำงานของนักสื่อสารมวลชน

Berrigan F.J. and Davis D.K. (1979) ตั้งข้อสังเกตว่าโครงสร้างและวิธีการทำงานขององค์กรสื่อสารมวลชนนั้นจะมีลักษณะเป็นลำดับขั้น (hierarchical) คนที่อยู่ข้างบนมีอำนาจตัดสินใจ ในขณะที่คนระดับกลางและระดับล่างผู้เป็นคนลงมือทำงานจะต้องคอยฟังคำสั่งตัดสินใจจากข้างบน โครงสร้างและวิธีการทำงานเช่นนี้ขัดแย้งโดยสิ้นเชิงกับรูปแบบการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมที่กล่าวมาและหากจะมีการปรับเปลี่ยนโครงสร้างและวิธีการทำงาน พวกที่อยู่ข้างบนก็คงไม่ค่อยพอใจอย่างแน่นอน เพราะเท่ากับเป็นการบั่นทอนอำนาจของตนไปโดยปริยาย นอกจากนั้น แม้แต่ในหมู่ระดับคนทำงานเองก็อาจจะมีผลประโยชน์ส่วนตัวบางประการแอบแฝงซ่อนอยู่ อาจจะมีผลประโยชน์ตอบแทนบางประการ ดังนั้น การปรับเปลี่ยนสื่อให้หันกลับมาตอบสนองความต้องการของชุมชนอาจขัดแย้งกับผลประโยชน์ที่เคยมีเคยได้ของกลุ่มผู้ทำงาน

นอกเหนือจากประเด็นความขัดแย้งเรื่องอำนาจและผลประโยชน์แล้ว ยังอาจเกิดความขัดแย้งในเรื่องเกณฑ์มาตรฐานทางวิชาชีพ ตามปกตินักสื่อสารมวลชนมักจะทำงานอย่างมีเสรีภาพและใช้หลักสุนทรียะเป็นบรรทัดฐานในการปฏิบัติงานและโดยส่วนใหญ่แล้วมักจะมีคุณภาพภูมิปัญญาในความเป็นอิสระความเป็นกลาง รวมทั้งมีความเคยชินกับวิธีการทำงานดังกล่าว แต่เมื่อมีการปรับเปลี่ยนมาทำงานสื่อสารแบบมีส่วนร่วม บรรทัดฐานดังกล่าวก็จะเปลี่ยนแปลงไป การทำงานร่วมกับชุมชนอาจทำให้นักสื่อสารมวลชนรู้สึกขาดความเป็นอิสระ รวมทั้งไม่ค่อยจะเป็นกลางและตามปกติชาวบ้านมักจะสนใจเรื่องเนื้อหาสาระมากกว่ารูปแบบการนำเสนอหรือเทคโนโลยี ซึ่งตรงกันข้ามกับมาตรฐานของนักสื่อสารมวลชน ปัญหาทั้งหมดนี้ เรียกร้องให้นักสื่อสารมวลชนจำเป็นต้อง

ปรับเปลี่ยนตนเองให้มีวิธีการทำงานแบบใหม่ โดยการปล่อยวางความเคยชินทางวิชาชีพ เช่น การที่เคยใช้ Approach การสื่อสารเพื่อเป้าหมายการ โน้มน้าวชักชวน (persuasion) มาเป็นการเปิดรับคำปฏิบัติยาป้อนกลับหรือกระตุ้นให้มีการพูดคุยต่อไปอย่างไม่ปิดประเด็นง่าย ๆ

3. การมีส่วนร่วมในฐานะผู้วางแผนและกำหนดนโยบาย

การมีส่วนร่วมในฐานะผู้วางแผนและกำหนดนโยบายนั้น ถือว่าเป็นรูปแบบสูงสุดของการมีส่วนร่วมและสังเกตเห็นว่า ยิ่งระดับของการมีส่วนร่วมสูงขึ้นไปมากเท่าใดสัดส่วนของชุมชนที่จะเข้ามามีส่วนร่วมได้ก็จะเล็กลงกล่าวคือ ในระดับของผู้รับสาร คนในชุมชนทุกคนสามารถมีส่วนร่วมได้แต่เมื่อขึ้นมาถึงขั้นการผลิต ก็อาจจะมีคนบางกลุ่มในชุมชนเท่านั้นที่จะเข้ามามีส่วนร่วม จนกระทั่งถึงขั้นตอนสุดท้ายคือ ระดับการวางแผนและนโยบายนี้ ก็คงมีตัวแทนบางคนเท่านั้นจากชุมชนที่จะเข้ามาดำเนินกิจกรรมในระดับนี้

การมีส่วนร่วมในฐานะผู้วางแผน และกำหนดนโยบายการใช้สื่อของชุมชนนั้น หมายถึงการวางแผนและนโยบายดำเนินการใช้สื่อที่รวมเอาชุมชนเข้ามาอยู่ใน โครงสร้างการสื่อสารของชุมชน กล่าวในระดับกว้าง อาจจะหมายความถึงการวางแผนและกำหนดนโยบายของการสื่อสารทุกประเภทที่มีอยู่ในชุมชน ไม่ว่าจะเป็นสื่อประเภทใด เช่น สื่อมวลชน (วิทยุ หนังสือพิมพ์หมู่บ้าน) สื่อเฉพาะกิจ (วิดีโอ โปสเตอร์ หอกระจายข่าว เสียงตามสาย) สื่อประเพณี รวมทั้งสื่อบุคคล การวางแผนนั้นจะเป็นการสร้างเชื่อมโยงระหว่างสื่อแต่ละประเภทเพื่อให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุดในการใช้ ตัวอย่างเช่น เมื่อมีการฟังรายการวิทยุที่เสนอสารคดีเรื่องการปรับปรุงดินวิธีการชีวภาพ หน่วยงานที่รับผิดชอบเรื่องการสื่อสารของชุมชนก็อาจจะติดต่อขอเทปดังกล่าวมาออกอากาศซ้ำผ่านหอกระจายข่าว เพื่อเพิ่ม โอกาสในการเข้าถึงให้แก่ชาวบ้าน หรืออาจจะส่งต่อให้โรงเรียนจัดทำออกมาเป็น โปสเตอร์เพื่อให้เป็นสื่อที่คงทนถาวร เหมาะสมสำหรับการศึกษามากขึ้นเป็นต้น

ส่วนในระดับที่แคบลงมาอาจจะหมายถึง การมีส่วนร่วมในการกำหนดแผนและนโยบายของสื่อบางประเภทที่จะเข้ามาในชุมชนตัวอย่างที่กำลังจะเกิดขึ้นในสังคมไทย คือการทำวิทยุชุมชนที่ใน โครงสร้างของการดำเนินงานจะมีตัวแทนชาวบ้านเข้าไปอยู่ในทุกขั้นตอน คือ ทั้งระดับคณะกรรมการบริหารวิทยุ ทั้งระดับการผลิต กล่าวคือเป็นการรับผิดชอบร่วมกัน ชุมชนเองก็ต้องรับผิดชอบการดำเนินงานของสื่อ ซึ่งรวมทั้งด้านงบประมาณ อุปกรณ์ บุคลากร ส่วนสื่อนั้นก็ต้องตอบสนองความต้องการของชุมชน

Jan Servaes ได้เขียนเอาไว้ว่า การสื่อสารแบบมีส่วนร่วมนี้นอกจากจะมีแนวทางการศึกษาในลักษณะที่กล่าวไว้ข้างต้นแล้ว คือเรื่องการเข้าถึงสื่อ (access) การมีส่วนร่วม (participation) และการจัดการด้วยตนเอง (self-management) แล้วยังมีอีกกระบวนการหนึ่ง คือ

กระบวนการสื่อสารในลักษณะสนทนาโต้ตอบกัน (dialogical communication) ซึ่งเป็นแนวทางการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมที่ให้ความสำคัญกับการสื่อสารแบบประชาธิปไตย คือการสนทนาโต้ตอบกันระหว่างบุคคลที่อยู่ในสังคมต้องดำเนินไปภายใต้ความเท่าเทียมกัน (Jan Servaes et al., 1996: 17-18)

การศึกษาการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมได้ยึดถือแนวคิดการสร้างความสำเร็จการยอมรับความมีเกียรติ มีศักดิ์ศรีของประชาชน การยอมรับอยู่บนพื้นฐานของความหลากหลาย (diversity) ความไม่เป็นเพียงหนึ่งหรือความมีมากกว่าหนึ่ง (plurality) ซึ่งหมายความว่ามนุษย์ย่อมมีความแตกต่างกันในด้านความเชื่อในสิ่งต่าง ๆ การยอมรับการมีความหลากหลายทางความคิด การใช้ชีวิตความเป็นอยู่ของแต่ละบุคคล หรือกลุ่มบุคคลย่อมไม่เหมือนกัน การยอมรับว่าทุกคนบนโลกมีหลายเผ่าพันธุ์ หลายเชื้อชาติไม่จำเป็นต้องให้มีเพียงเผ่าพันธุ์เดียว เชื้อชาติเดียว หรือมีประเพณีเดียว วัฒนธรรมเดียวเท่านั้น เพราะฉะนั้นการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมต้องอยู่บนพื้นฐานการยอมรับในสิ่งเหล่านี้

แนวคิดเกี่ยวกับการสื่อสารเพื่อการพัฒนา

การพัฒนาเป็นศาสตร์และศิลป์ในการใช้การสื่อสารของมนุษย์เพื่อให้เกิดผลต่อการเปลี่ยนแปลงประเทศอย่างรวดเร็ว ทั้งในด้านของการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ ความทันสมัยและการทำให้เป็นอุตสาหกรรม รวมทั้งให้เกิดผลต่อการเปลี่ยนแปลงในตัวบุคคลโดยส่วนใหญ่ในสังคมด้วย เช่น การให้รู้จักตัวตนที่แท้จริงของตนเอง (self-actualization) การได้ใช้ศักยภาพที่มีอยู่อย่างเต็มที่ (fulfillment of human potentials) และการได้มีส่วนผดุงความยุติธรรมของสังคมในระดับที่กว้างขึ้น (greater social justice) (Moemeka, 1994: 12-13)

การพัฒนา เป็นกระบวนการที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในทางที่ดีขึ้นต่อคนในสังคมโดยรวม ทั้งทางด้านวัตถุและจิตใจ ซึ่งจำเป็นจะต้องมีการเปลี่ยนแปลงแบบแผนของสังคมที่ทำให้ตระหนักถึงคุณค่าของความเป็นมนุษย์ดีขึ้น สามารถควบคุมสิ่งแวดล้อมและอนาคตของสังคมได้มากขึ้น และทำให้สมาชิกในสังคมสามารถควบคุมตนเองและควบคุมกันและกันได้ดีขึ้น ซึ่งกระบวนการพัฒนาจะบรรลุเป้าหมายได้ต้องมีการกำหนดเป้าหมาย และทิศทางล่วงหน้าอย่างชัดเจน โดยอาศัยการชี้แนะและการกระตุ้นใจเป็นเครื่องมือ

เนื่องจาก “การพัฒนา” มิได้มีฐานะเป็นเพียง “แนวคิด” อย่างหนึ่งเท่านั้น หากทว่ายังเป็น “แนวคิดที่มีวิธีการนำไปสู่การปฏิบัติ” อีกด้วย และในการปฏิบัตินั้น ต้องการเงื่อนไขและกลไกทางสังคมหลายชนิดเข้าไปเกี่ยวข้อง ณ จุดนี้เองที่การสื่อสารรูปแบบต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นการ

สื่อสารระหว่างบุคคลหรือการสื่อสารมวลชนได้ถูกคาดหวังให้เข้ามามีบทบาท และมีส่วนร่วมกับการพัฒนา โดยเฉพาะอย่างยิ่ง “การสื่อสาร” เป็นกลไกสำคัญหรือเครื่องมือ (apparatus) ในการสร้างและหนุนเสริมการพัฒนา จนเรามักกล่าวว่า บทบาทของการพัฒนาและการสื่อสารเป็นเสมือน “ลูกพี่” และ “ลูกน้อง” กัน โดยมีการพัฒนาเป็นลูกพี่ และการสื่อสารเป็นลูกน้อง แนวคิดดังกล่าวเป็นที่รู้จักกันดีในนามของ “การสื่อสารเพื่อการพัฒนา” (development communication) (กาญจนา แก้วเทพ และคณะ, 2543: 62)

การสื่อสารซึ่งปรากฏอยู่ทุกหนทุกแห่งนั้น เป็นสิ่งจำเป็นต่อชีวิต จำเป็นต่อการอยู่รอดของสังคม และยอมรับว่าสังคมมีการเปลี่ยนแปลง การสื่อสารและการเปลี่ยนแปลงทางสังคมก็ย่อมจะต้องมีอิทธิพลต่อกัน (เสถียร เชยประทับ, 2528: 41)

การสื่อสารเพื่อการพัฒนา จึงหมายถึง การสื่อสารที่มีวัตถุประสงค์เพื่อสนับสนุนให้กระบวนการพัฒนาบรรลุเป้าหมาย เป็นการสื่อสารในเชิงประยุกต์ ที่มีหลักการและแนวทางการปฏิบัติในการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารและแนวคิดต่าง ๆ เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ของการพัฒนา (Moemeka, 1994:12) ซึ่งจะต้องผสมผสานการใช้การสื่อสารประเภทต่าง ๆ อย่างมีระบบ เพื่อโน้มน้าวให้ประชาชนสนใจในประเด็นปัญหาเฉพาะเรื่อง รวมทั้งเสนอแนะแนวทางแก้ไขปัญหานี้ด้วย ที่ว่าจะต้องผสมผสานการใช้การสื่อสารประเภทต่าง ๆ อย่างมีระบบนั้น จะอยู่ภายใต้เงื่อนไขที่ว่า การสื่อสารจะต้องเป็นการสื่อสารแบบสองทาง (two-way communication) กลับไปกลับมาอย่างต่อเนื่อง (dynamic interaction) ระหว่างผู้รับสารระดับต่ำสุด (grassroots receivers) กับแหล่งสาร (information source) โดยมีนักสื่อสารเพื่อการพัฒนา (development communicators) เป็นสื่อกลางในการประสานเชื่อมโยง (Nair and White, 1994: 346)

การสื่อสารเป็นสายใยของสังคมและเป็นส่วนประกอบที่แนบเนื่องกับกระบวนการสังคมอย่างต่อเนื่อง วิวัฒนาการของสังคมจากกำเนิดจนถึงสภาพปัจจุบัน และการเปลี่ยนแปลงไปสู่อนาคตต้องอาศัยการสื่อสารเป็นปัจจัยพื้นฐานทั้งสิ้น อาจกล่าวได้ว่าสังคมเกิดจากการสื่อสาร ดำรงอยู่ได้ด้วยการสื่อสาร และเมื่อสังคมจะพัฒนาต่อไปก็ต้องอาศัยการสื่อสารเป็นเครื่องมืออย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ (มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, 2538: 73)

การสื่อสารกับสังคมไม่สามารถแยกจากกันได้โดยเด็ดขาด การสื่อสารจะมีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอควบคู่ไปกับสังคมที่เปลี่ยนแปลงอย่างไม่หยุดนิ่ง ในขณะที่นักสังคมศาสตร์มองว่าการสื่อสารเป็นส่วนประกอบหนึ่งของสังคม เมื่อมีสังคมก็จะมีสื่อสารตามไปด้วย แต่ถ้ามองสังคมโดยนักสื่อสาร ก็จะพิจารณาว่าการสื่อสารเป็นสิ่งที่ทำให้เกิดสังคมและทำให้สังคมมีการเปลี่ยนแปลง และในเมื่อการพัฒนา ก็คือการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ซึ่งมีทิศทางที่ชัดเจนว่าจะเปลี่ยนแปลงอะไร เปลี่ยนแปลงอย่างไร ไปสู่จุดมุ่งหมายอะไร เมื่อเรายอมรับว่าการสื่อสารเป็นสิ่งที่

เกิดขึ้นควบคู่กับสังคม ดังนั้น การเปลี่ยนแปลงใด ๆ ในสังคมย่อมมีการสื่อสารเข้ามาเกี่ยวข้องด้วยทั้งสิ้น โดยการสื่อสารเป็นปัจจัยสำคัญที่จะทำให้การพัฒนาประสบความสำเร็จ (จุมพล รอดคำดี, 2532: 4)

ในขณะที่สังคมกำลังอยู่ในขั้นตอนของกระบวนการพัฒนานั้น การสื่อสารจะถูกใช้เพื่อส่งเสริมและขยายการพัฒนา ตลอดจนทำให้งานพัฒนาดำเนินไปได้โดยสะดวก การสื่อสารจะทำหน้าที่ เป็นกลไกผลักดันให้สังคมพัฒนา ไปตามเป้าหมายที่วางไว้ (มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2538:73)

การพัฒนาไม่ว่าจะเป็นระดับชุมชน สังคม หรือประเทศจะเกิดขึ้นไม่ได้ถ้าไม่มีการเปลี่ยนแปลงจากภายในตัวคน เพราะสิ่งจำเป็นที่สุดสำหรับการเปลี่ยนแปลงในแต่ละสังคมก็คือการที่ประชากรต้องเปลี่ยนแปลงตัวเอง และการเปลี่ยนแปลงนั้นจะต้องเป็นการเปลี่ยนแปลงที่ต่อเนื่องและคงทน และการเปลี่ยนแปลงจะต่อเนื่องและคงทนหรือไม่ขึ้นอยู่กับ การเปลี่ยนแปลงทัศนคติ ความเชื่อ พฤติกรรม และความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันของคนในสังคม (เสถียร เขยประทับ, 2528: 39) กล่าวคือในการพัฒนาจำเป็นต้องให้ความรู้ เปลี่ยนแปลงทัศนคติ ความเชื่อ และพฤติกรรมของประชาชน เพื่อให้ประชาชนสามารถเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตให้สอดคล้องเข้ากันได้กับสภาพของสังคมที่กำลังพัฒนาไป จะต้องชักจูงให้ประชาชนเข้าร่วมใน โครงการต่าง ๆ ของการพัฒนาอย่างจริงจัง ร่วมในการวางแผนและการปกครอง อย่างไรก็ตาม การที่ประชาชนจะยอมเปลี่ยนแปลงในสิ่งต่าง ๆ ดังกล่าวได้อย่างราบรื่น และมีประสิทธิภาพนั้น จะต้องเกิดจากความสมัครใจของประชาชน เป็นความรู้สึกรู้สึกหรือความต้องการของประชาชนที่จะเปลี่ยนแปลงทัศนคติ ความเชื่อ และพฤติกรรมของตน

หากจะพิจารณาการสื่อสารในแง่ที่เป็นเครื่องมือของการพัฒนาตามที่กล่าวไปข้างต้น หากมองในอีกมุมหนึ่งจะพบว่าโครงสร้างของการสื่อสารในสังคมย่อมสะท้อนให้เห็นถึงโครงสร้างและการพัฒนาของสังคม ขนาดของกิจกรรมการสื่อสาร และความแตกต่างของบทบาทในการสื่อสาร สะท้อนให้เห็นถึงระดับของการพัฒนาด้านเศรษฐกิจภายในสังคม กรรมสิทธิ์ในเครื่องมือ หรือเครื่องอำนวยความสะดวกในการสื่อสารและการควบคุมการสื่อสาร สะท้อนให้เห็นถึงการพัฒนาด้านการเมืองและปรัชญาของสังคม เนื้อหาของการสื่อสารสะท้อนให้เห็นถึงบรรทัดฐานและแบบแผนของค่านิยมของสังคม แบบแผนของเครือข่ายในการสื่อสารซึ่งเป็นผลจากการที่ข่าวสารถูกส่งไปที่ไหน และใครร่วมใช้ข่าวสารกับใคร ก็ย่อมสะท้อนให้เห็นระดับของความเป็นประชาธิปไตย หรือเผด็จการในสังคม (เสถียร เขยประทับ, 2528: 42)

นอกจากการสื่อสารจะเป็นเครื่องมือในการพัฒนาแล้ว การสื่อสารก็ยังเป็นดัชนีหรือเครื่องชี้วัดระดับการพัฒนาของสังคมนั้น ๆ ด้วย

ในการศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับการสื่อสารเพื่อการพัฒนาที่ผ่านมา ได้ให้ความสำคัญกับทฤษฎีอยู่ 2 ทฤษฎี คือ ทฤษฎีการแพร่พันธุ์นวัตกรรม และทฤษฎี KAP

ทฤษฎีการแพร่พันธุ์นวัตกรรม (diffusion of innovations)

เชซพันธุ์ ประวิชัย (2549) ได้กล่าวถึงทฤษฎีการแพร่พันธุ์นวัตกรรมว่าเป็นทฤษฎีที่ชี้ให้เห็นถึง กระบวนการตัดสินใจของผู้รับสารในการยอมรับนวัตกรรมที่ถูกนำเข้ามาสู่ระบบ โดยอาศัยกระบวนการสื่อสาร ทฤษฎีนี้เกิดขึ้นเพื่อแสดงให้เห็นถึงการถ่ายทอดเทคโนโลยี และนวัตกรรมจากประเทศตะวันตกสู่ประเทศกำลังพัฒนา โดยเริ่มการศึกษาหลังปี 1950 เป็นต้นมา ซึ่งเน้นถึงตัวผู้รับสารว่ามีกระบวนการยอมรับสารอย่างไร ในขณะที่ก่อนหน้านี้ โดยเฉพาช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 วงการวิชาการสื่อสารเน้นตัวผู้ส่งสารหรือแหล่งสารมากกว่า โดยเชื่อว่าผู้รับสารมีความคล้ายคลึงกัน และเป็นผู้ยอมรับการกระทำ (passive) มากกว่าการเป็นฝ่ายกระทำ (active) ทำให้มีการนำหลักการโฆษณาชวนเชื่อมาใช้ในทางการสื่อสาร โดยพิจารณาการสื่อสารว่าเปรียบเสมือนการอัดฉีดสารสนเทศจากรัฐไปสู่ประชาชน และทำให้ประชาชนนั้นเกิดการยอมรับสารสนเทศเหล่านั้น ไม่แตกต่างกัน ซึ่งในขณะนั้นสื่อมวลชนยังมีจำนวนน้อย การติดต่อระหว่างบุคคลยังถูกจำกัดด้วยเทคโนโลยี จึงเปิดโอกาสให้ประชาชนถูกโน้มน้าวได้ง่าย แต่สถานการณ์ในปัจจุบันนี้แตกต่างกันออกไป การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์อย่างมีเหตุผลเป็นที่ยอมรับกันมากขึ้น การเปลี่ยนแปลงของสังคมจากประเทศล้าหลังไปสู่ประเทศที่กำลังพัฒนาหรือประเทศที่ก้าวหน้านั้น เป็นความจำเป็นเร่งด่วนที่ต้องการให้ประชาชนมีส่วนร่วมด้วย เพราะการมีส่วนร่วมทางการสื่อสารในนโยบายหรือนวัตกรรม ย่อมทำให้เกิดการยอมรับของผู้รับสารอย่างถาวร หรืออย่างแท้จริง การแพร่พันธุ์นวัตกรรมจึงถูกนิยมนำมาใช้ในสังคมปรับเปลี่ยน เช่น สังคมเกษตรกรรมแบบประเทศไทย

โดยปกติแล้วกระบวนการของนวัตกรรมของสังคมใดสังคมหนึ่ง เป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงสังคมซึ่งประกอบด้วยขั้นตอน 3 ประการคือ

1. การประดิษฐ์คิดค้น ซึ่งหมายถึงตัวนวัตกรรมโดยอาจพัฒนาขึ้นเอง หรือนำเข้าจากต่างประเทศ การประดิษฐ์คิดค้นขึ้นเองสำหรับในประเทศที่กำลังพัฒนาแล้วยังมีข้อจำกัดเนื่องจากทุน และเทคโนโลยีภายในประเทศเหล่านั้น ส่วนการนำเข้มาขึ้นนอกเหนือจากการซื้อเทคโนโลยีแล้ว อาจอยู่ในรูปของความช่วยเหลือจากต่างประเทศ อย่างไรก็ตาม ในส่วนนี้สิ่งที่จะต้องตระหนักก็คือ การปรับนวัตกรรมนั้นให้สอดคล้องกับสภาพสังคมให้มากที่สุด ดังนั้น แม้นวัตกรรมจะเป็นของแปลกใหม่ แต่ความแปลกใหม่นี้มีความหมายกว้างมาก ซึ่งอาจหมายถึงการค้นพบในสิ่งที่ไม่เคยมีมาก่อน หรือหมายถึงของใหม่ที่รับมาจากการเป็นของเก่าในที่อื่น หรือการผสมผสานของเก่าจนกลายเป็นของใหม่

2. การแพร่หรือการสื่อสาร เป็นขั้นตอนหลังจากที่เกิดนวัตกรรมขึ้นแล้ว และต้องการนำนวัตกรรมนั้นเข้าไปสู่ชุมชน เพื่อสร้างความทันสมัยให้กับชุมชนนั้น ความทันสมัยสำหรับสังคมเกษตรไม่ได้หมายถึงการไปสู่วัฒนธรรมตะวันตก แต่หากหมายถึงการทำให้ชาวบ้านอยู่เย็นเป็นสุข โดยอาศัยเครื่องมือที่ประดิษฐ์คิดค้นขึ้น

3. ผลพวงของการรับนวัตกรรม การแพร่นวัตกรรมออกไปจะสำเร็จหรือไม่นั้น ไม่ขึ้นอยู่กับความสามารถของรัฐบาลหรือผู้ส่งสาร แต่หากขึ้นอยู่กับชาวบ้านว่าจะยอมรับนวัตกรรมนั้นหรือไม่ ดังนั้น ผลพวงของนวัตกรรมนั้นจะต้องควบคู่กับการประเมินเสมอ การประเมินดังกล่าวได้แก่ การประเมินว่าชาวบ้านยอมรับนวัตกรรมอย่างสมัครใจหรือไม่ คุณค่าของนวัตกรรมในสายตาของชาวบ้านอย่างไร และที่สำคัญก็คือเกิดผลกระทบภายหลังของนวัตกรรมมากน้อยเพียงใด เพราะบางครั้ง นวัตกรรมไม่อาจเห็นผลได้อย่างทันทีทันใด แต่อาจเกิดขึ้นภายหลัง หรือโดยอ้อมได้ ซึ่งบางครั้งจำเป็นต้องรอคอย

การแพร่นวัตกรรมจึงเป็นเรื่องที่ให้ความสำคัญกับกระบวนการตัดสินใจของผู้รับสารว่า ยอมรับสาร (นวัตกรรม) ตามการโน้มน้าวของแหล่งสาร หรือผู้ส่งสารหรือไม่ เพียงใด โดยครอบคลุมเนื้อหาที่ศึกษาดังนี้ 1) สื่อนวัตกรรม 2) ปัจจัยในการกรองนวัตกรรม 3) แนวทางของผู้รับสาร และ 4) การยอมรับนวัตกรรม

1. สื่อนวัตกรรม

การที่นวัตกรรมจะไปถึงชาวบ้าน จำเป็นต้องอาศัยช่องทางการสื่อสารเป็นสื่อ นำไป สื่อที่สำคัญในการสื่อสารนวัตกรรมมี 4 ประเภท คือ สื่อมวลชน สื่อบุคคล หน่วยราชการ หน่วยงานเอกชน

สื่อมวลชน หน้าที่ของสื่อมวลชนที่สำคัญในการแพร่วัตกรรมก็คือความสามารถของสื่อมวลชนในการกระจายข่าวสารในวงกว้าง และเหมาะสมต่อการโฆษณาประชาสัมพันธ์ทั้งนี้เพราะเหตุว่า นวัตกรรมเป็นเรื่องแปลกใหม่ เป็นความรู้ครั้งแรก จึงเป็นบทบาทที่เป็นความคาดหวังต่อสื่อมวลชนในการนำเสนอไปยังผู้รับสาร และด้วยเหตุที่ว่าโครงสร้างและการดำเนินงานของสื่อมวลชนในการนำเสนอไปยังผู้รับสาร ดังนั้น จึงมักเป็นสารที่ต้องทำให้เข้าใจง่ายเป็นเรื่องกว้างๆ โดยเหมาะกับการสื่อสารทางเดียว

สื่อบุคคล โดยทั่วไปแล้ว สื่อบุคคลในการสื่อสารนวัตกรรมสามารถจัดแบ่งได้เป็น 4 ลักษณะ คือ

- นวัตกรรม (innovators) หมายถึง นักทฤษฎี นักประดิษฐ์ และนักวางแผน เป็นต้น ส่วนใหญ่แล้ว นวัตกรรมมักเป็นนักการเมืองและนักวิชาการ

- นักการสื่อสารหลัก (key communicators) หมายถึง นักปฏิบัติการที่รับเอาแนวคิดกรมไปเผยแพร่แก่ชาวบ้าน เป็นตัวเชื่อมระหว่างหลักการ นโยบาย และวิชาการกับสังคมท้องถิ่น ตัวอย่างของนักการสื่อสารหลัก เช่น ข้าราชการ
- ผู้มีอิทธิพล (influentials) สื่อบุคคลกลุ่มนี้มักเป็นผู้นำในท้องถิ่นที่สามารถโน้มน้าวหรือสื่อกับชาวบ้านให้ยอมรับแนวคิดกรมนั้น ๆ ตัวอย่างของผู้มีอิทธิพล เช่น พัฒนาการ กำนัน หรือครู เป็นต้น

เนื่องจากโครงสร้างของสื่อบุคคล จำเป็นต้องคำนึงถึงมนุษยสัมพันธ์ที่เข้าใจถึงสภาพท้องถิ่น โดยเฉพาะนักการเมือง ข้าราชการท้องถิ่น พัฒนาการ และผู้นำท้องถิ่น ซึ่งมักมีประสบการณ์ส่วนบุคคลกับชาวบ้าน สามารถแลกเปลี่ยนความคิดเห็นที่เกิดจากความต้องการอันแท้จริงของท้องถิ่น ได้ ดังนั้น บทบาทที่มักคาดหวังต่อสื่อบุคคลในการแพร่แนวคิดกรมจึงได้แก่ การช่วยชาวบ้านในการตัดสินใจต่อทางเลือกนวัตกรรมต่าง ๆ หรือการช่วยชี้แนะ (instruct) เพื่อการเปลี่ยนแปลง ไปสู่เป้าหมายที่วางไว้แก่ชาวบ้าน ด้วยเหตุนี้สารสนเทศจึงมีขอบเขตที่กว้างและลึก เช่น การแก้ปัญหาสถานะสังคม ความเป็นปึกแผ่น ความช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ทำทึขของรัฐบาล สันทนการตลอดจนการกระจายข่าวสารในเรื่องกว้าง ๆ และการโฆษณาประชาสัมพันธ์

หน่วยราชการ ซึ่งคล้ายคลึงกับสื่อบุคคล เพียงแต่เป็นสถาบัน และมีความเป็นทางการสูงกว่า โครงสร้างของหน่วยราชการจึงแตกต่างจากสื่อบุคคลเล็กน้อยก็คือ หน่วยราชการอาจมีทั้งความสัมพันธ์หรือไม่มีความสัมพันธ์กับชาวบ้าน และจะสื่อสารเฉพาะกับผู้ที่มาขอรับบริการ โดยให้บริการในเรื่องกว้าง ๆ หรือเฉพาะก็ได้ ชาวบ้านสามารถซักถามได้ในลักษณะของการสื่อสารแบบสองทาง โครงสร้างดังกล่าวจึงเหมาะสมกับการชี้แนะ และช่วยการตัดสินใจให้กับชาวบ้านตามลำดับ เนื่องจากข่าวสารที่ส่งออกไปมักกระจายออกไปได้ในวงแคบมีขอบเขตที่เป็นความรู้พื้นฐานที่เหมาะสมกับอาชีพของชาวบ้าน

หน่วยงานเอกชน แต่เดิมนั้นหน่วยงานเอกชนไม่ค่อยได้เกี่ยวข้องกับโครงการแพร่แนวคิดกรมให้กับชาวบ้าน แต่ในปัจจุบันหน่วยงานเอกชนเข้ามามีส่วนช่วยเหลือมากขึ้น ไม่โดยตรงก็โดยอ้อม เช่น องค์กรนักพัฒนาเอกชน (non government organizations) หรือการบริจาควัสดุ และเทคโนโลยีจากบริษัทเอกชนโดยตรง หรือผ่านหน่วยราชการไปยังชาวบ้าน นวัตกรรมจากหน่วยงานเอกชนส่วนใหญ่จึงครอบคลุมกว้างขวาง โดยเฉพาะในด้านวัสดุ สินค้า และเทคนิคด้านวิชาชีพ ทั้งนี้เนื่องจากบทบาทที่คาดหวังในด้านนวัตกรรมของชาวบ้านผู้รับสารต่อหน่วยงานเอกชน อาจมีความสัมพันธ์ส่วนบุคคลหรือไม่ก็ได้กับผู้รับสาร และความสัมพันธ์ข้างต้นสามารถแลกเปลี่ยนทัศนระระหว่างกันตามการสื่อสาร 2 ทาง ซึ่งอาจเกี่ยวข้องกับเรื่องผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ ไม่ว่าในด้านการลงทุน การบริการ และการซื้อขาย

2. ปัจจัยในการกรองนวัตกรรม

โดยปกติแม้ว่านวัตกรรมบางประเภทอาจเป็นสิ่งจำเป็น แต่ก็ไม่ได้หมายความว่าผู้รับสารจะต้องยอมรับนวัตกรรมนั้นโดยสิ้นเชิง เพราะปัจเจกชนมักจะกลั่นแกล้งการรับนวัตกรรมอยู่เสมอ ทำให้แต่ละคนมีการรับนวัตกรรมได้ไม่เท่ากัน ปัจจัยการกรองนวัตกรรมได้แก่

ปัจจัยทางสังคม หมายถึง อิทธิพลซึ่งเกิดจากประชาคม อันได้แก่ บรรทัดฐาน (norms) และค่านิยม (values) ของสังคม

- บรรทัดฐาน (norms) บรรทัดฐานเป็นคุณลักษณะที่เป็นสถาบัน (institutional) เนื่องจากบรรทัดฐานเป็นส่วนหนึ่งของปัจจัยทางวัฒนธรรม ที่มนุษย์สร้างขึ้นและถูกยอมรับว่าเป็นสภาพแวดล้อมก่อนข้างदारของมนุษย์ การล้มเลิกบรรทัดฐานเป็นไปได้ยาก และต้องใช้เวลาานพอ ๆ กับการสร้างมันขึ้นมา

- ค่านิยม (values) คล้ายคลึงกับบรรทัดฐาน แต่ไม่มีลักษณะเป็นสถาบัน เพราะเป็นมิตรร่วมกันต่อคุณลักษณะนั้น ๆ ชั่วคราว (fashionable) จึงเป็นปัจจัยทางสถานการณ์ (situational factors) เมื่อถึงระยะเวลาหนึ่ง ค่านิยมนั้นก็เสื่อมคลายหมดยุคสมัยไป

ปัจจัยส่วนบุคคล หมายถึง อิทธิพลที่ถูกหล่อหลอมภายในบุคคล จนเป็นเอกลักษณ์ส่วนบุคคลที่ใช้ในการกลั่นกรองสาร ได้แก่ อุปนิสัย (habits) บุคลิกภาพ (personality)

- อุปนิสัย (habits) เป็นคุณลักษณะของบุคคลที่ถูกหล่อหลอมโดยเงื่อนไขของสังคมอย่างยาวนาน (social factors) จึงซึมซาบเข้าไปถึงจิตใจของบุคคล (mentality) โดยปกติแล้วอุปนิสัยของแต่ละบุคคลสะท้อนได้จากครอบครัว กลุ่ม และสถาบันที่สังกัด

- บุคลิกภาพ (personality) ในขณะที่อุปนิสัยแสดงถึงความนึกคิดทางจิตใจ บุคลิกภาพกลับเป็นเพียงท่าทางภายนอก (gesture) ของบุคคล การที่บุคคลมีบุคลิกภาพแตกต่างกันไป เนื่องมาจากปัจจัยทางประชากรและจิตวิทยา (demographic & psychographic factors) เป็นตัวกำหนด เช่น บุคคลที่มีวัย การศึกษา เพศ และท่วงทำนองของชีวิต (life styles) ที่แตกต่างกัน ก็ย่อมมีบุคลิกภาพแตกต่างกันไปด้วย

ปัจจัยการกรองนวัตกรรมจึงมีขั้นตอนที่ซับซ้อน และเกิดจากอิทธิพลทั้งในแง่ประชาคม และส่วนบุคคล การรับนวัตกรรมของแต่ละบุคคลจึงไม่เหมือนกัน อย่างไรก็ตาม การที่เราสามารถจัดแบ่งบุคคลเป็นกลุ่มได้ตามลักษณะที่คล้ายคลึงกันทั้งในแง่ประชาคมและปัจเจกชน โดยพิจารณาแบบมหภาค (macroscope) แล้ว ก็สามารถศึกษาปัจจัยการกรองนวัตกรรมในภาพรวมได้เช่นกัน

3. แนวทางของผู้รับสาร

ปัจจัยสำคัญของการแพร่พันธุ์วัฒนธรรมอยู่ที่ผู้รับสารว่าเป็นอย่างไร ความเข้าใจผู้รับสาร ว่าผู้รับสารมีทิศทางหรือแนวทางอย่างไรนั้น จะเป็นประโยชน์ต่อการสื่อสารวัฒนธรรมเป็นอย่างยิ่ง โดยคุณลักษณะทั่วไปของผู้รับสาร พบว่า

- ผู้รับสารแต่ละคนรับสารได้ไม่เท่ากัน
- แม้ว่าผู้รับสารจะได้รับสารแล้ว ก็ไม่จำเป็นว่าจะจดจำได้อย่างถาวรตลอดไป
- ประสิทธิภาพของการรับสาร ขึ้นอยู่กับการทำหน้าที่ของสื่อด้วย เพราะบทบาทและอิทธิพลของสื่อแต่ละประเภทจะแตกต่างกันออกไป ในแต่ละขั้นตอนของการยอมรับสาร
- บุคคลจะเลือกรับแหล่งสารเสมอ ทั้งนี้เนื่องจากปัจจัยการกรองสารแตกต่างกันในแต่ละบุคคล
- การตัดสินใจของผู้รับสารจะง่ายขึ้นในการเลือกรับสาร หากสารนั้นอยู่บนพื้นฐานที่เห็นได้และมีจริง
- การรับสารจะง่ายขึ้นในบางครั้ง เมื่อผู้รับสารสื่อกันเองในกลุ่มเดียวกัน (ไม่ใช่จากบุคคลภายนอก)
- ผู้รับสารบางคนอาจมีศักยภาพมากกว่าบุคคลอื่น
- ผู้รับสารบางคนอาจต้องการคำปรึกษาหรือมากกว่าบุคคลอื่น
- ผู้รับสารบางคนอาจต้องการคำปรึกษาหรือมากกว่าบุคคลอื่น
- ผู้รับสารบางคนอาจต้องการเปิดรับสารจากแหล่งสารโดยตรง โดยไม่ผ่านบุคคลอื่น
- สถานภาพเศรษฐกิจสังคมของผู้รับสารไม่เท่ากัน และสถานภาพเศรษฐกิจสังคมมักเป็นตัวกำหนดการยอมรับวัฒนธรรมได้เร็วหรือช้า
- ในกลุ่มผู้รับสารมักมีบุคคลบางคนที่ชอบอวดตัวแสดงอาการขี้สงสัยต่อวัฒนธรรม แต่ในบางครั้งบุคคลดังกล่าวก็อาจเป็นประโยชน์ในการเป็นตัวเร่ง ตัวเปรียบเทียบ และตัวทดลองในกระบวนการวัฒนธรรม
- สิ่งที่ดีสำหรับคน ๆ หนึ่ง ไม่จำเป็นต้องเป็นสิ่งที่ดีสำหรับอีกคนหนึ่ง หรือคนทั่วไป
- การศึกษาไม่ว่าจะเป็นประเภทหรือระบบใด จะเป็นปัจจัยส่งเสริมในการรับสารของบุคคล

- การรับสารจะเป็นไปอย่างรวดเร็ว ขึ้นอยู่กับความสามารถในการปรับตัวของผู้ส่งสารให้เข้ากับสภาพแวดล้อมของผู้รับสาร

- การรับสารจะเกิดความมั่นใจเมื่อผู้ส่งสารไม่ได้ลอกเลียนแบบ(duplicate)ซึ่งกันและกัน

4. การยอมรับนวัตกรรม

เป็นกระบวนการที่สำคัญในการสร้างพฤติกรรมให้คล้ายตามนวัตกรรมที่ส่งออกไปจากแหล่งสาร เป็นองค์ประกอบสุดท้ายที่สำคัญ การยอมรับนวัตกรรมมีลักษณะเป็นกระบวนการที่ต้องอาศัยเวลา โดยประกอบด้วยขั้นตอนต่อไปนี้

การรับรู้ (awareness) เป็นขั้นตอนแรกในกระบวนการนวัตกรรม กล่าวคือ เมื่อนวัตกรรมถูกส่งออกไป ชาวบ้านสามารถเรียนรู้เกี่ยวกับความคิดหรือการปฏิบัติใหม่ๆ นั้นเพียงใด ขั้นตอนนี้เป็นเพียงการรับทราบนวัตกรรมว่าได้เกิดขึ้น และมีอยู่จริง แต่ชาวบ้านซึ่งเป็นผู้รับสารยังไม่ได้ใช้ความพยายามในการซึมซาบนวัตกรรมนั้น

ความสนใจ (interest) เมื่อผู้รับสารรับรู้ในนวัตกรรมแล้ว ผู้รับสารบางคนอาจเกิดความสนใจนวัตกรรมมากขึ้น โดยแสดงออกด้วยวิธีการไต่หาข่าวสารมากยิ่งขึ้น เพื่อสนองความอยากรู้ที่เกี่ยวกับนวัตกรรมนั้น ๆ

การประเมิน (evaluation) เป็นการตัดสินใจวิจฉัยว่าควรพิจารณาเลือกใช้นวัตกรรมนั้นหรือไม่ หลังจากที่ได้ศึกษาหรือให้ความสนใจต่อนวัตกรรมนั้นมาระยะหนึ่งแล้ว

การลองปฏิบัติใช้ (trial) ผู้รับสารอาจลองปฏิบัติทั้งโครงการ หรือบางส่วนของนวัตกรรม การลองปฏิบัตินี้ เป็นเพียงการยอมรับนวัตกรรมอย่างชั่วคราว เพื่อรอการตัดสินใจว่าจะยอมรับนวัตกรรมอย่างถาวรต่อไปหรือไม่

การยอมรับปฏิบัติ (adoption) เป็นขั้นตอนสุดท้ายในการสร้างพฤติกรรม เพื่อให้ผู้รับสารเกิดการยอมรับในการนำนวัตกรรมนั้น ไปปฏิบัติอย่างจริงจัง (full-scale) และอย่างต่อเนื่อง (continuity) (สุรพงษ์ โสธนะเสถียร, 2533: 99-106)

การสื่อสารนวัตกรรม เน้นกระบวนการตัดสินใจของผู้รับสารต่อการเลือกรับนวัตกรรมนั้น ในระยะหลังได้มีการปรับกระบวนการ โดยคำนึงถึงองค์ประกอบต่าง ๆ ในแต่ละขั้นตอนของกระบวนการนวัตกรรม เช่น

1. ความรู้ (knowledge) หมายถึง การที่ชาวบ้านเห็นความจำเป็นของการเปลี่ยนแปลงอันเนื่องจากการมีนวัตกรรม การสร้างความรู้เกี่ยวกับนวัตกรรมจึงไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ โดยที่ความรู้ของผู้รับสารจะรับรู้ได้มากน้อยหรือเป็นไปอย่างไรนั้น ขึ้นกับปัจจัยต่อไปนี้

1.1 ตัวแปรด้านผู้รับสาร ได้แก่

- ภูมิหลังทางประชากร
- คุณลักษณะของบุคลิกภาพ
- คุณลักษณะสังคม
- ความคุ้นเคยกับนวัตกรรม

1.2 ตัวแปรด้านระบบสังคม เช่น บรรทัดฐาน

2. การโน้มน้าวใจ (persuasion) เป็นขั้นตอนหลังจากที่ผู้รับสารเกิดความรู้ในนวัตกรรมเป็นเบื้องต้นแล้ว ทั้งนี้เพื่อการนำไปประเมินนวัตกรรมว่าจะตัดสินใจในการดำเนินการอย่างไรต่อไป ความสำเร็จในการโน้มน้าวใจเพื่อการประเมินนวัตกรรมของผู้รับสารนั้น ขึ้นอยู่กับปัจจัยต่อไปนี้คือ

2.1 ผลประโยชน์สัมพัทธ์ (relative advantage) คือ การที่นวัตกรรมสามารถให้ประโยชน์ต่อผู้รับสารได้มาก แม้ว่าจะไม่สมบูรณ์ที่สุดก็ตาม

2.2 ความสอดคล้อง (compatibility) หมายถึง นวัตกรรมนั้นสอดคล้องกับนวัตกรรมของผู้รับสารมากน้อยเพียงใด หากเกิดความสอดคล้องก็จะสามารถโน้มน้าวใจผู้รับสารได้ง่ายขึ้น

2.3 ความซับซ้อน (complexity) หมายถึง ความยุ่งยากและซับซ้อนของนวัตกรรม ซึ่งมีผลต่อการทำความเข้าใจของผู้รับสาร

2.4 การทดสอบได้ (trialability) หมายถึง นวัตกรรมนั้นถูกนำไปทดสอบหรือลองปฏิบัติเพื่อให้เห็นผลได้จริง ซึ่งการเห็นผลได้จริง เป็นตัวการสำคัญอันหนึ่งที่ทำให้ผู้รับสารคล้อยตามนวัตกรรมนั้นได้ง่าย

2.5 ประจักษ์ได้ (observability) หมายถึง นวัตกรรมนั้นๆ จะต้องเป็นรูปธรรมในการปฏิบัติ

3. การตัดสินใจ (Decision) เป็นขั้นตอนที่ผู้รับสารจะต้องตัดสินใจว่าจะรับหรือไม่รับนวัตกรรมหลังจากที่ได้ประเมินในขั้นตอนที่ผ่านมาแล้ว การตัดสินใจในนวัตกรรมของผู้รับสารนั้นมีรูปแบบการตัดสินใจใน 3 ลักษณะคือ

3.1 การตัดสินใจที่มีทางเลือก (optional decision) มักเป็นการตัดสินใจที่พบเสมอใน ปัจเจกชน โดยจะมี 2 ทางเลือก คือ การทำตาม (Yes) กับการไม่ทำตาม (No)

3.1.1 การตัดสินใจร่วมกัน (collective decision) เป็นการตัดสินใจร่วมกันในลักษณะกลุ่ม ที่ต้องมีการปรึกษาหารือหรือการลงมติ การตัดสินใจแบบนี้ แม้ว่าจะสอดคล้องกับหลักประชาธิปไตย แต่ก็ทำให้นวัตกรรมเข้าถึงได้ช้า เนื่องจากมีการเปิดโอกาสให้

ถกเถียงกัน หากมติเกิดขึ้นจากเหตุผลด้วยความสมัครใจ ก็จะทำให้เกิดสาธารณประโยชน์อย่างแท้จริง

3.1.2 การตัดสินใจโดยใช้อำนาจหน้าที่ (authority decision) เป็นการตัดสินใจโดยผลของกฎหมาย หรือความถูกต้องของกฎเกณฑ์ทางสังคมที่วางไว้แล้ว บทบาทการตัดสินใจมักขึ้นกับผู้ที่มีอำนาจหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายโดยตรงและเป็นทางการ ซึ่งการตัดสินใจแบบนี้จะทำให้เกิดการยอมรับนวัตกรรมได้รวดเร็วเมื่อเทียบกับสองแบบแรก

การตัดสินใจที่จะยอมรับ (adoption) หรือไม่ยอมรับ (rejection) นวัตกรรมนั้น ก็อาจเป็นไปได้ทั้งสองทางคือ การยอมรับหรือไม่ยอมรับทั้งอย่างถาวรหรือชั่วคราว

4. การยืนยัน (confirmation) เป็นขั้นตอนสุดท้ายของการสื่อสารนวัตกรรม หลังจากขั้นตอนการตัดสินใจ กล่าวคือ เป็นขั้นตอนที่จะยอมรับนวัตกรรมอย่างถาวร และกลายเป็นพฤติกรรมของบุคคลต่อไป

ในกระบวนการยอมรับนวัตกรรมหนึ่ง ๆ ซึ่งแต่ละขั้นตอนของกระบวนการดังกล่าว จำเป็นต้องใช้การสื่อสารสนับสนุน เพื่อให้บรรลุไปสู่สัมฤทธิ์ผลของแต่ละขั้นตอน สื่อที่ใช้ในการสื่อสารนวัตกรรมที่สำคัญมี 4 ประเภท คือ

1. สื่อมวลชน ได้แก่ วิทยุ โทรทัศน์ และสิ่งพิมพ์ เป็นต้น
2. สื่อบุคคล ได้แก่ ผู้นำชุมชน ญาติ และมิตร เป็นต้น
3. หน่วยราชการ โดยเฉพาะผู้ที่อยู่ในคณะกรรมการปฏิบัติงานในระดับตำบล
4. หน่วยงานเอกชน เช่น มูลนิธิ และบริษัทห้างร้านต่าง ๆ

กระบวนการยอมรับนวัตกรรมอันเนื่องมาจากการตัดสินใจของผู้รับสารที่มีความแตกต่างกันข้างต้น ทำให้ผู้รับสารในสังคมนั้นอาจถูกจำแนกถึงความแตกต่างได้เป็น 4 ประเภท คล้ายคลึงกับการจำแนกเป็น 4 เหล่าตามหลักพระพุทธศาสนา คือ

1. นวัตกรรม (innovators) เป็นบุคคลที่มีบทบาทในฐานะเป็นผู้บุกเบิก ผู้ริเริ่ม หรือ ผู้นำทางการสื่อสารนวัตกรรม ซึ่งมีปริมาณน้อยราวร้อยละ 3 ของผู้รับสารทั้งหมด
2. กลุ่มของผู้ยอมรับนวัตกรรมได้ง่าย (early adoptors) เป็นกลุ่ม ที่เข้าใจและยอมรับนวัตกรรมได้ค่อนข้างรวดเร็ว กลุ่มนี้มีปริมาณค่อนข้างน้อย คือ ราวร้อยละ 13 ของผู้รับสาร
3. กลุ่มส่วนใหญ่ (majority) เป็นคนระดับกลางหรือระดับเฉลี่ยของสังคม ที่อาจต้องใช้เวลาในการศึกษาหรือเรียนรู้เพื่อการยอมรับนวัตกรรม กลุ่มบุคคลกลุ่มนี้เป็นกลุ่มใหญ่ คือ มีประมาณร้อยละ 68 ของผู้รับสาร ครึ่งหนึ่งในจำนวนนั้นอาจจะเป็นผู้รับสารได้เร็ว (early majority) เมื่อเทียบกับครึ่งหนึ่งที่เหลือ (late majority)

4. กลุ่มล่าหลัง (laggards) เป็นกลุ่มที่ก้าวไปไม่ทันกลุ่มอื่น เรียนรู้ในการรับนวัตกรรมได้ช้า ทำให้เกิดความไม่เข้าใจและอาจไม่ยอมรับนวัตกรรมต่อไป บุคคลกลุ่มนี้ต้องใช้ความพยายามและเวลาในการโน้มน้าวเพื่อให้ยอมรับนวัตกรรม กลุ่มล่าหลังมีจำนวนไม่สูงนัก คือ ประมาณร้อยละ 16 ของผู้รับสาร

หากพิจารณาอย่างจะเห็นว่า ผู้รับสารจะมี 3 กลุ่มเป็นหลัก คือ พวกยอมรับนวัตกรรมได้เร็ว มีส่วนพอ ๆ กับผู้รับนวัตกรรมได้ช้า และกลุ่มคนส่วนใหญ่ซึ่งสามารถรับนวัตกรรมได้ โดยอาศัยความพยายามและเวลาโดยเฉลี่ย คุณลักษณะของผู้รับสารใน 3 กลุ่มนี้ สรุปได้ดังนี้คือ

1. กลุ่มรับนวัตกรรมเร็ว ประกอบด้วยคุณลักษณะที่สำคัญคือ
 - 1.1 มีสถานภาพเศรษฐกิจและสังคมสูง
 - 1.2 มีแนวชีวิต (life style) ที่ชอบเสี่ยง (risky)
 - 1.3 อายุไม่มาก (วัยกลางคนไม่เกิน 50 ปี)
 - 1.4 กระตือรือร้นในการแสวงหาสิ่งใหม่
 - 1.5 มีส่วนร่วมต่อกลุ่มที่สังกัดสูง
 - 1.6 สื่อหรือแหล่งสารที่นิยมสามารถเรียงตามลำดับได้ คือ สถาบันวิชาการ หน่วยงานราชการ สื่อบุคคล และหน่วยงานเอกชน
2. กลุ่มรับนวัตกรรมปานกลาง ประกอบด้วยคุณลักษณะ คือ
 - 2.1 สถานภาพเศรษฐกิจและสังคมอยู่ในระดับปานกลางหรือโดยเฉลี่ย
 - 2.2 อยู่ในวัยผู้ใหญ่ (แต่ยังไม่เกษียณงาน)
 - 2.3 ชอบการเป็นผู้ฟัง (receptive) มากกว่าชอบการเป็นผู้แสวงหา (seeking)
 - 2.4 มีส่วนร่วมต่อกลุ่มในระดับกลาง ๆ
 - 2.5 สื่อ หรือ แหล่งสารที่นิยมตามลำดับ คือ สื่อบุคคล สื่อมวลชน หน่วยงานเอกชน และหน่วยราชการ
3. กลุ่มล่าหลัง ประกอบด้วยคุณลักษณะดังนี้
 - 3.1 สถานภาพเศรษฐกิจสังคมอยู่ในระดับที่ต่ำมาก
 - 3.2 นักแสวงหาความมั่นคงปลอดภัยในด้านจิตใจ
 - 3.3 อยู่ในวัยชรา (พ้นเกษียณอายุแล้ว)
 - 3.4 เป็นผู้ที่ไม่ไว้วางใจผู้อื่น และขี้ระแวงสงสัย
 - 3.5 ไม่ค่อยชอบมีส่วนร่วมกับใคร ๆ

3.6 สื่อที่นิยมตามลำดับ คือ สื่อบุคคล สื่อมวลชน หน่วยงานเอกชน และหนังสือบันทึกเหตุการณ์ (ติดอยู่กับอดีต)

โดยสรุป การแพร่พันธุ์กรรม เป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงสังคม เพื่อให้เป็นสังคมที่ทันสมัย อันเนื่องมาจากการยับยั้งนวัตกรรมจากผู้ส่งสาร ไปสู่ผู้รับสาร ด้วยการคำนึงถึงกระบวนการตัดสินใจในการยอมรับนวัตกรรมของชาวบ้านเป็นสำคัญ โดยไม่ได้คิดว่า ชาวบ้านเป็นเพียงผู้รับสารธรรมดาเท่านั้น จึงจำเป็นต้องศึกษาถึงแก่นแท้ว่า ปัจจัยการยอมรับสารของผู้รับสารนั้นประกอบด้วยอะไรบ้าง มีขั้นตอนในการยอมรับเป็นอย่างไร (สุรพงษ์ โสธนะเสถียร, 2533: 106-113)

ทฤษฎีเกี่ยวกับความรู้ ทักษะ และพฤติกรรม (ทฤษฎี KAP)

สำหรับแนวคิดนี้ได้กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่าง ความรู้ (knowledge) ทักษะ (attitude) และพฤติกรรม (practice) โดยมีหลักการที่ว่า การเปลี่ยนแปลงทัศนคติขึ้นอยู่กับความรู้ ถ้ามีความรู้ความเข้าใจดี ทักษะก็จะเปลี่ยนแปลง และเมื่อทัศนคติเปลี่ยนแปลงแล้วก็จะเกิดมีการยอมรับปฏิบัติหรือเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม จะเห็นได้ว่าทั้งความรู้ ทักษะ และพฤติกรรมมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกัน ดังนั้น การที่จะมีการยอมรับปฏิบัติหรือปฏิเสธสิ่งใดต้องพยายามเปลี่ยนทัศนคติก่อน โดยการให้ความรู้ แท้จริงแล้ว KAP เป็นทฤษฎีที่ใกล้เคียงกับการแพร่พันธุ์กรรม โดยมีส่วนสนับสนุนซึ่งกันและกัน และมีนักวิชาการหลายท่านที่มักเห็นว่าทฤษฎีทั้งสองเป็นทฤษฎีเดียวกัน การอธิบายปรากฏการณ์ของการสื่อสารจะสมบูรณ์มากขึ้น หากใช้ทฤษฎีทั้งสองควบคู่กัน มิใช่ทฤษฎีใดทฤษฎีหนึ่ง ทั้งนี้เนื่องจากทั้งสองทฤษฎีต่างก็เป็นส่วนเสริมกัน ในการอธิบายปรากฏการณ์ทางการสื่อสารในประเทศเกษตรกรรมหรือประเทศกำลังพัฒนา การที่ทฤษฎีทั้งสองไปด้วยกันได้ก็เพราะว่าการแพร่พันธุ์กรรมสามารถเป็นตัวแปรต้น ในขณะที่ KAP เป็นตัวแปรตาม กล่าวคือ การแพร่พันธุ์กรรม เน้นกลไกของการยอมรับสาร (นวัตกรรม) ของผู้รับสาร เมื่อรับสารแล้วจะเกิดผลกระทบอย่างไรต่อ KAP ด้วยเหตุนี้ KAP จึงเป็นผลที่สามารถวัดได้จากการแพร่พันธุ์กรรม (สุรพงษ์ โสธนะเสถียร, 2533: 118-119)

ผลกระทบที่เกิดขึ้นกับปัจเจกชนผู้รับสารที่สำคัญ จำแนกได้เป็น 3 ลักษณะคือ

1) ความรู้ (knowledge or cognition) (K) 2) ทัศนคติ (attitude of affection) (A) และ 3) พฤติกรรม (practice of behavior) (P)

1. ความรู้

ความรู้ (knowledge) ในที่นี้เป็นการรับรู้เบื้องต้น ซึ่งบุคคลส่วนมากจะได้รับผ่านประสบการณ์ โดยการเรียนรู้จากการคอยสังเกต แล้วจัดระบบ โครงสร้างของความรู้ที่

ผสมผสานระหว่างความจำ (ข้อมูล) กับสภาพจิตใจ ด้วยเหตุนี้ความรู้จึงเป็นความจำที่เลือกสรรซึ่งสอดคล้องกับสภาพจิตใจของตนเอง ความรู้จึงเป็นกระบวนการภายใน อย่างไรก็ตามความรู้ก็อาจส่งผลกระทบต่อพฤติกรรมที่แสดงออกของมนุษย์ได้ต่อไป ผลกระทบที่มีต่อผู้รับสารเชิงความรู้ในทฤษฎีการสื่อสารนั้น อาจปรากฏได้จากสาเหตุ 5 รูปแบบ คือ

1. การตอบข้อสงสัย (ambiguity resolution) การสื่อสารในสังคมมักสร้างความสับสนให้กับสมาชิกในสังคม ผู้รับสารจึงมักแสวงหาข้อมูลข่าวสาร โดยการอาศัยสื่อทั้งหลายเพื่อตอบข้อสงสัยและความสับสนของตน

2. การสร้างทัศนคติ (attitude formation) ผลกระทบเชิงความรู้ต่อการปลูกฝังทัศนคตินั้น ส่วนมากนิยมใช้กับสารที่เป็นนวัตกรรม เพื่อสร้างทัศนคติให้คนยอมรับการแพร่ นวัตกรรมนั้น ๆ

3. การกำหนดวาระ (agenda setting) เป็นผลกระทบเชิงความรู้ที่สื่อกระจายออกไป เพื่อให้ประชาชนตระหนักและผูกพันกับประเด็นวาระที่สื่อกำหนดขึ้น หากตรงกับภูมิหลังของปัจเจกชนและค่านิยมของสังคมแล้วผู้รับสารก็จะเลือกสรรนั้น

4. การพอกพูนระบบความเชื่อ (expansion of the belief system) การสื่อสารสังคมมักจะกระจายความเชื่อ ค่านิยม และอุดมการณ์ด้านต่าง ๆ ไปสู่ประชาชน จึงทำให้ผู้รับสารรับทราบระบบความเชื่อที่หลากหลายและลึกซึ้ง ไว้ในความเชื่อของคนมากขึ้นไปเรื่อย ๆ

5. การรู้แจ้งต่อค่านิยม (value clarification) ความขัดแย้งในเรื่องค่านิยมและอุดมการณ์ เป็นภาวะปกติของสังคม สื่อมวลชนที่นำเสนอข้อเท็จจริงในประเด็นเหล่านั้น ย่อมทำให้ประชาชนผู้รับสารเข้าใจถึงค่านิยมเหล่านั้นแจ่มชัดขึ้น

2. ทัศนคติ

ทัศนคติ (attitude) เป็นความรู้สึกและความนึกคิดต่อคนรอบข้าง วัตถุและสิ่งแวดล้อม โดยทัศนคตินั้นมีรากฐานมาจากความเชื่อที่อาจส่งผลด้านพฤติกรรมในอนาคตได้ ทัศนคติจึงเป็นเพียงความพร้อมที่จะตอบสนองสิ่งเร้า และทัศนคตินี้ยังเป็นพรหมแดนเชื่อมโยงระหว่างความรู้กับพฤติกรรม โดยทัศนคติของบุคคลสามารถเปลี่ยนแปลงได้หลายวิธี ซึ่งจุมพล รอดคำดี (2532) ได้กล่าวถึงกระบวนการเปลี่ยนแปลงทัศนคติว่ามีอยู่ 3 ระดับ คือ

1. การเปลี่ยนแปลงความคิด สิ่งที่จะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวนี้ จะมาจากข้อมูลข่าวสารใหม่ ซึ่งอาจจะมาจากสื่อมวลชนหรือบุคคลอื่น ๆ

2. การเปลี่ยนแปลงความรู้สึก การเปลี่ยนแปลงในระดับนี้มาจากประสบการณ์ หรือความประทับใจ หรือสิ่งที่ทำให้เกิดความสะเทือนใจ

3. การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม เป็นการเปลี่ยนแปลงวิธีการดำเนินงาน ซึ่งไปมีผลต่อบุคคล ทำให้ต้องปรับพฤติกรรมเสียใหม่

ดังนั้น ทักษะจึงเป็นสิ่งที่เกิดจากการเรียนรู้ (learning) จากแหล่งทัศนคติ (source attitude) ต่าง ๆ มากมาย สำหรับแหล่งที่ทำให้เกิดทัศนคติที่สำคัญ ได้แก่

1. ประสบการณ์เฉพาะอย่าง (specific experience) เมื่อบุคคลมีประสบการณ์เฉพาะอย่างต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ไม่ว่าจะ เป็นในทางที่ดีหรือไม่ดี จะทำให้เกิดทัศนคติต่อสิ่งนั้น ไปตามทิศทางที่เคยมีประสบการณ์มาก่อน

2. การติดต่อสื่อสารกับบุคคลอื่น ๆ (communication with others) ทำให้เกิดทัศนคติจากการรับรู้ข่าวสารต่าง ๆ จากผู้อื่น ได้ เช่น นักเรียนเคยได้รับการสั่งสอนจากครูอาจารย์ว่าทำอย่างนี้ดี อย่งนั้น ไม่ดี ก็จะทำให้มีทัศนคติต่อการกระทำต่างๆ ตามที่ได้รับทราบมา

3. สิ่งที่เป็นแบบอย่าง (models) การเลียนแบบผู้อื่น ทำให้เกิดทัศนคติขึ้นได้ เช่น ลูกที่เคารพเชื่อฟังพ่อแม่ จะเลียนแบบการแสดงท่าทางในการชอบหรือไม่ชอบต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ความพ่อแม่ของตน นอกจากนั้นก็อาจจะมีการเลียนแบบผู้อื่นอีกก็ได้ เช่น เลียนแบบผู้นำความคิด นักแสดง นักร้อง ผ่านสื่อต่าง ๆ ได้

4. ความเกี่ยวข้องกับสถาบัน (institutional factors) ทักษะของบุคคลหลายอย่างเกิดขึ้นเนื่องจากความเกี่ยวข้องกับสถาบัน เช่น โรงเรียน วัด หน่วยงานต่าง ๆ ซึ่งสถาบันเหล่านี้จะเป็นแหล่งที่มาและสนับสนุนให้คนเกิดทัศนคติบางอย่างขึ้นได้

เมื่อพิจารณาจากแหล่งที่มาดังกล่าวแล้ว จะเห็นองค์ประกอบสำคัญที่เป็นตัวเชื่อมโยงให้เกิดทัศนคติต่อสิ่งต่าง ๆ ก็คือ การสื่อสาร เนื่องจากการสื่อสารจะมีการแทรกอยู่ตลอด ไม่ว่าทัศนคติจะเกิดจากประสบการณ์เฉพาะอย่าง หรือเกิดจากสิ่งที่เป็นแบบอย่าง หรือเกิดจากการเกี่ยวข้องกับสถาบัน หรือเกิดจากการติดต่อสื่อสารกับบุคคลอื่นๆ ก็ตาม จึงอาจกล่าวได้ว่า การสื่อสารเป็นกิจกรรมที่สำคัญอย่างมากที่มีผลทำให้เกิดทัศนคติต่อสิ่งต่าง ๆ

2. พฤติกรรม

แม้ว่าพฤติกรรมบางอย่างอาจเกิดขึ้นได้ตามลำพัง โดยมีได้มีพื้นฐานของพฤติกรรมนั้นมาก่อน แต่พฤติกรรมเหล่านั้นในแง่ภาพรวมทางสังคมก็มักเสื่อมสลายไปเร็วหรือไม่เป็นระบบ อย่างไรก็ตาม พฤติกรรมส่วนใหญ่เป็นการแสดงออกของบุคคล โดยมีพื้นฐานที่มาจากความรู้ และทักษะ ของบุคคล การที่บุคคลมีพฤติกรรมแตกต่างกัน ก็เนื่องมาจากการมี ความรู้ และทักษะ ที่แตกต่างกัน ความแตกต่างของความรู้และทักษะเกิดขึ้น ได้ก็เพราะความแตกต่างอันเนื่องมาจากการเปิดรับสื่อ และความแตกต่างกันในการแปลความสารที่ตนเองได้รับ จึงก่อให้เกิดประสบการณ์สั่งสมที่แตกต่างกัน อันมีผลกระทบต่อพฤติกรรมของบุคคล

โดยทั่วไปการโน้มน้าวพฤติกรรมการสื่อสารสามารถเกิดขึ้นได้ในทุกระดับ ตั้งแต่ระดับปัจเจกชน คนข้างเคียง (กลุ่ม) จนถึงระดับสังคม (สถานการณ์) การโน้มน้าวพฤติกรรม ในทุกระดับของการสื่อสารสังคมอาจผ่านสื่อโดยอาศัยวิธีการ เช่น

1. การปลุกเร้าอารมณ์ (emotional arousal) เพื่อให้เกิดความตื่นเต้นเร้าใจในการติดตามไม่ว่าด้วยภาพหรือเสียง เช่น บรรยากาศในการประกาศปฏิวัติรัฐประหาร
2. ความเห็นอกเห็นใจ (empathy) ด้วยการแสดงความอ่อนโยน เสียสละ และความกรุณาปราณี หรือการยอมแพ้อาจ โน้มน้าวผู้คนให้ยอมรับได้ เช่น คนไปลงคะแนนเสียงเลือกตั้งให้ก็เพราะเห็นว่าผู้สมัครคนนั้นถูกโจมตีจากผู้สมัครอื่น ๆ
3. การสร้างแบบอย่างขึ้นในใจ (internalized norms) เป็นการสร้างมาตรฐานอย่างหนึ่งขึ้น เพื่อให้มาตรฐานนั้นปลูกศรัทธาและเป็นตัวอย่างแก่ผู้รับสารที่จะต้องปฏิบัติตาม เช่น วลี ของการโฆษณาที่ว่า “เอกลักษณ์ของเอกบุรุษ”
4. การให้รางวัล (reward) เช่น การลด แลก แจก และแถม ในการโฆษณา เพื่อเป็นการจูงใจให้ซื้อสินค้าชิ้นนั้น ๆ

ผลของการโน้มน้าวด้วยวิธีการข้างต้นก่อให้เกิดพฤติกรรมพื้นฐาน 2 แบบ คือ

1. กระตุ้นให้เกิดพฤติกรรมใหม่ๆ หรือให้มีพฤติกรรมที่ต่อเนื่อง (activation)
2. หยุดยั้งพฤติกรรมเก่า (deactivation)

ทั้งการกระตุ้นและการหยุดยั้ง เป็นพฤติกรรมพื้นฐานที่ก่อให้เกิดพฤติกรรมอื่นๆ ตามมาเช่น การตัดสินใจวิจัยต่อประเด็นปัญหา การจัดหาทรัพยากรดำเนินงาน และการสร้างพฤติกรรมเพื่อส่วนรวม

โดยสรุป KAP เป็นผลกระทบที่เกิดขึ้นกับผู้รับสาร อันเนื่องมาจากผู้รับสารนั้นเป็นส่วนหนึ่งของระบบสังคมกับการสื่อสาร หากการส่งสารและการกระจายนวัตกรรมจำเป็นต้องผ่านการสื่อสารสังคมแล้ว สัมฤทธิผลของการส่งสารและการกระจายนวัตกรรมก็สามารถวัดได้จากการสำรวจ KAP ซึ่งมักนิยมกระทำเสมอ ดังเช่นการประเมินนโยบายของรัฐบาลและการวิจัยโฆษณาเป็นต้น (สุรพงษ์ โสธนะเสถียร, 2533: 120-124)

การสื่อสารเพื่อการพัฒนา นั้น ผู้ส่งสารต้องคำนึงถึงทฤษฎีการเผยแพร่ นวัตกรรม ซึ่งเป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงสังคม เพื่อให้สังคมทันสมัย โดยคำนึงถึงกระบวนการตัดสินใจในการยอมรับนวัตกรรมของผู้รับสารเป็นสำคัญ การวัดความสัมฤทธิผลในการส่งสารและการกระจายนวัตกรรมสามารถวัดได้จากการสำรวจความรู้ (knowledge) ทักษะ (attitude) และพฤติกรรม (practice) ของผู้รับสาร

บทบาทของการสื่อสารที่มีต่อการพัฒนา

บทบาทของการสื่อสารจะแตกต่างกันไปตามระดับของการพัฒนา กล่าวคือ หากเป็นการพัฒนาในระดับชุมชนหรือหมู่บ้าน ที่เน้นการเผยแพร่ความคิดใหม่ สิ่งใหม่ หรือวิถีปฏิบัติใหม่ ให้แก่ประชาชนในชุมชน การสื่อสารก็จะเน้นบทบาทในเชิงสนับสนุนให้เกิดการยอมรับความคิดใหม่ สิ่งใหม่ หรือวิถีการปฏิบัติใหม่นั้น แต่หากเป็นการพัฒนาในระดับประเทศ การสื่อสารก็จะมียบทบาทพุ่งไปที่การให้การศึกษาแก่ประชาชนเสียเป็นส่วนใหญ่ (เสถียร เขยประทับ, 2531: 28-29)

บทบาทของการสื่อสารต่อการพัฒนาในยุคแรก

การพัฒนาในยุคแรก ๆ ราวต้นทศวรรษ 1960 เน้นการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ และการทำให้ทันสมัยโดยมองว่าการเปลี่ยนแปลงใด ๆ ในโครงการและหน้าที่ของสังคมมนุษย์นั้น เป็นผลมาจากปัจจัยทางด้านวัตถุ ซึ่งต้องอาศัยแบบแผนทางเศรษฐกิจ และการจัดการทางด้านเทคโนโลยีเป็นสำคัญ เป็นผลให้ประเทศด้อยพัฒนาต้องพึ่งพิงประเทศในแถบตะวันตก ที่ได้ชื่อว่าพัฒนาแล้วเป็นอย่างมาก กลุ่มผู้นำที่ได้รับการศึกษาจากประเทศทางตะวันตก หรือตามแบบอย่างของตะวันตกมีอำนาจและความมั่งคั่งมากขึ้น และมักสนใจกับการแสวงหาประโยชน์จากเกษตรกรที่ยากไร้ มากกว่าที่จะมุ่งพัฒนาบุคคลเหล่านี้อย่างแท้จริง การพัฒนาตามแนวทางดังกล่าวจึงก่อให้เกิดความไม่เป็นธรรมในสังคม และเป็นผลให้วัฒนธรรมประเพณีของชาติตกอยู่ในภาวะอันตราย

แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาในยุคต่อมาเป็นผลจากการที่ได้มองเห็นข้อบกพร่องของแนวทางการพัฒนาในยุคแรกประกอบกับเกิดเหตุการณ์ทางการเมือง เช่น วิกฤตการณ์น้ำมัน และการเปิดประเทศของจีน การพัฒนาในยุคนี้จึงเน้นไปที่เป้าหมายและวิธีการทางการเมืองมากกว่าด้านเศรษฐกิจ โดยมุ่งให้ชุมชนมีส่วนในการตัดสินใจในกระบวนการพัฒนาด้วย แต่การพัฒนาในยุคนี้ก็ยังไม่ได้ขจัดความคิดพื้นฐานดั้งเดิมของการพัฒนาในยุคแรกที่หวังให้กลุ่มผู้นำที่ทันสมัย (ที่ต้องพึ่งพิงประเทศตะวันตก) เป็นกลไกผลักดันให้เกิดการพัฒนา ดังนั้น ลักษณะและวิธีการของกระบวนการในการพัฒนาจึงไม่ได้แตกต่างไปจากการพัฒนาในยุคแรกมากนัก

บทบาทของการสื่อสารที่มีต่อการพัฒนาใน 2 ยุคที่ผ่านมาจึงไม่แตกต่างกัน โดยการวิเคราะห์บทบาทของการสื่อสารที่มีต่อการพัฒนาในยุคแรกมี เลอร์นเนอร์ (Lerner) และวิลเบอร์ ชรามม์ (Wilbur Schramm) เป็นผู้นำ ส่วนในยุคที่ 2 มี เอเวอร์เรต เอ็ม โรเจอร์ส (Everett M. Rogers) เป็นผู้นำ มีสาระสำคัญสรุปได้ดังนี้

1. สร้างจินตภาพที่เอื้ออำนวยต่อการพัฒนาขึ้นในจิตใจของประชาชน โดยแสดง
 - ให้เห็นว่าโลกทั้งโลกเป็นชุมชนเดียวกัน

- ให้เห็นส่วนของโลกที่พัฒนาแล้ว
- ให้เห็นว่าชีวิตเป็นเรื่องที่ขึ้นอยู่กับ การเปลี่ยนแปลงอย่างมีแผน
- ให้เห็นคุณค่าของการศึกษา เพื่อประชาชนจะได้เกิดความต้องการที่จะอ่านออกเขียนได้ มีจิตใจเป็นวิทยาศาสตร์

- ให้เห็นความเป็นไปได้ของการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ
- 2. ส่งเสริมให้เกิดความเต็มใจที่จะวางแผนและปฏิบัติการในระดับกว้าง
- 3. ส่งเสริมการสร้างจิตสำนึกในความเป็นชาติ
- 4. ช่วยสร้างความคุ้นเคยหรือความสัมพันธ์อันใกล้ชิดกับสัญลักษณ์ใหม่ วัตถุใหม่ และสถานการณ์ใหม่
- 5. เป็นเครื่องมือหรือหนทางในการแสดงความคิดเห็นของปัจเจกบุคคล กลุ่ม หรือสถาบันที่สนับสนุนการพัฒนา
- 6. ช่วยถ่ายทอดข่าวสารข้อเท็จจริง และให้ทักษะบางอย่างที่จำเป็นสำหรับการพัฒนา
- 7. ช่วยกระตุ้นให้เกิดการลงมือกระทำ
- 8. ช่วยทำให้ประชาชนเกิดความสนใจในปัญหาที่ควรได้รับความสนใจ
- 9. ช่วยยกระดับความปรารถนาของประชาชน และช่วยกำจัดความเชื่อในพรหมลิขิต และความเฉื่อยชา
- 10. ช่วยส่งเสริมให้เกิดการยอมรับค่านิยมและบรรทัดฐานใหม่
- 11. ช่วยขยายเวทีของการอภิปรายถกเถียงเกี่ยวกับนโยบายให้กว้างขึ้น โดยการชักจูงและสนับสนุนให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในทางการเมือง
- 12. ช่วยให้สภาพแก่ผู้นำในการพัฒนา
- 13. ช่วยกระตุ้นและป้อนข่าวสารให้แก่ช่องสารระหว่างบุคคล
- 14. มีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงทัศนคติที่ไม่พึงรากลึก
- 15. ช่วยเปลี่ยนแปลงหรือแก้ไขทัศนคติที่ฝังรากลึก โดยทางอ้อมได้บ้าง
- 16. ช่วยสร้างทัศนคติใหม่ได้โดยตรง
- 17. ช่วยสนับสนุนการศึกษา และการฝึกอบรมทุกชนิด
- 18. ช่วยปฏิบัติการกิจในด้านการให้ความรู้อย่างกว้างขวางด้วยตัวของมันเอง
- 19. ช่วยขยายตลาดให้กว้างขึ้น
- 20. ช่วยจูงใจประชาชนให้ตระหนักถึงความเป็นชาติของตน และตระหนักถึงการเป็นสมาชิกในชุมชนโลก

21. ช่วยหาอาชีพใหม่ให้แก่บุคคล
 22. ช่วยลดความกดดันในที่คนทำกิน
 23. ช่วยยกสถานภาพทางเศรษฐกิจของครอบครัว
 24. ก่อให้เกิดความต้องการในสินค้า
 25. กระตุ้นการริเริ่มในท้องถิ่น และการเข้ามีส่วนร่วมในวงธุรกิจ เพื่อทำลายการผูกขาดในทางการค้า
 26. กระตุ้นคนที่อ่านไม่ออก เขียนไม่ได้ ให้ชวนขวดยกลายเป็นคนอ่านออกเขียนได้
 27. จูงใจบิดามารดาให้ส่งบุตรของตนไปโรงเรียน
 28. ช่วยให้ประชาชนพบบรรทัดฐานใหม่ และปรับตัวให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลง
 29. ช่วยมวลชนให้ตระหนักถึงอำนาจของตน และจูงใจมวลชนให้มีส่วนร่วมในทางการเมืองมากขึ้น
 30. ช่วยให้รัฐบาลทราบถึงความต้องการ และปฏิกิริยาของประชาชน และช่วยให้ประชาชนทราบถึงแผน ความน่าเป็นไปได้ของแผน และข้อจำกัดของรัฐบาล
 31. ช่วยให้ชุมชนหรือประเทศ มีอำนาจ เนื่องจากคนในชาติมีความสามัคคี
 32. ช่วยเปลี่ยนอิทธิพลที่เนื่องมาจากอายุและสถานภาพตามแบบประเพณี ให้กลายเป็นอิทธิพลที่เนื่องมาจากความรู้และความสามารถ
 33. ช่วยเปลี่ยนแปลงที่มาของสถานภาพทางสังคมและอำนาจในทางการเมือง จากการสืบตระกูลมาเป็นความสำเร็จในสิ่งที่กระทำ
 34. จูงใจผู้นำตามแบบประเพณี และผู้นำที่มีลักษณะอนุรักษนิยมให้เข้ามามีส่วนร่วมในการเปลี่ยนแปลงเพื่อการพัฒนา
- บทบาทของการสื่อสารทำนองนี้ แสดงให้เห็นถึงความเชื่อมั่น ในยุคนั้นว่า การสื่อสารเป็นเหมือนยาสารพัดประโยชน์ที่สามารถช่วยแก้โรคภัยพัฒนาต่าง ๆ ously ได้ผล (เสถียร เศษประทับ, 2531: 42-45)
- อย่างไรก็ตามการสื่อสารเพื่อการพัฒนาในยุคแรกมีจุดอ่อนอยู่หลายประการคือ
1. ข่าวสารนั้น จะไหลจากเมืองหลวงส่วนกลาง ไปสู่บริวารชนบทรอบนอก และส่วนใหญ่มักไม่มีช่องทางที่จะให้ประชาชนแสดงความคิดเห็นป้อนกลับมา (feedback)
 2. ทิศทางการไหลของข่าวสารจะเป็นแบบทางเดียว (One-Way) คือ ไหลจากส่วนกลางไปสู่รอบนอก ไหลจากข้างบนไปสู่ข้างล่าง

3. ในการสร้างเนื้อหาสารนั้น มักไม่ค่อยมีการคำนึงถึงความเชื่อ วิถีชีวิต และทัศนคติของกลุ่มผู้รับสาร ตัวอย่างเช่น ในสังคมไทย การห้ามชาวบ้านภาคอีสานกินอาหารดิบ เพราะจะทำให้เป็นโรคมะเร็ง โดยไม่ได้ศึกษาถึงวัฒนธรรม ประเพณี หรือวิถีชีวิตของชาวบ้าน อันส่งผลให้ชาวบ้านคัดค้านในใจว่า ตั้งแต่บรรพบุรุษของชาวอีสานก็เคยกินอาหารดิบกันมาจนเป็นประเพณีแล้ว ก็ไม่เป็นปัญหาอะไร ความแตกต่างในเรื่องการรับรู้ปัญหาระหว่าง “เจ้าหน้าที่พัฒนาของรัฐ” กับ “ชาวบ้าน” ทำให้เนื้อหาการสื่อสารที่จะโน้มน้าวชาวบ้านให้เลิกกินอาหารดิบล้มเหลว และเจ้าหน้าที่พัฒนาที่มักโทษว่า สาเหตุดังกล่าวมาจากชาวบ้านที่ดกอยู่ในวงจรอุบาทว์แห่ง “โง่-จน-เจ็บ” มากกว่าที่จะมองว่าเนื้อหาดังกล่าว ไม่ได้ “สื่อ” หรือตอบคำถามของชาวบ้านได้ชัดเจน

4. วิธีการสร้างสารถูกกำหนดจากผู้ผลิตกลุ่มเล็ก ๆ กลุ่มหนึ่งที่อยู่นอกชุมชนแต่ฝ่ายเดียว และวิธีการผลิตเนื้อหาสาระไม่ได้มีการสำรวจความต้องการว่า ผู้รับสารต้องการข่าวสารแบบไหน จากการดำเนินการดังกล่าว ทำให้เป็นการยากที่เนื้อหาสาระที่ผ่านวิธีการผลิตจากบนลงสู่ล่างเช่นนี้ จะตอบสนองความต้องการของประชาชนได้

5. ท่วงทำนองของการสื่อสารมักมุ่งเน้นการบอกการแจ้งข่าวสาร และการอบรมสั่งสอนที่ฝ่ายผู้ส่งสาร ซึ่งคิดว่า “ตนเองเป็นผู้รู้ทั้งหมด” และส่งข่าวสารไปยังผู้รับสาร ซึ่งถูกมองว่า “ไม่รู้อะไรเลย” มิใช่ท่วงทำนองของการแลกเปลี่ยนความรู้ ข่าวสาร และทัศนระระหว่างฝ่ายต่างๆ ที่ร่วมอยู่ในกระบวนการสื่อสาร (กาญจนา แก้วเทพ และคณะ, 2543: 62)

บทบาทของการสื่อสารต่อการพัฒนาในยุคใหม่

การพัฒนาในยุคใหม่มองว่าการที่ประเทศด้อยพัฒนาต้องตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของประเทศตะวันตกนั้น แท้จริงแล้วเป็นอุปสรรคสำคัญอย่างยิ่งของการพัฒนา นอกจากนี้ การพัฒนาไม่ใช่ปรากฏการณ์ที่เกี่ยวข้องกับเรื่องใดเรื่องหนึ่งโดยเฉพาะ แต่เป็นกระบวนการที่มีมิติมากมาย ซึ่งเกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลง โครงสร้างของสังคม สถาบัน บทบาท อาชีพ ที่อยู่อาศัย สิ่งแวดล้อม และแบบแผนความสัมพันธ์ในสังคม รวมไปถึงทัศนคติของประชาชน การเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ และการขจัดปัญหาความไม่เท่าเทียมกันในสังคม ประกอบกับในยุคหลัง ๆ นี้ ได้มีนักวิชาการ และนักปฏิบัติทางการสื่อสารและการพัฒนาจากประเทศด้อยพัฒนา เข้ามามีบทบาทในการแสดงความคิดเห็นมากขึ้น บุคคลเหล่านี้ได้ชี้ให้เห็นถึงความจำเป็นที่จะต้องมีการพัฒนาที่เหมาะสมกับสถานการณ์และปัญหาของแต่ละประเทศ (เสถียร เชยประทีป, 2531: 24-25) โดยการพัฒนาจะต้องมุ่งตอบสนองความต้องการขั้นพื้นฐานของมนุษย์ทั้งในแง่ของวัตถุและจิตใจ เป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นภายในสังคมเอง มุ่งหมายให้เกิดการพึ่งพาตนเองได้ มีการคำนึงถึงสภาพแวดล้อม มีความเป็นประชาธิปไตย และความเท่าเทียมกันในสังคม เน้นการมีส่วนร่วมของ

สมาชิก ไม่ละเลยวัฒนธรรมประเพณีดั้งเดิม โดยผสมผสานแนวความคิดเก่ากับความคิดใหม่เข้าด้วยกัน และเป็นการเปลี่ยนแปลงที่ยั่งยืน โดยเปลี่ยนแปลงถึงระดับโครงสร้างของสังคม (Jan Serveas, 1996: 19)

เมื่อแนวคิดในการพัฒนาเปลี่ยนแปลงไปย่อมส่งผลให้บทบาทของการสื่อสารที่มีต่อการพัฒนาเปลี่ยนแปลงไปด้วย โดยนักวิชาการและนักปฏิบัติทางการสื่อสารส่วนใหญ่เห็นว่า ในเมื่อการพัฒนาเป็นการเปลี่ยนแปลงที่เป็นผลมาจากปัจจัยต่างๆ หลายด้านทั้งภายในและภายนอกประเทศที่มีปฏิริยาสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน และการสื่อสารเป็นเพียงปัจจัยหนึ่งในบรรดาปัจจัยต่างๆ เหล่านั้น การสื่อสารไม่ได้เป็นเสมือนยาสารพัดประโยชน์ที่จะสามารถช่วยแก้โรคคือพัฒนาต่าง ๆ อย่างไม่ผลแต่เพียงอย่างเดียวอีกต่อไป (เสถียร เขยประทับ, 2531: 45)

อย่างไรก็ตาม สามารถสรุปบทบาทของการสื่อสารต่อการพัฒนาในยุคใหม่ได้ 5 ประการ ดังนี้

1. การสื่อสารเป็นเครื่องมือที่ใช้ในการทำความเข้าใจร่วมกัน เกี่ยวกับความต้องการของประชาชนโดยส่วนรวม และสะท้อนความต้องการนั้น ไปยังรัฐบาล
2. การสื่อสารทั้งในแนวตั้ง (vertical) และแนวนอน (horizontal) จะเป็นตัวเชื่อมโยงสมาชิกในระดับต่าง ๆ ของสังคมให้บรรลุความสำเร็จร่วมกันในการประสานเกี่ยวกับความจำเป็นพื้นฐาน และทำให้ได้มาซึ่งองค์ประกอบหรือปัจจัยที่จำเป็นในการพัฒนา
3. ขณะที่กระบวนการพัฒนาดำเนินอยู่ การสื่อสารของชุมชนหรือท้องถิ่นก็ยังมีบทบาทในการอนุรักษ์วัฒนธรรมท้องถิ่น โดยผ่านทางสื่อพื้นบ้าน (local media)
4. การสื่อสารช่วยให้ข้อมูลที่เป็นต่อการพัฒนา
5. การสื่อสารช่วยสนับสนุน โครงการพัฒนา และโครงการด้านบริการสาธารณะ โดยสร้างความตระหนักแก่ประชาชนเกี่ยวกับโครงการพัฒนา และ โอกาสในการพัฒนา นอกจากนี้ยังช่วยส่งเสริมทัศนคติและชักจูงใจประชาชนไปในแนวทางที่ส่งเสริมการพัฒนาด้วย (Moemeda, 1994: 14)

เนื่องจากแนวคิดในการพัฒนายุคใหม่ต้องการการมีส่วนร่วมจากประชาชน และการพัฒนาทุกระดับจำเป็นต้องเกิดการยอมรับการพัฒนาอันมาจากความต้องการของประชาชนเป็นสำคัญ ฉะนั้น การสื่อสารในรูปแบบใหม่จึงต้องมีเป้าหมายเพื่อให้ความเข้าใจปัญหาาร่วมกันของทุกฝ่ายตรงกัน เพื่อเกิดการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง จึงเป็นการสื่อสารที่มีวัตถุประสงค์เพื่อความกระจ่างในปัญหาต่าง ๆ (communication for comprehension) การสื่อสารตามแนวตั้งจึงถือว่าเป็นการสื่อสารเพื่อโน้มน้าว ในขณะที่การสื่อสารตามแนวนอนมุ่งทำความเข้าใจกับประชาชนและองค์กรที่เกี่ยวข้องเป็นหลัก (มาลี บุญศิริพันธ์, 2535: 6)

การสื่อสารเพื่อการพัฒนาไม่ใช่เป็นเพียงการส่งผ่านข้อมูลข่าวสารถึงกัน เพียงเพื่อจะบอกว่าเราจะสามารถทำให้สิ่งต่าง ๆ ดีขึ้น มีความสะดวกสบายมากขึ้นได้ โดยการใช้ช่องทางที่มีอยู่ ไม่ใช่เป็นเพียงการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารระหว่างกันเกี่ยวกับวิธีการแก้ปัญหา แต่ยังรวมถึงการสร้างพลังใจ (generation of psychic mobility) สร้างความปรารถนาและเต็มใจที่จะลงมือกระทำเพื่อไปให้ถึงยังสิ่งที่เป็ความปรารถนานั้น เป็นเครื่องมือในการเรียนรู้สิ่งใหม่ ๆ และส่งเสริมการมีส่วนร่วมของท้องถิ่นต่อกิจกรรมการพัฒนาอีกด้วย

หากมองในมุมกว้างอาจกล่าวได้ว่า บทบาทของการสื่อสารต่อการพัฒนาก็คือการช่วยปรับกรอบแห่งความคิดและจิตใจของประชาชนให้สามารถรับรู้ถึงเหตุการณ์ หรือปรากฏการณ์ต่าง ๆ รอบตัวในมุมมองที่กว้างขึ้น ดังนั้น ภารกิจของการสื่อสารในการพัฒนาจึงจำเป็นจะต้องผสมผสานกันระหว่างกระบวนการทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม

ในขณะที่กระบวนการพัฒนาแนวใหม่ เน้นการมีส่วนร่วมของประชาชนในทุกระดับไม่ว่าจะเป็นในชนบท ในเมือง ชานเมือง และในเมืองหลวง และไม่ว่าจะเป็นส่วนของรัฐ เอกชน หรือ รัฐวิสาหกิจก็ตาม กลุ่มชนในแต่ละส่วนแต่ละสังกัดเหล่านี้ จำเป็นจะต้องมีการกำหนดรูปแบบของความสัมพันธ์ระหว่างกันใหม่ เพื่อประสานความร่วมมือในอันที่จะผลักดันให้แผนการพัฒนาบรรลุเป้าหมาย การสื่อสารก็จะเข้ามามีบทบาท ในการบอกกล่าวให้ประชาชนในแต่ละส่วนแต่ละสังกัดเหล่านี้ได้ทราบว่

- อะไรคือสิ่งที่จะต้องทำ (know what to do)
- จะต้องทำอย่างไร (know how to do it)
- เกิดความยินดีที่จะทำ (be willing to do it)
- มีช่องทางที่จะทำให้สำเร็จ (have the resources to do it) (Moemeka, 1994: 15)

การสื่อสารในแต่ละสังคม แต่ละประเทศล้วนมีบทบาทสนับสนุนการพัฒนาไม่ว่าทางใดก็ทางหนึ่งเสมอ จะแตกต่างกันก็เพียงแต่การถูกกำหนดบทบาทหน้าที่ไปในแนวทางใดเป็นพิเศษ การสื่อสารในหลายๆ ทฤษฎีถูกสร้างขึ้นเพื่อตอบสนองเป้าหมายและทิศทางการพัฒนาให้บรรลุเป้าหมายให้มากที่สุด การสื่อสารจึงเป็นเครื่องมือที่ขาดไม่ได้ในกระบวนการพัฒนาประเทศและบทบาทของการสื่อสารกับการพัฒนาจึงเป็นสิ่งที่แยกกันไม่ออก (มาตี บุญศิริพันธ์, 2535: 1)

หลักการวางแผนการสื่อสารเพื่อการพัฒนา

การวางแผนการสื่อสารเพื่อการพัฒนา ควรยึดหลักดังต่อไปนี้

1. ความชัดเจน คือ แผนการสื่อสารเพื่อการพัฒนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งแผนระดับโครงการจะต้องมีการกำหนดไว้อย่างชัดเจนว่าจะทำอะไร กับใคร ที่ไหน เมื่อไร มีวัตถุประสงค์

อะไร ทำอย่างไร ใครจะเป็นผู้รับผิดชอบ แต่ละกิจกรรมจะเริ่มต้นเมื่อไร สิ้นสุดเมื่อไร เพื่อให้ง่ายต่อการนำไปปฏิบัติ

2. ความเป็นไปได้ หมายถึง เป็นแผนที่สามารถนำไปปฏิบัติจริงได้ มีการกำหนดวัตถุประสงค์ กลุ่มเป้าหมาย และรายละเอียดในการดำเนินงานอยู่ในขอบเขตของความเป็นไปได้ ไม่วางแผนในลักษณะเพื่อฝัน เลื่อนลอย ห่างไกลความเป็นจริง นั่นคือ ไม่กำหนดแผน ที่นอกเหนือความสามารถที่หน่วยงานนั้น ๆ จะทำได้ ซึ่งในเรื่องนี้ผู้วางแผนจะต้องมีการแสวงหาข้อมูลที่ถูกต้อง ตรงประเด็นมาใช้ประกอบการตัดสินใจ

3. ความสอดคล้อง คือ แผนที่วางจะต้องสอดคล้องสัมพันธ์กับนโยบายและวัตถุประสงค์ในการพัฒนา รวมถึงควรจะต้องสอดคล้องต่อเนื่องกับแผน หรือกิจกรรมการสื่อสารได้ ดำเนินการไปก่อนหน้านี้แล้ว

4. สร้างสรรค์ หมายถึง มีการกำหนดกลยุทธ์ในการเผยแพร่ โน้มน้าวใจ หรือใช้สื่อและกิจกรรมในลักษณะที่สร้างสรรค์ แปลกใหม่ น่าสนใจ ไม่ซ้ำซากกับที่เคยมีผู้คิดไว้แล้ว ทำไว้แล้ว

5. ความคุ้มค่า คือ ควรเป็นแผนที่มีการตัดสินใจดำเนินการอย่างประหยัด รอบคอบ มีการใช้ทรัพยากรต่าง ๆ อย่างคุ้มค่า ผลตอบแทนที่ได้รับจากการดำเนินการตามแผน จะต้องคุ้มค้ำกับการลงทุน

6. สามารถวัดหรือประเมินผลได้ คือ มีการกำหนดไว้ในแผนอย่างชัดเจนว่าจะสามารถประเมินผลได้เมื่อไร ด้วยวิธีใด รวมทั้งต้องสามารถตรวจสอบการดำเนินงาน ได้ตลอดเวลา ที่นำแผนไปปฏิบัติ

7. มาจากความร่วมมือของหลายฝ่าย ทั้งผู้บริหารและบุคลากรที่จะนำแผนไปปฏิบัติ ควรมีส่วนร่วมในการกำหนดแผน ซึ่งจะช่วยให้แผนดังกล่าวได้รับการยอมรับในหลายประเด็น ไม่เกิดปัญหาการต่อต้าน หรือไม่เห็นด้วยเมื่อนำแผนไปปฏิบัติ (มหาวิทยาลัยสุโขทัย ธรรมาราช, 2538ก: 119-120)

องค์ประกอบสำคัญที่จะช่วยให้การสื่อสารเพื่อการพัฒนาดำเนินไปได้อย่างมีประสิทธิภาพได้แก่

1. การศึกษากลุ่มเป้าหมายอย่างรอบคอบ
2. การศึกษาถึงความต้องการของผู้ปฏิบัติงานพัฒนา และตอบสนองความต้องการอย่างเหมาะสม
3. ความพร้อมด้านงานวิจัย ประเมินผล และติดตามผลการปฏิบัติงาน
4. ความพร้อมด้านวัสดุ อุปกรณ์การสื่อสาร

5. ความพร้อมด้านการบริหารงานและการควบคุม
6. ความพร้อมของประชาชนที่จะรับการพัฒนา (มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, 2538ก: 788)

แนวคิดเกี่ยวกับวิทยุท้องถิ่น วิทยุเพื่อชุมชน และวิทยุชุมชน

กาญจนา แก้วเทพ ได้กล่าวถึงวิทยุชุมชน ในหนังสือ “คู่มือวิทยุชุมชน” ว่าเป็น”สื่อเพื่อประชาธิปไตย” จึงต้องมีจิตวิญญาณแบบประชาธิปไตยที่แท้จริง ดังนั้น ลักษณะสำคัญของวิทยุชุมชนจึงเป็นวิทยุโดยประชาชน ของประชาชน และเพื่อประชาชน หมายความว่า เป็นวิทยุที่ดำเนินงานโดยชุมชน มีชุมชนเป็นเจ้าของ และมีเนื้อหารายการที่ทำเพื่อประโยชน์ของชุมชน

วิทยุชุมชนเกิดจากข้อจำกัดของวิทยุที่มีมาก่อน แต่เดิมนั้น มีระบบวิทยุอยู่ 2 ระบบ ในสังคม คือวิทยุสาธารณะ ที่มีรัฐเป็นทั้งเจ้าของและผู้ปฏิบัติงาน วิทยุแบบนี้มักมีเป้าหมายที่จะทำประโยชน์ให้แก่สาธารณะ และมุ่งที่จะส่งกระจายเสียงให้กว้างขวางให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ ที่อาจรู้จักกันในนามของ “วิทยุแห่งชาติ”

อีกประเภทหนึ่งคือ วิทยุธุรกิจ ซึ่งเป็นวิทยุที่เอกชนอาจจะไปเช่าสถานี/เช่าเวลาจากภาครัฐ มาดำเนินธุรกิจเพื่อเป้าหมายของการแสวงหาผลกำไร และก็มีมุ่งส่งกระจายเสียงให้กว้างขวางเพื่อขยายตลาดเช่นเดียวกัน

แต่วิทยุสาธารณะไม่สามารถตอบสนองความต้องการเฉพาะท้องถิ่นของแต่ละชุมชน ซึ่งมีแตกต่างกันไป เช่น เนื้อหาเกี่ยวกับปัญหาจราจรย่อมไม่มีประโยชน์สำหรับคนในจังหวัดเลย ส่วนวิทยุธุรกิจก็มิได้มีเป้าหมายหลักอยู่ที่การตอบสนองความต้องการของชุมชนอยู่แล้ว

ดังนั้น วิทยุชุมชนจึงเกิดขึ้นมาเพื่อเติมเต็มช่องว่างที่วิทยุที่เคยมีมาไม่สามารถจะแสดงบทบาทได้ โดยวิทยุชุมชนหรือที่อาจมีอีกชื่อหนึ่งว่า “วิทยุท้องถิ่น” ถือกำเนิดขึ้นมาเป็นครั้งแรกโดยสถานี KPFA. ในเมืองเบิร์กลีย์ รัฐแคลิฟอร์เนีย ประเทศสหรัฐอเมริกา เมื่อปี พ.ศ. 2491 โดยมีกลุ่มผู้ดำเนินงานเป็นกลุ่มที่เรียกตัวเองว่า ผู้แสวงสันติและรักอิสระ

ลักษณะสำคัญของวิทยุท้องถิ่นนี้แตกต่างจากวิทยุ 2 รูปแบบที่มีอยู่ คือ วิทยุสาธารณะ (public radio) และวิทยุธุรกิจ (commercial radio) ในหลายลักษณะ เช่น ส่งกระจายเสียงด้วยกำลังส่งต่ำ (ประมาณ 1 กิโลวัตต์) ครอบคลุมในพื้นที่จำกัดประมาณ 6-10 กิโลเมตร ซึ่งทำให้แตกต่างจากวิทยุสาธารณะระดับชาติ และดำเนินงานโดยไม่แสวงหากำไร (non-commercial) ซึ่งทำ

ให้แตกต่างกันไปจากวิทยุธุรกิจ เงินที่ใช้ดำเนินการส่วนใหญ่ได้มาจากสมาชิกในชุมชน หรือมาจากการบริจาคของมูลนิธิ องค์การการกุศล และการระดมทุนของกลุ่มผู้ดำเนินงาน

นอกเหนือจากเรื่องกำลังส่ง/พื้นที่ครอบคลุม/และการไม่แสวงหาผลกำไรแล้ว ลักษณะที่สำคัญอีกประการหนึ่งของสถานีวิทยุท้องถิ่น KPFA ก็คือ ยึดหลักว่ากรรมสิทธิ์และการควบคุมวิทยุเป็นของประชาชน รวมทั้งเน้นการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดบริหารจัดการ และการดำเนินการ KPFA จะทำงานโดยใช้อาสาสมัครที่เป็นตัวแทนของชุมชนเป็นหลัก โดยมีเจ้าหน้าที่ประจำสถานีเป็นผู้ช่วยเหลือด้านเทคนิค

สำหรับวิทยุกระจายเสียงของไทยเริ่มเปิดประวัติศาสตร์หน้าแรกเมื่อปี พ.ศ. 2470 โดยเริ่มต้นจากการเป็นวิทยุของรัฐที่ส่งกระจายเสียงในพื้นที่แคบ ๆ ก่อน เนื่องจากเทคโนโลยีของเครื่องส่งยังไม่ก้าวหน้า แต่ในระยะต่อมา ได้มีการพัฒนาเทคโนโลยีให้ก้าวหน้าขึ้น จึงมีการดำเนินการในลักษณะของวิทยุส่วนกลาง คือพยายามจะส่งกระจายเสียงให้ครอบคลุมพื้นที่ให้กว้างไกลที่สุด แต่ก็ยังมีปัญหาเรื่องรัศมีการส่งและการรับฟัง จึงได้มีการจัดตั้งสถานีวิทยุในท้องถิ่นขึ้นในที่ต่าง ๆ แต่ก็ยังคงเป็นการถ่ายทอดรายการจากส่วนกลาง พร้อมทั้งเริ่มมีการทำรายการจากท้องถิ่นเข้ามาผสมบ้าง

อีกรูปแบบหนึ่งของ “วิทยุท้องถิ่น” ในระยะเริ่มแรกของไทย คือ “วิทยุประจำถิ่น” (วปถ.) ของกรมการทหารสื่อสาร กองทัพบกและ “สถานีวิทยุ ปชส.” (เปลี่ยนเป็น สวท.ในเวลาต่อมา) ของกรมประชาสัมพันธ์ ซึ่งมีกำลังส่งคลื่นครอบคลุมเฉพาะภูมิภาค หรือเฉพาะพื้นที่ไม่กี่จังหวัด แต่ทุกสถานีก็ยังมีหน่วยงานราชการเป็นเจ้าของและดำเนินงาน โดยเจ้าหน้าที่รัฐ ถึงแม้จะพยายามให้บริการข่าวสารหรือจัดรายการ “เพื่อ” ประชาชนในท้องถิ่นก็ตาม แต่ก็ยังไม่ถือว่าเป็นวิทยุชุมชนตามหลักสากล เนื่องจากกระบวนการคัดเลือกเนื้อหาและความเป็นเจ้าของยังไม่ได้เกิดจากความคิดริเริ่มและการบริหารจัดการของประชาชนในชุมชนโดยตรง

จากรูปแบบวิทยุของรัฐที่เรียกได้ว่าเป็น “วิทยุสาธารณะ” ในระยะต่อมาก็ได้เกิดมีวิทยุของภาคธุรกิจที่มีเป้าหมายหลักในการดำเนินงานทางวิทยุเพื่อแสวงหากำไรเป็นหลัก เช่น สถานีวิทยุขนาดเล็กในท้องถิ่นที่ได้รับอนุญาตให้จัดตั้งขึ้นหลังปี พ.ศ. 2492 นั้น ส่วนใหญ่มีบริษัทธุรกิจด้านบันเทิงหรือโฆษณาเข้ามาดำเนินการกิจการตั้งแต่การลงทุนปลูกสร้างอาคาร จัดหาเครื่องส่งอุปกรณ์ บำรุงรักษาอุปกรณ์ ขายเวลา หาโฆษณา และจัดทำรายการ หรือซื้อเวลาจากสถานีของรัฐแล้วมาขายเวลาต่อในลักษณะของโบรกเกอร์คนกลางตามระยะเวลาที่กำหนดเอาไว้

พ.ศ. 2534 คนในกรุงเทพฯ ก็เริ่มได้รู้จักกับโฉมหน้าใหม่ของวิทยุอีกแบบหนึ่งซึ่งคล้ายคลึงคลาว่า จะเป็น “วิทยุชุมชน” รูปแบบหนึ่ง คือ สถานีวิทยุ จส.100 และ สถานีวิทยุ สวท.91 (ปี พ.ศ. 2537) ทั้ง 2 สถานีนี้จะจัดรายการโดยมีประชาชนผู้ใช้รถใช้ถนนเป็นผู้รายงาน

สถานการณ์การจรรยาให้ทราบ ซึ่งเท่ากับว่าประชาชนได้ร่วมคิด ร่วมจัด ร่วมเป็นสมาชิกอย่างเป็นทางการ ถือว่าได้เข้าถึงสื่อและมีส่วนร่วมในการจัดรายการด้วย

อย่างไรก็ดี กลุ่มคนที่เข้าถึงสื่อนั้นก็เพียงคนกลุ่มหนึ่ง และในการคัดเลือกเนื้อหารายการ และกลั่นกรองออกอากาศ ยังเป็นอำนาจของผู้จัดรายการ และพนักงานของบริษัทหรือเจ้าหน้าที่สถานี ส่วนเจ้าของสถานีนั้นก็ยังเป็นกองทัพกบและกรมตำรวจ มิใช่ชุมชน

วิทยุชุมชนในไทย

ช่วงระยะเวลาของการมีวิทยุชุมชนในประเทศไทยอาจแบ่งได้เป็น 2 ช่วงใหญ่ ๆ คือ “ช่วงทดลอง” และ “ช่วงของจริง”

ช่วงทดลอง

พ.ศ. 2534 ได้มีการทดลองจัดทำรายการวิทยุชุมชนที่มีรูปแบบใกล้เคียงกับหลักการที่กล่าวมาข้างต้นให้มากที่สุดขึ้นที่สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทยระบบ เอฟ.เอ็ม.ที่จังหวัดจันทบุรี โดย นายสุรินทร์ แปลงประสพโชค ข้าราชการกรมประชาสัมพันธ์ที่กำลังเรียนปริญญาโทอยู่ในขณะนั้น หลักการวิทยุชุมชนที่นำมาใช้คือ “การเป็นสื่อแบบประชาธิปไตย” (democratic media) และ “การสื่อสารแบบมีส่วนร่วม” (participatory communication) คือให้ประชาชนเข้าถึงสื่อได้ง่าย (accessibility) ให้ประชาชนช่วยกันคิด วางแผน กำหนดเนื้อหาการผลิตรายการร่วมกัน (participation) และให้ประชาชนเป็นเจ้าของหรือมีอำนาจการตัดสินใจในการบริหารรายการด้วยตนเอง (self-management) โดยมีนายสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทยจังหวัดจันทบุรี และคณบดีคณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เป็นที่ปรึกษา

เป้าหมายของการทดลองจัดวิทยุชุมชนผ่านรายการชื่อว่า “รายการสร้างสรรค์จันทบุรี” นั้น เพื่อตอบคำถามหลัก ๆ 4 ข้อ คือ

1. จะเป็นไปได้ไหมที่จะมีวิทยุชุมชนในสังคมไทย
2. จะต้องมีการบริหารจัดการวิทยุชุมชนในแบบใด
3. จะต้องมีการผลิตเนื้อหารายการของวิทยุชุมชนอย่างไร
4. ผู้ฟังจะสนใจรับฟังวิทยุชุมชนมากขึ้นหรือไม่ เพราะเหตุผลเหตุจูงใจอันใด

หลังจากทำการทดลองส่งกระจายเสียงไปได้ 2 เดือน ผู้วิจัยได้คำตอบ 4 ข้อ ดังนี้

1. มีความเป็นไปได้ที่จะจัดให้มีวิทยุชุมชนในประเทศไทย

2. การบริหารจัดการนั้นจะต้องดำเนินการในรูปของคณะกรรมการที่มีตัวแทนของชุมชน เช่น ผู้นำชุมชนและอาสาสมัครชุมชนเป็นกรรมการ ใช้รูปแบบการทำงานร่วมกันด้วยการประชุมปรึกษาหารือและแบ่งความรับผิดชอบกัน

3. การผลิตเนื้อหาให้ตอบสนองความต้องการของประชาชนนั้น จะต้องมีการสำรวจความต้องการของประชาชนก่อน และต้องมีการติดตามประเมินผลหลังจากทำรายการแล้ว

4. หากมีเนื้อหาที่ตอบสนองและเป็นประโยชน์ต่อประชาชนในท้องถิ่น จำนวนผู้ฟังวิทยุชุมชนจะเพิ่มมากขึ้น

ช่วงของจริง

พ.ศ. 2540 ประเทศไทยได้มีการร่างรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ที่มีลักษณะปฏิรูปทางการเมือง และส่งเสริมประชาธิปไตยแก่ประชาชนอย่างมาก ในส่วนที่เกี่ยวกับสื่อมวลชนโดยเฉพาะสื่อประเภทที่ใช้คลื่นความถี่แม่เหล็กไฟฟ้าเช่นวิทยุชุมชน สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรได้เล็งเห็นความจำเป็นที่จะให้มีการจัดสรรคลื่นความถี่อย่างเป็นธรรม ให้แก่หน่วยงานทั้งของรัฐ องค์กรเอกชน ไปจนถึงประชาชนในตำบลหมู่บ้านที่อยู่ห่างไกลออกไปในทุกที่ของประเทศไทย โดยมีความหวังว่าคลื่นความถี่เหล่านี้จะไม่เพียงถูกใช้เพื่อส่งข่าวสารจากรัฐไปสู่ประชาชนทางเดียวเช่นที่เคยเป็นมาแต่จะถูกนำมาใช้เพื่อให้ประชาชนส่งข่าวสารกลับมายังรัฐ และให้ประชาชนได้ส่งข่าวสารถึงกันเองในแนวระนาบ เพื่อให้ข่าวสารที่แพร่กระจายหลากหลายนี้ มีบทบาทในการช่วยสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชน

หัวใจสำคัญของรัฐธรรมนูญฉบับปี 2540 นี้ คือ ข้อความในมาตรา 40 ที่ระบุเอาไว้ว่า “คลื่นความถี่ที่ใช้ในการส่งวิทยุกระจายเสียง วิทยุโทรทัศน์ และวิทยุโทรคมนาคม เป็นทรัพยากรสื่อสารของชาติ เพื่อประโยชน์สาธารณะ” (กล่าวคือเป็นของชาติ ไม่ใช่ของรัฐ หรือรัฐบาลอีกต่อไปแล้ว)

ข้อความในมาตราดังกล่าวเท่ากับเป็นการกฤษฎาให้วิทยุชุมชนในความหมายที่แท้จริงมีโอกาสที่จะถือกำเนิดได้ในสังคมไทย และรัฐบาลในขณะนั้นได้ขานรับเจตนารมณ์ของรัฐธรรมนูญด้วยการมอบนโยบายให้กรมประชาสัมพันธ์และองค์การสื่อสารมวลชนแห่งประเทศไทย (อสมท.) จัดทำโครงการวิทยุชุมชนตั้งแต่ปี พ.ศ. 2541

ในส่วนของกรมประชาสัมพันธ์ได้รับลูกค้อจากนโยบายของรัฐด้วยการริเริ่มโครงการนำร่อง 2 โครงการประสานกัน คือ โครงการนำร่องวิทยุชุมชนในจังหวัดทดลอง 19 จังหวัดและโครงการ อปม. (การอบรมอาสาสมัครประชาสัมพันธ์ประจำหมู่บ้าน) โดยหวังให้อาสาสมัครดังกล่าวได้เข้ามามีส่วนร่วมในการใช้สื่อวิทยุกระจายเสียงในรูปแบบของวิทยุชุมชน

สำหรับโครงการทดลองวิทยุชุมชนใน 19 จังหวัดนั้น แต่ละจังหวัดต่างก็มีรูปแบบ และวิธีดำเนินงานที่แตกต่างกันไปตามสภาพความเป็นจริงของท้องถิ่น และได้มีบทเรียนอัน หลากหลายจากการทดลองดังกล่าว เนื้อหาที่จะกล่าวถึงในตอนต่อไปนี้ จึงถอดมาจากประสบการณ์ การทำวิทยุชุมชนในประเทศไทยในช่วงเวลาที่ผ่านมามีประมาณ 4 – 5 ปีนี้ (พ.ศ. 2541 – 2545)

จากประวัติศาสตร์ของระบบวิทยุกระจายเสียงของประเทศไทยที่ได้กล่าวมาข้างต้น พบว่า วิทยุกระจายเสียงได้พัฒนามาจากขั้นตอนของการเป็น “สื่อของรัฐ/สื่อสาธารณะ/สื่อ ระดับชาติ” เข้ามาสู่การเป็น “สื่อธุรกิจ/สื่อเชิงพาณิชย์” และปัจจุบันก็เริ่มก้าวเข้าสู่พัฒนาการขั้น สุดท้ายคือการเป็น “สื่อชุมชน/สื่อท้องถิ่น”

ปรัชญาของวิทยุชุมชน

ปรัชญาของวิทยุชุมชนก็คือการเลียนแบบคำขวัญของหลักการประชาธิปไตยที่ว่า เป็นวิทยุ “โดย” “ของ” “เพื่อ” ชุมชนนั่นเอง โดยในที่นี้จะขอเน้นเรื่องลำดับขั้นของคำทั้งสามว่า จะต้องเริ่มต้นที่ “โดย” เสียก่อน กล่าวคือต้องให้ประชาชนเข้ามาดำเนินงานวิทยุชุมชน ต่อจากนั้น ประชาชนจึงจะเกิดความรู้สึกเป็น “เจ้าของ” และในท้ายที่สุดเนื้อหารายการของวิทยุชุมชนก็จะ เป็นไป “เพื่อ” ผลประโยชน์ของชุมชน วิทยุชุมชนจึงไม่ใช่วิทยุที่มีคนอื่นไปทำเพื่อชุมชน แต่เป็น วิทยุที่ชุมชนทำเองเพื่อตนเอง

องค์การยูเนสโกจึงได้วางหลัก 3 ประการของวิทยุชุมชนเอาไว้ดังนี้คือ

1. ต้องให้ประชาชนเข้าถึงได้โดยง่าย (accessibility) ไม่ว่าจะเป็นการเข้าถึงในแง่ ผู้ฟัง ผู้ร่วมผลิตรายการ ผู้ให้ข้อเสนอแนะ ผู้บริหารจัดการ ฯลฯ
2. ต้องให้ประชาชนมีส่วนร่วมในรูปแบบต่าง ๆ (participation)
3. ต้องเป็นวิทยุที่ประชาชนมีการบริหารจัดการด้วยตนเอง (self-management) คือ แนวคิดเรื่องการบริหารจัดการ “โดย” ชุมชนที่กล่าวไปข้างต้น

ลักษณะสำคัญของวิทยุชุมชน

กาญจนา แก้วเทพ (2545) ได้แบ่งลักษณะสำคัญของวิทยุชุมชนออกเป็น 6 ส่วน เพื่อ ประกอบการพิจารณา ดังนี้

1. เป้าหมายของวิทยุชุมชน คือ สนองความต้องการของคนทุกกลุ่มในชุมชน เป็น ปากเสียงให้กับคนที่ไม่เคยมีปากเสียงในสังคม
2. เอกลักษณะสำคัญของวิทยุชุมชน คือ ไม่แสวงหาผลกำไร และดำเนินการโดย คณะกรรมการของชุมชน

3. การมีส่วนร่วมในกระบวนการสื่อสาร คือ คนในชุมชนสามารถเป็นได้ทั้งในฐานะผู้ส่งสาร และ ผู้รับสาร โดยมีวิทยุชุมชนเป็นช่องทางการสื่อสาร
 4. การบริหารจัดการแบบมีส่วนร่วม ในรูปคณะกรรมการ ทำหน้าที่บริหารคน บริหารงาน และบริหารเงิน -สิ่งของ
 5. รูปแบบ และเนื้อหารายการ สนองต่อการพัฒนา การแก้ไขปัญหาของชุมชน ไม่มีสูตรสำเร็จ
 6. การประเมินผลอย่างต่อเนื่อง เพื่อปรับปรุงทั้งรูปแบบและเนื้อหาเพื่อให้วิทยุชุมชนไปสู่เป้าหมายวิทยุประชาธิปไตย
- พ.ศ. 2522 กลุ่มสื่อสารชุมชน (COMMUNITY COMMUNICATION GROUP) ของอังกฤษ ได้ยกร่างกฎการกระจายเสียงชุมชนที่ควรจะเป็น ขึ้นมา 10 ข้อดังนี้
1. สนองตอบชุมชนท้องถิ่น และ/หรือความสนใจของชุมชนเป็นหลัก
 2. รูปแบบของรายการไม่แสวงหากำไร
 3. มีการบริหารและนโยบายรายการที่จัดทำขึ้น โดยคณะกรรมการบริหาร ซึ่งเป็นตัวแทนจากกลุ่มสนใจต่างๆ ในชุมชนร่วมกับพนักงานการกระจายเสียง ซึ่งเป็นลูกจ้างหรืออาสาสมัคร
 4. ให้บริการข่าวสาร การศึกษาและความบันเทิง รวมทั้งทำให้เกิดการสื่อสาร
- 2 ทางสำหรับความคิดเห็นขัดแย้ง
5. ได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากแหล่งต่าง ๆ ซึ่งรวมทั้งเงินยืมจากท้องถิ่น จาก สปอตโฆษณาที่กำหนดไว้อย่างชัดเจนในช่วงเวลาที่จำกัดและเงินกองทุนทั้งจากส่วนกลางและท้องถิ่น
 6. ยอมรับให้พนักงานที่กระจายเสียงที่จ้างไว้ร่วมในสหภาพมีความคล่องตัวในการทำงานและอนุญาตให้ใช้อาสาสมัครในที่ที่เหมาะสม
 7. พยายามกระทำให้เกิดความเสมอภาคในโอกาสการจ้างงานสำหรับผู้หญิงและกลุ่มเชื้อชาติ หรือชนกลุ่มน้อยในสังคม
 8. ต้องเตรียมให้ประชาชนได้รู้ถึงสิ่งอำนวยความสะดวกในการฝึกอบรมการผลิต และการส่งเผยแพร่ข่าวสาร
 9. เนื้อหารายการที่ส่งกระจายเสียงต้องเป็นเนื้อหาหลักจากสิ่งที่มีอยู่ใน ท้องถิ่น
 10. มีนโยบายรายการที่กระตุ้นให้เกิดการพัฒนา การมีส่วนร่วมในระบอบประชาธิปไตย ค่อด้านปัญหาชาตินิยม เพศนิยมและทัศนคติที่แตกแยกอื่น ๆ

จุมพล รอดคำดี (2542) ได้สรุปแนวคิดของวิทยุชุมชนจะมีหลักการดังนี้

1. ต้องเกิดขึ้นจากความต้องการของชุมชน โดยถือหลักว่าคนส่วนใหญ่ แสดงความคิดความต้องการร่วมกัน

2. วิทยุชุมชนต้องได้รับการยอมรับของกลุ่มต่าง ๆ ในชุมชน

3. วิทยุชุมชนย่อมไม่มีการแบ่งแยกเชื้อชาติ ศาสนา ประเพณี วัฒนธรรมของคนในชุมชน

4. วิทยุชุมชนต้องยึดถือแนวทางการเสนอรายการและข่าวสารของชุมชนเป็นหลัก ภายใต้อำนาจความคิด ความเชื่อ วัฒนธรรมท้องถิ่น ภูมิปัญญาท้องถิ่น สิ่งแวดล้อมและเหตุการณ์ในท้องถิ่น เป็นหัวใจของการนำเสนอข่าวสารและรายการ

5. วิทยุชุมชนจะต้องเปิดโอกาสให้ประชาชนในชุมชนร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมจัดรายการ และสามารถเข้าไปบริหาร จัดการ หรือเป็นผู้ปฏิบัติในสถานีได้ ยูเนสโกได้เน้นว่า “Participatory radio means a radio station that self-managed by those participating in it” นอกจากนี้ การเปลี่ยนแปลงใดๆ ในสื่อวิทยุชุมชนให้เป็นที่ไปตามแนวคิดและความต้องการของประชาชนในชุมชน โดยยึดหลักการระบวนการทางประชาธิปไตย

6. วิทยุชุมชนเป็นสถานีวิทยุที่มีรัศมีการออกอากาศครอบคลุมเฉพาะพื้นที่เท่านั้น (มีลักษณะเป็น Narrowcasting ไม่ใช่ Broadcasting) กำลังส่ง 1 กิโลวัตต์

7. วิทยุชุมชนเป็นสื่อมวลชนตามแนวคิดประชาธิปไตย (Democratic) เพื่อประชาชน โดยประชาชน ของประชาชน

ส่วนลักษณะของวิทยุชุมชนได้พิจารณาเป็นระดับของการเป็นวิทยุชุมชน ซึ่งแบ่งออกเป็น 3 ระดับ คือ

1. ระดับรายการ จำแนกได้ 3 แบบ คือ

1.1 เป็นการจัดรายการเพื่อประชาชน รายการเป็นของสถานีหรือผู้จัดรายการ โดยที่ประชาชนหรือผู้ฟังจะส่งจดหมายหรือโทรศัพท์มาบอกข่าวสาร จากนั้น ผู้จัดรายการจะเป็นคนเลือกเนื้อหาและพูดด้วยตนเอง ประชาชนหรือผู้ฟังไม่มีสิทธิเลือกเนื้อหาหรือวิธีการนำเสนอ ตลอดจนเป็นเจ้าของรายการได้

1.2 แนวคิดการจัดรายการ โดยเนื้อหาเป็นการรายงานโดยตรงจากประชาชน เช่น รายการของ จส.100 สวพ.91 รายการร่วมด้วยช่วยกัน เป็นต้น ผู้ฟังจะเป็นผู้กำหนดเนื้อหาและวิธีการนำเสนอ (รายงานการจราจร,แจ้งของหาย เหตุคว้น เหตุร้ายด้วยตนเอง) ตามที่สถานีกำหนดกรอบการรายงาน แต่ประชาชนยังไม่สามารถเป็นเจ้าของรายการ สถานีหรือผู้จัดรายการยังเป็นผู้ควบคุมหรือเป็นเจ้าของรายการ หรือผู้ฟังจะเป็นผู้เสนอเนื้อหาหรือเล่าเหตุการณ์ด้วยตนเองเท่านั้น

1.3 แนวคิดการจัดรายการในช่วงเวลาของสถานี ซึ่งสถานียินยอมให้จัดเนื้อหาและวิธีการนำเสนอจะมาจากความคิดเห็นจากตัวแทนของประชาชนที่ได้รับการคัดเลือกขึ้นมาในรูปของ “คณะกรรมการวิทยุชุมชน” จะเป็นผู้ตัดสินใจและให้ความเห็นชอบว่า จะจัดรายการอย่างไร กรรมการชุดนี้จะเป็นผู้กำหนดนโยบาย กำหนดเรื่องราวหรือเนื้อหาสาระที่จะนำเสนอ ในขณะที่เดียวกัน จะสะท้อนความต้องการของผู้ฟังให้ทราบ ส่วนผู้จัดการ ซึ่งเป็นนักจัดรายการมืออาชีพหรือเจ้าหน้าที่ของสถานีนั้น ๆ ก็จะได้รับมติหรือความเห็นของคณะกรรมการไปปฏิบัติ ในกรณีนี้จะสังเกตได้ว่า ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมเป็นเจ้าของรายการ และบริหารรายการ โดยสามารถกำหนดเนื้อหาและวิธีการนำเสนอรายการตามแนวทางของตนเองได้ มิใช่สถานีหรือผู้จัดการเป็นผู้กำหนดแต่ประการใด สถานีจะทำหน้าที่ให้คำปรึกษาเฉพาะทางด้านระเบียบ กฎหมายที่เกี่ยวข้องต่าง ๆ และอำนวยความสะดวกในด้านการออกอากาศ และผลิตรายการตามวัตถุประสงค์ของ “คณะกรรมการวิทยุชุมชน” เท่านั้น

2. ระดับสถานี จำแนกได้เป็น 2 แบบ ดังนี้

2.1 ในระดับนี้อาจจะอาศัยอาสาสมัครเข้ามาเป็นผู้ปฏิบัติในหน้าที่ต่าง ๆ ในสถานี บริหารรายการทั้งหมด โดยกลุ่มอาสาสมัครที่เป็นตัวแทนกลุ่มต่าง ๆ จะกำหนดเนื้อหาในชุมชน การจัดรายการจะทำด้วยตนเองทั้งสิ้น โดยมีเจ้าหน้าที่ประจำสถานีคอยให้คำแนะนำและช่วยเหลือ แต่สถานียังเป็นหน่วยงานของรัฐ งบประมาณจากรัฐและการบริจาค ประชาชนไม่ใช่เจ้าของ

2.2 เป็นสถานีที่มีใบอนุญาตเป็นเจ้าของคลื่นความถี่ ในแนวคิดนี้ ประชาชนในชุมชนสามารถรวมตัวกันยื่นขอคลื่นความถี่จากรัฐ และลงทุนจัดตั้งสถานีวิทยุเป็นของชุมชนตนเอง แล้วตั้งตัวแทนเข้าไปบริหารสถานีในรูปคณะกรรมการวิทยุชุมชน คณะกรรมการจะทำหน้าที่กำหนดนโยบายการบริหารสถานี แต่งตั้งผู้จัดการสถานี และว่าจ้างผู้ผลิตรายการมืออาชีพ และนักข่าวมืออาชีพ ตลอดจนว่าจ้างพนักงานธุรการ และอาสาสมัครหรือสมาชิกในชุมชนที่สามารถทำงาน การเงินการบัญชีเข้ามาทำงานให้สถานี ตั้งแต่ผู้จัดการลงไปจนถึงพนักงานระดับล่างจะอยู่ภายใต้นโยบายของคณะกรรมการ การจัดรายการจะเป็นไปในแนวทางที่คณะกรรมการกำหนดหรือให้นโยบายไว้

3. ระดับเจ้าของสถานีและมีใบอนุญาตเป็นเจ้าของคลื่นความถี่

3.1 ในระดับนี้ประชาชนรวมตัวกันจัดตั้งสถานีและขออนุญาตเป็นเจ้าของคลื่นความถี่จากรัฐ เช่นเดียวกับระดับที่ 2.2 แต่การดำเนินงานของสถานี ตั้งแต่ระดับกรรมการวิทยุชุมชนไปจนกระทั่งเจ้าหน้าที่ทุกคน ทุกระดับจะเป็นอาสาสมัครทั้งสิ้น อาสาสมัครเหล่านี้จะได้รับการอบรมจากผู้เชี่ยวชาญในด้านการบริหารสถานี การจัดรายการ การสื่อข่าว เขียนข่าว และหน้าที่

อื่น ๆ ที่จำเป็น ซึ่งชุมชนอาจจ้างให้มาอบรม หรือสถาบันการศึกษา หน่วยงานที่เชี่ยวชาญจากภาคเอกชนภาครัฐ อาจจะเข้ามาให้ความช่วยเหลือก็เป็นได้

รูปแบบวิทยุชุมชน

การจัดรายการวิทยุกระจายเสียงของสถานีวิทยุกระจายเสียงท้องถิ่น เป็นการจ้ดรายการวิทยุที่มุ่งเสนอสิ่งที่เป็นความรู้ ข้อมูลข่าวสารแก่ประชาชนในท้องถิ่น เพื่อดึงดูดความสนใจของผู้ฟังในท้องถิ่นด้วยรูปแบบการนำเสนอ และเนื้อหาที่แตกต่างไปตามความเหมาะสมในแต่ละท้องถิ่น

นภกรณ อัจฉริยะกุล (2531: 401-431) กล่าวว่า การจัดรายการวิทยุกระจายเสียง มีด้วยกันสองความหมายคือ ความหมายอย่างแคบก็คือ การจัดตารางรายการของสถานีวิทยุกระจายเสียงให้ออกอากาศในช่วงเวลาใด ระยะเวลาานเท่าใด ส่วนความหมายอย่างกว้าง การจ้ดรายการ หมายถึง การวางแผนเตรียมการของบุคคลที่เกี่ยวข้องพิจารณาว่าจะกำหนดให้เป็นรายการที่มีรูปแบบและเนื้อหาอย่างไร คือเป็นขั้นตอนของการผลิตรายการ

แนวคิดเกี่ยวกับการจ้ดรายการวิทยุกระจายเสียงทั่วไปนั้น ยึดหลักการทำหน้าที่เหมือนกับสื่อมวลชนประเภทอื่น คือ สื่อมวลชนจะต้องให้ข่าวสาร ความรู้ ความบันเทิง และบริการสาธารณะแก่ประชาชน เมื่อคำนึงถึงสิทธิ ความเสมอภาค และอิสรภาพของประชาชนการจัดรายการทางวิทยุกระจายเสียง จึงจำเป็นต้องจัดบริการในฐานะที่เป็นสื่อมวลชน ตามสิทธิที่ประชาชนควรจะได้อย่างเสมอภาค โดยประชาชนมีอิสรภาพอย่างเต็มที่ในการเป็นผู้รับ โดยลักษณะดังกล่าว ทำให้การแบ่งประเภทรายการทางวิทยุกระจายเสียงจึงแบ่งได้เป็นประเภทใหญ่ ๆ ได้ 4 ประเภท คือ 1) ประเภทข่าว 2) ประเภทความรู้ 3) ประเภทความบันเทิง และ 4) ประเภทบริการสาธารณะ

การแบ่งประเภทรายการวิทยุกระจายเสียงนั้น มิได้มีกฎเกณฑ์ตายตัว เช่น แบ่งตามลักษณะของกลุ่มผู้ฟัง ก็อาจแบ่งประเภทของรายการออกได้เป็นกลุ่มเด็ก กลุ่มวัยรุ่น กลุ่มสตรี กลุ่มผู้สูงอายุ กลุ่มเกษตรกร เป็นต้น บางสถานีแบ่งประเภทตามการประกอบอาชีพหรือตามเนื้อหาเป็นหลัก เช่น ประเภทรายการเพื่อเกษตรกร หรือรายการทางการเกษตร รายการเพื่อสุขภาพอนามัย สาธารณสุข รายการทางศาสนา รายการเพื่อแม่บ้าน การแบ่งประเภทรายการตามลักษณะของกลุ่มผู้ฟังหรือแบ่งตามอาชีพนี้ อาจทำให้ไม่ครอบคลุมได้ทั่วถึงผู้ฟังทุกกลุ่ม เพราะในโลกนี้มีกลุ่มอาชีพเกิดขึ้นมากมาย วันหนึ่งๆ จะเสนอรายการครอบคลุมผู้ฟังได้ทุกกลุ่มนั้นคงเป็นไปได้เลยกลุ่มผู้ฟังที่เป็นชนกลุ่มน้อย ซึ่งก็ควรจะมีสิทธิเสมอภาคทัดเทียมกัน การจัดประเภทตามกลุ่มผู้ฟังจึงสร้างความ

ลำบากให้แก่ผู้จัดรายการเสมอ วิธีที่เป็นกลางที่สุดในการแบ่งประเภทของวิทยุกระจายเสียงมักนิยมยึดตามหน้าที่ของสื่อมวลชนเป็นหลัก และโดยที่ตระหนักว่าวิทยุกระจายเสียงถือเป็นสื่อมวลชนประเภทหนึ่ง จึงน่าจะแบ่งประเภทของรายการตามหน้าที่ที่ค้ำของสื่อมวลชน นั่นคือแบ่งเป็น 4 ประเภทใหญ่ ๆ ดังกล่าวข้างต้น แต่การจะจัดอัตราส่วนของรายการให้เน้นหนักไปทางประเภทใดนั้น ขึ้นอยู่กับปัจจัยสภาพแวดล้อมและความต้องการซึ่งไม่เหมือนกัน

นอกจากนี้ นภภรณ์ อัจฉริยะกุล (2531) ยังได้นำเสนอแนวคิดเกี่ยวกับ รูปแบบในการนำเสนอของรายการวิทยุกระจายเสียง เพื่อให้ผู้ฟังพ้นจากความจำเจซ้ำซากทำให้เกิดความหลากหลาย (variety) ขึ้น ทั้งนี้เพื่อดึงดูดความสนใจของผู้ฟังให้มากที่สุด รูปแบบรายการวิทยุกระจายเสียงอาจแบ่งได้ดังต่อไปนี้ คือ

1. รูปแบบรายการพูดคุยกับผู้ฟัง (straight talk programme) เป็นการพูดคุยกับผู้ฟังโดยตรง คือ รายการที่มีผู้พูดเพียงคนเดียวพูดให้ผู้ฟังโดยตรงไม่ใช่เป็นการพูดคุยกับคนอื่นให้ผู้ฟังฟัง

2. รูปแบบรายการสนทนา (conversational programme) เป็นรายการทำนองพูดคุยแต่การพูดคุยไม่ได้พูดคุยโดยตรงกับผู้ฟัง หากแต่เป็นการสนทนากันระหว่างผู้ร่วมรายการ ตั้งแต่ 2 คนขึ้นไป ผู้ดำเนินรายการอาจร่วมสนทนาออกความคิดเห็นหรือให้ข้อมูลด้วยได้ นอกจากนั้นยังทำหน้าที่เชื่อมโยงการสนทนาและอธิบายเพิ่มเติมให้ผู้ฟังเข้าใจดีขึ้น ตลอดจนสรุปเนื้อหาสำคัญที่ได้สนทนากันแต่ละเรื่องด้วย

3. รูปแบบรายการสัมภาษณ์ (interview programme) เป็นการพูดคุยกันระหว่างบุคคล 2 ฝ่าย ฝ่ายหนึ่งเป็นผู้ตั้งคำถาม ซักถามเรื่องราว ปัญหาข้อข้องใจให้ผู้ฟัง อีกฝ่ายเป็นผู้ตอบเรื่องที่ควรสัมภาษณ์ในรายการวิทยุกระจายเสียงเพื่อการพัฒนา ได้แก่ เรื่องเกี่ยวกับการดำเนินชีวิตประจำวัน เช่น สุขภาพอนามัย การเกษตร การส่งเสริมอาชีพ หรือเป็นการสัมภาษณ์บุคคลตัวอย่างของท้องถิ่นนั้น ๆ รายการสัมภาษณ์แตกต่างจากรายการสนทนาตรงที่ผู้สัมภาษณ์เป็นผู้ตั้งคำถามได้อย่างเดียวแต่ไม่มีหน้าที่ตอบคำถามนั้นเสียเอง ไม่เหมือนกับผู้ดำเนินการสนทนาซึ่งอาจร่วมสนทนาด้วยในบางโอกาส สิ่งที่ผู้สัมภาษณ์จะทำได้นอกจากนั้นคือ สรุปให้เข้าใจชัดเจนยิ่งขึ้นหรือเพิ่มเติมให้เข้าใจได้ดียิ่งขึ้นเท่านั้น

4. รูปแบบรายการอภิปราย (discussion programme) เป็นการพูดคุยออกความคิดเห็นกันในห้องข้อใดหัวข้อหนึ่ง แต่ผู้มาร่วมอภิปรายนั้นต่างความคิดเห็นต่างทัศนะกัน จึงมาร่วมกันแลกเปลี่ยนความคิดเห็น การแสดงความคิดเห็นจะเป็นไปที่ละคน อย่างมีระเบียบโดยมีผู้ดำเนินการอภิปรายเป็นผู้ควบคุมให้รายการเป็นไปตามแนว ผู้ดำเนินการจะไม่ร่วมอภิปรายด้วยเป็นเพียงสรุปความคิดเห็นของผู้ร่วมอภิปรายเท่านั้น

5. รูปแบบรายการสารคดี (documentary หรือ feature programme) เป็นรายการที่ให้เนื้อหาสาระในหัวข้อใดหัวข้อหนึ่งแต่มีรายละเอียดหลายแง่มุม มีวิธีการนำเสนอได้หลายลักษณะ โดยมุ่งที่จะเสนอประเด็นสาระเนื้อหาเรื่องใดเรื่องหนึ่งเพียงเรื่องเดียวโดยทั่วไปแล้วรายการสารคดีมี 2 ประเภท คือ รายการสารคดีแบบ Documentary หมายถึงรายการที่เป็นจริงทั้งหมด มีหลักฐานเป็นเอกสารสนับสนุน ค้นคว้าอ้างอิงได้ อีกประเภทหนึ่งเป็นรายการสารคดี Feature หมายถึง รายการที่มุ่งเสนอเนื้อหาบนพื้นฐานของความเป็นจริง แต่ไม่ทั้งหมดไม่จำเป็นต้องมีเอกสารมายืนยัน

6. รูปแบบรายการนิตยสารทางอากาศ (magazine programme) เป็นรายการที่ประกอบด้วยเรื่องย่อย ๆ ต่าง ๆ กัน แต่ละเรื่องมีรูปแบบแตกต่างกันรวมอยู่ในรายการเดียวกัน มีวัตถุประสงค์เพื่อให้ทั้งบันเทิงและความรู้ แต่จะเน้นหนักเรื่องบันเทิงมากกว่าเอกภาพของรายการอยู่ที่การเชื่อมโยงเรื่องต่าง ๆ ให้สอดคล้องกลมกลืนกัน ทั้ง ๆ ที่เป็นคนละเรื่องกัน โดยใช้คำพูดเชื่อมโยง หรือเพลงเชื่อมโยงตามความเหมาะสม ทำให้รายการมีหลายรูปแบบรวมกันอยู่ในรายการเดียวกัน

7. รูปแบบรายการข่าว (news programme) เป็นรายการที่จัดทำขึ้นเพื่อรายงานเหตุการณ์สำคัญๆที่เกิดขึ้น โดยมีผู้อ่านข่าวโดยไม่มีเสียงประกอบ รายการข่าวแยกย่อยได้หลายประเภท เช่น ข่าวต่างประเทศ ข่าวในประเทศ ข่าวท้องถิ่น ข่าวการเมือง ข่าวกีฬา ข่าวเศรษฐกิจ เป็นต้น

8. รูปแบบรายการบรรยายเหตุการณ์ (commentary) เป็นการรายงานเหตุการณ์ที่กำลังเกิดขึ้นจริง หรือกำลังดำเนินอยู่ในสถานที่จริง โดยผู้บรรยายถ่ายทอดเหตุการณ์หรือเล่าเหตุการณ์นั้นให้ฟัง

9. รูปแบบรายการตอบปัญหา (quiz programme) เชิญผู้ตอบมาร่วมรายการโดยตอบปัญหาในห้องส่งในลักษณะแข่งขันกัน หรือเปิดโอกาสให้ผู้ฟังได้มีโอกาสร่วมรายการโดยถามปัญหาแล้วเปิดโอกาสให้ผู้ฟังตอบปัญหากลับมาทางโทรศัพท์ ทำให้รู้ผลสะท้อนกลับได้ทันที

10. รูปแบบรายการเพลง (music programme) เป็นรายการที่มีความสำคัญและได้รับความสนใจมาก แต่การจัดรายการเพลงควรยึดความมีเอกภาพ คือ เลือกจัดเฉพาะเพลงประเภทใดประเภทหนึ่ง และยึดความหลากหลาย คือ ความหลากหลายในแต่ละเพลงซึ่งมีอยู่เช่น มีเสียงร้องทั้งหญิง และชาย มีทั้งทำนองช้าและเร็ว

11. รูปแบบรายการละครวิทยุ (radio drama หรือ radio play) มีวัตถุประสงค์เพื่อความบันเทิงเป็นสำคัญ แต่บางครั้งอาจสอดแทรกเนื้อหาที่เป็นความรู้ไว้ด้วย ละครเป็นการแสดง

บทบาทที่สมมติขึ้น โดยใช้ศิลปะหลายอย่างผสมกัน เช่น ศิลปะการใช้เสียงการใช้ภาษา ทั้งนี้เพื่อให้ผู้ฟังเกิดความเข้าใจและเกิดอารมณ์ ความรู้สึกคล้อยตาม

12. รูปแบบรายการปึกฉะ (variety) เป็นรายการที่ประสมรายการหลายรูปแบบรวมอยู่ในรายการเดียวกัน แต่ไม่ใช้การประสมแบบนิยตสารทางอากาศ เพราะไม่มีการเชื่อมโยงต่อเนื่อง แต่เป็นเพียงการเสนอเนื้อหา และรูปแบบหลายๆรูปแบบมาผสมปนเปกัน มีแต่ความหลากหลาย ไม่มีความเป็นเอกภาพ เน้นความบันเทิง

World Association of Community Radio Broadcaster ได้นิยามความหมายของวิทยุชุมชนไว้ว่า

“วิทยุชุมชนเป็นรายการเพื่อตอบสนองความต้องการของท้องถิ่น เพื่อนำไปสู่การพัฒนาเพื่อให้เกิดความเจริญก้าวหน้าและเปลี่ยนแปลงสังคม วิทยุชุมชนยังเป็นการสื่อสารแบบประชาธิปไตยที่ให้ทุกคนในชุมชนมีส่วนร่วมในกิจกรรมของวิทยุเพื่อให้เกิดการเชื่อมโยงความแตกต่างของรูปแบบการดำเนินชีวิตตามบริบททางสังคม”

ทั้งนี้ M.J.R. David ยังให้ข้อมูลเพิ่มเติมว่า วิทยุชุมชนเป็นการส่งกระจายเสียงคลื่นสั้นเพื่อครอบคลุมกลุ่มผู้ฟังเฉพาะพื้นที่เท่านั้นเพื่อเพิ่มโอกาสและความเป็นไปได้ในการเข้าถึงสื่อการมีส่วนร่วมและการบริหารจัดการของประชาชน

รูปแบบรายการวิทยุชุมชนจะแตกต่างจากวิทยุกระจายเสียงทั่วไปที่ วิทยุชุมชนเน้นให้ผู้ฟังมีส่วนร่วม ร่วมแสดงความคิดเห็นและประสบการณ์ที่คนในท้องถิ่นให้ความสนใจ โดยแบ่งประเภทรายการของวิทยุชุมชนตามการนำเสนอของเรื่องดังนี้

1. เป็นเรื่องราวที่เพิ่งเกิดขึ้นของปัญหาต่างๆ ในชุมชน เช่น การขายข้าวเปลือกในช่วงฤดูเพาะปลูก
2. เป็นเรื่องราวที่น่าเอออย่าง หรือเรื่องน่าขบขัน เช่น เกษตรกรตัวอย่างมีวิธีการปลูกพืชอย่างไรให้ได้ผลดี
3. การอธิบายบริบททางสังคม สภาพแวดล้อมที่เป็นตัวอย่างที่เป็นตัวอย่างที่เกิดขึ้นในชุมชน
4. วัฒนธรรมท้องถิ่นเพื่อแสดงเอกลักษณ์ของชุมชน
5. การแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน เช่น ปัญหาของชาวนา

รูปแบบรายการวิทยุชุมชน

รูปแบบรายการของเอเชียมีมากมายหลายรูปแบบ แต่ที่เป็นหลักการทั่วไปมี 2 ประเภท คือ

1. เป็นรูปแบบรายการที่ผู้ผลิตรายการจะต้องออกไปทำรายการนอกสถานที่และผลิตรายการ โดยใช้สถานีในท้องถิ่นนั้นจัดรายการและทำกิจกรรมร่วมกับชุมชนและถ่ายทอดออกมายังเครือข่ายแม่ของระบบวิทยุของประเทศ รูปแบบนี้มีอยู่ในประเทศอินเดีย อินโดนีเซีย ปาปัวนิวกินี
2. วิทยุชุมชนที่อยู่ในพื้นที่นั้น ๆ มีสถานีวิทยุอยู่ในพื้นที่ที่มีผู้ฟังในระยะใกล้เคียง สถานีเป็นรูปแบบรายการเพื่อให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตท้องถิ่นมีคลื่นเป็นของตัวเอง บริหารงบประมาณเองด้วยต้นทุนต่ำ ทำขึ้นเองเฉพาะชุมชนเล็ก ๆ

ปัญหาและข้อจำกัดของวิทยุชุมชน

การก่อตั้งวิทยุชุมชนขึ้นมา มีการเผชิญปัญหามากมาย แยกได้เป็นปัญหาทางการเมือง นโยบาย การบริหาร ความชำนาญ และงบประมาณ

ข้อจำกัดทางการเมือง

รัฐบาลโดยส่วนใหญ่รู้สึกว่าเป็นผู้ที่มีหน้าที่ควบคุมระบบการสื่อสารเพราะมันหมายถึงความมั่นคงในตำแหน่ง รายการวิทยุชุมชนหัวใจหลักเลยคือการเข้าถึงสื่อ การมีส่วนร่วม และการบริหารจัดการด้วยตนเอง จึงทำให้รายการวิทยุสามารถผ่นก้าลังภายในชุมชนให้ลุกขึ้นมา มีปากมีเสียงตอบโต้ นโยบายของรัฐบาลหรือสิ่งที่ไม่ถูกต้องได้ ผู้นำทางการเมืองจึงไม่ต้องการให้เกิดการวิจารณ์ทางการเมืองที่ส่งผลกระทบต่อตำแหน่งในรัฐบาลของพวกเขาได้

ข้อจำกัดทางด้านนโยบาย

โดยส่วนมากวิทยุชุมชนจะอยู่ภายใต้การดูแลของระบบการสื่อสารใหญ่ของประเทศจึงทำให้การบริหารมาจากส่วนกลางในลักษณะรวมศูนย์ วิทยุชุมชนจึงยังไม่สามารถเกิดขึ้นได้หากการบริหารจากส่วนกลางไม่กำหนดนโยบายลงไปสู่ชุมชนท้องถิ่น นโยบายของรัฐบาล อาจจะไม่อยู่ในหลักการของวิทยุท้องถิ่นนั้นทั้งยังก่อให้เกิดการขัดแย้งขึ้น ได้อีกด้วย Librero ยังกล่าวว่าวิทยุชุมชนมีความเสี่ยงถ้าหากจะนำมาตั้งยังท้องถิ่นและเป็นไปได้ยาก

ข้อจำกัดเรื่องความชำนาญ

ข้อจำกัดของนักจัดรายการก็เป็นปัญหาหนึ่งของรายการวิทยุชุมชนที่เจ้าหน้าที่กระจายเสียงโดยส่วนใหญ่มีความชำนาญในการจัดรายการเพื่อคนกลุ่มใหญ่ จึงทำให้เลือกนำเสนอรูปแบบรายการตามที่ตัวเองถนัด ถ้าหากให้ประชาชนเข้าไปร่วมจัดรายการด้วยนักจัดรายการเดิมจะทำให้ตัวเองรู้สึกสูญเสียการควบคุม ไม่มีอิสระ เพราะต้องเปลี่ยนแปลงการทำงานเพื่อให้เป็นไปตามหลักการวิทยุกระจายเสียงชุมชน

ในด้านของช่างเทคนิคก็รู้สึกไม่สะดวกสบายที่ต้องมาใช้อุปกรณ์ต้นทุนต่ำ จึงทำให้รายการวิทยุชุมชนจะต้องเกิดจากความร่วมมือของหลายๆฝ่าย หลายสถาบันถ้าหากหน่วยงานที่ดูแลการสื่อสารไม่ให้ความร่วมมือ วิทยุชุมชนก็จะไม่เกิดขึ้น

ข้อจำกัดเรื่องงบประมาณ

ในประเทศที่ยากจนระบบการสื่อสารก็จะไม่ได้รับการดูแลให้มีประสิทธิภาพ เพราะไม่มีเงินสนับสนุนวิทยุชุมชนจึงไม่เน้นการใช้เครื่องมือสื่อสารที่มีราคาแพง ใช้อาสาสมัครในชุมชนเสนอให้ใช้คลื่นฟรี และหางบประมาณจากหน่วยงานอื่นและประสานความร่วมมือกับองค์กรในชุมชน

จากตัวอย่างการประเมินผลงานการดำเนินงานวิทยุชุมชนในเอเชียของ M.J.R. David ซึ่งได้ทำการศึกษาเอาไว้เป็นแนวทางเบื้องต้นเพื่อทำการทดลองจัดรายการวิทยุชุมชน Mahaweli ในประเทศศรีลังกา ร่วมกับองค์กร Unesco และ สถาบัน DANIDA ออกอากาศตั้งแต่ปี 1981

จุดประสงค์หลักของโครงการก็เพื่อเป็นการเตรียมช่องทางเพื่อเป็นการกระตุ้นให้ผู้ฟังในชนบทของ Mahaweli เข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนารูปแบบและกระบวนการบริหารในชุมชนโดยสมาชิกในชุมชนเอง การทดลองประสบความสำเร็จและขยายโครงการออกไปอีกหลายส่วน เพื่อให้วิทยุชุมชนเป็นช่องทางในการพัฒนาชนบท ในประเทศศรีลังกา SLBC เห็นว่าวิทยุสามารถเข้าไปเป็นสื่อในการพัฒนาประเทศได้ และเป็นเครื่องแสดงมุมมองของประชาชนได้

เนื้อหารายการวิทยุชุมชน

ปรมะ สตะเวทิน (2541: 56-68) กล่าวถึง องค์ประกอบในกระบวนการการสื่อสารมวลชนก็คือ สาร สารก็คือเนื้อหาที่ปรากฏในสื่อมวลชนหรือเรียกว่า เนื้อหาของสื่อมวลชน เนื้อหาที่สำคัญๆ ของสื่อมวลชน ได้แก่

1. เนื้อหาข่าว ได้แก่ ข้อมูลข่าวสารความเป็นจริงเกี่ยวข้องกับเรื่องต่างๆ มากมาย หลายชนิดซึ่งมีความหลากหลาย (variety) เพื่อตอบสนองความต้องการด้านข่าวของผู้ฟังให้กว้างที่สุดเพราะผู้ฟังมีความแตกต่างกันในด้านประชากร เช่น อายุ อาชีพ รายได้ การศึกษา ศาสนา เชื้อชาติ เพศ และมีความสนใจไม่เหมือนกัน ข่าวในสื่อมวลชนจึงถูกจำแนกออกเป็นชนิดต่าง ๆ ได้แก่ ข่าวในประเทศ และข่าวต่างประเทศ ข่าวท้องถิ่น และแยกประเด็นออกตามเนื้อหาได้แก่ ข่าวการเมือง ข่าวเศรษฐกิจ ข่าวสังคม ข่าวสตรี ข่าวบันเทิง ข่าวการศึกษา ข่าวเกษตร ข่าวสาธารณสุข ข่าวกีฬา ข่าวบริการสาธารณะ ข่าวภัยธรรมชาติ ข่าวอาชญากรรม

2. เนื้อหาที่ให้ความรู้และความคิดเห็น แบ่งออกได้เป็นประเภทต่าง ๆ ดังนี้

2.1 เนื้อหาที่เกี่ยวกับความสนใจของมนุษย์ (human interest) เป็นเรื่องราวเกี่ยวกับอารมณ์ของผู้ฟัง กระตุ้นให้เกิดความรู้สึกยินดี เห็นอกเห็นใจ ชอบ ไม่ชอบ เป็นเรื่องความทุกข์ยาก ความสุข สถิติใหม่ ควันหลังของเหตุการณ์ เช่น กีฬา อุบัติเหตุ กิจกรรม

2.2 เนื้อหาเกี่ยวกับบุคลิกของบุคคล (personality sketches) หรือเกี่ยวกับเรื่องราวของบุคคล (profiles)

เนื้อหาที่เกี่ยวกับบุคลิกของตัวบุคคล คือ เสนอนำเนื้อหาในลักษณะบุคคลนั้น พูดอย่างไร เคลื่อนไหวอย่างไร คิดอย่างไร บุคคลผู้นั้นเกี่ยวข้องกับคนอื่นหรือสิ่งอื่นอย่างไร

ส่วนเนื้อหาเกี่ยวกับเรื่องราวของบุคคล คือ ลักษณะของประวัติความเป็นมาของบุคคลที่น่าสนใจ ความหวังของบุคคลนั้น ปัญหาของเขา ข้อบกพร่อง และความทุกข์ยาก และเหตุผลว่าทำไมในตอนท้ายที่สุดเขาจึงผ่านพ้นอุปสรรคไปได้

2.3 เนื้อหาเกี่ยวกับประสบการณ์ส่วนตัว (personal experiences) ของบุคคลที่เกี่ยวข้องกับการกระทำ และอารมณ์

2.4 เนื้อหาที่ให้ข่าวสาร (informatives) และเนื้อหาที่บอกวิธีทำ (how-to-do-it) เนื้อหาที่ให้ข่าวสารเพื่อบอกเล่าถึงการกระทำ หรือกระบวนการใดซึ่งเป็นเรื่องที่น่าสนใจทั่วไปของผู้ฟัง ส่วนเนื้อหาที่บอกวิธีทำ หรือวิธีปฏิบัติ เป็นเรื่องราวที่ให้ความรู้โดยตรงแก่ผู้ฟัง เป็นการเสนอแนะหรือสอนให้ผู้ฟังทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่เสนอได้ เช่น วิธีทำเครื่องจักสาน วิธีปลูกต้นไม้ วิธีการเลี้ยงปลา

3. เนื้อหาเพื่อความบันเทิง จุดประสงค์หลักของเนื้อหาที่ให้ความบันเทิงก็เพื่อดึงดูดความสนใจและความรู้สึกร่วมของประชาชน ดังนั้นเนื้อหาด้านความบันเทิงจึงมุ่งให้ความสนุกสนานเพลิดเพลิน ความพอใจ ช่วยให้ผู้ฟังหนีจากความเบื่อหน่าย ความกดดันในชีวิตประจำวัน ช่วยให้มีโอกาสได้พักผ่อน คลายเครียด และลืมปัญหาที่กำลังเผชิญ

4. เนื้อหาโฆษณา เนื้อหาโฆษณาเนื้อหาเพื่อชักจูงใจ โน้มน้าวใจ หรือมีอิทธิพลต่อผู้รับสาร แบ่งออกเป็น 3 รูปแบบด้วยกัน คือ

4.1 การเป็นผู้อุปถัมภ์รายการ (sponsorships) คือ ผู้โฆษณาเป็นผู้รับผิดชอบด้านการเงินทั้งหมดในการผลิตรายการและค่าเช่าเวลาของสถานี

4.2 การร่วมสนับสนุนรายการ (participations) คือ เป็นการโฆษณาที่ผู้โฆษณาซื้อเวลาเพื่อโฆษณาสินค้าในรายการต่าง ๆ

4.3 การโฆษณาคั่นรายการ (spot announcements) เป็นการโฆษณาคั่นรายการเพื่อนำเสนอรายการในช่องต่อไป

จากแนวคิดการจัดรายการวิทยุกระจายเสียง ดังได้กล่าวข้างต้นนั้น เป็นลักษณะการจัดแบ่งประเภทรายการที่ทั่วโลก ยึดปฏิบัติตามบรรษัทวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทยแต่ลักษณะรูปแบบและเนื้อหาในรายการวิทยุชุมชนที่เป็นสากลยังไม่มีรูปแบบรายการที่ชัดเจน ทั้งนี้ จากตัวอย่างการจัดรายการวิทยุชุมชนในต่างประเทศพบว่า รายการวิทยุชุมชนมักจะมีแนวคิดในการริเริ่มจัดรายการเพื่อชนกลุ่มน้อยซึ่งวิทยุกระจายเสียงทั่วไปยังไม่สามารถเข้าถึงได้ เช่น ชนกลุ่มน้อยอะบอริจินในออสเตรเลีย เนื้อหา ก็จะเป็นเรื่องราวความสนใจเฉพาะกลุ่ม แต่หลักการจัดวิทยุชุมชนจะเน้นที่ตัวรายการที่ไม่มุ่งแสวงหากำไร และส่งกระจายเสียงกำลังต่ำครอบคลุมเฉพาะพื้นที่เท่านั้น ยังไม่มีรูปแบบและเนื้อหาตายตัวที่ยึดเป็นหลักสากลชัดเจน

ทั้งนี้รูปแบบและเนื้อหาการจัดรายการวิทยุเพื่อชุมชนในต่างประเทศมีลักษณะรูปแบบและเนื้อหารายการที่แตกต่างกันไป ยกตัวอย่างได้ดังนี้

วิทยุชุมชนในอินเดีย

ปี ค.ศ. 1984 อินเดียได้จัดตั้งสถานีวิทยุท้องถิ่นที่เมือง Nagercoil ใช้เครื่องส่ง 1 กิโลวัตต์ มีรูปแบบในการนำเสนอโดยการบันทึกเสียงชาวบ้านทั้งในเขตเมืองและชนบทแล้วนำมาออกอากาศในรายการ โดยเจ้าหน้าที่ของสถานีเป็นผู้ดำเนินรายการ หรือบันทึกเสียงคำถามจากคนในหมู่บ้านนำมาเปิดในรายการแล้วนำผู้เชี่ยวชาญมาตอบคำถามเท่านั้น เนื้อหารายการส่วนใหญ่เป็นเรื่องเกี่ยวกับสุขภาพ วัฒนธรรม และการเรียนรู้หนังสือ

วิทยุชุมชนของชนเผ่าอะบอริจินในออสเตรเลีย

วิทยุชุมชนในออสเตรเลียไม่เกี่ยวข้องกับระบบกระจายเสียงสาธารณะทั่ว ๆ ไป สิ่งสำคัญในการดำเนินรายการ คือ นำเสนอเนื้อหาเพื่อให้ข้อมูลข่าวสารและการแสดงวัฒนธรรมเฉพาะถิ่นของชุมชนอะบอริจิน ดำเนินรายการทั้งภาษาอังกฤษและภาษาอะบอริจิน โดยเปิดเพลงพื้นเมืองอะบอริจินซึ่งเป็นลักษณะการเล่านิทานแบบวัฒนธรรมอะบอริจินในรายการด้วย

สถานี 6NR เป็นผู้ได้รับอนุญาตดำเนินการจัดรายการในพื้นที่ตอนใต้ โดยมีอาสาสมัครจากชุมชน 450 คน เข้ามาร่วมจัดรายการกับสถานี ผู้ผลิตรายการ 5 คน จะต้องรับผิดชอบการจัดรายการสำหรับชุมชนเผ่าอะบอริจิน 4 ชั่วโมงต่อสัปดาห์ และเมื่อได้ดำเนินรายการต่อไปปรากฏว่าจำนวนอาสาสมัครจากกลุ่มเชื้อชาติต่างๆ เพิ่มมากขึ้น ซึ่งคนเหล่านี้จะได้รับการฝึกอบรมการจัดรายการและดำเนินรายการได้เอง

วิทยุชุมชนในปากีสถาน

รูปแบบรายการของวิทยุชุมชนในปากีสถาน เป็นรายการเกี่ยวกับการพัฒนาเศรษฐกิจของชาติ และนำสื่อวิทยุมาช่วยในการพัฒนาชนบทซึ่งประชาชนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทางการเกษตรถึง 71 เปอร์เซ็นต์ โดย Pakistan Broadcasting Corporation (PBC) ได้ให้ตัวแทนจาก 15 หมู่บ้านซึ่งเป็นพื้นที่ตั้งสถานี โดยตัวแทนเหล่านั้นคัดเลือกมาหมู่บ้านละ 2 คน จากเจ้าหน้าที่ที่ดูแลหน่วยงานด้านการเกษตรของท้องถิ่น 1 คน และจากหน่วยงานด้านการปศุสัตว์ 1 คนมาร่วมอบรมกับ (PBC) ด้านการผลิตรายการ โดยให้ตัวแทนเหล่านั้นเข้าไปพูดคุยกับเกษตรกร เพื่อค้นหาความต้องการเกี่ยวกับเนื้อหาที่คนในชุมชนต้องการ นำมาเป็นแนวทางในการเสนอเนื้อหาในรายการ รวมทั้งนำจดหมายที่ได้รับจากเกษตรกรและผู้ฟังต่างจังหวัดมาพิจารณาในการผลิตรายการด้วย

แต่หลังจากดำเนินการได้ระยะหนึ่งพบว่า ข้อมูลที่รวบรวมมาได้จากหมู่บ้านเหล่านั้นได้มาโดยผู้ผลิตรายการมีอาชีพ และจากเจ้าหน้าที่ของรัฐด้านการเกษตรและปศุสัตว์ จึงทำให้ตัวแทนเหล่านั้นเขียนบทวิทยุนำเสนอเนื้อหารายการเกี่ยวกับการสนทนาด้วยภาษาท้องถิ่น เรื่องปัญหาการเลี้ยงสัตว์ของเกษตรกรซึ่งเป็นเรื่องหนัก แต่จัดรายการด้วยเสียงที่แสดงความคิ่่นแค้นเร้าใจ ดลกขบขัน ตามแนวทางการจัดวิทยุกระจายเสียงทั่วไปที่ได้รับการอบรมมาเพื่อไม่ให้จำเจและน่าฟัง มีความหลากหลาย จึงทำให้รายการวิทยุชุมชนในปากีสถาน ไม่ประสบความสำเร็จถึงแม้จะเป็นเรื่องราวในชุมชนแต่ก็ไม่ได้ผลิตโดยคนในชุมชนเอง

จากตัวอย่างการทดลองจัดรายการวิทยุชุมชนในต่างประเทศ (Simon Partridge) พบว่าเป็นการดำเนินการภายใต้ความต้องการของชุมชนท้องถิ่นเป็นหลัก การดำเนินการแตกต่างกันไปตามวัตถุประสงค์ของรายการวิทยุชุมชนของแต่ละประเทศ ยังไม่มีรูปแบบที่เป็นสากลชัดเจน แต่มีหลักการเกี่ยวกับวิทยุกระจายเสียงชุมชนที่จัดทำขึ้นของประเทศอังกฤษ (สุรินทร์ แปลงประสพโชค, 2533) ปี 1979 กลุ่มสื่อสารชุมชน (community communication group) ของอังกฤษได้ยกร่างกฎหมายของการกระจายเสียงชุมชนขึ้น โดยมีสาระสำคัญ 10 ข้อ ดังนี้

1. สนองตอบชุมชนท้องถิ่น หรือความสนใจของชุมชนเป็นหลัก
2. รูปแบบของการไม่แสวงหากำไร

3. มีการบริหารนโยบายรายการที่จัดทำขึ้น โดยคณะกรรมการบริหาร ซึ่งเป็นตัวแทนจากกลุ่มต่าง ๆ ในชุมชนร่วมกับพนักงานการกระจายเสียงซึ่งเป็นลูกจ้างหรืออาสาสมัคร
 4. ให้บริการข่าวสาร การศึกษา และความบันเทิง รวมทั้งทำให้เกิดการสื่อสาร 2 ทางสำหรับความคิดเห็นที่ขัดแย้ง
 5. ได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากแหล่งต่าง ๆ ซึ่งรวมทั้งเงินยืมจากท้องถิ่น จากสปอตโฆษณาที่กำหนดไว้อย่างชัดเจนในช่วงเวลาที่จำกัดและเงินกองทุนทั้งจากส่วนกลางและท้องถิ่น
 6. ยอมรับให้พนักงานกระจายเสียงที่จ้างไว้ร่วมในสหภาพมีความคล่องตัวในการทำงานและอนุญาตให้ใช้อาสาสมัครในที่ที่เหมาะสม
 7. พยายามกระทำให้เกิดความเสมอภาคในโอกาสการจ้างงานสำหรับผู้หญิงและกลุ่มเชื้อชาติหรือชนกลุ่มน้อยในสังคม
 8. ต้องเตรียมให้ประชาชนได้รู้ถึงสิ่งอำนวยความสะดวกในการฝึกอบรมในการผลิตและการส่งข่าวสาร
 9. เนื้อหารายการที่ส่งกระจายเสียงต้องเป็นเนื้อหาหลักจากสิ่งที่มีอยู่ในท้องถิ่น
 10. มีนโยบายรายการที่กระตุ้นให้เกิดการพัฒนาการมีส่วนร่วมในระบอบประชาธิปไตยต่อต้านปัญหาชาตินิยม เพศนิยม และทัศนคติที่แตกแยกอื่น ๆ
- การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยจะใช้กรอบแนวคิดเรื่องรูปแบบและเนื้อหารายการวิทยุเพื่อชุมชนในการพิจารณาลักษณะของวิทยุชุมชนในจังหวัดลำปางว่าเป็นไปตามหลักการวิทยุชุมชนหรือไม่

ทฤษฎีประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม

Mc Quail (กาญจนา แก้วเทพ และคณะ, 2543: 108-109) กล่าวถึงจุดกำเนิดของทฤษฎีประชาธิปไตยแบบเป็นการมีส่วนร่วม เกิดมาจากการยอมรับหลักการบางประการที่เคยมีอยู่ในทฤษฎีบรรทัดฐานของสื่อแบบเดิม จุดเน้นที่สำคัญของทฤษฎีประชาธิปไตยแบบการมีส่วนร่วมของสื่อนี้ก็คือ

1. การเน้นการสื่อสารในแนวนอน (horizontal) มากกว่าการสื่อสารแบบแนวตั้ง (vertical) โดยเฉพาะการสื่อสารจากบนลงล่าง
2. หลักการของทฤษฎีนี้พยายามที่จะต่อต้านปรากฏการณ์ 2 ด้าน ด้านหนึ่งคือการที่สื่อมีเอกชนเป็นเจ้าของมีลักษณะผูกขาด (monopolization) และมีการนำไปใช้เพื่อผลประโยชน์

ทางธุรกิจมากเกินไป (commercialization) ในอีกด้านหนึ่ง ก็พยายามต่อต้านการใช้อำนาจของข้าราชการแบบรวมศูนย์อำนาจด้วย

ช่วงเวลาที่ทฤษฎีประชาธิปไตยแบบเน้นการมีส่วนร่วมเกิดขึ้นในยุคที่สื่อกระจายเสียง เช่น วิทยุและโทรทัศน์ได้เกิดขึ้นแล้ว แต่เนื่องจากองค์กรที่ทำงานด้านสื่อกระจายเสียงนั้น มักจะวางตัวอยู่เหนือประชาชน (elitist) ทำตัวเป็นผู้ที่รู้ดีกว่า (paternalist) วางตัวใกล้ชิดกับศูนย์อำนาจทำงานไปตามกระแสกดดันทางการเมืองและเศรษฐกิจมากกว่าจะอยู่กับหลักการ

ทฤษฎีนี้เน้นความต้องการและความคาดหวังของกลุ่มผู้รับสารทุกกลุ่ม ไม่เน้นการสื่อสารที่รูปแบบรวมศูนย์ มีราคาแพง ต้องใช้มีอาชีพเท่านั้น เป็นกลางและถูกควบคุมโดยรัฐ โดยหันกลับมาหาความต้องการผลประโยชน์ และนำเสนอความหลากหลายด้านการสื่อสารโดยเสนอหลักการเรื่องสิทธิที่จะได้รับข่าวสารที่ต้องการ สิทธิที่จะตอบโต้ สิทธิที่จะใช้ช่องทางการสื่อสารเพื่อสร้างสรรค์ความสัมพันธ์ในชุมชน กลุ่มผลประโยชน์และวัฒนธรรมย่อยต่าง ๆ การสื่อสารที่มีขนาดเล็กและมีการเปลี่ยนแปลงระหว่างผู้ส่งสารกับผู้รับสาร เป็นต้น สถาบันสื่อมวลชนจะต้องเข้าร่วมกับชีวิตของประชาชนมากกว่าจะหมกมุ่นอยู่กับปัญหาเรื่องการควบคุมผู้รับสาร โดยเฉพาะสื่อใหม่ ๆ เช่น สื่อกระจายเสียงจะต้องเปิดโอกาสให้ผู้รับสารได้เข้ามาเป็นผู้ส่งสารให้มากกว่าที่เป็นอยู่

Mc Quail (1994) ได้ประมวลหน้าที่สำคัญ ๆ ของสื่อมวลชนตามทฤษฎีประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วมไว้ดังนี้

1. พลเมืองทุกคนและชนกลุ่มน้อยทุกกลุ่มมีสิทธิที่จะเข้าถึงสื่อมวลชน และมีสิทธิที่จะใช้สื่อเพื่อตอบสนองความต้องการของตนเอง
2. องค์กรของสื่อและเนื้อหาสื่อจะต้องไม่ถูกควบคุมจากหน่วยงานของรัฐ
3. สื่อจะต้องมีอยู่เพื่อประชาชนมิใช่เพื่อตัวองค์กรเอง มิใช่เพื่อกบฏวิชาชีพ หรือบรรดาลูกค้า (ภาคธุรกิจ) ของสื่อ
4. กลุ่ม องค์กร และชุมชนควรจะเป็นเจ้าของสื่อได้เอง
5. สื่อขนาดเล็กที่มีลักษณะ Interactive และเปิดโอกาสให้ผู้รับมีส่วนร่วมย่อมดีกว่าสื่อขนาดใหญ่ที่ดำเนินการโดยนักสื่อมวลชนมืออาชีพและการสื่อสารแบบทางเดียว
6. การสื่อสารนั้นมีความสำคัญมากเกินกว่าที่จะปล่อยให้อยู่ในมือของพวกนักวิชาชีพสื่อมวลชนเท่านั้น

ผู้วิจัยใช้ทฤษฎีประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม มาเป็นกรอบในการทำการศึกษว่าประชาชนควรได้รับจากสื่อวิทยุชุมชน เพื่อแสดงออกถึงความต้องการร่วมกันของคนในชุมชนที่ต้องการให้สื่อวิทยุเป็นสื่อที่ประชาชนสามารถนำมาเป็นสื่อกลางในการส่งข่าวสาร แลกเปลี่ยนข้อมูลซึ่งกันและกัน และยังคงแสดงถึงสิทธิที่ประชาชนสามารถกำหนดความต้องการร่วมกันและ

สื่อสารผ่านไปยังหน่วยงานรัฐ ได้รับทราบถึงความต้องการของคนในชุมชน ซึ่งได้เปลี่ยนแปลงจากการสื่อสารเดิมที่มีลักษณะจากบนลงล่างเป็นการสื่อสารแบบล่างสู่บน คือการที่ตัวแทนจากภาคประชาชนสามารถส่งข้อมูลข่าวสารไปยังภาครัฐได้ตามแนวทางประชาธิปไตย เพื่อชี้ให้เห็นความต้องการและนำมาสู่การแก้ปัญหาาร่วมกันในทุกๆฝ่าย

แนวคิดฉันทกกำลังภายในชุมชน

แนวคิดฉันทกกำลังภายในชุมชน (community empowerment) นักทฤษฎีวิพากษ์ชาวยุโรป เช่น Bourdieu (2008), Foucault (1980), และ Habermas (1971) ได้แสดงทรรศนะเกี่ยวกับพลังอำนาจเอาไว้ว่าเกิดมาจากความขัดแย้งทางด้านผลประโยชน์ การแก้ปัญหาก็คือการหยุดการแพร่กระจายของสื่อ ด้วยการกระจายอำนาจออกไปไม่ให้อยู่แค่คนเพียงกลุ่มเดียว และการเปลี่ยนแปลงโครงสร้าง (structural changes) ด้วยการแสดงพลังของผู้ไม่มีอำนาจให้เกิดความเชื่อมั่นในตนเอง และพัฒนาด้วยการออกสิทธิและเสียง

การฉันทกกำลังภายในชุมชนเป็นความต้องการ และความสามารถในระดับปัจเจกบุคคลที่เคยถูกกดขี่ทางสังคม การถูกกดขี่ดอนในทางวัฒนธรรม เพราะที่ผ่านมามีการพัฒนาโดยทั่วไปผู้ที่มิอำนาจในบ้านเมืองจะเป็นผู้กำหนดอนาคตของชาติบ้านเมือง พร้อมทั้งกำหนดสังคมด้วย ซึ่งชี้ให้เห็นว่าการพัฒนาสังคม หรือชุมชนด้วยตัวของมันเองจะดีต้องมีการสร้างฐานอำนาจทางสังคมที่ดีก่อน (Nair and White, 1994: 162-163)

ถ้าหากคนในชุมชนสามารถฉันทกกำลังกัน เพื่อเปลี่ยนแปลงอะไรบางอย่างที่ชุมชนมีความต้องการร่วมกัน ก็จะทำให้สังคมเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น เพราะมันเกิดจากการคิดร่วมกัน ไม่ได้เกิดมาจากผู้มีอำนาจเพียงฝ่ายเดียว

การฉันทกกำลังภายในชุมชนจะต้องมีผู้เชี่ยวชาญ ผู้นำชุมชน หรือนักพัฒนาไปชี้้นำให้คนในชุมชนลุกขึ้นมาแก้ปัญหาร่วมกัน และกลุ่มผู้นำความคิดเหล่านี้จะเป็นผู้ที่ค้นหาคำตอบให้ ไม่ใช่ผู้ที่บงการหรือเลือกประเด็นในการทำงานร่วมกัน แต่เน้นไปที่การแลกเปลี่ยนมากกว่าการเชิญชวนจึงใช้การสนทนาในลักษณะ Face-to-Face Interaction ซึ่งการสนทนาในลักษณะนี้เป็นลักษณะหนึ่งของการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมเพื่อให้นักพัฒนาเข้าไปสร้างความสัมพันธ์อันดี ความไว้นใจเชื่อใจให้กับคนในชุมชนก่อน แล้วจึงประชุมมอบหมายหน้าที่กัน ติดตามผลระหว่างดำเนินงานทั้งสองฝ่ายจะต้องใช้ความอดทนร่วมกัน (Nair and White, 1994: 162-163)

Empower หมายถึง การให้อำนาจแก่ประชาชน กระบวนการที่ประชาชนมีศักยภาพที่จะควบคุมการตัดสินใจที่มีผลกระทบต่อวิถีชีวิตของพวกเขา การเสริมพลังจะทำให้สามารถนิยาม

ตนเองและสร้างเอกลักษณ์ของตนเองได้ การเสริมพลังก็อาจจะเกิดแบบไม่ตั้งใจ หรือตั้งใจก็ได้ การสื่อสารมีความสำคัญทั้งการ Disempower และ Empower พลังจะเกิดจากการมีความรู้ในการตัดสินใจที่ส่งผลกระทบต่อชีวิตของเขา และข้อมูลความรู้สึกว่าพวกเขาสามารถทำอะไรกับการตัดสินใจเหล่านี้ทำอะไรกับการตัดสินใจเหล่านั้นได้ อำนาจของประชาชนจะต้องมีการแสดงออกถึงความรู้สึก การพูดคุย และการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ต่อไปนี้เป็นวิธีที่จะนำไปสู่การ Empower ในบริบทของการสื่อสารโลก

จากการศึกษาของ Cees J.Hamelink กล่าวถึงการ Empower ให้กับประชาชนว่า จะต้องมีการเปิดโอกาสให้เข้าถึงในหลาย ๆ ส่วน ไม่ว่าจะเป็นการเข้าถึง ด้านกฎหมาย ด้านการศึกษาและอื่น ๆ เช่น การเข้าถึงกฎหมาย (The Regulatory Approach) หมายถึงการบัญญัติกฎหมาย การควบคุม ปกครองตนเอง จะต้องให้โอกาสกับประชาชนในการหาทางแก้ไขการถูกละเมิดความเป็นส่วนตัว ให้โอกาสในการเข้าถึงข้อมูลข่าวสารของราชการ ให้โอกาสชนกลุ่มน้อยที่จะแสดงความคิดเห็น หรือมีภาษาถิ่น ในกระแสของสื่อมวลชน อย่างเช่น กฎหมาย 10 ประเด็นของ “The European Convention on Human Right and Fundamental Freedoms” (อนุสัญญาว่าด้วยสิทธิมนุษยชนและเสรีภาพขั้นพื้นฐานของยุโรป) ส่วนที่สำคัญของอนุสัญญานี้คือ “มนุษย์ทุกคนมีสิทธิที่จะแสดงความคิดเห็น สิทธินี้ครอบคลุมถึงเสรีภาพในการยึดถือความคิด และได้รับข้อมูลแนวคิด โดยปราศจากการแทรกแซงจากอำนาจรัฐ และไม่มีเส้นแบ่งพรมแดน (สุภิญญา กลางณรงค์, 2543: 246)

แนวคิดผนี้กำลังภายในชุมชนจะเป็นกรอบแนวคิดให้ผู้วิจัยศึกษาว่า คนในชุมชนสามารถผนี้กำลังด้วยการที่คนในชุมชนมีส่วนร่วมกับผู้วิจัยและเจ้าหน้าที่ของสถานีวิทยุซึ่งนำให้คนในชุมชน ผนี้กำลังร่วมกันในการค้นหาความต้องการและแลกเปลี่ยนประสบการณ์ร่วมกัน ให้ความรู้และชี้ให้ประชาชนเห็นความสำคัญ ในเรื่องการเข้าถึงสื่อวิทยุชุมชน เพื่อเป็นพื้นฐานเบื้องต้น อันจะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้นให้กับรายการวิทยุชุมชน และเพื่อให้รายการวิทยุชุมชนมีเอกลักษณ์เฉพาะชุมชนนั้น ๆ ที่มาจากการผลึกกำลังทำงานร่วมกันของทุกฝ่าย

แนวคิดเรื่องชุมชน

นักวิชาการได้ให้ความหมายของชุมชนไว้ต่าง ๆ กันดังนี้ (อรวรรณ ปีลันธน โฉวาท, 2544: 13-14)

นิธิ เอียวศรีวงศ์ กล่าวว่า “ชุมชน” คือที่ซึ่งเราต้องมีความสัมพันธ์โดยตรงทางกายภาพ หรืออย่างน้อยที่สุดเขียนจดหมายถึงกัน แม้จะไม่เห็นหน้าค่าตากัน โดยมาตรฐานชุมชนที่สำคัญคือ (1) ต้องสัมพันธ์โดยตรงได้ (2) ต้องมีความเอื้อเฟื้อต่อกัน

ประเวศ วะสี ได้กล่าวถึงชุมชนโดยใช้แทนคำว่า Civic Tradition หรือ Civility ว่า หมายถึง การที่ประชาชนจำนวนหนึ่งมีวัตถุประสงค์ร่วมกัน มีอุดมคติร่วมกัน หรือความเชื่อร่วมกัน ในบางเรื่อง มีการติดต่อสื่อสารกัน หรือการรวมกลุ่มกันจะอยู่ห่างกันก็ได้ มีความเอื้ออาทรต่อกัน มีเรื่องจิตใจเข้ามาด้วยกัน มีความรัก มีมิตรภาพ มีการเรียนรู้ร่วมกันในการกระทำ ในการปฏิบัติการ บางสิ่งบางอย่าง จะเรื่องใดก็ได้แล้วแต่ และมีการจัดการ

อนุก เหล่าธรรมทัศน์ ได้กล่าวถึง “ชุมชน” โดยกล่าวว่า “Community” เป็นคำที่มีความหมายใกล้เคียงกับคำว่า Civil Society โดยชี้จุดต่างว่า “ชุมชน” มีลักษณะเห็นหน้าค่าตากัน ใกล้ชิดและเป็นส่วนตัว (personal) ซึ่งลักษณะเหล่านี้มักจะมีในชนบทและในความหมายนี้มักจะโยงใยทางสายเลือด มีความผูกพันทางจิตใจ (spiritual Binding) ค่อนข้างสูง คนในชุมชนจะคิดคำนวณอะไรด้วยผลประโยชน์ หรือประกันด้วยสัญญาอะไรน้อย ในขณะที่ Civil Society เป็นแนวคิดของสังคมเมือง มีเรื่องสัญญาเข้ามาเกี่ยวข้อง ทั้งต้องสร้างความผูกพันขึ้นมา ทั้งความผูกพันนี้เป็นเรื่องที่ต้องใช้เงินธนาคารเข้ามาช่วย ซึ่งจะแตกต่างกับชุมชนตามที่ได้กล่าวไว้แล้ว

ไพบุลย์ วัฒนศิริธรรม ได้เสนอคำจำกัดความว่า “ชุมชน” (community) หมายถึง กลุ่มคนที่มีวิถีชีวิตเกี่ยวข้องกันอย่างเป็นปกติต่อเนื่อง อันเนื่องมาจากการอยู่ในพื้นที่ร่วมกัน หรือการมีอาชีพร่วมกัน หรือการประกอบกิจกรรมซึ่งมีวัตถุประสงค์ร่วมกัน หรือการมีวัฒนธรรม ความเชื่อ หรือความสนใจร่วมกัน

กาญจนา แก้วเทพ ให้ความหมายของคำว่า “ชุมชน” หมายถึง กลุ่มคนที่อาศัยอยู่ในอาณาเขตบริเวณเดียวกัน มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกัน มีฐานะอาชีพที่เหมือนกัน หรือคล้ายคลึงกัน (homogeneous) มีลักษณะของการใช้ชีวิตร่วมกัน มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ผู้ที่อยู่อาศัย “ชุมชน” มีความรู้สึกว่าเป็นคนในชุมชนเดียวกัน มีการดำรงรักษาคุณค่าและมรดกทางวัฒนธรรม และศาสนา ถ่ายทอดไปยังลูกหลาน ซึ่งการเป็น “ชุมชน” นั้น ไม่ได้อยู่ที่ลักษณะทางกายภาพ หรือขึ้นอยู่กับเพียง “ตัวคน” เท่านั้น แต่ปัจจัยที่ค่อนข้างจะเป็นตัวชี้ขาดความเป็นชุมชนก็คือ “ความสัมพันธ์ระหว่างคนต่อกันในชุมชนนั้น” ซึ่งอาจกล่าวโดยสรุปได้ว่า “ความเป็นชุมชน” จะพิจารณาได้จากการที่คนในชุมชน ควรจะมีความสัมพันธ์แบบประสานสอดคล้องกลมกลืนกันคือความเป็นหนึ่งเดียวกัน ตั้งแต่ระดับครอบครัวไปสู่ระดับเครือญาติจนถึงระดับหมู่บ้าน และระดับเกินหมู่บ้าน (supra-village)

อาจกล่าวโดยสรุปได้ว่า ชุมชน หมายถึง สถานที่ซึ่งคนใช้เป็นที่ตั้งบ้านเรือนทำมาหากิน เลี้ยงดูบุตรหลานและกระทำกิจกรรมต่าง ๆ ส่วนใหญ่ในชีวิต ในแง่สังคมวิทยา ชุมชนมีองค์ประกอบที่สำคัญสามอย่าง คือ พื้นที่ทางภูมิศาสตร์ (geographical areas) การปะทะสัมพันธ์กันทางสังคม (social interaction) และความผูกพันร่วมกัน (common ties) นั่นคือ ชุมชนประกอบด้วยบุคคลที่มีการปะทะสัมพันธ์กันทางสังคมในพื้นที่ทางภูมิศาสตร์ และมีความผูกพันร่วมกันในสิ่งหนึ่งสิ่งใดหรือหลายสิ่ง อย่างไรก็ตามระบบคมนาคมและการสื่อสารที่ทันสมัย รวมทั้งอิทธิพลของปัจจัยภายนอกชุมชน ซึ่งอยู่ในรูปของนโยบายและโครงการพัฒนาของรัฐบาลได้ทำให้การปะทะสัมพันธ์กันทางสังคมของบุคคลไม่จำเป็นต้องเกิดอยู่แต่เพียงในพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่ง ดังนั้น พื้นที่ทางภูมิศาสตร์จึงไม่ใช่องค์ประกอบที่สำคัญของชุมชนอีกต่อไป

Poplin ชุมชนสามารถพิจารณาได้ในสามสถานะ (คาร์ณี ถวิลพิพัฒน์กุล, 2530: 12-13) คือ เป็นหน่วยของดินที่อยู่ (territorial unit) หน่วยของการจัดองค์กรทางสังคม (social organization unit) และหน่วยของจิตใจและวัฒนธรรม (psycho cultural unit) ในแง่ของหน่วยของดินที่อยู่โดยทั่วไปแล้วชุมชนมักจะเกิดขึ้นในที่ซึ่งมีทรัพยากรธรรมชาติ และมีเส้นทางคมนาคมผ่าน ในขณะที่ลักษณะทางภูมิศาสตร์ของพื้นที่มีอิทธิพลต่อชีวิตของคนในชุมชน มนุษย์ก็จะปรับและคัดแปลงสภาพทางกายภาพของชุมชนตามความต้องการของตน ตามกฎหมาย ค่านิยม และกิจกรรมทางเศรษฐกิจของคนในชุมชน

ในแง่ของหน่วยของการจัดองค์กรทางสังคม ชุมชนถูกมองว่าเป็นระบบสังคมอันหนึ่ง ซึ่งประกอบด้วยระบบย่อย ๆ ที่ทำหน้าที่ที่เกี่ยวข้องกับท้องถิ่น อันได้แก่ การถ่ายทอดวัฒนธรรมให้แก่สมาชิกใหม่ของสังคม (socialization) การควบคุมทางสังคม (social control) การมีส่วนร่วมในสังคม (social participation) การช่วยเหลือเกื้อกูล (mutual support) ตลอดจนการผลิต การบริโภค การกระจายสินค้าและบริการในชุมชน (production-consumption distribution) นอกจากนี้ชุมชนยังถูกมองว่าเป็น โครงข่ายของการปะทะกันทางสังคมอีกด้วย การติดต่อสัมพันธ์กันเกิดขึ้นระหว่างบุคคล กลุ่มต่าง ๆ และสถาบันต่าง ๆ ถ้าความสัมพันธ์กันเกิดขึ้นระหว่างบุคคล กลุ่ม และสถาบันที่อยู่ในชุมชนหรือระดับเดียวกัน เรียกว่าเป็นความเชื่อมโยงในแนวราบ (horizontal ties) ถึงความสัมพันธ์กันเกิดขึ้นระหว่างบุคคล กลุ่ม และสถาบันต่างระดับกัน เรียกว่าเป็นความสัมพันธ์ในแนวตั้ง (vertical ties)

ในแง่ของหน่วยจิตใจและวัฒนธรรม ความรู้สึกที่ว่าคุณเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน เป็นความผูกพันร่วมกันของคนที่อยู่อาศัยอยู่ในชุมชนนั้น การที่คนมีความรู้สึกว่าเขาเป็นคนถิ่นนั้นถิ่นนี้ ทำให้เขาเกิดความรู้สึกมั่นคงเพราะมีที่ยึดเหนี่ยว ความรู้สึกนี้เรียกว่า Community Sentiment มีอยู่เพราะสมาชิกของชุมชนมีค่านิยม กฎเกณฑ์ของสังคม และเป้าหมายร่วมกัน ถ้าหากชุมชนใดขาด

Community Sentiment จะทำให้เกิดปัญหาสังคม เช่น อาชญากรรม ความไม่สงบทางสังคม ซึ่งจะ
ทำให้การควบคุมทางสังคมทำได้ลำบาก

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยเกี่ยวกับโครงสร้างการบริหารงานราชการวิเทศ

สุรินทร์ แปลงประสพโชค (2533) ศึกษาเรื่อง “การทดลองจัดวิทยุกระจายเสียง
ชุมชนสำหรับชุมชนบทในเขตชานเมืองจังหวัดจันทบุรี” โดยทำการทดลอง การสังเกต และการ
ทดสอบกลุ่มตัวอย่างก่อนและหลังการทดลองจัดราชการวิทยุกระจายเสียงชุมชน สำหรับผู้ฟังใน
พื้นที่โดยรอบสถานีทดลองคือสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย จังหวัดจันทบุรี พบว่า
คณะกรรมการซึ่งเป็นผู้นำชุมชนในพื้นที่ทดลองที่ถูกแต่งตั้งขึ้น สามารถปฏิบัติหน้าที่บริหาร
วิทยุกระจายเสียงชุมชน เป็นสื่อกลางสะท้อนปัญหา และความต้องการของชุมชนให้กับราชการ ได้
เป็นอย่างดี หลังการทดลองผู้ฟังนิยมฟังรายการจากสถานีทดลองมากขึ้น โดยความนิยมจะมีความ
แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01 และความพึงพอใจจะแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญ
ทางสถิติที่ระดับ 0.001 นอกจากนี้วิทยุกระจายเสียงชุมชนที่จัดขึ้นยังสามารถใช้เป็นรูปแบบของ
การจัดสื่อเพื่อการพัฒนาได้

งานวิจัยชิ้นนี้ได้ทำการศึกษาก่อนที่จะมีการร่างพระราชบัญญัติกฎหมาย
รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.2540 ขึ้น ผลการวิจัยพบว่าการจัดราชการวิทยุกระจายเสียง
โดยประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารงานในรูปแบบคณะกรรมการที่ถูกแต่งตั้งสามารถ
ดำเนินงานให้ราชการได้รับความนิยม มีผู้ฟังเพิ่มขึ้นและต้องการให้มีรายการวิทยุชุมชนต่อไป แต่
ด้วยโครงสร้างการบริหารงานที่ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในคณะกรรมการที่ถูกแต่งตั้ง จึงทำให้มี
ปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินงานเกิดขึ้น เมื่อประชาชนยังไม่มีความรู้ความเข้าใจในการ
ดำเนินงานราชการวิทยุเพื่อชุมชน

วีรพงษ์ พลนิกรกิจ (2542) ศึกษาเรื่อง “ปัจจัยเชิงโครงสร้างของสถานีวิทยุท้องถิ่น
ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่กำหนดรูปแบบและเนื้อหารายการวิทยุ” พบว่า ปัจจัยเชิงโครงสร้างการ
เป็นเจ้าของ ระบบการควบคุม และระบบตลาด เป็นปัจจัยสำคัญในการกำหนดรูปแบบและเนื้อหา
รายการวิทยุท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยสถานีที่รัฐเป็นเจ้าของจะมีรูปแบบรายการ
ส่วนใหญ่เป็นรายการพูดคุย และรายการข่าว ส่วนเนื้อหาเป็นข้อมูลข่าวสารและความเป็นจริง
ในขณะที่สถานีที่มีโครงสร้างเป็นระบบทวิภาค คือ รัฐหรือรัฐวิสาหกิจเป็นเจ้าของ แต่ให้
บุคคลภายนอกบริหาร จะมีรูปแบบและเนื้อหารายการเป็นโฆษณาสินค้าและบริการ เพราะจะมี
แหล่งรายได้จากการโฆษณาสินค้าและบริการที่มุ่งแสวงผลประโยชน์ทางธุรกิจ และยังพบว่า ไม่ว่า

สถานีวิจัยท้องถิ่นจะมีโครงสร้างในลักษณะใดก็ตาม รูปแบบและเนื้อหารายการก็มีการกระจุกตัวขาดความสมดุล และไม่มีความเป็นท้องถิ่น

งานวิจัยชิ้นนี้ แสดงให้เห็นว่า ปัจจัยเชิงโครงสร้างการเป็นเจ้าของ ระบบการควบคุมระบบตลาด และปัจจัยด้านอื่น ๆ มีผลในการกำหนดรูปแบบและเนื้อหารายการของวิทยุท้องถิ่นทั้งสิ้น แต่การวิจัยชิ้นนี้ศึกษาเพียงสถานีวิจัยในภาคตะวันออกเฉียงเหนือเท่านั้น จึงเป็นแนวทางในการศึกษาต่อไปว่าในจังหวัดที่ตั้งอยู่ในภูมิภาคที่แตกต่างกันออกไปจะมีเหตุปัจจัยใดบ้างที่มีส่วนในการกำหนดรูปแบบและเนื้อหาบ้าง และมีความเป็นท้องถิ่นมากน้อยเพียงใด และมีแนวโน้มในการเปลี่ยนแปลงตามมาตรา 40 อย่างไรต่อไปในอนาคต

ประกาศ ผลิตกิจ (2544) ศึกษาเรื่อง “การวิเคราะห์การจัดการรายการวิทยุเพื่อชุมชนสร้างสรรค์จันทบุรี” พบว่า รายการสร้างสรรค์จันทบุรีเป็นรายการที่อยู่ภายใต้โครงสร้างของสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย จังหวัดจันทบุรี โดยมีโครงสร้างจำแนกเป็น 3 ระยะ คือ

1. ระยะทดลอง ดำเนินงานโดย คณะกรรมการบริหารที่เป็นตัวแทนชาวบ้าน คณะกรรมการที่ปรึกษา และช่างเทคนิคของสถานี
2. ระยะดำเนินงานจริงช่วงแรก ดำเนินงานโดย คณะกรรมการบริหารที่เป็นตัวแทนภาครัฐ คณะกรรมการที่ปรึกษา และฝ่ายรายการของสถานี
3. ระยะดำเนินงานจริงช่วงสุดท้าย ดำเนินงานโดย ตัวแทนภาครัฐ 2 คน และช่างเทคนิคของสถานี

ผลการวิจัยพบว่า หลังจากดำเนินรายการไปได้ 5 ปี รายการได้ยุติลงด้วยเหตุปัจจัยจากนโยบายสถานีที่ไม่สนับสนุนการดำเนินงานโดยการลดเวลาลงเรื่อย ๆ และเจ้าหน้าที่สถานีไม่เป็นที่เล็งในการดำเนินรายการ ปัจจัยด้านงบประมาณที่สถานีไม่มีให้ ปัจจัยด้านบุคคลที่เข้ามาเป็นคณะกรรมการบริหาร ไม่มีความรู้ด้านวิทยุ และไม่เข้าร่วมในการประชุม รวมทั้งไม่หาตัวแทนเข้ามามีส่วนร่วมในคณะกรรมการอย่างต่อเนื่อง จึงเป็นแนวทางว่ามีปัจจัยใดบ้างที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินรายการวิทยุเพื่อชุมชน

งานวิจัยที่เกี่ยวกับแนวทางในการดำเนินรายการวิทยุชุมชน

พิชญา รัตนพล (2540) ศึกษาเรื่อง “พฤติกรรมการสื่อสาร ความคาดหวัง ผลประโยชน์และความน่าเชื่อถือ ของรายการสถานีวิทยุเพื่อสังคมและชุมชน : ศึกษากรณีสถานีวิทยุชุมชน” พบว่า คุณลักษณะทางด้านประชากรศาสตร์ เช่น เพศ อายุ ระดับการศึกษา อาชีพ มีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมการสื่อสาร รวมทั้งระดับความคาดหวังผลประโยชน์ต่อตนเอง และต่อ

สังคมจากสถานีวิทยุชุมชน ระดับความน่าเชื่อถือด้านผู้ดำเนินรายการและข้อมูลข่าวสารในสายคาของสมาชิกล้วนมีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมการสื่อสารทั้งสิ้น

งานวิจัยชิ้นนี้ ชี้ให้เห็นว่า การรวมตัวเป็นกลุ่มสมาชิกของชุมชนก็เพราะสมาชิกมีความคาดหวังผลประโยชน์ และความเชื่อถือจากสถานีวิทยุเพื่อสังคมและชุมชน เพราะฉะนั้นถ้าหากคนในชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินรายการ กำหนดเนื้อหาเองจะยิ่งทำให้สถานีวิทยุเพื่อชุมชน มีส่วนในการกำหนดพฤติกรรมการสื่อสารของคนในชุมชนด้วย การรวมตัวกันเป็นสมาชิกของสถานีวิทยุเพื่อสังคม จะให้มีการสื่อสารผ่านคลื่นวิทยุเพื่อช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ทำให้สังคมพัฒนา และเป็นช่องทางในการพึ่งพาอาศัยกัน งานวิจัยชิ้นนี้จะเป็นแนวทางในการนำไปศึกษาถึงข้อมูลพื้นฐานในการพัฒนาและปรับปรุงการผลิตรายการของสถานีวิทยุชุมชน (city radio) ตลอดจนสถานีอื่นที่มีลักษณะเดียวกันให้มีข้อมูลประกอบการจัดรายการให้ตรงตามความต้องการของผู้รับฟังรายการ และเหมาะสมกับคุณลักษณะทางด้านประชากรศาสตร์ของคนในชุมชน

นาฎยา เสวกแก้ว (2541) ได้ศึกษาเรื่อง “บทบาทของวิทยุท้องถิ่นในจังหวัดชลบุรี ต่อการอนุรักษ์สภาพแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ” พบว่า บทบาทที่วิทยุท้องถิ่นกำลังกระทำมากที่สุดในปัจจุบัน ได้แก่ การนำเสนอข่าวสาร การสร้างจิตสำนึก การให้แนวทางปฏิบัติ การให้ความรู้ ส่วนบทบาทที่กระทำน้อย ได้แก่ การเสนอแนวคิดในการแก้ปัญหา การเป็นเวทีให้ประชาชนแสดงความคิดเห็นย้อนกลับ และบทบาทที่ไม่ได้กระทำเลย คือ การเป็นแกนนำในการปฏิบัติและการเฝ้าระวัง สำหรับความคาดหวังของผู้รับสารในท้องถิ่น ต้องการให้วิทยุท้องถิ่นแสดงบทบาทที่กำลังกระทำอยู่ คือ การสร้างจิตสำนึก และการให้ความรู้ให้มากขึ้น การวิเคราะห์ปัจจัยที่ส่งผลต่อการแสดงบทบาทของวิทยุท้องถิ่นมีปัจจัยภายใน ได้แก่ นโยบายองค์กร ทัศนคติของนักจัดรายการ จำนวนและความถนัดของบุคลากร และงบประมาณ ส่วนปัจจัยภายนอก ได้แก่ แหล่งข่าว/แหล่งข้อมูล และผู้สนับสนุนรายการ ซึ่งผู้ส่งสารมีทัศนคติว่า ปัจจัยด้านงบประมาณเป็นปัจจัยที่สำคัญที่สุด

งานวิจัยชิ้นนี้ ชี้ให้เห็นว่า ในฐานะผู้ส่งสารนั้น การจะจัดทำรายการวิทยุท้องถิ่นจะต้องมีเหตุปัจจัยหลายประการที่จะทำให้เห็นว่า บทบาทหน้าที่ที่ผู้ส่งสารพึงกระทำมีอะไรบ้าง เพื่อเป็นแนวทางในการที่จะจัดทำรายการวิทยุให้เกิดประโยชน์ต่อคนในท้องถิ่นมากที่สุด และเหตุปัจจัยใดบ้างที่จะมีส่วนในการกำหนดรูปแบบและเนื้อหาต่อการจัดรายการวิทยุเพื่อท้องถิ่น ไม่ว่าจะ เป็นเหตุปัจจัยภายนอก หรือปัจจัยภายใน เพื่อเป็นพื้นฐานในการดำเนินการผลิตรายการวิทยุเพื่อท้องถิ่น งานวิจัยชิ้นนี้ยังแสดงให้เห็นว่าวิทยุกระจายเสียงในปัจจุบันยังไม่ได้เสนอแนวคิดในการแก้ปัญหาให้กับท้องถิ่นเท่าที่ควร และยังไม่เป็นเวทีสาธารณะให้ประชาชนแสดงความคิดเห็นย้อนกลับ (feedback)

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วม

รุจิรา สุภษา (2542) ศึกษาเรื่อง “การสร้างสื่อแบบมีส่วนร่วมเพื่อพัฒนาความรู้ เรื่องสิ่งแวดล้อมขององค์กรพัฒนาเอกชน” พบว่า ประชาชนเข้าร่วมในการสร้างสื่อ 3 ระดับด้วยกัน คือระดับผู้รับสาร , ระดับผู้ผลิต และระดับผู้วางแผน ระดับผู้รับสารจะมีการเข้าร่วมในรูปแบบของการแสดงความคิดเห็นมากที่สุด ส่วนการเข้าร่วมระดับผู้ผลิต มีการเข้าร่วมในขั้นตอนก่อนการผลิตมากที่สุด ในบทบาทของการเป็นผู้ให้ข้อมูลและการช่วยกำหนดประเด็นในการนำเสนอ ในส่วนของขั้นตอนการผลิต ประชาชนได้เข้าร่วมเป็นนักแสดงหรือเป็นผู้ใช้สื่อ และในส่วนของขั้นตอนหลังการผลิต ประชาชนมีส่วนร่วมเฉพาะการประเมินผลและการช่วยนำสื่อไปเผยแพร่เท่านั้น ผลการวิจัยนี้สรุปได้ว่า ยิ่งระดับการมีส่วนร่วมสูงขึ้น โอกาสในการเข้าร่วมของประชาชนยิ่งน้อย และชี้ให้เห็นว่าการมีส่วนร่วมของประชาชนในสื่อต่างๆนำไปสู่การพัฒนาได้อย่างไรองค์กรอื่น ๆ รวมทั้งการพัฒนาชุมชน

จิระวรรณ ตันกูรานันท์ (2542) ศึกษาเรื่อง “การมีส่วนร่วมและบทบาทผู้นำชุมชนชาวไทยภูเขาในการจัดการวิถุชุมชนจังหวัดแม่ฮ่องสอน” พบว่า ผู้นำชุมชนมีบทบาทมากในด้านการให้ความรู้ในการวางแผนจัดการวิถุชุมชน และผู้นำชุมชนชาวไทยภูเขาแสดงความคิดเห็นว่า ปัญหาเรื่องค่าใช้จ่ายในการจัดการเป็นปัญหาอันดับหนึ่ง ตามด้วยปัญหากฎหมาย ปัญหาความมั่นคงปลอดภัย ปัญหาความรู้ความชำนาญ และยังพบว่าสมาชิกชุมชนส่วนใหญ่ไม่เคยรู้เรื่องการจัดการวิถุชุมชนมาก่อน แต่ถ้าให้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการวิถุชุมชน ก็สนใจที่จะเป็นผู้ดำเนินการ โดยเห็นว่าควรจะมีค่าตอบแทนให้ด้วย

งานวิจัยชิ้นนี้ แสดงให้เห็นว่า ยังมีประชาชนอีกจำนวนหนึ่งยังไม่รู้เรื่องการจัดการวิถุชุมชน ปัญหาในการมีส่วนร่วมอาจมาจากสาเหตุของความห่างไกล หรือการที่พื้นที่ในชนบทบางจังหวัดยังไม่ได้มีผู้ริเริ่มการส่งสัญญาณวิถุกระจายเสียง ผู้นำชุมชนจะมีส่วนในการกระตุ้นให้สมาชิกในชุมชนได้รับทราบข้อมูลเหล่านี้ได้อย่างไร เพื่อนำไปศึกษาคว่าปัจจัยภายนอก เช่น เส้นทางคมนาคมที่สะดวก ระบบสาธารณูปโภคในชุมชน ภาวะเศรษฐกิจของชุมชน จะมีผลอย่างไรต่อกันในชุมชนในการจัดการวิถุชุมชน

งานวิจัยในต่างประเทศ

M.J.R. David (1993: 23-36) ได้ทำการศึกษาโดยการประเมินผลปัจจัยแวดล้อมของการจัดรายการวิถุชุมชนในเอเชีย พบว่าประเทศในเอเชียส่วนใหญ่มีระบบการกระจายเสียงตามแบบตะวันตก โดยสามารถแบ่งออกเป็น 3 ประเภทใหญ่ ๆ ได้ดังนี้

1. ระบบการกระจายเสียงมีการควบคุมดูแลแบบรวมศูนย์ มีรัฐบาลควบคุมโดยอยู่ภายใต้กรม กระทรวงในความรับผิดชอบของรัฐมนตรี
2. ระบบการกระจายเสียงแบบรวมศูนย์แต่มีความเป็นอิสระ หรือ กึ่งอิสระ เป็นลักษณะองค์กรหนึ่ง ได้รับการจัดตั้งจากรัฐบาลหรือคณะรัฐมนตรีรับผิดชอบ
3. ระบบที่เป็นอิสระ ควบคุมตนเอง อาจจะมีบริษัท ห้างร้านเป็นเจ้าของและดำเนินงานเพื่อหวังผลกำไร
4. ประเทศในเอเชียส่วนใหญ่จะควบคุมระบบวิทยุด้วยข้อ 1 และ 2 เป็นส่วนใหญ่ และเป็นองค์กรที่นำเสนอแต่เรื่องของรัฐบาลที่นำไปสู่ประชาชนผู้ไม่ส่วนในการตัดสินใจ หรือมีปฏิกิริยาตอบกลับมาได้
5. เมื่อสังคมเปลี่ยนแปลงไปจากหลังสงครามโลกครั้งที่ ทำให้เกิดประเทศโลกที่สามที่ต้องการให้ชุมชนท้องถิ่น ได้มีการพัฒนาตัวเองจึงใช้การสื่อสารเข้าไปพัฒนาคนในระดับรากหญ้า

เทคนิคที่นำมาใช้ในกระบวนการพัฒนาการมีส่วนร่วม

สุภางค์ จันทวานิช (2540: 67) ได้ให้ความหมายของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participation Action Research หรือ PAR) ว่าเป็นวิธีการเรียนรู้จากประสบการณ์ โดยอาศัยการมีส่วนร่วมของชุมชนอย่างแข็งขันจากทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมวิจัย นับตั้งแต่การระบุปัญหาการดำเนินการ การติดตามผล จนถึงขั้นประเมินผลปฏิบัติการ (action) หมายถึงกิจกรรมที่โครงการวิจัยต้องการจะดำเนินการ ส่วนใหญ่แล้วปฏิบัติการมักเป็นกิจกรรมที่เกี่ยวกับการพัฒนา ด้านใดด้านหนึ่ง การมีส่วนร่วม (participation) หมายถึง การมีส่วนร่วมของทุกฝ่ายที่ร่วมกิจกรรมวิจัย ในการวิเคราะห์สภาพปัญหาหรือสถานการณ์อันใดอันหนึ่ง แล้วร่วมในกระบวนการตัดสินใจ และดำเนินการจนสิ้นสุดการวิจัย การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม คือ การนำแนวคิด 2 ประการนี้มาผสมผสานกัน

พันธุ์ทิพย์ रामสูต (2540: 31) ได้นิยามการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมว่าเป็นกระบวนการทางประชาธิปไตยอย่างหนึ่ง ที่บุคคลจำนวนหนึ่งนำความรู้ที่ได้จากการศึกษาวิจัยและการลงมือกระทำด้วยตนเองมาปรับปรุงแก้ไขหรือเปลี่ยนแปลงสังคมของตน จึงเป็นรูปแบบของการวิจัยที่ประชาชนผู้เคยเป็นประชากรที่ถูกวิจัยกลับบทบาทเปลี่ยนเป็นผู้ร่วมในการกระทำวิจัยเอง นับแต่การตัดสินใจว่าควรจะต้องมีการริเริ่มศึกษาวิจัยในชุมชนนั้น ๆ หรือไม่ การประมวลเหตุการณ์ หลักฐานและข้อมูลเพื่อกำหนดปัญหาวิจัยการเลือกกระบวนการประเด็นปัญหา การสร้าง

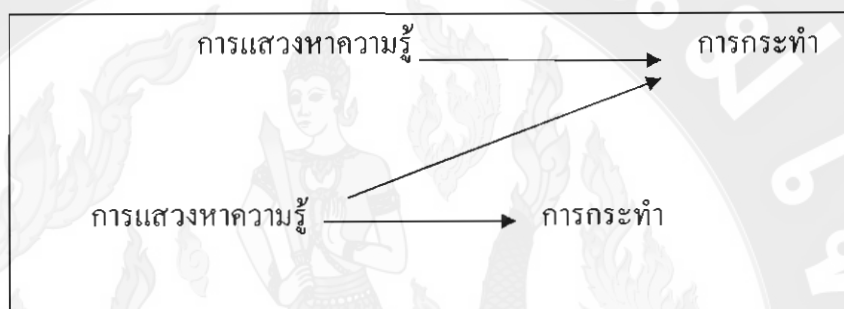
เครื่องมือ การเก็บข้อมูล การวิเคราะห์และการเสนอสิ่งที่ค้นพบ จนกระทั่งการกระจายความรู้ที่ได้จากการวิจัยไปสู่การลงปฏิบัติ ปัจจุบันทิศทางการพัฒนาของประเทศเน้นในเรื่องชุมชนเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะด้านเศรษฐกิจเน้นในเรื่อง เศรษฐกิจแบบพอเพียง พึ่งพาตนเองได้ของชุมชน ด้านการศึกษาเน้นเรื่องของหลักสูตรท้องถิ่น การสืบทอดภูมิปัญญาด้านวัฒนธรรมท้องถิ่น โดยทิศพัฒนาเช่นนี้ชี้ให้เห็นถึงบทบาทของชุมชนและประชาชนที่จะต้องเพิ่มขึ้นมาก ในการมีส่วนร่วมคิด ร่วมดำเนินการพัฒนาต่าง ๆ เพื่อความเจริญที่ยั่งยืนในชุมชนของตน โดยนัยนี้งานวิจัยที่เข้าไปศึกษากระบวนการพัฒนาต่าง ๆ จึงมีแนวโน้มที่จะเป็นงานวิจัยเชิงปฏิบัติการ (action research) มากขึ้น โดยเน้นการมีมาตรการแก้ปัญหา หรือพัฒนางานบางด้านของชุมชนที่เป็นรูปธรรม และมีกระบวนการวิจัยตามเข้าไปสังเกต บันทึกความสำเร็จหรือเงื่อนไขอุปสรรคต่าง ๆ เพื่อเป็นพื้นฐานในการขยายผลงานพัฒนาไปสู่ที่อื่น ๆ การวิจัยเชิงปฏิบัติการเป็นกระบวนการวิจัยที่ผู้วิจัยกำหนดกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งขึ้นมา แล้วนำไปทดลองใช้กับกลุ่มเป้าหมายว่าได้ผลหรือไม่ หากยังไม่ได้นำกิจกรรมนั้นมาปรับปรุงแล้วนำไปทดลองใช้ใหม่กับกลุ่มเป้าหมายอีกจนกว่าจะได้ผลเป็นที่น่าพอใจ จากนั้นจึงนำไปเผยแพร่ต่อไป (อมรวิรัช ณาครทรัพย์, 2541: 1-8)

ฐานคิดที่สำคัญของ PAR

1. นักวิจัยต้องคิดเสมอว่า งานพัฒนาที่ดีต้องอาศัยคนที่เป็นสมาชิกขององค์กรหรือชุมชนนั้น ๆ เป็นผู้ศึกษา วิเคราะห์ปัญหา วางแผน ดำเนินการ และตรวจสอบงานพัฒนาด้วยตนเอง นักวิจัยเพียงแต่กระตุ้นให้คนในชุมชนเห็นปัญหา หาทางแก้ไขเอง โดยนัยแล้วผู้วิจัยเสมือน ไม่ได้เป็นคนทำวิจัยหรือมิได้เป็นแม่แต่เจ้าของความคิดในการพัฒนา หากงานนี้เป็นการ “ริเริ่มและเรียนรู้” โดยสมาชิกในชุมชนเอง
2. นักวิจัยต้องคิดเสมอว่าที่สุดแล้ว Par คือ การพัฒนาคนในชุมชนเพื่อไปเพื่อพัฒนาชุมชนของเขาเอง และต้องมีความเชื่อถือว่าชุมชนอันดีหลากหลายอาจเป็นไปได้ตั้งแต่ชุมชนโรงงานอุตสาหกรรม ชุมชนแออัด ชุมชนโรงเรียน ไปจนถึงชุมชนหมู่บ้านในชนบทต่างก็มีคนที่มีความสามารถอยู่ ขอเพียงได้รับการกระตุ้นส่งเสริมให้ศักยภาพของเขาได้ทำงาน เขาก็สามารถเป็นกำลังสำคัญให้แก่ชุมชนของเขาได้
3. นักวิจัยต้องคิดเสมอว่าในการทำ PAR นี้จะ “เก็บ” งานทุกอย่างไว้กับตนเองไม่ได้ ต้องมีการให้คนในชุมชนร่วมกันศึกษาวิเคราะห์ เก็บข้อมูลด้วยตนเองซึ่งอาจจะเป็นเชิงปริมาณก็ได้ มิใช่งานพัฒนาทั่วไปที่หน่วยงานหรือบุคคลภายนอกเข้าไปทำการศึกษาเอง นักวิจัยเหมางานทุกอย่างเอง อันกลายเป็นการปิดกั้น โอกาสที่ชุมชนจะ “รู้ซึ่ง” ถึงปัญหาของตนเอง

4. การวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม จะต้องเริ่มจากความรู้สึกรู้สึกของคนที่มีต่อปัญหา หรือความต้องการของชุมชน จากนั้นนำไปสู่การสร้างความเข้าใจและการกระทำที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งในตนเองและชุมชน ทั้งในด้านมิติแห่งปัญญา จิตใจ และกายภาพ

5. กระบวนการของการวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วมเป็นกระบวนการที่ดำเนินการอย่างต่อเนื่อง และไม่สิ้นสุดในวงจร แต่เป็นการเริ่มเพื่อนำไปสู่วงจรใหม่ ซึ่งเป็นวงจรที่ประกอบด้วย การแสวงหาความรู้ การกระทำ ดังนี้

ภาพ 8 วงจรการแสวงหา (ความรู้-การกระทำ)

ที่มา: อมรวิรัช นาคทรพรพ (2541: 5)

การวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม ซึ่งรวมจุดเด่นของการวิจัยอย่างมีส่วนร่วม และการวิจัยเชิงปฏิบัติการเข้าด้วยกัน จึงเป็นการวิจัยที่พยายามศึกษาชุมชน โดยเน้นการวิเคราะห์ปัญหา ศึกษาแนวทางในการแก้ไขวางแผนดำเนินงานดำเนินงานเพื่อแก้ปัญหา ปฏิบัติการตามแผน และติดตามประเมินผล ทั้งนี้ในการวิจัยทุกขั้นตอน ชาวบ้าน หรือสมาชิกของชุมชนนั้น ๆ จะต้องเข้ามามีส่วนร่วมด้วยการมีส่วนร่วมจึงหมายถึง การที่ประชาชน หรือสมาชิกของชุมชนกับผู้วิจัย ได้มีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ประเมินปัญหาความต้องการของชุมชน (need assessment) ร่วมกัน ตลอดจนวิเคราะห์และศึกษาแนวทางในการแก้ปัญหาการสำรวจทรัพยากรทั้งภายในและภายนอก

ขั้นตอนการวิจัยแบบ PAR ขั้นตอนการวิจัยแบบ PAR มี 3 ขั้นตอนใหญ่ คือ ขั้นตอนเตรียมการ ขั้นตอนการวิจัยขั้นพัฒนา ซึ่งมีรายละเอียดแต่ละขั้นตอน คือ

ขั้นเตรียมการ “ประสานพื้นที่” ในขั้นตอนนี้มีงานต่าง ๆ ที่นักวิจัยต้องทำ คือ

1. การคัดเลือกชุมชน ซึ่งเป็นหน้าที่ของผู้วิจัยในการสำรวจและศึกษาข้อมูลเบื้องต้นของชุมชนทุกด้าน นับตั้งแต่ลักษณะทางกายภาพ แหล่งทรัพยากรของชุมชน ลักษณะทางด้านชีวภาพ ข้อมูลด้านประชากร สังคม เศรษฐกิจ การสื่อสาร ในการศึกษาและรวบรวมข้อดังกล่าว ควรรวบรวมข้อมูลทั้งเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ ซึ่งผู้วิจัยอาจอาศัยจากหน่วยงานราชการ

ที่มีอยู่ องค์การพัฒนาเอกชนที่เกี่ยวข้องร่วมกับสำรวจเบื้องต้นในชุมชนต่อจากนั้นจึงตัดสินใจเลือกชุมชนที่มีความเหมาะสม และมีปัญหาที่สามารถดำเนินการวิจัยได้

2. การสร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับชุมชน เพื่อปูทางไปสู่การผลักดันให้เกิดความร่วมมือร่วมใจระหว่างสมาชิกของชุมชน ทั้งนี้ผู้วิจัยจะต้องเป็นผู้ที่คนในชุมชนไว้วางใจและให้การยอมรับ และการไว้วางใจและการยอมรับจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อผู้วิจัยมีความสัมพันธ์ที่ดีกับชุมชนเสียก่อน ซึ่งการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีชุมชนเป็นศิลปะและเป็นงานที่ไม่ยากนัก เนื่องจากในปัจจุบันแทบจะไม่มีชุมชนใดที่ไม่เคยมีบุคคลภายนอก นักวิจัย นักพัฒนาเข้าไป ทุกชุมชนต่างได้รับอิทธิพลจากสังคมภายนอกมาบ้าง น้อยบ้าง แต่ละชุมชนจะมีกลุ่มหรือองค์กรต่าง ๆ ในชุมชน ซึ่งอาจเป็นการจัดตั้งขึ้นเอง หรือมีบุคคลอื่นเข้ามาจัดตั้งให้ ดังนั้นบทบาทภาระหน้าที่ของผู้วิจัยในการดำเนินงานในขั้นตอนนี้ ที่น่าจะทำได้คือ

2.1 เข้าพื้นที่ด้วยความเชื่อมั่นว่า บุคคลในชุมชนมีความคิด ความสามารถในการวิเคราะห์ แจกแจงปัญหา ตลอดจนแก้ปัญหาได้

2.2 ในทุกโอกาสต้อง “เปิด” ให้คนในชุมชนแสดงความคิด ความรู้สึก ปัญหา นักวิจัยต้องรู้จักการรับฟังคนชุมชนให้มาก

2.3 บอกตนเองเสมอว่าเป็นเพียงผู้กระตุ้น ให้กลุ่มเป้าหมายเกิดแนวคิดในการพัฒนา เป็นผู้คอยประคับประคองเกื้อหนุน ร่วมดำเนินกิจกรรมกับชุมชนและทำหน้าที่ในการถ่ายทอดความรู้ เตรียมความพร้อม ทักษะในการปฏิบัติงานให้กับชุมชนรู้ “บูรณาการ” ตนเองให้เข้ากับวิถีชีวิตในชุมชนนั้น

2.4 ทำการติดต่อกับบุคคลสำคัญๆ ในชุมชน ถ้าเป็นหมู่บ้านก็ได้แก่ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน เจ้าอาวาสวัด ผู้นำอาวุโสที่คนในชุมชนให้การยอมรับ ครู พ่อค้า ผู้อำนวยการ ครูใหญ่ ครู หัวหน้าสาย ฝ่ายปกครอง ฝ่ายวิชาการ เป็นต้น โดยแนะนำตนเองต่อคนในชุมชนว่าท่านเป็นเป็นใคร มาทำอะไร รวมทั้งแนะนำโครงการ ซึ่งเป็นการเผยแพร่แนวคิดเกี่ยวกับงานวิจัยนี้

2.5 เปิดโอกาสให้มีการซักถาม และแลกเปลี่ยนความคิดเห็นเห็นคลอเคลียกันตลอดทุกขั้นตอน ขั้นตอนการประสานงานพื้นที่นี้เป็นสิ่งสำคัญมาก ถ้าผู้วิจัยไม่สามารถบูรณาการตนเองกับชุมชนได้ ไม่สามารถสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับแนวคิด โครงการได้ ก็เป็นการยากที่จะก้าวไปสู่ขั้นต่อไป ซึ่งต้องอาศัยการมีส่วนร่วมและความร่วมมือของชุมชนเป็นสำคัญ

ขั้นลงมือวิจัย “ใส่ในกระบวนการชุมชน” ประกอบไปด้วยกิจกรรมต่างๆ ที่นักวิจัยพึงกระทำ ได้แก่ การศึกษาปัญหาและความต้องการของชุมชน ตลอดจนการประเมินทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนนั้น

การศึกษาปัญหาและความต้องการของชุมชน ตลอดจนการประเมินทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนนั้น โดยดำเนินการศึกษาร่วมกับชุมชนซึ่งจำเป็นต้องกระทำควบคู่ไปกับการให้ความรู้แก่ชุมชน เรื่อง ของกระบวนการและขั้นตอนการวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม ในการให้ความรู้แก่ชุมชนนี้เป็นการรูปแบบ และแนวคิดการศึกษาผู้ใหญ่ ครอบคลุมการพัฒนาทักษะต่าง ๆ นับตั้งแต่การเก็บรวบรวมข้อมูล ความสามารถในการวิเคราะห์ปัญหาสถานการณ์ของชุมชน การประเมินความต้องการของชุมชน การพัฒนาเครื่องมือในการรวบรวมข้อมูลต่าง ๆ การวิเคราะห์ข้อมูล การตีความข้อมูล การสรุปและให้ข้อเสนอแนะบนพื้นฐานของข้อมูล การกำหนดปัญหา ซึ่งในเบื้องต้นพบว่าชุมชนมีปัญหาและความต้องการที่หลากหลาย แต่เมื่อถึงขั้นการดำเนินการเพื่อแก้ปัญหาอาจจะพบว่ามีความจำเป็นที่จะเลือกและกำหนดปัญหามีการลำดับความสำคัญของปัญหา

การร่วมกันออกแบบการวิจัย โดยเริ่มตั้งแต่การกำหนดวัตถุประสงค์ของการวิจัย กำหนดวิธีการเก็บข้อมูลว่าจะเก็บข้อมูลอะไร อย่างไร ส่วนใด จะใช้แบบสอบถาม สัมภาษณ์ สังเกต หรืออาจจะใช้การอภิปรายกลุ่ม จะใช้เวลาในการเก็บข้อมูลนานเท่าไร ใครจะรับผิดชอบ เก็บข้อมูลในเรื่องอะไร เป็นต้น

การวิเคราะห์ข้อมูลในขั้นตอนนี้อาจพบข้อจำกัด สำหรับคนในชุมชนมีส่วนร่วมเนื่องจากประสบการณ์ และความรู้ในเรื่องการวิจัยมีจำกัด ดังนั้น ตัวผู้วิจัยจะต้องให้ความสำคัญในเรื่องนี้โดยเฉพาะอย่างยิ่งในตอนคัดเลือกสมาชิกในชุมชนที่มาร่วมควรจะเป็นผู้ที่อ่านออกเขียนได้ ทั้งนี้เมื่อได้วิเคราะห์ข้อมูลและสรุปผลแล้ว สมาชิกของชุมชนก็จะได้ทราบถึงสถานการณ์ของปัญหาที่ได้มีการหยิบยกมาว่ามีความรุนแรงมากน้อยเพียงใด อะไรคือสาเหตุของปัญหา มีปัจจัยอะไรบ้างที่เกี่ยวข้องกับปัญหานั้น ๆ ใครหรือกลุ่มใดที่มีผลกระทบหรือได้รับความเดือดร้อนจากปัญหานั้นบ้าง

การนำเสนอข้อมูลต่อที่ประชุมชุมชน เพื่อให้ประชาชนได้ทราบและเป็นการร่วมกันยืนยัน และตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล พร้อมกับเสนอข้อคิดเห็นเพิ่มเติมอันจะเป็นประโยชน์ต่อการนำผลการวิจัยไปใช้ในการจัดทำแผนงาน หรือโครงการเพื่อแก้ไขปัญหาต่อไป

ขั้นพัฒนา “มุ่งแก้ปัญหาชุมชน” ประกอบไปด้วยกิจกรรมต่างๆ ที่นักวิจัยพึงดำเนินการ ดังนี้

กำหนดโครงการเพื่อแก้ปัญหานั้น ๆ มีการกำหนดวัตถุประสงค์ของโครงการ ระบุกิจกรรมต่าง ๆ ขั้นตอนการดำเนินงานให้ชัดเจน กำหนดหน้าที่ความรับผิดชอบแต่ละคนในการดำเนินกิจกรรม จัดทำตารางและกำหนดเวลาที่จะดำเนินการตามโครงการหรือกิจกรรม

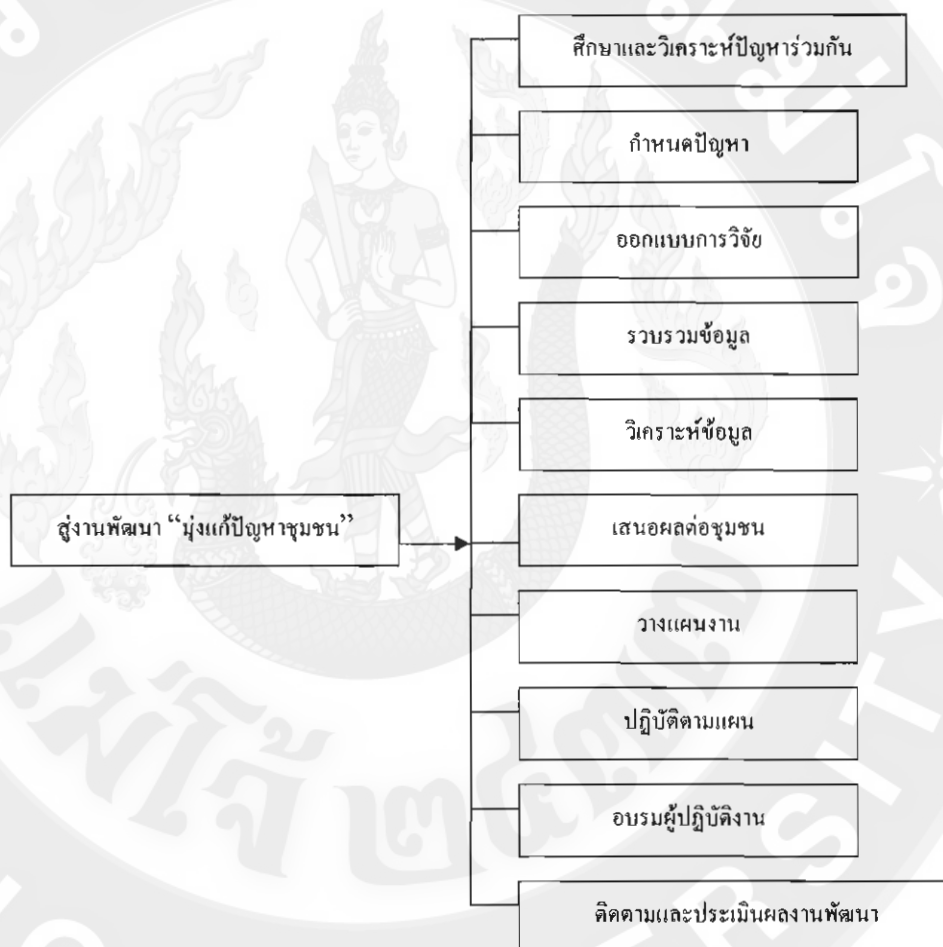
ต่าง ๆ ในขั้นตอนต่าง ๆ เหล่านี้ ยังเป็นกระบวนการตัดสินใจร่วมกันของสมาชิกในชุมชน ผู้วิจัย นอกจากจะเป็น ผู้คอยกระตุ้นให้สมาชิกมีส่วนร่วมในกระบวนการต่าง ๆ แล้ว ผู้วิจัยจะต้องทำหน้าที่ในการสนับสนุนด้านต่าง ๆ เช่น แนะนำช่องทางในการหาแหล่งทรัพยากร หรือแหล่งที่ให้การสนับสนุนการ

การปฏิบัติตามแผนที่วางไว้ โดยมีแกนนำหรือกลุ่มในชุมชนเป็นกลุ่มทำงาน และกลุ่มนี้จะต้องเป็นกลุ่มบุคคลที่สมาชิกในชุมชนให้การยอมรับ โดยกลุ่มทำงานแกนนำนี้อาจจะเป็นกลุ่มหรือองค์กรที่มีอยู่ในชุมชนซึ่งมีความเหมาะสมสอดคล้องกับวัตถุประสงค์หรือลักษณะของงาน แต่ในกรณีที่ชุมชนยังไม่มีกลุ่มหรืออยู่ในชุมชนซึ่งมีความเหมาะสมสอดคล้องกับวัตถุประสงค์หรือลักษณะของงาน แต่ในกรณีที่ชุมชนยังไม่มีกลุ่มหรือองค์กรที่เหมาะสม ก็มีความจำเป็นที่จะต้องจัดตั้งกลุ่มขึ้นมาใหม่เพื่อให้สอดคล้องกับลักษณะของกิจกรรมที่ได้ตั้งไว้ สิ่งสำคัญในขั้นตอนนี้ก็คือ การกระจายหน้าที่ความรับผิดชอบต่าง ๆ ระหว่างสมาชิกของชุมชน ระหว่างสมาชิกในกลุ่มทำงาน ระหว่างสมาชิกชุมชนกับผู้วิจัย และการมอบหมายงานให้ตรงกับศักยภาพและความสามารถของบุคคล การกระจายทรัพยากร และให้สมาชิกได้มีส่วนร่วมในการดำเนินงานต่าง ๆ ทั้งนี้ในการกำหนดกิจกรรมในการดำเนินงานจำเป็นต้องอาศัยความรู้ และทักษะเฉพาะบางประการซึ่งรวมทั้งเทคนิคการบริหารงาน การทำงานร่วมกัน การแก้ปัญหา เพิ่มพูนทักษะต่าง ๆ ในการปฏิบัติงาน จึงเป็นหน้าที่ความรับผิดชอบของผู้วิจัยในการจัดการอบรมหรือจัดหาวิทยากรภายนอก หรือแม้แต่ในชุมชนเองที่จะเสริมความรู้ ทักษะให้กับสมาชิกทั้งก่อนและขณะปฏิบัติงาน

การติดตามและประเมินผล ซึ่งถือเป็นกิจกรรมที่มีความเป็นอยู่อย่างยั่งยืนเพื่อดูปัญหาและอุปสรรคในการปฏิบัติงาน ว่ามีอะไรบ้างที่จะต้องแก้ไข โครงการและกิจกรรมต่าง ๆ ดำเนินไปตามแผนที่กำหนดไว้หรือไม่ ในขั้นตอนนี้สมาชิกของชุมชนยังมีส่วนร่วม และเป็นผู้ดำเนินการติดตามผลและประเมินผลโครงการ ดังนั้นจำเป็นเช่นกันที่กลุ่มติดตามและประเมินผล จะได้รับการฝึกอบรมความรู้ และเทคนิคในการติดตามและประเมินผลอย่างง่าย ๆ จากผู้วิจัยที่จะปฏิบัติงานเพื่อความเหมาะสมอาจมีการจัดตั้งกลุ่มติดตามและประเมินผลกลุ่มใหม่ขึ้นอีกกลุ่มหนึ่งก็ได้ เพื่อทำหน้าที่นี้โดยเฉพาะเพื่อป้องกันอคติที่จะเกิดขึ้นในการติดตามและประเมินผล

กล่าวโดยสรุป ขั้นตอนการวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วมจึงมีรายละเอียดและสิ่งที่นักวิจัยต้องคำนึงถึงค่อนข้างมาก นับตั้งแต่ขั้นเตรียมการ “ประสานพื้นที่” ขั้นลงมือวิจัย “ใส่ใจกระบวนการชุมชน” ไปจนถึงขั้นก้าวสู่การพัฒนา “มุ่งแก้ปัญหาชุมชน” โดยนักวิจัยจะต้องมีการเตรียมตัวและวางแผนการทำงานที่รัดกุมพอสมควร ข้อสำคัญอีกประการหนึ่งคือ การมองการทำงานแต่ละขั้นเหล่านี้ให้เป็นวงจรต่อเนื่อง กล่าวคือ เมื่อมีการติดตามประเมินผลงานพัฒนาในขั้นสุดท้ายแล้ว ก็น่าจะนำไปสู่การกลับไปรายงานสิ่งที่เกิดขึ้นแก่ชุมชนอันเป็น

ขั้นตอนแรกอีกครั้งหนึ่งเพื่อแสวงหาหนทางร่วมกันในการปรับปรุงงานพัฒนานั้น ๆ อย่างต่อเนื่องต่อไป ในขั้นตอนการทำงานกับชุมชนตั้งแต่การ “การประสานพื้นที่” จนมาถึงการ “แก้ปัญหาชุมชน” นั้นเห็นได้ชัดเจนว่านักวิจัยฝ่าฟันเรื่องยุ่งยากลำบากใจมากมาย โดยเฉพาะการปรับตัวหรือการ “บูรณาการ” ตนเองให้เข้ากับวิถีชีวิต ขนบธรรมเนียมประเพณี และความเป็นไปในชุมชน ดังแสดงเป็นขั้นตอนได้จาก

ภาพ 9 การพัฒนามุ่งสู่การแก้ปัญหาของชุมชน

จากที่กล่าวมา อมรวิรัช นาคทรพรพ (2541: 14-16) ยังมีข้อเสนอแนะเกี่ยวกับวิทยายุทธ์ในเรื่องบางประการ คือ การนำ PAR ไปใช้

1. ฟังให้มาก เป็นนักฟังที่คืออย่าเพิ่งรีบไป “คิดแทน” ชาวบ้านหรือเอาความคิดตนเองเป็นศูนย์กลางเปิดใจที่จะรับฟังความคิด โลกทัศน์ แม้กระทั่งข้อมูลเล็ก ๆ น้อย ๆ จาก

ชาวบ้าน อย่างตั้งใจ เปิดใจยอมรับความรู้ความสามารถของเขา และยอมรับข้อจำกัดของตัวเองให้เป็น

2. วางตัวเป็นกลางอย่างเคร่งครัด ในการเข้าไปในชุมชนต้องดูให้ดีกว่าใครถูกกับใคร ใครไม่ถูกกับใคร ไม่ฝักใฝ่ฝ่ายใด ไม่วิเคราะห์ วิพากษ์คนในชุมชนอย่างเด็ดขาด

3. มองปัญหาให้เป็น มองในหลากหลายมุม โดยเฉพาะการมองจากมุมมองของชาวบ้าน “เอาใจเขามาใส่ใจเรา” เป็นวิถีทางหนึ่งที่ทำให้ผู้วิจัย “เข้าถึงจิตใจ” และทำงานร่วมกับชาวบ้าน ได้ดียิ่งขึ้น

4. กระตุ้นให้กำลังใจให้พลัง (empowerment) แก่ชาวบ้านด้วยการให้การยอมรับ ค่อย ๆ ปล่อยให้เขาเห็นคุณค่าในตัวเอง และความเป็นชุมชน การมี “ความเชื่อในตน” เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้สมาชิกในชุมชนกล้าแสดงออกอย่างอิสระกับผู้วิจัย และทำให้การทำงานร่วมกันไปโดยความทัดเทียมกันมากขึ้น

นอกจากนี้ สินธุ์ สโรบล และคณะ (2546: 11-31) ได้กล่าวถึง แนวคิดการวิจัยเพื่อท้องถิ่น (concept community-based research) อันเป็นผลการทดลองสร้างระบบคิด ค้นหาวิธีการทดลองลงมือปฏิบัติและสรุปประสบการณ์เพื่อค้นหารูปธรรม มีลักษณะที่สำคัญ ดังนี้

1. เน้น “คน” ในฐานะเป็นองค์ประกอบหนึ่งในระบบภูมิวิเศษ
2. คนในชุมชนท้องถิ่นเข้าร่วมใน “กระบวนการ” วิจัยตั้งแต่การคิด ตั้งคำถามวางแผนและทำวิจัยเพื่อหาคำตอบอย่างเป็นระบบ

3. มุ่งเรียนรู้จากการทำงานวิจัยที่เป็นเชิงปฏิบัติการจริง (action research) เพื่อแก้ปัญหาของตัวเอง โดยมีกระบวนการทำงานอย่างเป็นเหตุเป็นผล

4. ไม่ได้มุ่งเน้น “ผลการวิจัย” เป็นหลัก แต่สร้าง “ความรู้” จาก “กระบวนการวิจัย” ในฐานะเป็น “เครื่องมือ” ที่จะเพิ่มพลัง (empowerment) ให้กับชุมชนท้องถิ่น

5. ผลต่อเนื่องจากงานวิจัย/โครงการวิจัยเป็นไปเพื่อให้ชุมชนได้ร่วมกันจัดการชีวิตของตัวเองอันเป็นวิถีทางหนึ่งที่จะนำไปสู่การสร้างเสริมความเข้มแข็งของชุมชนได้

6. ผลงานวิจัย ที่สำคัญยิ่งของงานวิจัยประเภทนี้ คือ คน และ กลุ่มคน ที่เกิดขึ้นจากการที่ชุมชนท้องถิ่นเข้าร่วมกระบวนการวิจัย ซึ่งจะนำไปสู่การแก้ปัญหาของชุมชนตัวเองทั้งในปัจจุบันตลอดจนมีความพร้อมในการรับมือกับอนาคต ในการชี้แนะและเฝ้าระวังการเปลี่ยนแปลงของชุมชนต่อไปด้วย และยังสามารถกระบวนการวิจัยเพื่อท้องถิ่น ประกอบด้วย 4 ขั้นตอน กล่าวคือ

ขั้นตอนที่ 1 การเตรียมการชุมชนวิจัย หมายถึง การที่ผู้ประสานงานหรือพี่เลี้ยงโครงการวิจัยได้เข้าไปทำงานร่วมกับคนในชุมชน เพื่อให้ชุมชนมีความพร้อมก่อนงานวิจัยเพื่อ

ท้องถิ่นจะเริ่มขึ้น ซึ่งประกอบไปด้วย การเข้าร่วมกับคนในชุมชนเพื่อช่วยกันศึกษาวิเคราะห์ถึงปัญหาและสาเหตุต่อปรากฏการณ์ที่เป็นอยู่

ขั้นตอนที่ 2 การออกแบบและกำหนดแผนการวิจัย เปรียบเสมือนการวางโครงสร้างบ้านให้กับผู้อยู่อาศัยว่าต้องการจะได้บ้านแบบไหน ภายในบ้านในส่วนประกอบอะไรบ้าง และต้องใช้วัสดุอุปกรณ์อะไรบ้าง เพื่อการสร้างบ้านให้ตรงกับความต้องการ ดังนั้น การออกแบบและกำหนดแผนงานวิจัย จึงเป็นกิจกรรมที่สามารถตอบคำถามวัตถุประสงค์วิจัย การมีส่วนร่วมของกลุ่มคนที่หลากหลายการพัฒนาศักยภาพทีมวิจัยและชุมชนวิจัยและกิจกรรมการแก้ปัญหา ทั้งการสร้างกลไกการแก้ปัญหา และการทดลองรูปธรรมการแก้ปัญหา

ขั้นตอนที่ 3 การปฏิบัติการวิจัย เป็นการวางแผนทางเลือกในการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาชุมชนท้องถิ่น โดยอาศัยการมีส่วนร่วมจากทุกฝ่ายในชุมชน การปฏิบัติการวิจัยเป็นการวางแผน คาดคะเนว่าต้องการจะปรับเปลี่ยนความเป็นอยู่หรือสภาพของปัญหาที่เป็นอยู่ให้เป็นไปในทิศทางใด คนในชุมชนท้องถิ่นจะต้องเตรียมการอย่างไรเพื่อให้จินตนาการที่ได้ร่วมกันสร้างจากข้อมูลการวิจัยสามารถเดินทางไปถึงการปรับปรุงและเปลี่ยนแปลงในสิ่งที่อยากให้เกิดขึ้นในอนาคตได้

ขั้นตอนที่ 4 การวิเคราะห์สรุปบทเรียนเพื่อสร้างทางเลือก เป็นการทบทวนสรุปบทเรียนหลังดำเนินกิจกรรมทุกกิจกรรม เพื่อประมวลความรู้ทั้งในเชิงเนื้อหาและกระบวนการ รวมถึงบทเรียนอันเกิดจากการร่วมกันตั้งข้อสังเกตจากงานวิจัยและการทดลองทำ เพื่อนำไปปรับใช้ในการดำเนินกิจกรรมเพื่อสร้างทางเลือกของชุมชนหรือเพื่อการเผยแพร่ขยายผลต่อไป

กล่าวโดยสรุป วิธีวิทยาว่าด้วยกระบวนการของงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น เป็นเรื่องของ การค้นหาวิธีวิเคราะห์ความรู้ที่เกิดจากกระบวนการทำวิจัยเพื่อท้องถิ่นอันเป็นศาสตร์แห่งการอธิบายชีวิตและความเป็นไปของชาวบ้าน โดยกระบวนการดังกล่าวเริ่มจากการร่วมกันศึกษาวิเคราะห์ปัญหาจากปรากฏการณ์ที่ชาวบ้านสัมผัสอยู่ การวิเคราะห์หาทุนเดิมในการทำงานร่วมกัน การวิเคราะห์หาทุนเดิมของชุมชนเพื่อช่วยทำให้งานวิจัยสามารถพัฒนาต่อยอดองค์ความรู้เดิม รวมทั้งการผสมผสานความรู้ใหม่ในงานวิจัยชุมชนเดิมได้ ตั้งแต่การร่วมกำหนดและการสร้างแผนงานวิจัย การออกแบบการวิจัยและการเก็บรวบรวมข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อร่วมกันค้นหาสาเหตุ-ปัจจัย ในการกำหนดทางเลือกและทดลองปฏิบัติการตามข้อเสนอทางเลือกของชุมชน ตลอดจนการวิเคราะห์สรุปบทเรียน ค้นหาอุปสรรคและประเมินสรุปบทเรียนเพื่อเชื่อมโยงการจัดการของชุมชนท้องถิ่นต่อไป (สินธุ์ สโรบล, 2552: 32-33)

เพื่อให้การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR) ดำเนินไปได้อย่างมีรูปแบบ
ดังนั้น จึงนำเทคนิค A.I.C มาใช้โดยเฉพาะกระบวนการวางแผนพัฒนาชุมชน

เทคนิคการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมด้วยกระบวนการ AIC

เทคนิค AIC เป็นเทคนิคการวิจัยอีกเทคนิคหนึ่งที่ผู้วิจัยนำมาใช้ในงานวิจัยนี้ ด้วย
เป็นกระบวนการที่ส่งเสริมให้สมาชิกในชุมชนได้มีการเรียนรู้ร่วมกันให้มีความรักสามัคคีในกลุ่ม
สามารถทำงานกันได้โดยมีความผูกพันในคนและในงาน กระบวนการ AIC เป็นเทคนิคที่ทำให้
สมาชิกทุกคนยอมรับและชื่นชมคนอื่น โดยไม่รู้สึกรังหรือแสดงการต่อต้านการวิพากษ์วิจารณ์ที่ไร
ประโยชน์ ซึ่งวิธีการดังกล่าวนอกจากจะทำให้คนในชุมชนเข้าใจกันดีแล้ว ยังก่อให้เกิดพลังที่เป็น
ประโยชน์ต่องานพัฒนาชุมชนอย่างไม่มีขีดจำกัด ซึ่งกระบวนการ AIC มีผู้กล่าวถึงและให้
ความหมายไว้ ดังนี้

อนุพงษ์ ศรีวงศ์คำ (2544: 35) ได้กล่าวถึงเทคนิค AIC ไว้ว่า AIC เป็นทฤษฎีและ
วิธีการบริหารที่พัฒนาขึ้นมาใหม่โดย บิลล์ สมิท ผู้อำนวยการสถาบันพัฒนาพลังสร้างสรรค์ของ
องค์กร (organizing for development: international institute) or ODII ทั้งนี้ทฤษฎีและวิธีการบริหาร
ต่าง ๆ ที่มีมาก่อนมักเกี่ยวข้องกับบริหาร โครงการ หรือองค์กรเดี่ยว ๆ เช่น การสร้างถนน โรงงาน
บริษัท ทฤษฎีและวิธีการพัฒนาไม่ค่อยได้ผล ทำให้เป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาในประเทศโลกที่สาม
เรื่อยมา เพราะงานพัฒนาย่างยากลำบากซับซ้อนมากกว่างานงานเชิงเดี่ยวเหล่านั้นมาก มีบุคคล องค์กร
และเรื่องที่มาเกี่ยวข้องกันหลายมิติ เช่น งานพัฒนาชนบท มีเรื่องของการพัฒนาคนและองค์กร
ชุมชน ทรัพยากรธรรมชาติ มีหน่วยงานราชการเข้ามาเกี่ยวข้องกับหลายหน่วย เช่น กรมที่ดิน กรมป่า
ไม้ กรมชลประทาน งานทางการเกษตร มีกรมส่งเสริมการเกษตร กรมส่งเสริมสหกรณ์
กระทรวงศึกษาธิการ มีหลายกรมซึ่งประสานงานกันอยู่ องค์กรพัฒนาเอกชน (NGOs) นโยบาย
รัฐบาล เป็นต้น บุคคลและองค์กรต่างๆ เหล่านี้มีความเข้าใจหรือไม่เข้าใจ ไปคนละทางจุ่มงหมาย
และวิธีปฏิบัติคนละอย่างแต่มีผลกระทบต่ออิทธิพล (influence) ถึงกันและกันทั้งทางบวกและทาง
ลบ และไม่มีใครควบคุม (control) ใครได้ก็ต่างคนต่างทำไปคนละทางสองทางอาจจะไม่พอใจหรือ
ขัดแย้ง และไม่เห็นคุณค่า (appreciation) ซึ่งกันและกัน หรืออาจจะเกลียดกันไปเลย ระบบพัฒนา
ชนบททั้งระบบจึงยุ่งยากสับสน ไม่มีพลังสร้างสรรค์เพียงพอ และยากต่อการบริหารจัดการที่ยาก
ลำบากซับซ้อนเช่นนี้ การที่จะเข้าใจและเห็นคุณค่าของ AIC โดยที่จะต้องขอความเข้าใจเรื่องราว
ต่างๆ บางเรื่อง ดังต่อไปนี้

ความหมายของกระบวนการ AIC

ในเรื่องเกี่ยวกับความหมายของกระบวนการ AIC นั้น ได้มีผู้ให้ความหมายไว้แตกต่างกันหลายท่านซึ่ง มีดังนี้

ประเวศ วะสี (2547: 28) ให้ความหมายในเชิงวางแผนไว้ว่า

A = Appreciation หมายถึง การซาบซึ่งคุณค่าและการสร้างนโยบาย

I = Influence หมายถึง การสร้างปฏิสัมพันธ์ หรืออิทธิพลระหว่างกัน หรือ การสร้างแผนกลวิธี

C = Control หมายถึง การควบคุมไปสู่การกระทำ หรือการสร้างแผนปฏิบัติงาน

อนุพงษ์ ศรีวงศ์คำ (2544: 42) ให้ความหมายในเชิงสร้างสรรค์ ไว้ว่า

A = Appreciation หมายถึง การรับรู้ เห็นคุณค่า เข้าใจ เห็นใจ

I = Influence หมายถึง การปฏิสัมพันธ์ ส่งผลกระทบ

C = Control หมายถึง การจัดการ การควบคุม

อรพินท์ สพโชค (2537: 56-66) ให้ความหมายในเชิงเทคนิค ไว้ว่า

เอไอซี (AIC) เป็นเทคนิคที่ช่วยให้การดำเนินงานตามแผนปฏิบัติ การมีความชัดเจน ผู้ปฏิบัติมีความเข้าใจ การดำเนินการและบทบาทหน้าที่ มีความเป็นเจ้าของ และมีความรับผิดชอบ

เอไอซี (AIC) เป็นเทคนิคในการระดมพลังสร้างสรรค์ที่เน้นการ ไปสู่เป้าหมายที่ต้องการ จึงถือว่าการวางแผนการบรรลุวัตถุประสงค์ หรือการเอาชนะปัญหาอุปสรรคในเชิงรุก

เอไอซี (AIC) เป็นเทคนิคการเน้นการรวมความคิด การวิเคราะห์และการยอมรับซึ่งกันและกันอย่างมีประสิทธิภาพ

เฉลิมชัย ปัญญาดี (2545:) ได้ให้ความหมายเชิงปฏิบัติการ ไว้ว่า

A = Appreciation หมายถึง การสร้างความเข้าใจระหว่างชาวบ้านด้วยกัน

I = Influence หมายถึง การสร้างข้อตกลงร่วมกันระหว่างชาวบ้านด้วยกัน

C = Control หมายถึง การสร้างแผนปฏิบัติการร่วมกันระหว่างชาวบ้านด้วยกัน และให้ความหมาย เอ-ไอ-ซี ว่าเป็นกระบวนการที่กระตุ้นให้ชาวบ้านทุกหมู่เหล่ามีส่วนร่วมในการตัดสินใจวางแผนพัฒนาหมู่บ้านของตนเองอย่างแท้จริง

จากความหมายดังที่หลาย ๆ ท่าน ได้ให้ไว้พอสรุปได้ว่า กระบวนการ AIC เป็นกระบวนการทำงานแบบมีส่วนร่วม โดยที่เป็นกระบวนการที่มี 3 ขั้นตอน คือ ขั้นซาบซึ่งค่า

(appreciation) ชั้นปฏิบัติสัมพันธ์ หรือมีอิทธิพลระหว่างกัน (influence) และชั้นการควบคุมไปสู่การกระทำ (control)

ปรัชญาของ AIC

ในเรื่องของกระบวนการทำงานอย่างมีส่วนร่วมโดยกระบวนการ AIC นั้น (รักษัพลวงษ์ม่วง, 2540: 104) ได้กล่าวถึงปรัชญาของ AIC ไว้ว่า

บุคคล กลุ่มบุคคลในชุมชน องค์กร และสังคม มีพลังงานและพลังปัญหา ในการที่จะเอาชนะปัญหาอุปสรรคและสร้างสรรค์ชีวิตให้ดีกว่า

พลังงานยังอยู่อย่างโดดเดี่ยว ซึ่งอาจถูกใช้ในเชิงลบ กลายเป็นพลังงานที่ใช้ทำลาย เอารัดเอาเปรียบและมุ่งเอาชนะ หรือเป็นพลังในเชิงบวกเป็นพลังความรัก

การพัฒนาจึงจำเป็นต้องมีการจัดการและระดมพลังให้เป็นพลังสร้างสรรค์

เทคนิคและวิธีการของ AIC

เทคนิคและวิธีการในการระดมความคิดตามกระบวนการ AIC แบ่งออกเป็น 3 ขั้นตอน ดังนี้

- ขั้นตอนการสร้างการเรียนรู้ คือ การทำให้ทุกคนให้การยอมรับและชื่นชม (appreciation) คนอื่น โดยไม่รู้สึกรังหรือแสดงการต่อต้าน หรือการวิพากษ์วิจารณ์

ในขั้นนี้ทุกคนจะมีโอกาสแสดงออกอย่างทัดเทียมกัน โดยการเขียน โดยการพูด ประกอบด้วย 2 ช่วงใหญ่ ๆ คือ

1. การวิเคราะห์สถานการณ์
2. การให้ทุกคนแสดงออกถึงความคิดเห็นและกำหนดอนาคตของงานหรือกิจกรรมที่จะทำโดยต้องการให้เกิดความคิดสร้างสรรค์ ว่าต้องการให้เกิดการพัฒนาไปในทางใดซึ่งทำให้ทุกคนมองไกล มองกว้างและสร้างสรรค์

ขั้นตอนการกำหนดวิธีการหรือยุทธศาสตร์ (strategy) ที่จะทำให้บรรลุ “วิสัยทัศน์” (shared vision) ซึ่งมาจากการใช้ความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ที่แต่ละคนมีอยู่มากำหนดวิธีการ (influence) มีขั้นตอนย่อย ๆ ที่สำคัญ คือ

- ทุกคนมีโอกาสแสดงวิสัยทัศน์ร่วมอย่างทัดเทียมกัน
- นำวิธีการที่ทุกคนเสนอแนะทั้งหมดมาจัดหมวดหมู่แยกแยะกลุ่มเห็นพ้องกันว่า

จะนำไปสู่ความสำเร็จที่กลุ่มต้องการ

- ในการพิจารณาเลือก วิธีการสำคัญ สมาชิกกลุ่มจะมีปฏิสัมพันธ์ ซึ่งกันและกันสูง รวมถึงการถกเถียงโต้แย้งกันด้วย

ขั้นตอนการสร้างแนวทางปฏิบัติ (control) คือ การนำเอาวิธีการที่กำหนดตาม ขั้นตอนที่ 2 หรือนำเอา วิธีการสำคัญ มากำหนดเป็นแผนปฏิบัติการ (action plan) อย่างละเอียดว่า ทำอะไร มีหลักการและเหตุผลอย่างไร มีเป้าหมายอย่างไร ใครรับผิดชอบเป็นหลัก ใครต้องให้ความร่วมมือ จะใช้งบเท่าใดจากแหล่งใด มีขั้นตอนย่อยๆ ดังนี้

1. สมาชิกทุกคนจะร่วมกันกำหนดความรับผิดชอบ
2. จะเป็นผู้กำหนด ข้อผูกพัน(commitment) ให้ตนเองเพื่อควบคุมให้นำไปสู่ อุดมการณ์ หรือบรรลุปเป้าหมายร่วมกัน

ประเวศ วะสี (2547: 60-62) ได้กล่าวถึงความเพิ่มเติม จะทำให้เข้าใจในการนำ เทคนิค AIC ไปใช้ว่า

1. ผู้เชี่ยวชาญโครงการ ความมีเหตุผล กับโลกแห่งความเป็นจริงแบบชาวบ้าน ผู้เชี่ยวชาญก็ดี นักพัฒนาก็ดี ใช้ความมีเหตุผลทำโครงการพัฒนาอย่างใดอย่างหนึ่ง เช่น สร้างถนน สร้างสระน้ำ และหาแหล่งสนับสนุนทางการเงิน ลงมือทำงาน หาผู้เชี่ยวชาญมาสมทบเพิ่มขึ้นทำ โครงการประเมินผลว่าสำเร็จเป็นของผู้เชี่ยวชาญหรือผู้ให้เงิน แต่วิถีชีวิตของชาวบ้าน ไม่ดีขึ้น วิธีการดังกล่าว เป็น ประเพณีแห่งการใช้เหตุผล (rational tradition) ซึ่งมองโลกแยกเป็นส่วนๆ และ จะรู้ความจริงต่อเมื่อวิเคราะห์ความเป็นส่วน ๆ เหล่านี้ออก นี่คือความจริงหรือความมีเหตุผลของผู้เชี่ยวชาญ แล้วก็ทำโครงการกัน ในลักษณะนี้ เพราะคิดว่าเป็นวิธีเดียวที่ได้ผล ทำให้ไม่เห็นวิธีอื่น แต่โลกของชาวบ้านแตกต่างโดยสิ้นเชิงจากโลกของผู้เชี่ยวชาญ โลกของชาวบ้านเกิดขึ้นและดำรง อยู่ในปฏิสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างกัน เรื่องนี้เป็นเรื่องของวิธีการแบบแยกส่วน (compartmentalization) กับความเป็นจริงแบบองค์รวม (holistic) นั่นเอง โลกของผู้เชี่ยวชาญนั้นเป็นโลกแยก ส่วน แต่โลกหรือความเป็นจริงของชาวบ้านนั้นเป็นแบบองค์รวม เรื่องนี้เป็นเรื่องของผู้หวังดีหรือ ผู้เชี่ยวชาญใด ๆ พึงสังวรไว้เมื่อคิดจะเข้าไปพัฒนาชนบทภายนอก

2. ความแตกต่างระหว่าง ความรู้ กับ การเรียนรู้ ผู้เชี่ยวชาญมีความรู้หรือ ข้อสนเทศและต้องการถ่ายทอดความรู้ นั้นให้ชาวบ้าน ประดุจชาวบ้านเป็นเครื่องเทพที่จะบันทึก ความรู้ นั้น ไปอย่างที่ได้รับมา แต่ในความเป็นจริงชาวบ้านเรียนรู้จากปฏิสัมพันธ์ทางสังคมผ่านการกระทำ (interactive learning through action) ความรู้ ของผู้เชี่ยวชาญกับ โลกแห่งการเรียนรู้ของ ชาวบ้านจึงแตกต่างกัน การที่บุคคลภายนอกไปสอน ชาวชนบท จึงไม่ได้ผลแต่ควรไปเป็นผู้ที่มี ส่วนในการเรียนรู้ร่วมกัน หรือเรียนรู้จากการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมผ่านการกระทำ นี่เป็นเหตุผล

ที่ว่าทำไมการพัฒนาจึงมีความสำเร็จเฉพาะทางวัตถุ ซึ่งทำได้ง่ายกว่า แต่ขาดการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงที่ดีขึ้นอย่างแท้จริง ซึ่งทำได้ยากกว่า และทำไม่ได้โดยการ ไปสอนความรู้ซึ่งไม่ใช่กระบวนการเรียนรู้ของชาวบ้าน

3. การก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงสร้างสรรค์โดยปฏิบัติการร่วมกัน (social engagement) และวิถีทางแห่งการทำให้เกิดพลังสร้างสรรค์ (empowerment approach) ในระบบที่สถาบันซับซ้อนที่มีบุคคลและองค์กรเกี่ยวข้องด้วยจำนวนมาก จะมีการค้ำยันหรือมีความเป็นปฏิกิริยาคู่กัน ด้วยความไม่รักและความไม่รู้ทำให้ไม่มีพลังพอที่จะทำให้ระบบเปลี่ยนแปลงสร้างสรรค์ได้ เรียนรู้ของแต่ละบุคคลและองค์กรแยกกัน ไม่ทำให้เกิดการเรียนรู้ที่มีพลังเพียงพอที่จะเอาชนะความยากของระบบทั้งหมดที่จะเคลื่อนตัวไปอย่างสร้างสรรค์ แต่ต้องอาศัยการปฏิบัติการร่วมกันด้วยความรักหรือการเห็นคุณค่า ซึ่งกันและกัน และเรียนรู้ร่วมกันจากการกระทำจริง ๆ จึงจะทำให้ระบบทั้งระบบเรียนรู้และเกิดพลังสร้างสรรค์ได้อย่างเพียงพอที่จะเปลี่ยนแปลงไปสู่ความดี วิธีบริหารจัดการแบบ AIC คำนึงถึงปัญหาและหลักการดังกล่าวข้างต้น และสร้างวิธีการที่ให้ทั้งระบบเข้ามาทำงานและเรียนรู้ร่วมกัน โดยคำนึงถึงมิติทางสังคม จิตใจ วิทยาศาสตร์ และการบริหารจัดการ วิธีนี้ได้รับการนำไปใช้ เรื่องยาก ๆ ต่าง ๆ และทำให้เกิดพลังสร้างสรรค์จริงพร้อมกันนั้น

กรอบแนวคิดการวิจัย

จากการตรวจสอบเอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องข้างต้น ก่อให้เกิด โครงสร้างทางความคิดในงานวิจัย ที่มุ่งเน้นศึกษาการบริหารจัดการวิทยุชุมชน ซึ่งเป็นกระบวนการของการสื่อสารความเข้าใจอันดีให้เกิดขึ้นกับชุมชน เพื่อให้สามารถกระทำกิจกรรมร่วมกัน อันจะนำไปสู่การพัฒนาการบริหารจัดการวิทยุชุมชนโดยการมีส่วนร่วม ซึ่งยึดหลัก “โดย” “เพื่อ” “ของ” ชุมชน

ในการทบทวนวรรณกรรมพบว่าสื่อวิทยุเข้าถึงครัวเรือนมากกว่าสิ่งพิมพ์ เพราะผู้ฟังไม่จำเป็นต้องใช้จินตนาการผ่านตัวอักษรเหมือนสื่อสิ่งพิมพ์ คนอ่านหนังสือไม่คล่องก็รับรู้ผ่านวิทยุได้โดยวิธีการและขั้นตอน สามารถเป็นสื่อสองทางได้ง่าย ด้วยกระบวนการสนทนาแลกเปลี่ยนผ่านสายตรงระหว่างผู้ส่ง และผู้รับ ระหว่างคู่ความคิด คู่สื่อสารต่างๆ และด้วยสภาพของชุมชนในปัจจุบันมีความเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว ประชากรในชุมชนเพิ่มขึ้นจำนวนมาก ภาวะการณียุทธศาสตร์ การเร่งรีบ จึงต้องอาศัยช่องทางการสื่อสารที่สามารถทำให้ทราบข้อมูลข่าวสารอย่างทันการณ์ จนวิทยุได้กลายเป็นส่วนหนึ่งที่มีความจำเป็นในชีวิตประจำวัน เนื่องจากสามารถให้ข้อมูลได้ภายในเวลาอันรวดเร็ว ในขณะที่หนังสือพิมพ์และโทรทัศน์ต้องใช้เวลาานกว่า สื่อวิทยุจึงเป็นสื่อที่ถูกนำมาใช้เพื่อการพัฒนาชนบทมากที่สุด เนื่องจากธรรมชาติทุกด้านที่เหมาะสมของ

สื่อวิทยุ ในทางเทคนิค เพราะสามารถส่งกระจายเสียงไปได้อย่างกว้างขวาง เครื่องรับวิทยุมีราคาถูก พกพาได้

ส่วนประเด็นการมีส่วนร่วมของประชาชน สื่อวิทยุก็เป็นสื่อที่ให้โอกาสเข้ามามีส่วนร่วมได้ง่ายที่สุด ชีคจำกัดของสื่อวิทยุอาจเป็นเพียงสื่อที่มีแต่เสียง ทำให้อัตราการรับรู้และจดจำได้น้อย

ในอดีตที่ผ่านมาสื่อวิทยุในประเทศไทยมีเป้าหมายและนโยบายที่เน้นหนักในการรับใช้ด้านความบันเทิง โดยกลุ่มธุรกิจหรือกลุ่มทุน และด้านอำนาจจากหน่วยงานราชการที่เป็นเจ้าของคลื่นความถี่ มากกว่าจะถูกใช้เพื่อการพัฒนาหรือรักษาผลประโยชน์ส่วนรวม ดังนั้นสื่อเหล่านั้นจึงรับใช้หรือรักษาผลประโยชน์เฉพาะกลุ่มทุนและกลุ่มอำนาจ

ภายหลังการประกาศใช้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 เมื่อวันที่ 11 ตุลาคม 2540 มีผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อกิจการวิทยุกระจายเสียงเป็นอย่างมาก เพราะจากบทบัญญัติดังกล่าวต้องยกเลิกระบบผูกขาดการถือครองความเป็นเจ้าของสื่อกระจายเสียง แล้วจัดสรรใหม่ให้กระจายไปสู่ภาคธุรกิจเอกชน และภาคประชาชน รวมทั้งกระจายการเติบโตไปยังท้องถิ่นมากขึ้น และทำหน้าที่ให้กับท้องถิ่นอย่างแท้จริง โดยคลื่นความถี่ส่วนหนึ่งจะถูกจัดสรรให้เป็นคลื่นความถี่ของสถานีวิทยุกระจายเสียงชุมชน

ซึ่งสอดคล้องกับต่างประเทศ ที่สื่อวิทยุชุมชนได้เกิดขึ้นมานานแล้ว โดยในสหรัฐอเมริกา เมื่อปี ค.ศ. 1948 มีกลุ่มผู้รักสันติและกลุ่มผู้ที่ไม่ชอบอยู่ในกฎระเบียบได้สนับสนุนการจัดตั้งสถานีวิทยุกระจายเสียงเพื่อท้องถิ่นในรูปแบบสถานีที่ไม่มุ่งแสวงหากำไรขึ้นเป็นครั้งแรกที่เมือง เบิร์กเลย์ (Berkeley) มลรัฐแคลิฟอร์เนีย ต่อมาความคิดนี้ได้ขยายออกไปอย่างกว้างขวาง มีสถานีเกิดขึ้นอีกหลายแห่ง หลังจากนั้นประชาชนได้มองเห็นความแตกต่างอย่างชัดเจนระหว่างสถานีวิทยุเพื่อธุรกิจ (commercial broadcasting) โดยมีรายได้หลักมาจากการโฆษณา และสถานีเพื่อสาธารณะ (public broadcasting) จะมีรายได้หลักมาจากสมาชิกในชุมชนเป็นส่วนใหญ่ หรืออาจมาจากมูลนิธิ หรือองค์กรการกุศลต่าง ๆ ส่วนรายการที่ออกอากาศจะบริการเฉพาะชุมชนเท่านั้น

จากการที่ประชาชนมีความพร้อมและใช้สิทธิในการสื่อสาร ระหว่างการรอกฎระเบียบต่าง ๆ วิทยุชุมชนก็เริ่มขึ้นจากการทดลองเป็นศูนย์ปฏิบัติการเรียนรู้ ตามการรับรองของคณะรัฐมนตรี และกรมประชาสัมพันธ์ขึ้นทะเบียน และวางกฎให้มีการโฆษณาได้ จึงเกิดการตั้งสถานีวิทยุชุมชนจำนวนมาก ที่มุ่งกระจายเสียงได้ไกล ด้วยเครื่องส่งกำลังแรงสูง เพื่อหาโฆษณา จนเกิดปัญหาคลื่นวิทยุรบกวนการสื่อสารในระบบต่าง ๆ อีกทั้งยังมีความพยายามแปรรูปวิทยุชุมชนให้กลายเป็นวิทยุของ อบต. เทศบาล และนักการเมืองท้องถิ่น ทำให้ไม่มีพื้นที่ในการสื่อสารเรื่องราว

ของชุมชน ทั้งภูมิปัญญาความรู้ของชุมชน ศิลปวัฒนธรรมชุมชน หรือความสันติของชุมชนอย่างแท้จริง

วิทยุชุมชนของประเทศไทย ซึ่งเริ่มต้นจาก รูปแบบการสื่อสารในพื้นที่ขนาดเล็ก ภายในชุมชน จากความต้องการของชุมชน ความพร้อมของชุมชน เพื่อเป็นเครื่องมือในการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นต่าง ๆ จึงเกิดการปั่นป่วน เพราะชุมชนเคยชินกับการเป็นผู้รับสาร ความเป็นชุมชนจึงผูกติดกับสิ่งที่สื่อกระแสหลักทำการส่งสารมาให้ ทำให้ชุมชนเกิดความอ่อนแอ และลดความเป็นชุมชนที่เคยมีความสัมพันธ์ ตระหนักรู้ และร่วมรับรู้ปัญหาาร่วมกัน จึงเกิดความไม่เท่าทันการเปลี่ยนแปลง

ดังนั้นผู้วิจัยจึงเริ่มต้นศึกษาถึงความหมายของการสื่อสาร ซึ่งการสื่อสารไม่เพียงแต่เป็นกระบวนการในการถ่ายทอดความคิด ความรู้สึก และการกระทำระหว่างบุคคล หรือกลุ่มคนเพียงเท่านั้น หากแต่ในปัจจุบันยังรวมไปถึงการเผชิญหน้า แบบกลุ่มย่อย และการพูดในที่ชุมชนผ่านช่องทางของสาร ซึ่งมีหลายชนิดด้วยกัน ไม่ว่าจะเป็น โทรทัศน์ วิทยุ หนังสือพิมพ์ อินเทอร์เน็ต หนังสือ และนิตยสาร โดยมีปัจจัยบางอย่างที่มีผลกระทบต่อกระบวนการสื่อสาร คือ ทักษะในการสื่อสาร ทักษะคิด ความรู้ ระบบสังคม และวัฒนธรรม ทั้งของผู้ส่งสารและผู้รับสาร

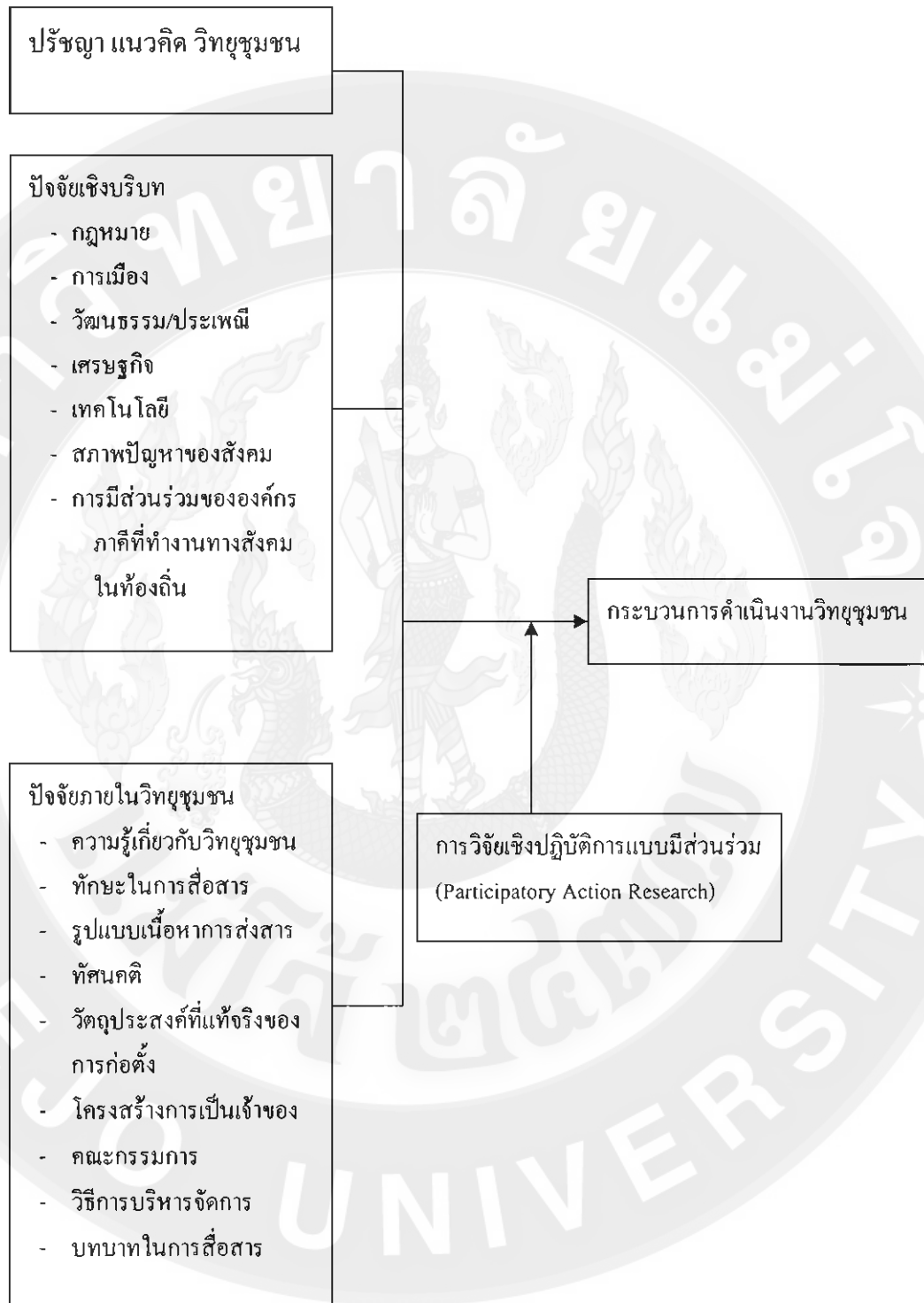
จากทฤษฎีของการสื่อสารเชื่อว่าชาวบ้านเป็นผู้ที่รู้ปัญหา และเลือกปฏิบัติกรใด ๆ ก็ตามที่จะนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิต การสื่อสารที่เกิดขึ้นและดำเนินการเพื่อตอบสนองความต้องการของประชาชน โดยการแสดงความเป็นตัวของตัวเองออกมาเพื่อที่จะสร้างเอกลักษณ์ของตนเอง สร้างความรู้สึกร่วมเป็นชุมชนเดียวกัน แลกเปลี่ยนข้อมูลและความรู้ เพื่อยกระดับความเข้าใจและความรู้ การที่ตัวแทนจากภาคประชาชนสามารถส่งข้อมูลข่าวสารไปยังภาครัฐได้ตามแนวทางประชาธิปไตย เพื่อชี้ให้เห็นความต้องการและนำมาสู่การแก้ปัญหาาร่วมกันในทุกๆ ฝ่าย ซึ่งโครงสร้างของการสื่อสารในสังคมย่อมสะท้อนให้เห็นถึง โครงสร้างและการพัฒนาของสังคม ขนาดของกิจกรรมการสื่อสาร และความแตกต่างของบทบาทในการสื่อสาร ก็จะสะท้อนให้เห็นถึงระดับของการพัฒนาด้านเศรษฐกิจภายในสังคมด้วย

การสื่อสารเพื่อตอบสนองความต้องการของชุมชน เพื่อแสดงออกถึงความต้องการร่วมกันของคนในชุมชนที่ต้องการให้สื่อวิทยุเป็นสื่อที่ประชาชนสามารถนำมาเป็นสื่อกลางในการส่งข่าวสาร แลกเปลี่ยนข้อมูลซึ่งกันและกัน และยังแสดงถึงสิทธิที่ประชาชนสามารถกำหนดความต้องการร่วมกัน เพื่อสร้างโอกาสในการเป็นเจ้าของสื่อวิทยุ โดยมีเป้าหมายของการสื่อสารผ่านช่องทางที่คุ้นเคย มีเป้าหมายเพื่อเฝ้าระวังปัญหาาร่วมกันแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น และสร้างความเป็นชุมชนบนคลื่นให้มีพื้นที่ในการสื่อสารเรื่องราวของชุมชน ทั้งภูมิปัญญาความรู้ของชุมชน ศิลปวัฒนธรรมชุมชน หรือความสันติของชุมชน

การพัฒนาวิทยุชุมชน จึงขึ้นอยู่กับความมีส่วนร่วมของชุมชน เพราะเกิดจากการคิดร่วมกัน ไม่ได้เกิดมาจากผู้มีอำนาจเพียงฝ่ายเดียว โดยเน้นหลักการสำคัญ 3 ประการ ได้แก่ ประการแรก การเข้าถึงสื่อ ทั้งด้านกายภาพ เศรษฐกิจ วัฒนธรรม สังคม ประการที่สอง การมีส่วนร่วมในทุกระดับในระบบการสื่อสาร ประการที่สาม การจัดการด้วยตนเองตั้งแต่เริ่มคิด วางแผน ไปจนกระทั่งการกำหนดนโยบายการบริหาร และการลงมือผลิตสื่อด้วยตนเอง ผลสุดท้ายสมาชิกของชุมชนจะมีค่านิยม กฎเกณฑ์ของสังคม และเป้าหมายร่วมกัน และมีความรู้สึกมั่นคงเพราะมีที่ยึดเหนี่ยวทางจิตใจและวัฒนธรรมร่วมกัน

ลักษณะรายการ รูปแบบ เนื้อหา ถูกกำหนดโดยผู้ส่งสาร (source) ไม่มีโอกาสให้ผู้ส่งสาร S (source) สาร M (message) ช่องทางของสาร C (channel) ผู้รับสาร R (receive) ได้มีโอกาสพบปะ แลกเปลี่ยนเพื่อบอกความต้องการ ดังนั้น การส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชน และการพัฒนารูปแบบการดำเนินงานวิทยุชุมชนที่มีส่วนร่วมจากทุกฝ่าย มีการประเมิน การพัฒนา เพื่อให้ S.M.C.R. ได้ร่วมกันพัฒนาวิทยุชุมชนโดยการมีส่วนร่วมในจังหวัดลำปาง

จากการทบทวนวรรณกรรมดังกล่าว ทำให้ผู้วิจัยเชื่อว่าการพัฒนาวิทยุชุมชน โดยการมีส่วนร่วมของชุมชนจะเกิดขึ้นได้ ต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานขององค์ความรู้ ของการสื่อสาร ในแง่มุมของการสื่อสารแบบมีส่วนร่วม การสื่อสารเพื่อชุมชน การสื่อสารเพื่อการพัฒนา โดยอาศัยประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม เพื่อให้ชุมชนกำหนดความต้องการร่วมกัน โดยการฉีกกำลังภายในชุมชน ประชาชนจึงควรเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินการทุก ๆ ขั้นตอน เพราะถ้าหากเขาเป็นผู้คิดค้นปัญหา จัดลำดับความสำคัญของปัญหา กำหนดหลักวิธีการและขั้นตอนการแก้ปัญหาและเข้าร่วมการปฏิบัติงานแล้ว จะทำให้ประชาชนได้รับผลประโยชน์จากการพัฒนาอย่างเต็มที่ ซึ่งการวิจัยครั้งนี้มุ่งเน้นการศึกษาแนวคิดและการดำเนินงานวิทยุชุมชนในปัจจุบัน เปรียบเทียบกับวัตถุประสงค์ของการก่อตั้ง ว่าได้สร้างการพัฒนาวิทยุชุมชนโดยการมีส่วนร่วมหรือไม่ ปัจจัยใดและเงื่อนไขใดที่จะส่งเสริมหรือเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาวิทยุชุมชนโดยการมีส่วนร่วมในจังหวัดลำปาง อันจะทำให้วิทยุชุมชนเป็นสื่อที่สนองตอบ การใช้ ความพึงพอใจ ความคาดหวัง และความต้องการของชุมชน คามหลักการของวิทยุชุมชน คือ “โดย” “เพื่อ” “ของ” ชุมชน โครงสร้างทางความคิดที่กล่าวมาแล้วนั้น สามารถแสดงให้เห็นปรากฏตามแผนภาพกรอบแนวคิดการศึกษาวิจัย ดังนี้

ภาพ 10 กรอบแนวคิดการวิจัย

บทที่ 3

วิธีดำเนินการศึกษา

การศึกษาวิจัยเรื่อง การพัฒนาวิสาหกิจชุมชนโดยการมีส่วนร่วมในจังหวัดลำปาง เป็น การวิจัยและพัฒนา (research and development) ผู้วิจัยได้กำหนดวิธีดำเนินการวิจัย ในลักษณะของ การบรรยาย (descriptive method) ที่ได้จากการศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลเชิงเอกสาร (documentary study) การสัมภาษณ์เจาะลึก (in-depth interview) การสังเกตภาคสนาม (field observation) และการ วิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (participatory action research) ประกอบกันในแต่ละขั้นตอนของ การวิจัยเพื่อค้นหาสิ่งที่ต้องการทราบ สำหรับการตอบคำถามการวิจัยและบรรลุวัตถุประสงค์ของ การวิจัย จึงได้กำหนดระเบียบวิธีการวิจัยและกระบวนการในการดำเนินการวิจัย ดังนี้

ขั้นตอนและวิธีดำเนินการวิจัย

ขั้นตอนที่ 1 เพื่อศึกษาความสอดคล้องของแนวคิดการดำเนินงานวิสาหกิจชุมชนใน ปัจจุบัน เปรียบเทียบกับปรัชญา วัตถุประสงค์ของวิสาหกิจชุมชน

ขั้นตอนที่ 2 เพื่อศึกษาปัจจัยที่มีส่วนสัมพันธ์กับการดำเนินงานวิสาหกิจชุมชน

ขั้นตอนที่ 3 เพื่อพัฒนาวิสาหกิจชุมชน โดยการมีส่วนร่วมของชุมชน

ขั้นตอนที่ 4 เพื่อประเมินผลการพัฒนาวิสาหกิจชุมชน โดยการมีส่วนร่วม

ขั้นตอนที่ 1 เพื่อศึกษาความสอดคล้องของแนวคิดการดำเนินงานวิสาหกิจชุมชนในปัจจุบันเปรียบ เทียบกับปรัชญา วัตถุประสงค์ของวิสาหกิจชุมชน

ประชากรและการเลือกกลุ่มตัวอย่าง

ประชากรสำหรับการศึกษาเรื่อง การพัฒนาวิสาหกิจชุมชนโดยการมีส่วนร่วมใน จังหวัดลำปาง จากจำนวนวิสาหกิจชุมชนในจังหวัดลำปางทั้งสิ้น 82 แห่ง

โดยการวิเคราะห์เนื้อหาเอกสาร (documents analysis) โดยการรวบรวมข้อมูลจาก เอกสารต่าง ๆ ได้แก่ เอกสารลำดับการประชุมของวิสาหกิจชุมชน ผังรายการ สคริปต์รายการ และ เอกสารที่เกี่ยวข้อง เพื่อศึกษาเรื่องรูปแบบ และเนื้อหาของรายการวิสาหกิจชุมชน

ผู้วิจัยจะศึกษาว่า รายงานต่าง ๆ ที่นักจัดรายการวิทยุชุมชนจัดนั้น ประกอบด้วยเนื้อหาอะไรบ้าง ผลการวิเคราะห์เนื้อหารายการจะเป็นเครื่องสะท้อนให้เห็นว่าคนในท้องถิ่นมีความสนใจในเรื่องหรือประเด็นใด เนื้อหาหรือประเด็นที่น่าเสนอเหมือน หรือแตกต่างจากสถานีวิทยุหลักหรือไม่ อย่างไร ทั้งนี้การวิเคราะห์เนื้อหารายการจะเป็นแนวทางในการบ่งชี้ว่าวิทยุชุมชนดำเนินงานตรงตามปรัชญา วัตถุประสงค์ของการก่อตั้งหรือไม่ โดยมีฐานคิดว่า หากเนื้อหาที่น่าเสนอไม่แตกต่างจากวิทยุหลัก ย่อมไม่ตรงตามวัตถุประสงค์ของวิทยุชุมชน

ส่วนเนื้อหา ที่นำเสนอมีลักษณะใด ผู้ฟัง โดยในการศึกษาลักษณะเนื้อหานี้จะใช้วิธีการวิเคราะห์ระดับของเรื่องราวหรือข่าวสารที่น่าเสนอว่าอยู่ในระดับใด นั่นคือ

ระดับชาติ (วาระแห่งชาติ) ระดับท้องถิ่น (วาระแห่งท้องถิ่น) หรือเป็นเรื่องทั่ว ๆ ไป ทั้งนี้หากผู้จัดรายการมีความเข้าใจถึงปรัชญาของวิทยุชุมชนแล้ว ผลการวิเคราะห์น่าจะปรากฏให้เห็นว่า ผู้จัดรายการเลือกนำเสนอรายการในระดับท้องถิ่นมากที่สุด

โดยทั่วไปแล้วงานวิทยุกระจายเสียงได้แบ่งรูปแบบรายการวิทยุออกเป็น 12 ประเภทด้วยกัน คือ รายการพูดคุยกับผู้ฟัง รายการสนทนา รายการสัมภาษณ์ รายการอภิปราย รายการข่าว รายการสารคดี รายการตอบปัญหา รายการนิยสารทางอากาศ รายการบรรยายเหตุการณ์ รายการละครวิทยุ รายการปกิณกะและรายการเพลง ในการวิเคราะห์รายการผู้วิจัยจะศึกษาว่า ผู้จัดรายการนิยมผลิตรายการประเภทใด และเลือกใช้วิธีใดในการนำเสนอสาระและความบันเทิงให้ผู้ฟัง เช่น การสัมภาษณ์สด การเปิดเทปสัมภาษณ์ การใช้ละครสั้น การใช้เพลงคั่น เพื่อสร้างความเพลิดเพลินและบันเทิง การแสดงสด เช่น การแห่ การร้องเพลงพื้นบ้าน เป็นต้น การศึกษารายการวิทยุชุมชนนี้ เพื่อจะศึกษาว่าแท้จริงแล้ววิทยุชุมชนสามารถใช้รูปแบบและวิธีการนำเสนอตามที่กล่าวไว้ได้หรือไม่ มีความเหมาะสมเพียงใด เพราะในความเป็นจริงสถานีวิทยุโดยทั่วไปนิยมเลือกใช้รูปแบบรายการที่ผลิตง่าย ๆ ผู้วิจัยจึงต้องการศึกษาความสอดคล้องของแนวคิดและการดำเนินงานวิทยุชุมชนในปัจจุบัน กับปรัชญาและวัตถุประสงค์ของวิทยุชุมชน

ส่วนภาษาที่ใช้ ในจังหวัดลำปาง มีทั้งภาษาไทยภาคกลาง และภาษาถิ่น ส่งผลให้วิทยุชุมชนมีการใช้ทั้ง 2 ภาษา ในการวิเคราะห์การจัดรายการวิทยุชุมชน เพื่อทราบว่ามีการใช้ภาษาทั้ง 2 ภาษามากน้อยเพียงใด และใช้ในลักษณะใด ซึ่งผลการวิเคราะห์ในส่วนนี้เมื่อพิจารณาวัตถุประสงค์ของวิทยุชุมชนแล้ว การเลือกใช้ภาษาถิ่นน่าจะตรงตามวัตถุประสงค์มากกว่า

ขั้นตอนที่ 2 เพื่อศึกษาปัจจัยที่มีส่วนสัมพันธ์กับการดำเนินงานวิทยุชุมชน

ศึกษาวิเคราะห์จากเอกสาร (document analysis) จากการสัมภาษณ์เจาะลึก (In-depth interview) และการสังเกตภาคสนาม (field observation) โดยประชากรและการเลือกกลุ่มตัวอย่าง จากจำนวนวิทยุชุมชนในจังหวัดลำปางทั้งสิ้น 82 แห่ง ตามขั้นตอนที่ 1

ขั้นตอนที่ 3 เพื่อพัฒนาวิทยุชุมชน โดยการมีส่วนร่วมของชุมชน

การวิจัยขั้นตอนที่ 3 นี้ ผู้วิจัยต้องดำเนินการศึกษาเพื่อพัฒนาวิทยุชุมชน โดยการมีส่วนร่วมของชุมชน โดยใช้เทคนิค AIC รายละเอียด ดังนี้

สถานที่ดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ดำเนินการเก็บข้อมูลครั้งนี้ ผู้ศึกษาได้กำหนดสถานที่ดำเนินการวิจัย โดยดำเนินการเป็น 2 ขั้นตอน

1. ผู้วิจัยศึกษาความเป็นมา และสภาพการดำเนินการวิทยุชุมชนในจังหวัดลำปาง ทั้งนี้ เพื่อให้ได้ข้อมูลพื้นฐาน และรูปแบบการจัดการวิทยุชุมชน จากจำนวนวิทยุชุมชนทั้งหมด หากแบ่งตามระยะทางการเดินทาง สามารถแบ่งได้เป็น 3 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มแรกวิทยุชุมชนที่อยู่ในเขตเทศบาลนครลำปาง มีจำนวน 13 แห่ง กลุ่มที่สอง วิทยุชุมชนที่อยู่ห่างจากตัวเมืองไม่เกิน 50 กิโลเมตร มีจำนวน 24 แห่ง และกลุ่มที่สาม วิทยุชุมชนที่อยู่ห่างจากตัวเมืองเกิน 50 กิโลเมตร มีจำนวน 45 แห่ง รวม 82 แห่ง

2. ผู้วิจัย เลือกพื้นที่ ที่มีวิทยุชุมชน ในพื้นที่ที่มีความหลากหลาย ทั้งสถานีวิทยุหลัก และสถานีวิทยุชุมชน จึงเลือกพื้นที่อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง คือ วิทยุชุมชนคนแม่ทะ (อำเภอแม่ทะ) FM. 94.75 MHz เพื่อทำการศึกษาเชิงลึก และทำการพัฒนา โดยได้พิจารณาถึงพื้นที่ กิจกรรม เป็นรูปธรรม ครอบคลุมทั้งประเด็นของเนื้อหา พื้นที่ และกิจกรรมที่จะศึกษา

เนื่องจาก วิทยุชุมชนคนแม่ทะ (อำเภอแม่ทะ) FM. 94.75 MHz มีคณะกรรมการผู้ดำเนินการ และชุมชนเขตเทศบาลตำบลป่าตัน-นาครีว พร้อมทั้งจะให้ความร่วมมือเพื่อพัฒนาวิทยุชุมชนให้เป็นของชุมชนอย่างแท้จริง

เครื่องมือที่ใช้ในการรวบรวมข้อมูล

พัฒนาการมีส่วนร่วมตามเทคนิค AIC

ขั้นตอนการวิจัยนี้เป็นการวิจัยเพื่อตอบวัตถุประสงค์ในการวิจัยข้อ 2 เป็นการพัฒนาการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชน การค้นหาวิธีปฏิบัตินี้ ผู้วิจัยใช้เทคนิค AIC (รายละเอียดได้กล่าวมาแล้วในบทที่ 2) มาเป็นแม่แบบในการทดลองปฏิบัติงานตามเทคนิค AIC ดังนี้

Appreciation เป็นการทำให้ทุกคนให้การยอมรับผู้อื่น ชื่นชมผู้อื่นโดยไม่แสดงการต่อต้านหรือวิพากษ์วิจารณ์ การทำเช่นนี้ทำให้เกิดพลังร่วมของชาวบ้าน

Influence เป็นการเปิดโอกาสให้ทุกคนแสดงความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ของตนในการกำหนดกลวิธีเพื่อให้บรรลุอุดมการณ์ร่วม การเปิดโอกาสให้บุคคลกำหนดวิธี เพื่อบรรลุอุดมการณ์ร่วมนี้ ต้องให้ทุกคนร่วมปฏิสัมพันธ์กันในกลุ่ม

Control เป็นการนำกลวิธีมาสร้างเป็นแผนปฏิบัติการ โดยกำหนดหลักการและเหตุผลและเป้าหมาย ขั้นตอนการดำเนินการ การจัดการบุคลากร การวางแผนงบประมาณ เพื่อให้บรรลุอุดมการณ์ร่วม

การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

จากเทคนิค AIC ดังกล่าว ผู้วิจัยได้ดำเนินการภายใต้การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research - PAR) โดยดำเนินการร่วมกันระหว่างนักพัฒนาชาวบ้านและนักวิจัยมีแนวคิดพื้นฐาน คือ

1. แนวคิดที่เชื่อมั่นว่าชาวบ้านมีความสามารถในการกำหนดปัญหาและจัดการปัญหาของชาวบ้านเอง
2. แนวคิดที่คำนึงถึงบทบาทของผู้นำ
3. แนวคิดที่ให้ความสำคัญกับวัฒนธรรมชุมชน ความเชื่อ ประเพณี และพิธีกรรมของชุมชน
4. แนวคิดการทำงานระหว่าง ชาวบ้าน นักพัฒนาและนักวิจัย ในทุกขั้นตอน

ขั้นตอนสำคัญของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม PAR

การดำเนินการในขั้นตอนที่ 2 ว่าด้วยการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมนี้ได้กล่าวมาบ้างแล้วในบทที่ 2 ในบทนี้ ผู้วิจัยนำขั้นตอนสำคัญของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมของทวีป สิริริศมี (2537: 15-17) มาดำเนินการ แบ่งออกเป็น 4 ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นที่ 1 ขั้นเตรียมการ ประสานพื้นที่ ในขั้นตอนนี้มีงานต่าง ๆ มากมายที่นักวิจัยต้องทำ ซึ่งเป็นหน้าที่ของผู้วิจัยในการสำรวจและศึกษาข้อมูลเบื้องต้นของชุมชน การศึกษารวบรวมข้อมูลทั้งเชิงปริมาณ และเชิงคุณภาพ

ขั้นที่ 2 ขั้นดำเนินการเข้าไปอาศัยและฝังตัวอยู่กับชุมชนและวิทยุชุมชน โดยผู้วิจัยเข้าไปศึกษาและเก็บข้อมูล ร่วมสังเกตแบบมีส่วนร่วม เก็บบันทึกข้อมูลในกิจกรรม กระบวนการทำงานของวิทยุชุมชน เข้าไปในการออกแบบเนื้อหา องค์กรประกอบเนื้อหา รูปแบบการจัดรายการ

ขั้นที่ 3 การเก็บรวบรวมข้อมูล ดำเนินการพัฒนาวิทยุชุมชนด้วยเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การสนทนากลุ่ม และกิจกรรม อื่น ๆ

ขั้นที่ 4 การตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลเนื่องจากการวิจัยในครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ได้ข้อมูลจากมุขปาฐะ โดยการสอบถาม การจดบันทึก การบันทึกเทป และการถอดบทเรียนร่วมกันของผู้วิจัย กับนักจัดรายการ ชุมชน เพราะฉะนั้นข้อมูลที่ได้จากการวิจัย เป็นข้อมูลที่ ต้องสร้างความเข้าใจและตีความ เพื่อให้ข้อมูลที่ได้นั้นถูกต้อง มีความตรง และเชื่อถือได้ เพื่อศึกษาการพัฒนาวิทยุชุมชน โดยการมีส่วนร่วม และศึกษาชุมชนต่างๆ เพื่อให้ทราบวิถีชีวิต ในแต่ละชุมชน รวมทั้งปัจจัยภายนอกอื่น ๆ ที่มีส่วนในการกำหนดรูปแบบและเนื้อหาวิทยุชุมชน

พื้นที่ทำการสัมภาษณ์เจาะลึก (in-depth interview) ผู้ที่เกี่ยวข้องกับวิทยุชุมชน โดยผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (key informants) ของการวิจัยจะเป็นผู้ที่ดำเนินงานและเกี่ยวข้องกับวิทยุชุมชน เพื่อเน้นคุณสมบัติด้านการเป็นแหล่งความรู้ของผู้ให้ข้อมูลเป็นสำคัญ ดังนั้นผู้ให้ข้อมูลจึงไม่ควรจะเป็นใครก็ได้ แต่ต้องเป็นผู้ที่นักวิจัยจะสามารถเรียนรู้จากเขาได้มากกว่าคนอื่น ๆ ดังนั้นจึงต้องเลือกมาอย่างเจาะจง การกำหนดกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญเป็น 3 กลุ่ม คือ

1. ผู้ที่ทำหน้าที่บริหารจัดการวิทยุชุมชน
2. ผู้ปฏิบัติหน้าที่ต่าง ๆ ของวิทยุชุมชน
3. คนในชุมชน

เพื่อศึกษาโครงสร้างและการดำเนินงานของวิถุชุมชน การมีส่วนร่วม และปัจจัยที่มีปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมในการพัฒนาวิถุชุมชน ซึ่งผู้วิจัยได้ตั้งกรอบคำถามหลักไว้ 8 ประเด็น ดังนี้

1. แนวคิดการก่อตั้ง และความเป็นมาของวิถุชุมชน
2. เหตุผลที่เข้าร่วมทำกิจกรรมวิถุชุมชน
3. ทักษะเกี่ยวกับประโยชน์ของวิถุชุมชน
4. วิธีการเข้าร่วมกลุ่ม
5. รูปแบบ เนื้อหาการจัดรายการ
6. แนวทางการมีส่วนร่วม
7. อุปสรรค/ปัญหาของชุมชน
8. ความคาดหวังต่อวิถุชุมชน

ขั้นตอนที่ 4 ประเมินผลการพัฒนาวิถุชุมชนโดยการมีส่วนร่วม

การวิจัยครั้งนี้ได้ศึกษา ปรัชญา แนวคิด ทฤษฎีวิถุชุมชน การดำเนินงานวิถุชุมชน แล้วนำมาสร้างเป็นข้อคำถาม เพื่อเป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลผู้ศึกษาใช้เครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์เจาะลึก (in-depth interview) ผู้ที่เกี่ยวข้องกับวิถุชุมชน ได้แก่ ผู้ที่ทำหน้าที่บริหารจัดการวิถุชุมชน ผู้ปฏิบัติหน้าที่ในวิถุชุมชน เพื่อศึกษาโครงสร้างสถานี การดำเนินงานของสถานี และรายการวิถุชุมชน รวมทั้งสัมภาษณ์คนในชุมชนเพื่อค้นหาการมีส่วนร่วม และปัจจัยที่มีปัจจัยที่มีผลต่อการดำเนินงานวิถุชุมชน ประเด็นการสัมภาษณ์ที่สร้างขึ้น มาจากการศึกษาและรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับการดำเนินงานวิถุชุมชน การมีส่วนร่วมของชุมชนทั้งในส่วนที่เป็นหลักการ แนวคิด ทฤษฎีและผลการวิจัยที่เกี่ยวข้อง ประเด็นการสัมภาษณ์ดังกล่าวจะนำไปปรึกษากับผู้เชี่ยวชาญ 3 ท่าน เพื่อตรวจสอบเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยด้านความตรงตามโครงสร้าง (structure validity) และความตรงตามเนื้อหา (content validity) ส่วนข้อเสนอแนะที่ได้รับจากกับผู้เชี่ยวชาญนำมาปรับปรุงแนวคำถาม เพื่อนำไปใช้เก็บรวบรวมข้อมูลต่อไป

บทที่ 4

ผลการวิจัยและวิจารณ์

การศึกษาเรื่องการพัฒนาวิสาหกิจชุมชน โดยการมีส่วนร่วมในจังหวัดลำปางเพื่อตอบ
วัตถุประสงค์ของการวิจัย โดยมี 5 ขั้นตอน ดังนี้

ตอนที่ 1 เพื่อศึกษาลักษณะทั่วไปของวิสาหกิจชุมชนในจังหวัดลำปาง

ตอนที่ 2 เพื่อศึกษาความสอดคล้องของแนวคิดและการดำเนินงานวิสาหกิจชุมชน กับ
ปรัชญาและวัตถุประสงค์ของวิสาหกิจชุมชน เพื่อตอบวัตถุประสงค์ข้อที่ 1

ตอนที่ 3 เพื่อศึกษาปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับการดำเนินงานวิสาหกิจชุมชน เพื่อตอบ
วัตถุประสงค์ข้อที่ 2

ตอนที่ 4 เพื่อพัฒนาวิสาหกิจชุมชน โดยการมีส่วนร่วมของชุมชน เพื่อตอบวัตถุประสงค์
ข้อที่ 3

ตอนที่ 5 เพื่อประเมินผลการพัฒนาวิสาหกิจชุมชน โดยการมีส่วนร่วมในจังหวัดลำปาง
เพื่อตอบวัตถุประสงค์ข้อที่ 4

ตอนที่ 1 ลักษณะทั่วไปของวิสาหกิจชุมชนในจังหวัดลำปาง

ผลการศึกษาลักษณะทั่วไปของวิสาหกิจชุมชนในจังหวัดลำปาง พบว่า ลักษณะทั่วไป
ของวิสาหกิจชุมชนประกอบด้วย 3 ส่วน คือ 1) การตั้งสถานีวิสาหกิจชุมชน 2) เนื้อหาที่น่าสนใจ
และ 3) แหล่งที่มาของทุนดำเนินการ ผลการศึกษาดังรายละเอียดต่อไปนี้

การตั้งสถานีวิสาหกิจชุมชน

การตั้งสถานีวิสาหกิจชุมชน แยกตามอำเภอที่ตั้ง สถานีวิสาหกิจชุมชนในจังหวัดลำปาง
กระจายอยู่ในทุกอำเภอของจังหวัดลำปาง โดยพบว่าตั้งอยู่ในพื้นที่อำเภอเมืองลำปางมากที่สุด ทั้งนี้
เพราะมีการตั้งบ้านเรือนและจำนวนประชากรหนาแน่น ทำให้สถานีวิสาหกิจชุมชนที่ตั้งอยู่เป็นจำนวน
49 สถานี คิดเป็นร้อยละ 59.75 อำเภอเถิน ร้อยละ 8.53 อำเภอเมืองปาน และอำเภอแม่ทะ ร้อยละ
4.88 รองลงมาคือ อำเภอแจ้ห่ม เกาะคา ร้อยละ 3.66 อำเภอสบปราบ งาว วังเหนือ ห้างฉัตร แม่เมาะ
ร้อยละ 2.44 ส่วนอำเภอแม่พริก และเสริมงาม มีจำนวนสถานีน้อยที่สุด คือ 1 สถานี คิดเป็นร้อยละ
1.22 ดังตาราง 1

ตาราง 1 การตั้งสถานีวิทยชุมชน แยกตามอำเภอที่ตั้ง

อำเภอ	จำนวนสถานี	ร้อยละ
เมืองลำปาง	49	59.75
เถิน	7	8.53
เมืองปาน	4	4.88
แม่ทะ	4	4.88
แจ้ห่ม	3	3.66
เกาะคา	3	3.66
สบปราบ	2	2.44
งาว	2	2.44
วังเหนือ	2	2.44
ห้างฉัตร	2	2.44
แม่เมะ	2	2.44
แม่พริก	1	1.22
เสริมงาม	1	1.22
รวม	82	100.00

การตั้งสถานีวิทยชุมชน แยกตามสถานที่ตั้ง

ที่ตั้งของสถานีวิทยชุมชนในจังหวัดลำปาง ส่วนใหญ่ตั้งอยู่ในที่ส่วนบุคคล เช่น บ้านพักอาศัย พื้นที่ภายในบริษัทหรือกิจการค้า จำนวน 53 สถานี คิดเป็นร้อยละ 64.63 รองลงมาคือ ที่สาธารณะในชุมชน และสถานศึกษา ร้อยละ 10.98 ในวัดหรือศาสนสถาน ร้อยละ 8.53 และส่วนราชการอื่นๆ เช่น ห้องสมุดประชาชน สหกรณ์การเกษตร สถานีโทรคมนาคม และ โรงพยาบาล เป็นต้น ร้อยละ 4.88 ดังตาราง 2

ตาราง 2 การตั้งสถานีวิทยุชุมชน แยกตามสถานที่ตั้ง

สถานที่	จำนวนสถานี	ร้อยละ
ที่สาธารณะในชุมชน	9	10.98
ที่ส่วนบุคคล	53	64.63
วัด/ศาสนสถาน	7	8.53
สถานศึกษา	9	10.98
ส่วนราชการอื่นๆ	4	4.88
รวม	82	100.00

การตั้งสถานีวิทยุชุมชน แยกตามความรับผิดชอบหลักในการบริหารจัดการ

แม้ว่าการตั้งสถานีวิทยุชุมชนจะแยกตามสถานที่ตั้งต่างๆ แต่ในส่วนของ การตัดสินใจทางด้านการบริหารจัดการ เช่นการบริหารบุคลากร การชำระค่าไฟฟ้า โทรศัพท์ น้ำประปา วัสดุอุปกรณ์ในการออกอากาศ และการซ่อมแซมบำรุงรักษาเครื่องส่งและอุปกรณ์ พบว่า ความรับผิดชอบหลักในการบริหารจัดการ ได้แก่ ส่วนบุคคลหรือกลุ่มธุรกิจมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 64.63 รองลงมาคือชุมชน ร้อยละ 21.95 สถานศึกษา ร้อยละ 10.98 และส่วนราชการอื่นๆ ร้อยละ 2.44 ดังตาราง 3

ตาราง 3 การตั้งสถานีวิทยุชุมชน แยกตามความรับผิดชอบหลักในการบริหารจัดการ

หน่วยงานที่รับผิดชอบ	จำนวนสถานี	ร้อยละ
ชุมชน	18	21.95
ส่วนบุคคล/กลุ่มธุรกิจ	53	64.63
สถานศึกษา	9	10.98
ส่วนราชการอื่นๆ	2	2.44
รวม	82	100.00

การตั้งสถานีวิทยุชุมชน แยกตามปี

การตั้งสถานีวิทยุชุมชนในจังหวัดลำปาง แยกตามปี ผลการวิจัยพบว่ามี การตั้งสถานีวิทยุชุมชนมากที่สุดในปี พ.ศ. 2552 รองลงมาคือ ปี พ.ศ. 2551 เนื่องจากรัฐบาลได้มีการผ่อนปรนให้สถานีวิทยุชุมชนมีโฆษณาได้ชั่วโมงละ 6 นาที จึงทำให้มีสถานีที่ดั่งขึ้นใน พ.ศ. 2552 จำนวน 25 สถานี คิดเป็นร้อยละ 30.49 รองลงมาคือ ปี พ.ศ. 2551 คิดเป็นร้อยละ 29.27 ส่วนปี พ.ศ. 2547 นับเป็นปีแรกๆ ในจังหวัดลำปางได้มีการก่อตั้งสถานีวิทยุชุมชนขึ้น เนื่องจากว่าได้มีการก่อตั้งสถานีวิทยุชุมชนในจังหวัดอื่นๆ และรัฐบาลไม่มีอำนาจในการสั่งปิด เพราะยังไม่มีองค์กรจัดสรรคลื่นความถี่ตามรัฐธรรมนูญเกิดขึ้น จึงมีสถานีวิทยุชุมชนเกิดขึ้นในปี พ.ศ. 2547 จำนวน 12 สถานี คิดเป็นร้อยละ 14.63 ปี พ.ศ. 2548 มีการก่อตั้ง 8 สถานี คิดเป็นร้อยละ 9.76 ส่วนปี พ.ศ. 2549 และปี พ.ศ. 2550 เนื่องจากเกิดเหตุการณ์ปฏิวัติ จึงทำให้จำนวนการก่อตั้งสถานีวิทยุชุมชนลดลง เพราะมีการควบคุมจากรัฐบาลและหน่วยงานทหาร และปี พ.ศ. 2553 มีการตั้งสถานีวิทยุชุมชนน้อยที่สุดจำนวน 1 สถานี หรือร้อยละ 1.22 ดังตาราง 4

ตาราง 4 การตั้งสถานีวิทยุชุมชน แยกตามปี

ปี พ.ศ.	จำนวนสถานี	ร้อยละ
2547	12	14.63
2548	8	9.76
2549	5	6.10
2550	7	8.54
2551	24	29.27
2552	25	30.49
2553	1	1.22
รวม	82	100.00

เนื้อหาสาระที่น่าสนใจ

ภาพรวมของรายการวิทยุ สถานีวิทยุชุมชนในจังหวัดลำปาง มักนิยมจัดรายการเพลงมากที่สุด ทั้งเพลงลูกทุ่ง เพลงลูกกรุง เพลงไทยสตริง และเพลงสากล คิดเป็นร้อยละ 50 ของเนื้อหาสาระที่น่าสนใจทั้งหมด ส่วนรายการที่น่าสนใจรองลงมา คือ รายการข่าว ประกอบไปด้วยการรับ

สัญญาณถ่ายทอดจากสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย สถานีวิทยุเครือข่ายกองทัพบก และรายการข่าวที่ผลิตขึ้นเอง ร้อยละ 15 รายการปกิณกะด้านบันเทิง ร้อยละ 7 รายการลักษณะสารคดี เช่น รายการท่องเที่ยวภายในจังหวัด และรายการสาระน่ารู้/เรื่องทั่วไป เป็นต้น รายการสัมภาษณ์ และรายการบรรยายเหตุการณ์ต่างๆ คิดเป็นร้อยละ 5 และรายการอื่นๆ เช่น พูดคุยกับผู้ฟัง และอภิปราย ร้อยละ 3 รายการตอบปัญหา สนทนา และนิตยสารทางอากาศ ร้อยละ 2 ส่วนรายการที่มีการนำเสนอที่น้อยที่สุดคือ รายการละครวิทยุ ร้อยละ 1 ดังตาราง 5

ตาราง 5 ภาพรวมของรายการวิทยุ

ประเภทรายการ	ร้อยละ
เพลง	50.00
ข่าว	15.00
ปกิณกะ	7.00
สารคดี	5.00
สัมภาษณ์	5.00
บรรยายเหตุการณ์	5.00
พูดคุยกับผู้ฟัง	3.00
อภิปราย	3.00
ตอบปัญหา	2.00
สนทนา	2.00
นิตยสารทางอากาศ	2.00
ละครวิทยุ	1.00
รวม	100.00

รูปแบบรายการส่วนใหญ่ในจังหวัดลำปางที่เป็นที่นิยม คือ รายการเพลง ซึ่งเป็นการเปิดเพลงสลับกับการพูดคุยของนักจัดรายการวิทยุ ซึ่งไม่มีความหลากหลายของสาระและวิธีการนำเสนอ เช่น การสัมภาษณ์ การอภิปราย รายการสนทนา หรือรูปแบบนิตยสารทางอากาศ เป็นต้น โดยส่วนใหญ่ มีเนื้อหาสาระที่สอดคล้องในรายการเพลง พบว่า เป็นข่าวสารหรือเหตุการณ์ในท้องถิ่น ร้อยละ 21 รองลงมาคือสาระทางด้านการเกษตรกรรม การเพาะปลูกพืช เลี้ยงสัตว์ ร้อยละ 16 ใกล้เคียงกับสาระทางด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น ร้อยละ 15 เนื้อหาสาระทางด้านศาสนา ร้อยละ 13

เนื้อหาสาระทางด้านกฎหมายหรือการปกครอง ร้อยละ 8 เนื้อหาสาระที่สอดแทรกในรายการเพลงที่น้อยที่สุดคือ ทางด้านเด็กและเยาวชน ร้อยละ 7 ดังตาราง 6

ตาราง 6 เนื้อหาสาระที่สอดแทรกในรายการเพลง

เนื้อหาสาระที่สอดแทรกในรายการเพลง	ร้อยละ
ข่าวสาร/เหตุการณ์ในท้องถิ่น	21.00
ข่าวสาร/เหตุการณ์จากส่วนกลาง	10.00
ภูมิปัญญาท้องถิ่น	15.00
สุขภาพอนามัย	10.00
เกษตรกรรม	16.00
กฎหมาย/การปกครอง	8.00
ศาสนา	13.00
เด็ก/เยาวชน	7.00
อื่นๆ	5.00
รวม	100.00

แหล่งที่มาของทุนดำเนินการ

แม้ว่าแนวคิดวิทยุชุมชนจะมีแนวคิดที่ว่า เป็นกิจกรรมที่ไม่แสวงหากำไรทางธุรกิจ เสนอว่าการดำเนินงานวิทยุชุมชนเป็นงานอาสาสมัคร และเป็นกิจกรรมที่ไม่รับเงินโฆษณา เพราะเห็นว่าจะถูกครอบงำจากทุน อย่างไรก็ตาม สถานีวิทยุชุมชนส่วนใหญ่ในจังหวัดลำปาง ดำเนินการโดยกลุ่มบุคคล หรือกลุ่มธุรกิจ และในส่วนของงานบริหารจัดการ จำเป็นต้องมีค่าใช้จ่ายเพื่อการดำเนินการเช่น ค่าไฟฟ้า โทรศัพท์ น้ำประปา วัสดุอุปกรณ์ในการออกอากาศ การซ่อมแซมบำรุงรักษาเครื่องส่งและอุปกรณ์ รวมทั้งค่าจ้างเจ้าหน้าที่ประจำที่มีความชำนาญในการควบคุมเครื่องส่งและคอมพิวเตอร์เป็นต้น

สถานีวิทยุชุมชนในจังหวัดลำปาง มีแหล่งที่มาของทุนดำเนินการจากการรับเงินจากภาคธุรกิจทั้งภายในและภายนอกชุมชน ซึ่งถือว่าเป็นแหล่งที่มาของรายได้หลัก คิดเป็นร้อยละ 45 โดยหากเป็นธุรกิจชุมชนจะมีการแลกเปลี่ยนกับการช่วยประชาสัมพันธ์ โดยสถานีวิทยุชุมชนจะเป็นฝ่ายกำหนดเงื่อนไขการออกอากาศเอง แต่หากเป็นการรับเงินโฆษณาจากธุรกิจภายนอกชุมชน

ฝ่ายธุรกิจที่ชำระเงินค่าโฆษณาจะเป็นผู้กำหนดเงื่อนไข รองลงมาคือการเขียนโครงการไปยังหน่วยงานภายนอก เช่น อบ. สสส. เป็นต้น คิดเป็นร้อยละ 20 หน่วยงานภาครัฐ เช่น อบต. เทศบาล เป็นต้น ร้อยละ 11 เงินบริจาคจากคนในชุมชน เช่นการทอดผ้าป่า เป็นต้น คิดเป็นร้อยละ 8 และผู้มีส่วนได้เสียที่สนับสนุนการตั้งสถานีวิทยุชุมชน ส่วนมากยังให้การสนับสนุนค่าใช้จ่ายประจำด้วย เช่น ผู้นำชุมชน ทั้งผู้นำทางการและผู้นำธรรมชาติ ที่มักเป็นคณะกรรมการสถานีวิทยุชุมชน ก็ยังคงให้การสนับสนุนทุนดำเนินการ คิดเป็นร้อยละ 8 การจัดกิจกรรมหรือการจำหน่ายสินค้า เช่นการจัดงานเลี้ยง การจัดโต๊ะจีน การจัดแสดงดนตรี (คอนเสิร์ต) เป็นต้น คิดเป็นร้อยละ 5 และอื่น ๆ เช่น การรับจ้างเปิดเพลง คิดเป็นร้อยละ 3 ดังตาราง 7

ตาราง 7 แหล่งที่มาของทุนดำเนินการ

แหล่งที่มาของทุน	ร้อยละ
รับโฆษณา/ประชาสัมพันธ์	45.00
เงินบริจาคจากคนในชุมชน	8.00
การเขียนโครงการไปยังหน่วยงานภายนอก	20.00
ภาครัฐให้การสนับสนุน	11.00
คณะกรรมการสถานีวิทยุชุมชน	8.00
การจำหน่ายสินค้า/จัดกิจกรรม	5.00
อื่น ๆ	3.00
รวม	100.00

ตอนที่ 2 เพื่อศึกษาความสอดคล้องของแนวคิดและการดำเนินงาน ของวิทยุชุมชน กับปรัชญาและวัตถุประสงค์ของวิทยุชุมชน

ผลการศึกษาพบว่า ความสอดคล้องของแนวคิดและการดำเนินงานของวิทยุชุมชน กับปรัชญาและวัตถุประสงค์ของวิทยุชุมชนประกอบไปด้วย 2 ด้าน คือ 1) ปรัชญาแนวคิดการเกิดวิทยุชุมชน 2) การกำเนิดวิทยุชุมชนในประเทศไทย รายละเอียด ดังต่อไปนี้

ปรัชญา แนวคิดการเกิดวิทยุชุมชน

ปรัชญา แนวคิดการเกิดวิทยุชุมชน

วิทยุชุมชน หมายถึง เทคโนโลยีที่เปิดช่องทางการสื่อสารเพื่อชีวิต ของคนในชุมชน และมาจากการนำเสนอโดยคนในชุมชน เป็นเพียงสถานีวิทยุขนาดเล็ก ที่มีเครื่องส่งกระจายเสียง ขนาด 20-30 วัตต์ รัศมีการส่งกระจายเสียง 10-15 กิโลเมตรหรือมากกว่า ดังนั้นวิทยุชุมชนจึงเป็นเรื่องของชุมชนคิด ชุมชนทำ ชุมชนนำเสนอ และชุมชนตรวจสอบจัดการเป็นหลัก หรือเป็นการนำเทคโนโลยีที่รัฐเผยแพร่แจกจ่าย มาสร้างช่องทาง อย่างเป็นทางการภายใต้รัฐธรรมนูญ ที่ชุมชนต้องการมีสิทธิ ในการสื่อสารเรื่องที่คิด เพื่อสิ่งที่ติดต่อชุมชนของตน ไม่ใช่เรื่องของมีสถานีวิทยุเท่านั้น แต่ยังเป็นการสร้างจุดแห่งอำนาจของภาคประชาชนที่จะสร้างสรรค์สื่อและสารบนรากฐานทางวัฒนธรรมที่แท้จริงของตนเอง (สหพันธ์วิทยุชุมชนแห่งชาติ, ไทยเอ็นจีโอ, สำนักข่าวประชาธรรม, คณะกรรมการเพื่อการปฏิรูปสื่อ ระบบออนไลน์ : [http:// www.media4democracy.com/th/images/stories](http://www.media4democracy.com/th/images/stories))

วิทยุชุมชน เป็นสมบัติสาธารณะในชุมชนที่ให้สิทธิกับคนในชุมชนได้บริหารจัดการ โดยไม่แสวงหาผลกำไร เป็นช่องทางการสื่อสารเพื่อชีวิตของคนในชุมชนและเปิดโอกาสให้ทุกกลุ่มองค์กรหรือผู้ด้อยโอกาสในชุมชน การที่ชุมชนต้องมีสถานีวิทยุเป็นของตนเองคือการสร้างสรรค์ ส่งเสริม เผยแพร่ภูมิปัญญา ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นที่ดั่งาม (สันติ ธรรมประชา, 2548) การนำเรื่องราวที่คนในชุมชน พูดในเรื่องของคนในชุมชนให้ชุมชนฟัง เมื่อชุมชนเป็นเจ้าของสถานีวิทยุเอง มีสิทธิ อำนาจ การกำหนดรายการเป็นของประชาชน ของชุมชน โดยแท้ ทั้งนี้ ภายใต้อำนาจและข้อจำกัด ด้านจรรยาบรรณ ความรับผิดชอบ และกติการ่วมกันของชุมชน ดังนั้น วิทยุชุมชน จึงเป็นเรื่องของคนที่ต้องการรักษาสิทธิ ต้องการใช้สิทธิ และต้องการสื่อสาร เพื่อสิ่งที่ติดต่อชุมชน ไม่ใช่เรื่องของการได้มีเพียงแค่สถานีหรือรายการ แต่เป็นเรื่องของการสร้างสมดุลแห่งอำนาจ (ระบบออนไลน์ : <http://www.asoke.info/interaction/fm108mhz/radiocommunity.himl>)

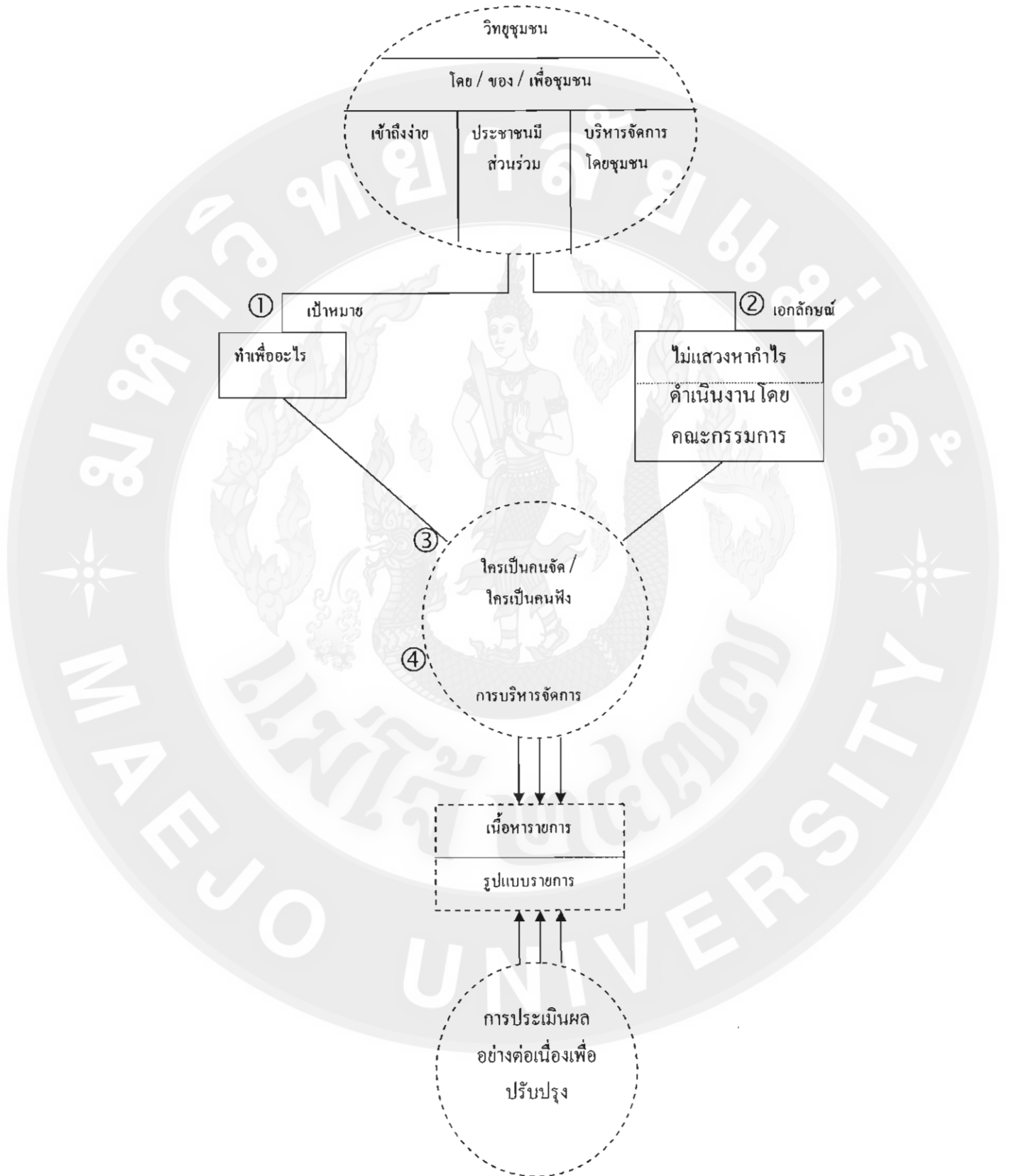
กล่าวโดยสรุป ลักษณะสำคัญของวิทยุชุมชนควรมีลักษณะสำคัญ ดังนี้ 1) กลุ่มคนที่หลากหลายในพื้นที่กระจายเสียงสามารถเข้าถึงได้ง่าย เท่าเทียม และมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอน 2) เป็นสมบัติสาธารณะที่ชุมชนร่วมกันจัดตั้งและเป็นเจ้าของร่วมกัน 3) ใช้ระบบอาสาสมัครในการดำเนินการ 4) ไม่มุ่งหวังกำไรทางธุรกิจทั้งทางตรงและทางอ้อม เป็นอิสระปราศจากการครอบงำ และการแทรกแซงจากกลุ่มอิทธิพล กลุ่มหวังผลประโยชน์โดยมิชอบ กลุ่มการเมือง และพรรคการเมืองทุกระดับ 5) เป็นช่องทางการสื่อสารสาธารณะที่สมาชิกในชุมชนมีบทบาทเป็นได้ทั้งผู้รับและผู้ส่งสาร 6) เป็นสื่อเพื่อประโยชน์ตามความต้องการของชุมชน และมุ่งสร้างโอกาสแก่ผู้ด้อยโอกาสในชุมชน

และ 7) เป็นศูนย์กลางข้อมูลข่าวสาร เชื่อมโยงการเรียนรู้เพื่อสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน (สหพันธ์วิถุชุมชนแห่งชาติ, ไทยเอ็นจีโอ, สำนักข่าวประชาธรรม, คณะกรรมการเพื่อการปฏิรูปสื่อ ระบบออนไลน์ : [http:// www.media4democracy.com/th/images/stories](http://www.media4democracy.com/th/images/stories))

ปรัชญาของวิถุชุมชนก็คือการเลียนแบบคำขวัญของหลักการประชาธิปไตยที่ว่า เป็นวิถุ “โดย” “ของ” “เพื่อ” ชุมชนนั่นเอง โดยในที่นี้จะขอเน้นเรื่องลำดับชั้นของคำทั้งสามว่า จะต้องเริ่มต้นที่ “โดย” เสียก่อน กล่าวคือ ต้องให้ประชาชนเข้ามาดำเนินการวิถุชุมชน ต่อจากนั้น ประชาชนจึงจะเกิดความรู้สึกเป็น “เจ้าของ” และในท้ายที่สุดเนื้อหารายการของวิถุชุมชนก็จะ เป็นไป “เพื่อ” ผลประโยชน์ของชุมชน วิถุชุมชนจึงไม่ใช่วิถุที่มีคนอื่นไปทำเพื่อชุมชน แต่เป็น วิถุที่ชุมชนทำเอง เพื่อตนเอง (กาญจนา แก้วเทพ) นอกจากนี้แล้ว วิถุชุมชนยังเป็นการปลดปล่อย จากการครอบงำของรัฐและระบบทุนนิยม หรือเพื่อความเท่าทันจากการที่รัฐผูกขาดอำนาจ ความรู้ ข้อมูล ข่าวสาร แต่เพียงฝ่ายเดียว อย่างที่เห็นและเป็นอยู่ หรืออีกด้านหนึ่ง วิถุชุมชน ทำหน้าที่เสนอ ชุดความรู้นอกระบบ นอกกระแส จากที่รัฐครอบงำไว้ เช่น ความรู้ว่าด้วยป่าชุมชน ความรู้ว่าด้วยการพัฒนาที่ยั่งยืน ความรู้ว่าด้วยพลังงานทางเลือก ฯลฯ เป็นสื่อทางเลือก (สันติ ธรรมประชา, 2548)

จากหลักปรัชญาของวิถุชุมชน องค์การยูเนสโก จึงได้วางเสาหลัก 3 ต้น ของวิถุชุมชนเอาไว้ ดังนี้คือ

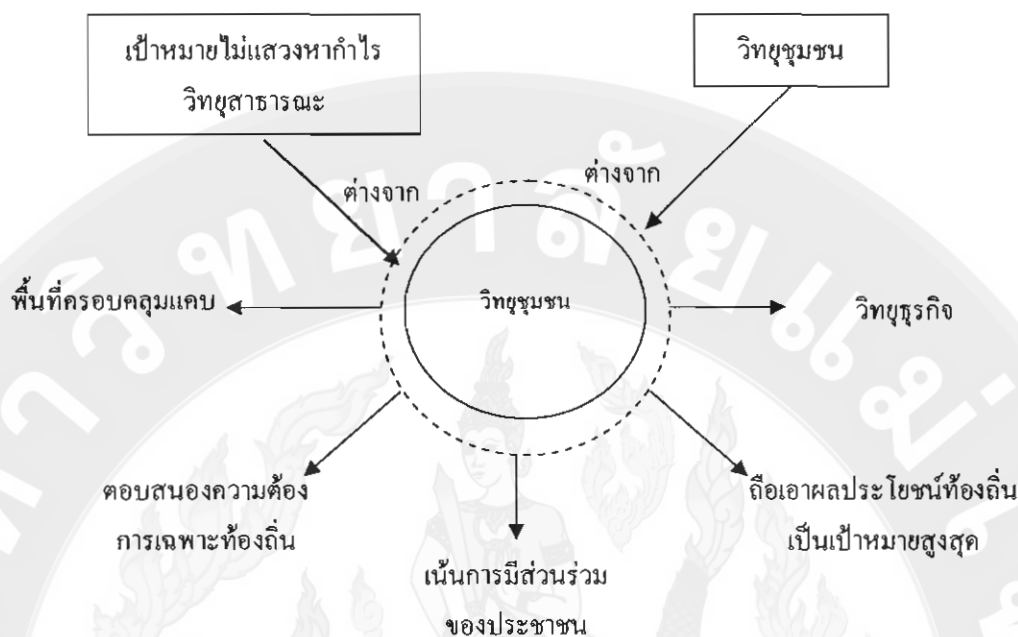
1. ต้องให้ประชาชนเข้าถึงได้โดยง่าย (accessibility) ไม่ว่าจะเป็นการเข้าถึงในแง่ ผู้ฟัง ผู้ร่วมผลิตรายการ ผู้ให้ข้อเสนอแนะ ผู้บริหารจัดการ ฯลฯ
2. ต้องให้ประชาชนมีส่วนร่วมในรูปแบบต่างๆ (participation)
3. ต้องเป็นวิถุที่ประชาชนมีการบริหารจัดการด้วยตนเอง (self-management) คือ แนวคิดเรื่องการบริหารจัดการ “โดย” ชุมชน (กาญจนา แก้วเทพ)

ภาพ 11 ปรัชญาและลักษณะสำคัญของวิฑูชุมชน

กำเนิดวิทยุชุมชนในประเทศไทย

วิทยุชุมชนหรือที่อาจมีอีกชื่อหนึ่งว่า “วิทยุท้องถิ่น” ถือกำเนิดขึ้นมาเป็นครั้งแรกโดยสถานี KPFA ในเมืองเบิร์กลีย์ รัฐแคลิฟอร์เนีย ประเทศสหรัฐอเมริกา เมื่อปี พ.ศ. 2491 โดยมีกลุ่มผู้ดำเนินงานเป็นกลุ่มที่เรียกตัวเองว่า ผู้แสวงสันติและรักอิสระ ลักษณะสำคัญของวิทยุท้องถิ่นนี้แตกต่างจากวิทยุ 2 รูปแบบที่มีอยู่คือ วิทยุสาธารณะ (public radio) ที่มีรัฐเป็นเจ้าของและผู้ปฏิบัติงาน วิทยุแบบนี้มักมีเป้าหมายที่จะทำประโยชน์ให้แก่สาธารณะ และมุ่งที่จะส่งกระจายเสียงให้กว้างขวางให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ ที่อาจรู้จักกันในนามของ “วิทยุแห่งชาติ” และ “วิทยุธุรกิจ” (Commercial radio) ซึ่งเป็นวิทยุที่เอกชนอาจจะไปเช่าสถานี/เช่าเวลา จากภาครัฐมาดำเนินการเพื่อเป้าหมายของการแสวงหาผลกำไร และก็มีมุ่งส่งกระจายเสียงให้กว้างขวางเพื่อขยายตลาดเช่นเดียวกันในหลายลักษณะ (กาญจนา แก้วเทพ, 2546) ได้แก่ กำลังส่งกระจายเสียง พื้นที่ครอบคลุม การดำเนินงานโดยไม่แสวงหากำไร (Non-commercial) เงินที่ใช้ดำเนินการส่วนใหญ่ได้มาจากสมาชิกในชุมชน หรือมาจากการบริจาคของมูลนิธิ องค์กรการกุศล และการระดมทุนของกลุ่มผู้ดำเนินงาน และยึดหลักว่ากรรมสิทธิ์และการควบคุมวิทยุเป็นของประชาชน รวมทั้งเน้นการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการ การบริหาร และการดำเนินการ KPFA จะทำงานโดยใช้อาสาสมัครที่เป็นตัวแทนของชุมชนเป็นหลัก โดยมีเจ้าหน้าที่ประจำสถานีเป็นผู้ช่วยเหลือด้านเทคนิค จากสถานีวิทยุชุมชนแห่งแรกในสหรัฐอเมริกา ปัจจุบันนี้แนวคิดและการดำเนินงานวิทยุชุมชนได้แผ่ขยายออกไปทั่วโลก ทั้งในทวีปยุโรป เช่น อังกฤษ เยอรมัน สวีเดน ในทวีปลาตินอเมริกา แอฟริกา รวมทั้งทวีปเอเชีย (ภัสรา ชนะชัย, 2550)

ภาพ 12 ความแตกต่างของวิทย์
ที่มา: กาญจนา แก้วเทพ (2546)

ความแพร่หลายของวิทย์ชุมชนในปัจจุบัน ทำให้เกิดมีวิทย์ชุมชนเกือบทุกแห่งทั่วโลก ในปี พ.ศ. 2526 เป็นปีที่กลุ่มผู้ชื่นชอบวิทย์ชุมชนได้มารวมตัวกันที่เมืองมอนเทรอล ประเทศแคนาดา และจัดตั้งองค์กรนานาชาติชื่อ AMARC ซึ่งเป็นองค์กรที่ไม่เกี่ยวข้องกับรัฐบาลใด เป็นองค์กรที่จัดตั้งขึ้นเพื่อการเคลื่อนไหวของวิทย์ชุมชน มีสมาชิกจำนวนเกือบ 30,000 คนและเชื่อมโยงเป็นเครือข่าย 106 ประเทศทั่วโลก จุดมุ่งหมายของ AMARC คือให้การสนับสนุนและกระตุ้นการพัฒนาของชุมชนและวิทย์ชุมชน (กาญจนา แก้วเทพ และภัสรา ชนะชัย, 2550)

ในประเทศไทย การจัดตั้งวิทย์กระจายเสียงเริ่มเมื่อปี พ.ศ. 2470 ซึ่งเริ่มต้นจากวิทย์ของรัฐที่ส่งกระจายเสียงในพื้นที่แคบ ๆ ก่อน เนื่องจากเทคโนโลยีของเครื่องส่งยังไม่ก้าวหน้า แต่ในระยะต่อมา ได้มีการพัฒนาเทคโนโลยีให้ก้าวหน้าขึ้น จึงมีการดำเนินการในลักษณะของวิทย์ส่วนกลาง คือพยายามจะส่งกระจายเสียงให้ครอบคลุมพื้นที่ให้กว้างไกลที่สุด แต่ก็ยังมีปัญหาเรื่องรัศมีการส่งและการรับฟัง จึงได้มีการจัดตั้ง “สถานีวิทย์ในท้องถิ่น” ขึ้นในที่ต่าง ๆ แต่ก็ยังคงเป็นการถ่ายทอดรายการจากส่วนกลาง พร้อมทั้งเริ่มมีการทำรายการจากท้องถิ่นเข้ามาผสมบ้าง อีกรูปแบบหนึ่งของวิทย์ท้องถิ่น ในระยะเริ่มแรกของไทยคือ “วิทย์ประจำถิ่น” (วปถ) ของกรมการทหารสื่อสาร กองทัพบกและ “สถานีวิทย์ ปชส.” (เปลี่ยนเป็น สวท.ในเวลาต่อมา) ของกรมประชาสัมพันธ์ ซึ่งมีกำลังส่งคลื่นครอบคลุมเฉพาะภูมิภาค หรือเฉพาะพื้นที่บางจังหวัด แต่ทุกสถานี

ก็ยังมีหน่วยงานราชการเป็นเจ้าของและดำเนินงาน โดยเจ้าหน้าที่รัฐ ถึงแม้จะพยายามให้บริการข่าวสารหรือจัดรายการ “เพื่อ” ประชาชนในท้องถิ่นก็ตาม แต่ก็ยังไม่ถือว่าเป็นวิทยุชุมชนตามหลักสากล เนื่องจากกระบวนการคัดเลือกเนื้อหาและความเป็นเจ้าของยังไม่ได้เกิดจากความคิดริเริ่มและการบริหารจัดการของประชาชนในชุมชน โดยตรง

จากรูปแบบวิทยุของรัฐที่เรียกได้ว่าเป็น “วิทยุสาธารณะ” ในระยะต่อมาก็ได้เกิดมีวิทยุของภาคธุรกิจที่มีเป้าหมายหลักในการดำเนินงานทางวิทยุเพื่อแสวงหากำไรเป็นหลัก เช่น สถานีวิทยุขนาดเล็กในท้องถิ่นที่ได้รับอนุญาตให้จัดตั้งขึ้นหลังปี พ.ศ. 2492 นั้น ส่วนใหญ่มีบริษัทธุรกิจด้านบันเทิงหรือโฆษณาเข้ามาดำเนินการกิจการตั้งแต่การลงทุนปลูกสร้างอาคาร จัดหาเครื่องส่งอุปกรณ์ บำรุงรักษาอุปกรณ์ ขยายเวลา หาโฆษณา และจัดทำรายการ หรือซื้อเวลาจากสถานีของรัฐแล้วมาขายเวลาต่อในลักษณะของโบรกเกอร์คนกลางตามระยะเวลาที่กำหนดเอาไว้

จากรูปแบบวิทยุของรัฐและวิทยุธุรกิจทั้งสองแบบที่กล่าวมา ในปี พ.ศ. 2534 คนในกรุงเทพฯ ก็เริ่มได้รู้จักกับโฉมหน้าใหม่ของวิทยุอีกแบบหนึ่ง คือสถานีวิทยุ จส.100 และสถานีวิทยุ สวพ. 91 (ปี พ.ศ. 2537) ทั้ง 2 สถานีนี้ จะจัดรายการโดยมีประชาชนผู้ใช้รถใช้ถนนเป็นผู้รายงานสถานการณ์การจราจรให้ทราบ ทำให้ประชาชนได้ร่วมคิด ร่วมจัด ร่วมเป็นสมาชิกอย่างเป็นทางการ ถือว่าได้เข้าถึงสื่อและมีส่วนร่วมในการจัดรายการด้วย อย่างไรก็ตาม กลุ่มคนที่เข้าถึงสื่อนี้ก็เป็นเพียงคนกลุ่มหนึ่ง และในการคัดเลือกเนื้อหารายการ และกลั่นกรองออกอากาศ ยังเป็นอำนาจของผู้จัดรายการ และพนักงานของบริษัท หรือเจ้าหน้าที่สถานี ส่วนเจ้าของสถานีนั้นก็ยังเป็นกองทัพบกและกรมตำรวจ มิใช่ชุมชน

ช่วงระยะเวลาของการมีวิทยุชุมชนในประเทศไทยอาจแบ่งได้เป็น 2 ช่วงใหญ่ๆ คือ “ช่วงทดลอง” และ “ช่วงของจริง”

ช่วงทดลอง เริ่มขึ้นตั้งแต่ปี พ.ศ. 2534 ได้มีการทดลองจัดทำรายการวิทยุชุมชนที่มีรูปแบบใกล้เคียงกับหลักการที่กล่าวมาข้างต้นให้มากที่สุดขึ้น หลักการวิทยุชุมชนที่นำมาใช้คือ “การเป็นสื่อแบบประชาธิปไตย” (democratic media) และ “การสื่อสารแบบมีส่วนร่วม” (participatory communication) คือให้ประชาชนเข้าถึงสื่อได้ง่าย (accessibility) ให้ประชาชนช่วยกันคิด วางแผน กำหนดเนื้อหาการผลิตรายการร่วมกัน (participation) และให้ประชาชนเป็นเจ้าของหรือมีอำนาจตัดสินใจในการบริหารรายการด้วยตนเอง (self-management) ช่วงของจริงเริ่มขึ้นในปี พ.ศ. 2540 ประเทศไทยได้มีการร่างรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ที่มีลักษณะปฏิรูปทางการเมือง และส่งเสริมประชาธิปไตยแก่ประชาชนอย่างมาก ในส่วนที่เกี่ยวกับสื่อมวลชน โดยเฉพาะสื่อประเภทที่ใช้คลื่นความถี่แม่เหล็กไฟฟ้าเช่นวิทยุ นั้น สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรได้เล็งเห็นความจำเป็นที่จะให้มีการจัดสรรคลื่นความถี่อย่างเป็นธรรม ให้แก่หน่วยงานทั้งของรัฐ

องค์กรเอกชน ไปจนถึงประชาชนในตำบลหมู่บ้านที่อยู่ห่างไกลออกไปในทุกที่ของประเทศไทย โดยมีความหวังว่า คลื่นความถี่เหล่านี้จะไม่เพียงถูกใช้เพื่อส่งข่าวสารจากรัฐไปสู่ประชาชนทางเดียว เช่นที่เคยเป็นมา แต่จะถูกนำมาใช้เพื่อให้ประชาชนส่งข่าวสารกลับมายังรัฐ และให้ประชาชนได้ส่งข่าวสารถึงกันเองในแนวระนาบ เพื่อให้ข่าวสารที่แพร่กระจายหลากหลายนี้มีบทบาทในการช่วยสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชน หัวใจสำคัญของรัฐธรรมนูญฉบับปี 2540 นี้ คือ ข้อความในมาตรา 40 ที่ระบุเอาไว้ว่า “คลื่นความถี่ที่ใช้ในการส่งวิทยุกระจายเสียง วิทยุโทรทัศน์ และวิทยุโทรคมนาคม เป็นทรัพยากรสื่อสารของชาติ เพื่อประโยชน์สาธารณะ” (กาญจนา แก้วเทพ, 2546) ผลจากมาตรา 40 ของรัฐธรรมนูญนี้ เท่ากับการบอกให้ประเทศไทยจัดการปฏิรูประบบการจัดสรรความถี่วิทยุ และให้มีองค์กรกำกับการใช้คลื่นใหม่ทั้งหมด ผลในส่วนของประชาชน ก็เป็นที่แน่นอนว่า ประชาชนเกิดการตื่นตัว ความหวังที่จะได้รับการจัดสรรหรือได้โอกาสในการจัดทำวิทยุของตนเอง (พนาทองมีอาคม, 2544)

กระแสการตื่นตัวในเรื่องของวิทยุชุมชนขององค์กรพัฒนาเอกชน หรือที่เรียกกันว่า NGO. (Non-governmental organizations) ได้เริ่มก่อตัวขึ้น มีการจัดสัมมนาทางวิชาการร่วมกันระหว่างอาจารย์สาขานิเทศศาสตร์และองค์กรพัฒนาเอกชน แม้แต่องค์กรต่างประเทศและองค์กรรัฐ เช่นกรมประชาสัมพันธ์ ก็ได้ร่วมมือด้วยในบางโอกาสเช่นกัน โดย วิทยุชุมชนเกิดขึ้นในช่วงปี พ.ศ. 2542-2544 จากการรวมตัวของกลุ่มองค์กรต่าง ๆ ด้วยมุ่งให้ชุมชนแต่ละแห่งมีพื้นที่ในการทำสื่อของตัวเอง วิทยุชุมชนเริ่มเปิดตัวออกมาหลังกระบวนการเรียนรู้ที่ดำเนินการโดยองค์กรภาคประชาชนทั้งสิ้น (เอื้อจิต วิโรจน์ไครรัตน์ : เนชั่นสุดสัปดาห์ ปีที่ 14 ฉบับที่ 678 วันที่ 30 พฤษภาคม – 5 มิถุนายน 2548) ในช่วงปี พ.ศ. 2544 ต่อเนื่องต้นปี พ.ศ. 2545 จึงมีบางชุมชนเริ่มดำเนินกระบวนการเกี่ยวข้อง จนสามารถออกอากาศวิทยุชุมชน ซึ่งเป็นการกระตุ้นให้เกิดการดำเนินการในหลายชุมชนที่ขยายตัวต่อเนื่องอย่างกว้างขวาง หากกระบวนการประกาศใช้กฎหมายประกอบรัฐธรรมนูญ และการจัดตั้งองค์กรอิสระด้านสื่อวิทยุโทรทัศน์ หรือคณะกรรมการกิจการกระจายเสียงและกิจการ โทรทัศน์แห่งชาติ หรือ กสช. เป็นไปตามช่วงเวลาที่เหมาะสมจะเป็นกระบวนการเรียนรู้ของประชาชน ซึ่งจัดและดำเนินการด้วยการร่วมมือกันของภาคประชาสังคม และองค์กรสนับสนุนที่ไม่ใช่ภาครัฐ คือ กระบวนการเตรียมการภาคประชาชนเพื่อพร้อมรับและใช้สิทธิอย่างมีวิสัยทัศน์ แต่ด้วยความล่าช้า เพราะความไม่จริงจังของหน่วยงานรับผิดชอบ กับการไม่ยอมรับปรับกระบวนการทัศน์ของกลุ่มผู้ครอบครองประโยชน์จากสื่อวิทยุโทรทัศน์ ผนวกกับการที่คนทั่วไปคิดว่าไม่ใช่เรื่องของตน ทั้งที่ตนคือผู้ร่วมครองสิทธินั้น แต่กลับเห็นเป็นเพียงความขัดแย้งระหว่างชุมชนกับภาครัฐ ทำให้การปฏิรูปสื่อในประเทศไทยยังไม่เกิดขึ้น อันเป็นช่องทางให้หน่วยงานภาครัฐอ้างความ ในบทเฉพาะกาล ของ พ.ร.บ. องค์กรจัดสรรคลื่นความถี่ฯ พ.ศ. 2543

เข้ามาจัดการกับวิद्यชุมชน ด้วยกระบวนการที่คนๆ นั้นที่ซึ่งมีความคิดว่าผู้ใช้สื่อจำกัดเฉพาะผู้มีหน้าที่ของรัฐ หรือผู้ที่ได้สัมปทานจากรัฐ หรือคือรัฐ หรือทุน ทั้งยังสร้างคนเป็นผู้กำหนด ผู้วัดมาตรฐานมากกว่ารับผิดชอบในการพัฒนาความเข้าใจในสิทธิอำนาจ บทบาทหน้าที่ และความเป็นตัวคนอันแตกต่างของผู้ประกอบการกลุ่มต่างๆ ตามเจตนารมณ์รัฐธรรมนูญ (เอื้อจิต วิโรจน์ไทร: มติชนรายวัน วันที่ 13 กันยายน พ.ศ. 2547 ปีที่ 27 ฉบับที่ 9683)

เนื่องจากคุณลักษณะที่สำคัญของวิद्यชุมชน คือเป็นวิद्यที่ต้องมีการมีส่วนร่วมจากชุมชน แต่ในการศึกษากลับพบว่าคนในชุมชนส่วนใหญ่มีส่วนร่วมในฐานะผู้รับสาร คือเป็นเพียงผู้ฟัง และมีเพียงส่วนน้อยที่ได้เข้ามีส่วนร่วมในการตัดสินใจเกี่ยวกับการดำเนินงานวิद्यชุมชน รวมทั้งมีส่วนร่วมในฐานะผู้วางแผนและกำหนดนโยบาย แต่ก็คนในชุมชนส่วนหนึ่งที่มีส่วนร่วมในฐานะผู้ให้ข้อมูลแก่วิद्यชุมชน เป็นสิ่งที่ชี้ให้เห็นว่าวิद्यชุมชนเปิดโอกาสให้คนในชุมชนมีส่วนร่วมไม่มากนัก โดยเฉพาะอย่างยิ่งการมีส่วนร่วมในระดับสูง ได้แก่ การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจเกี่ยวกับการดำเนินงานวิद्यชุมชน การมีส่วนร่วมในฐานะผู้วางแผนและกำหนดนโยบาย และการมีส่วนร่วมในฐานะผู้ร่วมผลิตรายการ แตกต่างจากที่กาญจนา แก้วเทพ (2540) ได้กล่าวถึงปรัชญาและลักษณะสำคัญของวิद्यชุมชน ว่าต้องดำเนินงานภายใต้ปรัชญาที่ว่า โดยชุมชน ของชุมชน และเพื่อชุมชน โดยมีเอกลักษณ์คือการไม่แสวงหาผลกำไร และดำเนินงานโดยคณะกรรมการมีผลการศึกษาการดำเนินงานวิद्यชุมชนคนแม่ทะ เปรียบเทียบตามปรัชญาของวิद्यชุมชน ดังตาราง 8

ตาราง 8 ความสอดคล้องของการดำเนินงานตามปรัชญาวิทยุชุมชน

ปรัชญาแนวคิดวิทยุชุมชน	สิ่งที่วิทยุชุมชนดำเนินการอยู่
การก่อตั้ง	การก่อตั้ง
เกิดจากความต้องการของชุมชน เพื่อประโยชน์ของชุมชน	เกิดจากความต้องการของนักรการเมืองท้องถิ่น เพื่อสร้างประโยชน์ต่อชุมชนและตัวนักรการเมือง
แหล่งทุน	แหล่งทุน
ได้มาจากการระดมจากคนในชุมชน หรือการบริจาคของมูลนิธิ องค์กรการกุศล และจากกลุ่มผู้ดำเนินงาน	ได้มาจากการจัดผ้าป่าระดมทุน และส่วนราชการ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเป็นส่วนใหญ่และผู้สนับสนุนรายการที่โฆษณาสินค้า/บริการ
การมีส่วนร่วมด้านเนื้อหารายการ	การมีส่วนร่วมด้านเนื้อหารายการ
ชุมชนมีส่วนร่วมในการกำหนดเนื้อหา รายการ โดยมุ่งตอบสนองต่อความต้องการและการแก้ปัญหาของชุมชน	นักรรายการเป็นผู้กำหนดเนื้อหา รายการ เป็นส่วนใหญ่ โดยมุ่งเสนอข่าวสารที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชน
การมีส่วนร่วมด้านการบริหารจัดการ	การมีส่วนร่วมด้านการบริหารจัดการ
มีคณะกรรมการที่มาจากชุมชน ในการบริหารจัดการด้านบุคลากร การเงิน และอื่นๆ	คณะกรรมการส่วนใหญ่เป็นข้าราชการจากส่วนราชการในพื้นที่ และผู้นำชุมชน
การมีส่วนร่วมด้านการจัดรายการ	การมีส่วนร่วมด้านการจัดรายการ
อาสาสมัครที่เป็นตัวแทนของชุมชน ในหลัก โดยมีเจ้าหน้าที่ประจำสถานี เป็นผู้ช่วยเหลือด้านเทคนิค	ตัวแทนส่วนราชการที่อยู่ในพื้นที่เป็นผู้ดำเนินรายการเป็นส่วนใหญ่ โดยมีเจ้าหน้าที่ประจำสถานีเป็นผู้ช่วยเหลือด้านเทคนิค
การมีส่วนร่วมด้านการตรวจสอบ	การมีส่วนร่วมด้านการตรวจสอบ
ชุมชนมีส่วนร่วม ในการตรวจสอบการดำเนินงานของวิทยุชุมชน ว่ามีผลการดำเนินงานตอบสนองความต้องการของชุมชนอย่างแท้จริง	ขาดการตรวจสอบการดำเนินงานอย่างจริงจังจากชุมชน มีเพียงการพูดคุยหรือแนะนำอย่างไม่เป็นทางการถึงผลการดำเนินงานของวิทยุชุมชนต่อคณะกรรมการ

ตาราง 8 (ต่อ)

ปรัชญาแนวคิดวิทยุชุมชน	สิ่งที่วิทยุชุมชนดำเนินการอยู่
รูปแบบเนื้อหารายการ ให้สิทธิชุมชน ในการดำเนินการ สอดคล้องกับประเพณีวัฒนธรรม หรือ รสนิยมของชุมชน ส่งเสริมการสื่อสาร แนวราบ และการผลิตไม่ซับซ้อน	รูปแบบเนื้อหารายการ คณะกรรมการ กำหนดรูปแบบรายการ มุ่งเน้นการกระจายข่าวสารจาก ส่วนกลาง และรสนิยมของผู้ดำเนิน รายการ เป็นการสื่อสารแบบตั้ง แต่ใช้ การผลิตที่ง่าย ๆ ไม่ซับซ้อน
กำลังการส่งกระจายเสียง ส่งกระจายเสียงด้วยกำลังส่งต่ำ ไม่เกิน 1 กิโลวัตต์	กำลังการส่งกระจายเสียง ส่งกระจายเสียงด้วยกำลังส่งต่ำ ไม่เกิน 300 วัตต์
พื้นที่ครอบคลุม ครอบคลุมพื้นที่จำกัด ประมาณ 6-10 ตารางกิโลเมตร	พื้นที่ครอบคลุม ครอบคลุมพื้นที่จำกัด ประมาณ 5-6 ตารางกิโลเมตร
การประเมินผลการดำเนินงาน มีการประเมินผลอย่างต่อเนื่อง เพื่อ ปรับปรุงรูปแบบ เนื้อหารายการ	การประเมินผลการดำเนินงาน มีการประเมินผลอย่างไม่เป็นทางการ ของกลุ่มนักจัดรายการที่มีต่อรูปแบบ และเนื้อหาการดำเนินรายการเพื่อ ปรับปรุงการวิธีการนำเสนอ

ตอนที่ 3 เพื่อศึกษาปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับการดำเนินงานวิทยุชุมชน

ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับการดำเนินงานวิทยุชุมชน ผลการศึกษาพบว่า ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับการดำเนินงานวิทยุชุมชน ประกอบไปด้วย 2 ปัจจัยหลัก คือ 1) ปัจจัยเชิงบริบท 2) ปัจจัยภายในวิทยุชุมชน

ปัจจัยเชิงบริบท

คือปัจจัยที่มีอิทธิพลอย่างสำคัญต่อการสื่อสาร กระบวนการติดต่อสื่อสาร ส่วนประกอบสำคัญของกระบวนการศึกษาปัจจัยดังกล่าวครอบคลุมตัวแปรดังนี้ 1) ด้านกฎหมาย

2) การเมือง 3)วัฒนธรรม/ประเพณี 4) เศรษฐกิจ 5) เทคโนโลยี 6)สภาพปัญหาของสังคม และ 7) การมีส่วนร่วมขององค์กรภาคีที่ทำงานทางสังคมในท้องถิ่น โดยมีรายละเอียดดังนี้

กฎหมาย

เนื่องจากวิทยุเป็นการดำเนินงานที่เกี่ยวกับกิจการสาธารณะ ดังนั้นจึงจำเป็นต้องเป็นการดำเนินการภายใต้กฎหมาย สำหรับวิทยุชุมชนในปัจจุบันนั้น เป็นแนวคิดที่เกิดจากการปฏิรูปทางการเมืองของไทยที่มีจุดเริ่มต้นตั้งแต่เหตุการณ์เดือนพฤษภาคม 2535 จนกระทั่งถึงการร่างรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 มีมาตราที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับวิทยุชุมชนอยู่ 3 มาตราคือ มาตรา 39, 40 และ 41 และมีอีกหลายมาตราที่เกี่ยวข้องโดยทางอ้อมเช่น มาตรา 37, มาตรา 58, 59, 60

1. **กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับวิทยุชุมชนโดยตรง** ได้แก่มาตราที่เกี่ยวข้องกับการจัดสรรคลื่นความถี่คือ

มาตรา 40 มีข้อความสำคัญ 3 ข้อคือ

1. คลื่นความถี่ที่ใช้ในการส่งวิทยุกระจายเสียง วิทยุโทรทัศน์ และวิทยุโทรคมนาคม เป็นทรัพยากรสื่อสารของชาติ เพื่อประโยชน์สาธารณะ

2. ให้มีองค์กรของรัฐที่เป็นอิสระทำหน้าที่จัดสรรคลื่นความถี่ตามวรรคหนึ่ง และกำกับดูแลการประกอบกิจการวิทยุกระจายเสียง วิทยุโทรทัศน์ และกิจการโทรคมนาคม ทั้งนี้ตามที่กฎหมายบัญญัติ

3. การดำเนินการตามวรรคสองต้องคำนึงถึงผลประโยชน์สูงสุดของประชาชนในระดับชาติ และระดับท้องถิ่นทั้งในด้านการศึกษา วัฒนธรรม ความมั่นคงของรัฐ และประโยชน์สาธารณะอื่น รวมทั้งการแข่งขันโดยเสรีอย่างเป็นธรรม

จากข้อความในทั้ง 3 วรรคนี้ จะเห็นได้ว่าการเปลี่ยนแปลงแนวคิดจากเดิม คือ เรื่องการเป็นเจ้าของคลื่นความถี่ ซึ่งแต่เดิม “รัฐหรือรัฐบาล” เคยเป็นเจ้าของ ในมาตรา 40 นี้ได้ระบุอย่างชัดเจนว่า คลื่นความถี่นั้นเป็น “ของชาติ” ซึ่งหมายความว่า เป็นของประชาชนทุกคน และยังกำหนดเป้าหมายของการใช้คลื่นความถี่เอาไว้อย่างชัดเจนว่า ต้องเป็นไปเพื่อประโยชน์สูงสุดของประชาชนในระดับชาติและระดับท้องถิ่น คือเจตนาที่เอื้ออำนวยของการถือกำเนิดของวิทยุชุมชน

ทั้งนี้เนื่องจากวรรค 2 ของมาตรานี้ ทำให้เกิดพระราชบัญญัติ (พรบ.) องค์กรจัดสรรคลื่นความถี่และกำกับกิจการวิทยุกระจายเสียงวิทยุโทรทัศน์ (กสช.) และกิจการโทรคมนาคม (หรือ กทช.) ในปี พ.ศ. 2543 ใน พรบ. นี้มีมาตราที่สำคัญและชี้ได้ชัดเจนยิ่งขึ้นคือ มาตรา 26 วรรค 4 บัญญัติไว้ว่า

“การจัดทำแผนแม่บทกิจการกระจายเสียงและกิจการโทรทัศน์ และการอนุญาตให้ประกอบกิจการดังกล่าวต้องคำนึงถึงสัดส่วนที่เหมาะสมระหว่างผู้ประกอบการภาครัฐ ภาคเอกชนและภาคประชาชน โดยจะต้องจัดให้ภาคประชาชนได้ใช้คลื่นความถี่ไม่น้อยกว่าร้อยละ ยี่สิบ” ซึ่งก็เท่ากับว่าได้ระบุเอาไว้อย่างชัดเจนว่าต้องกันพื้นที่เอาไว้ 20% ให้เป็นวิถุชุมชนที่ประชาชนเป็นเจ้าของคลื่นเอง เป็นเจ้าของสถานีเอง และเข้ามาดำเนินการเอง

มาตรา 39 ซึ่งเป็นกฎหมายที่รับรองเสรีภาพในการสื่อสาร มีข้อความสำคัญ 5 บรรค คือ

1. บุคคลย่อมมีเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็น การพูด การเขียน การพิมพ์ การโฆษณา และการสื่อความหมายโดยวิธีอื่น
2. การจำกัดเสรีภาพตามวรรคหนึ่งจะกระทำไม่ได้ เว้นแต่โดยอาศัยอำนาจตามบัญญัติแห่งกฎหมายเฉพาะเพื่อรักษาความมั่นคงแห่งรัฐ เพื่อคุ้มครองสิทธิ เสรีภาพ เกียรติยศ ชื่อเสียง สิทธิในครอบครัวหรือความเป็นอยู่ส่วนตัวของบุคคล เพื่อรักษาความสงบเรียบร้อยหรือศีลธรรมอันดีของประชาชน หรือเพื่อป้องกันหรือระงับความเสื่อมทรามทางจิตใจหรือสุขภาพของประชาชน
3. การสั่งปิดโรงพิมพ์ สถานีวิทยุกระจายเสียง หรือสถานีวิทยุโทรทัศน์ เพื่อลิดรอนเสรีภาพตามมาตรานี้จะกระทำไม่ได้
4. การให้นำข่าวหรือรายงาน ไปให้เจ้าหน้าที่ตรวจก่อนจะไปโฆษณาในหนังสือพิมพ์ สิ่งพิมพ์ วิทยุกระจายเสียง หรือวิทยุโทรทัศน์ จะกระทำมิได้ เว้นแต่จะกระทำในระหว่างเวลาที่ประเทศอยู่ในภาวะสงครามหรือการรบ แต่ทั้งนี้จะต้องกระทำโดยอาศัยอำนาจตามบทบัญญัติแห่งกฎหมายซึ่งได้ตราขึ้นตามความในวรรคสอง
5. เจ้าของกิจการหนังสือพิมพ์หรือสื่อมวลชนอื่นต้องเป็นบุคคลสัญชาติไทย ทั้งนี้ตามที่กฎหมายบัญญัติ
6. การให้เงินหรือทรัพย์สินอย่างอื่นอุดหนุนหนังสือพิมพ์หรือสื่อมวลชนอื่นของเอกชน รัฐจะกระทำมิได้

มาตรา 41 เป็นกฎหมายที่รับรองเสรีภาพของพนักงาน ลูกจ้างในกิจการสื่อมวลชนของรัฐและเอกชน อันมีข้อความสำคัญดังนี้

1. พนักงานหรือลูกจ้างของเอกชนที่ประกอบกิจการหนังสือพิมพ์ วิทยุกระจายเสียงหรือวิทยุโทรทัศน์ ย่อมมีเสรีภาพในการเสนอข่าวและแสดงความคิดเห็นภายใต้ข้อจำกัดตามรัฐธรรมนูญ โดยไม่ตกอยู่ภายใต้อำนาจของหน่วยราชการ หน่วยงานของรัฐ รัฐวิสาหกิจ หรือเจ้าของกิจการนั้น แต่ต้องไม่ผิดจรรยาบรรณแห่งการประกอบอาชีพ

2. ข้าราชการ พนักงาน หรือลูกจ้างของหน่วยราชการ หน่วยงานของรัฐ หรือ รัฐวิสาหกิจ ในกิจการวิทยุกระจายเสียงหรือวิทยุโทรทัศน์ย่อมมีเสรีภาพเช่นเดียวกับพนักงานหรือ ลูกจ้างของเอกชนตามวรรคหนึ่ง

2. กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับวิทยุชุมชนโดยทางอ้อม

นอกเหนือจากกฎหมายทั้ง 3 มาตราที่เกี่ยวข้องกับการจัดสรรคลื่น เสรีภาพในการสื่อสารของประชาชนและเสรีภาพของผู้ที่ทำงานด้านการสื่อสารแล้ว ยังมีกฎหมายฉบับอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับเรื่องสิทธิเสรีภาพในการสื่อสารซึ่งเป็นพื้นฐานรองรับการทำงานวิทยุชุมชน อันได้แก่

มาตรา 37 ได้รับรองให้บุคคลที่มีเสรีภาพในการสื่อสารถึงกัน ได้โดยทางที่ชอบ ด้วยกฎหมาย ในทางปฏิบัติ

มาตรา 58 ได้รับรองสิทธิของบุคคลในการรับทราบข้อมูล หรือข่าวสาร สาธารณะของหน่วยราชการ หน่วยงานของรัฐ รัฐวิสาหกิจ หรือราชการส่วนท้องถิ่น

มาตรา 59 ได้รับรองสิทธิของบุคคลที่จะได้รับข้อมูล คำชี้แจง และเหตุผลจาก หน่วยราชการ ฯลฯ ก่อนการอนุญาตหรือดำเนินโครงการหรือกิจกรรมที่อาจมีผลกระทบต่อ สิ่งแวดล้อม สุขอนามัย คุณภาพชีวิต หรือส่วนได้ส่วนเสียสำคัญอื่น ๆ และสิ่งที่ไม่เคยเกิดขึ้นมาก่อนในสังคม

มาตรา 60 ซึ่งได้รับรองสิทธิของบุคคลในการมีส่วนร่วมในกระบวนการ พิจารณาของเจ้าหน้าที่ของรัฐในการปฏิบัติราชการทางการปกครองที่กระทบต่อสิทธิและเสรีภาพ

การเมือง

วิทยุชุมชนถือกำเนิดขึ้นในประเทศไทย มักเกิดปัญหาและความขัดแย้งกับส่วน ราชการและความเข้าใจของสังคมเพราะขาดหน่วยงานหลักในการควบคุมดูแล นักการเมืองทุกระดับต่างเข้ามาแสวงหาผลประโยชน์ รวมทั้งนักธุรกิจต่างๆ ก็เข้ามาดำเนินการวิทยุวิทยุชุมชน แม้ว่าวิทยุชุมชนควรเป็นปากเสียงของประชาชนอย่างแท้จริงจึงกลายเป็นวิทยุที่มีภาพลักษณ์ด้านลบ เพราะในแนวคิดนักวิชาการวิทยุชุมชนแบ่งเป็น 2 ประเภท คือ วิทยุชุมชนแท้กับวิทยุชุมชนเทียม วิทยุชุมชนแท้ คือ วิทยุที่ก่อตั้งขึ้นโดยคนในชุมชน ที่ไม่ใช่สาธารณชนวงกว้าง อาจจะเริ่มต้น จากผู้นำชุมชนหรือคนในชุมชนที่ได้รับการเคารพนับถือ เช่น พระภิกษุ ปราชญ์ชาวบ้าน โดยดำเนินงานตามหลักการประชาธิปไตย “โดยประชาชน ของประชาชน และเพื่อประชาชน” ไม่ดำเนินงานในเชิงพาณิชย์หรือถูกแทรกแซงโดยการเมือง โดยหลักแล้วต้องสามารถบริหารตนเองได้ การจัดสรรกำลังคนที่จะดำเนินรายการของวิทยุชุมชน ต้องไม่ใช่พรรคพวกของคนกลุ่มใด กลุ่มหนึ่งต้องเปิดกว้างให้คนที่สนใจเข้าร่วมจัดรายการ แต่ต้องมีกติการ่วมกันในแง่ของเนื้อหา

ความเหมาะสมในเรื่องที่จะพูด โดยเนื้อหาที่จะพูดไม่จำเป็นต้องเอาเรื่องระดับประเทศมาคุย วัตถุประสงค์หลัก คือ เนื้อหาที่จะพูดต้องเป็นเนื้อหาเรื่องราวในชุมชนเพื่อแลกเปลี่ยนให้เกิดการเรียนรู้กัน สอดคล้องกับวิถีชีวิตของคนในชุมชน หากมีปัญหาเกิดขึ้นต้องเอามาพูดถึง ต้องเอาคนที่เกี่ยวข้องกับปัญหามาแลกเปลี่ยนความคิดเห็นเพื่อหาทางแก้ไขหรือหาทางออก ทั้งนี้วิทยุชุมชนไม่จำเป็นจะต้องออกอากาศสม่ำเสมอ ลักษณะเวลาดำเนินรายการเป็นการจัดสรรตามความเหมาะสม ไม่จำเป็นต้องเป็นเหมือนวิทยุเชิงพาณิชย์ทั่วไป

การก่อตั้งวิทยุชุมชนจึงเป็นความต้องการของประชาชน โดยมีแนวคิดในการก่อตั้งและดำเนินการ แต่เนื่องจากข้อจำกัดในด้านงบประมาณ และที่สำคัญไม่มีผู้ริเริ่ม การก่อตั้งวิทยุชุมชนจึงเริ่มต้นจากนักการเมืองท้องถิ่น โดยผ่านความเห็นชอบอย่างไม่ขัดข้องจากประชาชน ที่อยู่ในหมู่บ้าน หรือชุมชน เพราะจะได้ยื่นข่าวดสารที่หน่วยงานปกครองส่วนท้องถิ่นสื่อสาร ไปถึง เพราะว่าทุกบ้านในชุมชนล้วนมีเครื่องรับวิทยุกระจายเสียงทั้งสิ้น และเปิดใช้งานตลอดเวลา

วัฒนธรรม/ประเพณี

วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่แสดงถึงความเจริญงอกงาม ทั้งด้านวัตถุ แนวคิดจิตใจในชุมชน โดยจะเป็นเอกลักษณ์ของชุมชนนั้นๆ วัฒนธรรมจะคงอยู่ได้เพราะการเรียนรู้ของคนในชุมชน ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน และสร้างสรรค์พัฒนาขึ้นมาอย่างต่อเนื่อง ที่แต่ละชุมชนยึดถือประเพณีปฏิบัติสืบทอดกันมาจนเป็นแบบแผนที่ดีงาม ทั้งนี้การปฏิบัติตามวัฒนธรรม และเกิดเป็นประเพณี เป็นสิ่งที่แสดงถึงสัญลักษณ์ของชาติ ไม่ว่าชาติใด ภาษาใด ต้องมีประเพณีประจำท้องถิ่นหรือชุมชน ประจำชาติของตน เช่น จารีต ขนบธรรมเนียม ธรรมเนียม เป็นต้น การที่วิทยุชุมชนจะสร้างเสริมให้ชุมชนได้หวนกลับมาศึกษาตัวเองจากฐานรากทางวัฒนธรรม จะส่งผลทำให้เกิดสำนึกในเรื่องการรู้จักนับถือตัวเอง ภูมิใจในตัวเอง เชื่อมมั่นในตัวเองมากขึ้น

เศรษฐกิจ

ในชุมชนอำเภอแม่ทะ ได้มีการผลิต การจำหน่ายสินค้าเกษตร รวมทั้งการแปรรูปสินค้าเกษตร โดยในภาพรวมของจังหวัดลำปางปี พ.ศ. 2551 มีผลิตภัณฑ์มวล 47,535 ล้านบาท รายได้ส่วนใหญ่ ขึ้นอยู่กับสาขาการค้าส่งและค้าปลีกมากที่สุดถึงร้อยละ 18.55 คิดเป็นมูลค่า 9,001 ล้านบาท รองลงมาเป็นสาขาการอุตสาหกรรม และสาขาการศึกษา ตามลำดับ (สำนักงานพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2552) แต่ในปัจจุบันเกิดปัญหาวิกฤติทางเศรษฐกิจ ส่งผลกระทบต่อคนในชุมชนทุกระดับชั้น การรับทราบข้อมูลทางเศรษฐกิจ และการรับรู้ปัญหาเพื่อหาแนวทางการแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจตกต่ำ โดยวิทยุชุมชนจำเป็นต้องประสาน ความมีอระหว่าง หน่วยงานภาครัฐ

ภาคเอกชน เพื่อนำทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมที่มีอยู่ในชุมชนมาใช้ให้เกิดความเหมาะสมกับเศรษฐกิจในปัจจุบัน

เทคโนโลยี

เทคโนโลยีมีความสัมพันธ์กับการดำรงชีวิตของมนุษย์มาเป็นเวลานานตั้งแต่ยุคประวัติศาสตร์ โดยนำความรู้จากธรรมชาติวิทยามาคิดค้นและดัดแปลงธรรมชาติเพื่อแก้ปัญหาพื้นฐานในการดำรงชีวิต ในระยะแรกเทคโนโลยีที่นำมาใช้เป็นระดับพื้นฐานเช่น การเพาะปลูก การชลประทาน การก่อสร้าง การทำเครื่องมือเครื่องใช้ การทำเครื่องปั้นดินเผา การทอผ้า เป็นต้น ปัจจัยการเพิ่มจำนวนของประชากร ข้อจำกัดด้านทรัพยากรธรรมชาติ รวมทั้งพัฒนาความสัมพันธ์กับต่างประเทศ เป็นปัจจัยสำคัญในการดำเนินงานวิฤกษ์กระจายเสี่ยงในประเทศไทย และพัฒนาเทคโนโลยีจนกระทั่งมีราคาไม่แพง หาซื้อได้ง่าย ประกอบกับความก้าวหน้าของเทคโนโลยีทำให้ทราบถึงเสรีภาพในการสื่อสารที่มากขึ้น จนกระทั่งมีการนำเทคโนโลยีด้านการสื่อสารมาใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชน เพื่อความเสมอภาค และก่อให้เกิดการพัฒนาชุมชนในด้านต่างๆ เทคโนโลยี จึงมีความสัมพันธ์เป็นอย่างยิ่งต่อการพัฒนาวิฤกษ์ชุมชน

สภาพปัญหาของสังคม

จากความเจริญก้าวหน้าอย่างรวดเร็วทางด้านเทคโนโลยี และการสื่อสารของสังคมไทยในปัจจุบัน ส่งผลต่อความเปลี่ยนแปลงด้านต่าง ๆ เช่น ค่านิยม คุณธรรม จริยธรรม การเอารัดเอาเปรียบ การรุกรานธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม สภาพความยากจนแร้นแค้นของคนในชนบท และสภาพเสื่อมโทรมทางสังคม อันเกิดจากความเสื่อมทางจิตใจมีมากขึ้น ทำให้มีการละเลยด้านศาสนา ประเพณี และวัฒนธรรม เกิดปัญหายาเสพติด โสเภณี โรคเอดส์และปัญหาการเปลี่ยนแปลงของชุมชนและครอบครัว จากครอบครัวขยายขนาดใหญ่ เป็นครอบครัวเดี่ยวขนาดเล็ก เนื่องจากความจำเป็นทางเศรษฐกิจ รวมทั้งปัญหาความขัดแย้งทางสังคมอันเกิดจากความคิดเห็นไม่ตรงกัน

การมีส่วนร่วมขององค์กรภาคีที่ทำงานทางสังคมในท้องถิ่น

หน่วยงานภาคีเป็นองค์กรที่มีความสำคัญต่อกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน โดยเป็นองค์กรที่มีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชน คุณสมบัติของหน่วยงานภาคี ต้องเป็นหน่วยงานที่ไม่มีวัตถุประสงค์เพื่อแสวงหากำไร หรือ ดำเนินกิจกรรม เพื่อผลประโยชน์ทางการเมืองเป็นหน่วยงานที่สามารถรับอาสาสมัครช่วยทำงานเพื่อส่วนรวม งานขององค์กรภาคี ต้องไม่เป็นการแย่งอาชีพของผู้

มีรายได้ประจำจากงานนั้นอยู่ก่อน ไม่มีการตั้งข้อรังเกียจหรือกีดกันผู้ทำงาน หรือแบ่งแยกเชื้อชาติ ศาสนา อายุ หรือ เพศ ไม่มีการทำงานที่ขัดแย้ง ทำลายความเชื่อทางศาสนา วัฒนธรรม หรือ ประเพณีที่ชุมชนถือปฏิบัติ หากในสังคมหรือชุมชนมีองค์กรภาคีที่มีส่วนร่วมทำงานทางสังคมใน ท้องถิ่น ถือเป็นช่องทางหนึ่งในการสร้าง กลไกการคานอำนาจ เพื่อให้การตรวจสอบการ ดำเนินงานขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเกิดเป็นรูปธรรม และสนับสนุนการทำงานของ ภาค ประชาสังคม และภาคีต่าง ๆ

ปัจจัยภายในวิถุชุมชน

การศึกษาปัจจัยที่สัมพันธ์กับการดำเนินงานของวิถุชุมชน ผู้วิจัยได้ดำเนินการศึกษา โดยครอบคลุมตัวแปรด้านต่าง ๆ ดังนี้ 1) ความรู้เกี่ยวกับวิถุชุมชน 2) ทักษะในการสื่อสาร 3) รูปแบบเนื้อหาการส่งสาร 4) วัตถุประสงค์ที่แท้จริงของการก่อตั้ง 5) โครงสร้างการเป็นเจ้าของ และ 5) วิธีการบริหารจัดการ โดยมีรายละเอียดดังนี้

ความรู้เกี่ยวกับวิถุชุมชน

จากการศึกษาพบว่า ความรู้เกี่ยวกับวิถุชุมชนเป็นปัจจัยหนึ่งที่มีความสัมพันธ์กับ การดำเนินงานวิถุชุมชน ธรรมชาติของสื่อกระจายเสียง เป็นสื่อที่สามารถเข้าถึงได้ทุกคน (accessibility) โดยไม่จำกัดพรมแดนทางความรู้ ระยะทาง และลักษณะทุพสภาพของประชาชน เป็นสื่อที่ใกล้ชิดกับผู้รับสารมากที่สุด สามารถถ่ายทอดสด (real-time) มีความยืดหยุ่นสูง นอกจากนี้ ยังต้องการการพัฒนาทางด้านเนื้อหาในเชิงสร้างสรรค์ตลอดเวลา ดังนั้นการทำความเข้าใจใน กระบวนการผลิตสื่อกระจายเสียง จึงต้องเข้าใจบริบททางสังคม การสร้างสรรค์เนื้อหาผ่านสื่อ กระจายเสียงตามสถานการณ์ที่แวดล้อมของสื่อ โดยไม่ยึดติดกับกรอบของเนื้อหาสื่อตะวันตกเพียง อย่างเดียว และการดำเนินงานวิถุชุมชน ผู้ดำเนินงานต้องมีความรู้เกี่ยวกับวิถุชุมชน จึงจะ สามารถดำเนินงานได้ หากไม่มีความรู้ด้านนี้ก็จะทำให้การดำเนินงานไม่มีประสิทธิภาพ

นอกจากนี้ การที่เราจะดำเนินงานวิถุชุมชน ได้นั้น ต้องมีความรู้เกี่ยวกับวิถุชุมชน ตั้งแต่ลักษณะของวิถุชุมชน ผู้ฟังเป็นใคร วิถุมีเป้าหมายอย่างไร ระยะเวลาในการออกอากาศนาน เท่าไหร่ รูปแบบรายการควรเป็นแบบไหน ซึ่งความรู้เหล่านี้จะเป็นข้อมูลสำคัญในการดำเนินงาน ของชุมชน และในการดำเนินงานวิถุชุมชน ผู้ดำเนินงานต้องมีความรู้เกี่ยวกับวิถุชุมชน กลุ่มเป้าหมายผู้ฟังคือใคร ระยะเวลาในการออกอากาศนานเท่าไร เนื้อหาควรเป็นอย่างไร ซึ่ง ความรู้เหล่านี้จะทำให้ผู้จัดรายการสามารถดำเนินงานไปได้อย่างราบรื่น สอดคล้องกับกระทรวง

วัฒนธรรม (2552) ได้กล่าวถึงความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับการจัดรายการวิทยุว่า การผลิตรายการวิทยุกระจายเสียง จะต้องคำนึงถึงลักษณะของสถานีวิทยุ กลุ่มผู้ฟัง เป้าหมาย วัตถุประสงค์ของรายการ ความยาวและระยะเวลาในการออกอากาศ จากนั้นจึงกำหนดเนื้อหารายการ และรูปแบบของรายการให้เหมาะสม อย่างไรก็ตาม การกำหนดรูปแบบรายการมักจะคำนึงถึงวัตถุประสงค์ของการจัดตั้งสถานีวิทยุและกลุ่มผู้ฟังเป็นอันดับแรก เช่น สถานีวิทยุกองทัพบก วัตถุประสงค์โดยสำคัญของสถานี คือ การกระจายเสียงเพื่อความมั่นคงของชาติ สถานีวิทยุกระจายเสียงของมหาวิทยาลัยมีวัตถุประสงค์โดยสำคัญคือ กระจายเสียงเพื่อการศึกษาและให้ความรู้สู่มวลชน เป็นต้น อย่างไรก็ตาม วัตถุประสงค์ของการผลิตรายการวิทยุกระจายเสียง โดยทั่วไปจะสอดคล้องกับการทำหน้าที่ของสื่อมวลชน 4 ประการ คือ

1. เพื่อแจ้งข่าวสารให้ทราบ (to inform) คือ การที่ผู้ผลิตรายการต้องการจะบอกแจ้ง หรือชี้แจงข้อมูล เรื่องราวข่าวสารเพื่อให้ผู้ฟังทราบ
2. เพื่อให้การศึกษา (to educate) คือ การให้ข้อมูลความรู้ในเชิงวิชาการ ด้วยการใช้ภาษาที่ง่ายต่อการทำความเข้าใจของผู้ฟัง
3. เพื่อให้ความบันเทิง (to entertain) คือ การทำให้ผู้ฟังเกิดความเพลิดเพลินผ่อนคลาย
4. เพื่อการชักจูงใจ หรือเสนอแนะ (to persuade) คือ การทำหน้าที่ในการชักจูงผู้ฟังเพื่อให้เกิดการคล้อยตาม หรือทำตามข้อเสนอนั้น ๆ

หน้าที่ของผู้ผลิตรายการที่สำคัญ คือ การกำหนดวัตถุประสงค์ของรายการนั้นให้ชัดเจน ว่าต้องการผลิตรายการนั้น ๆ เพื่ออะไร ซึ่งการกำหนดวัตถุประสงค์นั้น ต้องคำนึงถึงความสนใจ ความต้องการของกลุ่มผู้ฟังเป้าหมายด้วย เช่น ประชาชนในบริเวณชุมชนนั้น โดยส่วนใหญ่เป็นเกษตรกร การจัดรายการวิทยุควรเน้นให้ความรู้ที่เกษตรกรสนใจ อาทิ เรื่องการทำเกษตรแผนใหม่ ไม่ใช่สารเคมี การรักษาดิน ช่องทางการทำการตลาดในการจัดจำหน่ายสินค้าเพื่อการเกษตร เป็นต้น รวมทั้ง เพลงที่ใช้ประกอบในรายการ ควรที่จะเป็นเพลงที่ กลุ่มเป้าหมายนิยมฟังมากกว่า การเปิดเพลงตามความนิยม หรือตามความคิดของผู้จัดรายการ

ทักษะในการสื่อสาร

จากการศึกษาพบว่า ทักษะในการสื่อสารเป็นปัจจัยหนึ่งที่มีความสัมพันธ์กับการดำเนินงานของวิทยุชุมชน ทักษะในการสื่อสารมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการดำเนินงานวิทยุชุมชน เพราะว่าวิทยุชุมชนเป็นรูปแบบการสื่อสารอย่างหนึ่ง ผู้ดำเนินงานวิทยุชุมชนต้องมีทักษะในการสื่อสารอย่างสูง หากผู้ที่ยขาดทักษะการสื่อสารแล้ว อาจจะทำให้การดำเนินงานของวิทยุชุมชนล้มเหลว และการสื่อสารเป็นหัวใจหลักในการดำเนินงานของวิทยุชุมชน ดังนั้น ทักษะในการ

สื่อสารจึงเป็นสิ่งที่ทุกคนต้องมีและสำคัญที่สุดในการดำเนินงานวิทยุชุมชน หากผู้ดำเนินงานขาดทักษะในการสื่อสารแล้ว ย่อมจะทำให้การดำเนินงานไม่เกิดประสิทธิภาพ และประสิทธิผลเท่าที่ควร

ทักษะสำคัญที่ผู้ดำเนินงานควรมี คือ การพูด การอ่าน และการฟัง เพราะเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการดำเนินงานของวิทยุชุมชน โดยการพูด ถือเป็น การถ่ายทอดข้อมูลแก่ผู้ฟัง ควรพูดในสิ่งที่ผู้ฟังอยากฟัง ในเนื้อหาที่ผู้ฟังอยากฟัง อีกทั้งการพูดเป็นการแลกเปลี่ยนอารมณ์ ควรพูดในอารมณ์ที่ดี เพื่อสร้างความรู้สึกร่วมและความสัมพันธ์ที่ดีต่อผู้ฟังเสมอ ในด้านทักษะการอ่านที่มีความสำคัญไม่น้อยไปกว่าการฟัง เพราะในปัจจุบันมีงานสร้างสรรค์ คีพิมพ์ ในหนังสือและสิ่งพิมพ์ต่างๆ เป็นจำนวนมาก ผู้ดำเนินรายการควรอ่านข่าวสารสำคัญๆ และสรุปเนื้อหาเพื่อนำเสนอด้วยการพูด หรืออ่านให้ฟังผ่านวิทยุชุมชน ในด้านทักษะการฟัง เป็นพื้นฐานสำคัญของการลดการเข้าใจผิด ในแง่ของการฝึกใช้ความคิด การจับประเด็น และฝึกความจำ

การสื่อสารมีความสำคัญมากในการดำเนินงานวิทยุชุมชน เนื่องจากการสื่อสารเป็นสิทธิอย่างหนึ่งของชุมชน ดังนั้น เนื้อหาวิธีการนำเสนอ และรูปแบบรายการจึงควรให้สิทธิแก่ชุมชนในการดำเนินการให้สอดคล้องกับประเพณีและวัฒนธรรมหรือรสนิยมของชุมชน ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดเจนคือการใช้ภาษาท้องถิ่นในการดำเนินรายการ

จากทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคมถือว่า “การสื่อสาร” เป็นสาเหตุหนึ่งของการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม โดยบุคคลสามารถเรียนรู้พฤติกรรมใหม่ได้ โดยสังเกตบุคคลอื่นโดยตรงด้วยตนเอง หรือผ่านสื่อมวลชน (ประมะ สตะเวทิน, 2542: 76) เนื่องจากการสื่อสารถือเป็นสาเหตุของการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของบุคคล ดังนั้นทักษะในการสื่อสารย่อมมีความสำคัญที่จะส่งผลให้ผู้รับสารเกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของบุคคล ดังนั้น ทักษะในการสื่อสารย่อมมีความสำคัญที่จะส่งผลให้ผู้รับสารเกิดการเปลี่ยนแปลง อาจเป็นการเปลี่ยนแปลงในด้านทัศนคติ ด้านค่านิยม ในสถานีวิทยุชุมชนที่เป็นสถานีสุนัขภาพ เมื่อผู้ดำเนินงานมีทักษะการสื่อสารที่ดี ก็จะทำให้ผู้รับสารเกิดความคล้อยตาม และเกิดการเปลี่ยนแปลงทัศนคติในด้านสุนัขภาพ เช่น การรณรงค์เลิกบุหรี่ปในสถานีวิทยุชุมชนเพื่อการดูแลสุขภาพ หากผู้สื่อสารมีทักษะในการสื่อสาร ก็จะทำให้เกิดการคล้อยตามของผู้รับสาร เกิดการเปลี่ยนแปลงในด้านทัศนคติและพฤติกรรมตามมา เป็นต้น ดังนั้น ทักษะในการสื่อสารจึงมีความสัมพันธ์กับการดำเนินงานวิทยุชุมชน

รูปแบบเนื้อหาการส่งสาร

จากการศึกษาพบว่า ในการดำเนินงานของวิทยุชุมชนนั้น ได้มีการนำกระบวนการสื่อสารเข้ามาประยุกต์ใช้ในการติดต่อสื่อสารกับคนในชุมชน ซึ่งกระบวนการสื่อสารที่นำมาใช้ประกอบด้วย ผู้ส่งสาร (sender) ข้อความ (message) ช่องทางของข้อความ (channel) และผู้รับสาร (receiver) มีกระบวนการสื่อสารเนื้อหาทางวิทยุชุมชนที่สำคัญ คือ ผู้ส่งข้อความ (sender) ผู้จัดการรายการวิทยุชุมชนจะได้รับการคัดเลือกจากคณะกรรมการของผู้ก่อตั้งสถานีวิทยุชุมชน และมีการเชิญชวนให้มามีส่วนร่วมในการจัดรายการ ผู้จัดการรายการวิทยุชุมชนในชุมชน ได้แก่ อาสาสมัครสาธารณสุข (อสม.) องค์การบริหารส่วนตำบล เทศบาล ผู้นำชุมชน ประชาชนที่ให้ความสนใจและมีใจรัก ช่องทางการสื่อสาร (channel) ลักษณะที่สำคัญของวิทยุชุมชนแตกต่างจากวิทยุ 2 รูปแบบที่มีอยู่คือ วิทยุสาธารณะ (public radio) และวิทยุธุรกิจ (commercial radio) ในหลายลักษณะ โดยมีการส่งกระจายเสียงด้วยกำลังส่งต่ำ (ไม่เกิน 1 กิโลวัตต์) ครอบคลุมในพื้นที่จำกัดประมาณ 6-10 กิโลเมตร โดยรูปแบบเนื้อหาการส่งสารด้วยวิทยุชุมชน เป็นสื่อสาธารณะของประชาชนในพื้นที่ และในทุกพื้นที่ที่วิทยุชุมชนออกอากาศ ซึ่งมีอาสาสมัครสาธารณสุข (อสม.) ทำงานด้านสุขภาพอยู่ในพื้นที่ด้วย ดังนั้น อสม. จึงเป็นกลุ่มองค์กรด้านสุขภาพในพื้นที่ออกอากาศของวิทยุชุมชน ที่จะเข้ามามีส่วนร่วมในการผลิตรายการ และใช้วิทยุชุมชนเป็นเครื่องมือสื่อสารสุขภาพในชุมชนได้อย่างชอบธรรม

รูปแบบเนื้อหาการส่งสาร มีบทบาทที่เป็นทั้งตัวบ่งชี้รับความทันสมัย และมีอิทธิพลต่อสังคมในยุคปัจจุบัน ซึ่งถือเป็นยุคที่สื่อมวลชนมีบทบาทและมีอิทธิพลอย่างมากต่อผู้รับสาร ด้วยสื่อมวลชนสามารถทำให้สาธารณชนมีความเห็นดังที่ผู้ทำการสื่อสารต้องการ และสามารถที่จะให้ผู้รับสารเอนเอียงไปในทางใดทางหนึ่งตามต้องการ ซึ่งความเชื่อเช่นนี้ส่วนหนึ่งเกิดจากความคิดที่มาจากการศึกษาของ Lerner ผู้เชี่ยวชาญด้านการสื่อสารและการพัฒนา ที่เห็นว่าสื่อมวลชนเป็นเสมือนตัววิฤต หรือสื่อมวลชนคือ Magic bullet ที่สามารถเปลี่ยนทัศนคติ และพฤติกรรมของคนได้ ดังนั้นรูปแบบการสื่อสารจึงเป็นปัจจัยที่สัมพันธ์กับการดำเนินงานของวิทยุชุมชน

โดยสรุปจากการศึกษา พบว่า รูปแบบเนื้อหาการส่งสาร จะมีความสัมพันธ์กับการดำเนินงานของวิทยุชุมชน ผู้ดำเนินรายการซึ่งถือว่าเป็นผู้ส่งสารจะเป็นผู้กำหนดรูปแบบการส่งสาร โดยรูปแบบการส่งสารที่แตกต่างกันก็จะส่งผลให้การดำเนินงานของวิทยุชุมชนแตกต่างกันด้วย หากวิทยุชุมชนที่มีการดำเนินงานในลักษณะของวิทยุเพื่อการศึกษา ก็จะมีรูปแบบในการส่งสาร โดยเน้นการเผยแพร่และสื่อสารในด้านความรู้ทางวิชาการ ในขณะที่วิทยุชุมชนที่มีการดำเนินงานด้านสุขภาพก็จะมีรูปแบบในการสื่อสารที่มุ่งเน้นการให้ข้อมูลข่าวสารด้านสุขภาพเป็นสำคัญ โดยรูปแบบการสื่อสารจะเป็นตัวบ่งชี้ว่าวิทยุชุมชนให้ความสำคัญกับการสื่อสารด้านใด เช่น ด้าน

วัฒนธรรม สุขภาพ การศึกษา ความบันเทิง หรือการนำเสนอข่าวสารของสินค้า เป็นต้น อย่างไรก็ตาม พบว่า ในการส่งสารนั้นผู้ส่งสารมีความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง ซึ่งเบอร์โล ได้เสนอแบบจำลอง SMCR โดยแบบจำลอง SMCR ของเบอร์โล จะให้ความสำคัญกับ 4 สิ่ง ได้แก่ ผู้ส่งสาร (source) ข่าวสาร (message) ช่องทางการสื่อสาร (channel) และผู้รับสาร (receiver)

ผู้ส่งสาร (source) ต้องเป็นผู้ที่มีความสามารถเข้ารหัสเนื้อหาข่าวสารได้ มีความรู้ที่ดีในข้อมูลที่จะส่ง สามารถปรับระดับให้เหมาะสมสอดคล้องกับผู้รับ

ข่าวสาร (message) คือเนื้อหา วิธีการ และรหัสการส่ง

ช่องทางการสื่อสาร (channel) ให้ผู้รับได้ด้วยประสาทสัมผัสทั้ง 5 คือการเห็น การได้ยิน การสัมผัส การได้กลิ่น และการรู้รส

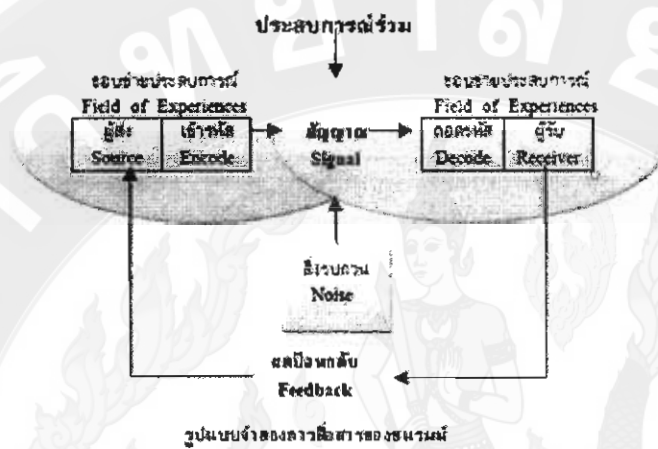
ผู้รับสาร (receiver) ผู้ที่มีความสามารถในการถอดรหัส (decode) สารที่รับมาได้อย่างถูกต้อง

ในปัจจัยต่าง ๆ ที่มีผลทำให้การสื่อสารประสบผลสำเร็จได้แก่ ทักษะในการสื่อสาร ทักษะคิด ระดับความรู้ ระบบสังคม และวัฒนธรรม ซึ่งผู้รับและผู้ส่ง ต้องมีตรงกันเสมอ แบบจำลอง SMCR ของเบอร์โล (Berlo) ได้ให้ความสำคัญกับสิ่งต่างๆ คือ

1. ทักษะในการสื่อสาร หมายถึง ทักษะซึ่งผู้ส่งและผู้รับควรจะต้องมีความชำนาญในการส่งและการรับสารเพื่อให้เกิดความเข้าใจกันอย่างถูกต้อง
2. ทักษะคิด เป็นทักษะที่ผู้ส่งสารและผู้รับมีผลต่อการสื่อสาร ถ้าผู้ส่งสารและผู้รับมีทักษะที่ติดต่อกันก็จะทำให้การสื่อสารได้ผลดี
3. ระดับความรู้ ถ้าผู้ส่งและผู้รับมีระดับความรู้ที่เท่าเทียมกันก็จะทำให้การสื่อสารลุล่วงไปได้ดี แต่ถ้าหากความรู้ของผู้ส่งและผู้รับมีระดับต่างกัน ย่อมจะมีการปรับความยากง่ายของภาษาและถ้อยคำ
4. ระบบสังคมและวัฒนธรรม ระบบสังคมและวัฒนธรรมของแต่ละชาติ แต่ละพื้นที่ ย่อมมีความแตกต่างกัน ก่อนการสื่อสารจึงจำเป็นต้องมีการศึกษาสังคมและวัฒนธรรมของบุคคลในแต่ละชาติเพื่อการปฏิบัติที่ถูกต้องเหมาะสม

นอกจากนั้นแล้ว ยังสอดคล้องกับแนวคิดในการสื่อสารของวิลเบอร์ ชรามม์ (ชนวดี บุญลือ, 2529: 507-508) ชรามม์ (Schramm) ให้ความสำคัญกับการสื่อความหมาย การสื่อสารจะเกิดประสิทธิภาพ เมื่อผู้ส่งและผู้รับมีประสบการณ์ร่วมกัน หากในส่วนของประสบการณ์ของผู้ส่งและผู้รับซ้อนกันเป็นวงกว้างมากเท่าใด การสื่อสารนั้นเป็นไปได้โดยสะดวกและง่ายมากยิ่งขึ้น แต่หากขอบข่ายประสบการณ์ซ้อนกันน้อยมาก หรือไม่ซ้อนกันเลย แสดงว่าทั้งผู้ส่งและผู้รับแทบจะไม่มี

ประสบการณ์ร่วมกันเลย การสื่อสารนั้น จะทำได้ยากลำบาก หรืออาจสื่อสารกันไม่ได้อย่างสิ้นเชิง ซึ่งสามารถทราบได้จากผลป้อนกลับที่ผู้รับ ส่งกลับไปยังผู้ส่งนั่นเอง

ภาพ 13 รูปแบบจำลองการสื่อสารของชแรมม์
ที่มา: ธนวดี บุญถือ

วิลเบอร์ ชแรมม์ ได้เสนอแบบจำลองการสื่อสารตามแนวความคิดของเขาไว้ 3 แบบ คือ (ธนวดี บุญถือ, 2529: 507-508)

แบบที่ 1 อธิบายการสื่อสารเป็นกระบวนการเส้นตรง ประกอบด้วย แหล่งข่าวสาร (source) เข้ารหัส (encoder) สัญญาณ (signal) ถอดรหัส (decoder) และจุดหมายปลายทาง (destination) ไม่ให้ความสำคัญกับการตอบสนองและปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้สื่อสาร

แบบที่ 2 อธิบายกระบวนการสื่อสารที่ผู้ส่งและผู้รับสาร มีประสบการณ์บางอย่างร่วมกัน ทำการสื่อสารอยู่ภายใต้ขอบเขตประสบการณ์ของแต่ละฝ่าย ความสำเร็จของการสื่อสารขึ้นอยู่กับ ประสบการณ์ร่วมของผู้สื่อสาร

แบบที่ 3 ในกระบวนการสื่อสาร จะมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้สื่อสาร อันเกิดจากการที่ ทั้งสองฝ่ายต้องทำงานเหมือนกัน ในระหว่างที่ทำการสื่อสาร คือการเข้ารหัสสาร แปลความ และถอดรหัสให้เป็นสัญลักษณ์ ส่งไปยังผู้รับสาร ซึ่งเมื่อรับเนื้อหาข่าวสารไว้แล้ว ก่อนที่จะทำการส่งสารออกไป ก็ต้องนำสารที่จะส่งออกมาเข้ารหัส แปลความ และถอดรหัส เช่นเดียวกัน เพื่อส่งกลับไปยังผู้รับ ซึ่งเป็นผู้ส่งในครั้งแรก ชแรมม์ เรียกกระบวนการสื่อสารนี้ว่า เป็นกระบวนการสื่อสารแบบวงกลม

จากการศึกษา สรุปได้ว่า รูปแบบเนื้อหาการส่งสาร จะมีความสัมพันธ์กับการดำเนินงานของวิทยุชุมชน ผู้ดำเนินรายการซึ่งถือเป็นผู้ส่งสารจะเป็นผู้ที่กำหนดรูปแบบการส่งสาร ซึ่งในการส่งสารนั้น ได้ให้ความสำคัญกับกระบวนการสื่อสาร ผู้ส่ง สาร ช่องทาง ผู้รับ ทักษะคิด ระดับความรู้ ความเชื่อ วัฒนธรรม ประเพณี ทักษะในการสื่อสาร ระดับสังคมและวัฒนธรรมของผู้ส่งและผู้รับเข้ารหัส ถอดรหัส ประสบการณ์ร่วม

วัตถุประสงค์ที่แท้จริงของการก่อตั้ง

แนวคิดเกี่ยวกับวิทยุชุมชน ได้เกิดขึ้นมานาน เห็นได้จากประกาศปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน ค.ศ. 1948 (Universal Declaration of Human Rights of 1948) ได้มีการขยายแนวคิดและการพัฒนา เรื่องสิทธิเสรีภาพในการสื่อสารของประชาชน เพื่อให้ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการสื่อสารมากยิ่งขึ้น และในการประชุมหลายครั้งที่จัดโดย UNESCO ในช่วงทศวรรษ 1960-1970 ได้หยิบยกเรื่องกิจการสถานีวิทยุกระจายเสียงชุมชนมาเป็นหัวข้อในการสนทนา

กรอบแนวคิดในการดำเนินการสถานีวิทยุชุมชนมีหลายรูปแบบ ขึ้นอยู่กับปัจจัยต่าง ๆ เช่น ด้านเทคนิคการส่งสัญญาณกระจายเสียง ด้านการมีส่วนร่วมในการผลิตรายการ การร่วมกำหนดกรอบนโยบายและแผนในการดำเนินงานของสถานี

ปรัชญาวิทยุชุมชน

ปรัชญาวิทยุชุมชน ที่เป็นที่ยอมรับ โดยทั่วไปนั้น สอดคล้องกับหลักการประชาธิปไตย ได้แก่ ของชุมชน ชุมชนเป็นเจ้าของร่วมกันโดยตรง โดยชุมชน ชุมชนมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการ และดำเนินงานเพื่อชุมชน มีเป้าหมายเพื่อประโยชน์ของชุมชน

จากหลักปรัชญาของวิทยุชุมชน องค์การยูเนสโก จึงได้กำหนดหลักการของวิทยุชุมชนไว้ดังนี้คือ

1. ต้องให้ประชาชนเข้าถึงได้โดยง่าย (accessibility) ไม่ว่าจะเป็นการเข้าถึงในแง่ผู้ฟัง ผู้ร่วมผลิตรายการ ผู้ให้ข้อเสนอแนะ ผู้บริหารจัดการ ฯลฯ
2. ต้องให้ประชาชนมีส่วนร่วมในรูปแบบต่าง ๆ (participation)
3. ต้องเป็นวิทยุที่ประชาชนมีการบริหารจัดการด้วยตนเอง (self-management) คือแนวคิดเรื่องการบริหารจัดการ “โดย” ชุมชนที่กล่าวไปข้างต้น

จากการศึกษา พบว่า วิทยุชุมชนในแต่ละแห่งมีวัตถุประสงค์ที่แท้จริงในการก่อตั้งที่แตกต่างกันไปในแต่ละพื้นที่ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับบริบทของพื้นที่ และผู้มีส่วนได้เสียในวิทยุชุมชนสถานี

นั้นๆ เป็นสำคัญ อย่างไรก็ตามจากการศึกษาพบว่า วัตถุประสงค์ที่แท้จริงในการก่อตั้งวิद्यุชุมชน เป็นปัจจัยหนึ่งที่มีความสัมพันธ์กับการดำเนินงานวิद्यุชุมชน จากการศึกษาพบว่า การกำหนด วัตถุประสงค์ในการก่อตั้งวิद्यุชุมชนนั้น ในภาคปฏิบัติดูเหมือนจะเป็นจุดอ่อนของการบริหารงาน แบบไทย ทั้งนี้พบว่าวิद्यุชุมชนมักไม่ได้มีการระบุเอาไว้อย่างชัดเจน มักถือว่า “รับรู้กัน ได้โดยปริยาย” หรือไม่ได้จัดลำดับความสำคัญ วัตถุประสงค์ที่แท้จริงของวิद्यุชุมชน เป็นสิ่งสำคัญในการ ดำเนินงานของวิद्यุชุมชน เพราะวัตถุประสงค์จะเป็นตัวกำหนดการดำเนินงานของวิद्यุชุมชนนั้น อย่างเช่น วิद्यุชุมชนแห่งนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อการเผยแพร่ความรู้ด้านสุขภาพ ก็จะมี อสม.หรือ บุคลากรในด้านที่เกี่ยวข้องมาร่วมดำเนินการ วิद्यุบางแห่ง มีวัตถุประสงค์เพื่อการศึกษา ก็จะมีการ ดำเนินงานที่มุ่งเน้นการเผยแพร่ความรู้ ข่าวสารด้านการศึกษา โดยวัตถุประสงค์ของวิद्यุชุมชนก็จะ มาจากการเข้ามามีส่วนร่วมของประชาชน ถือเป็น การเปิด โอกาสให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมอย่าง มาก

วัตถุประสงค์ที่แท้จริงในการก่อตั้งของวิद्यุชุมชน จะเป็นสิ่งที่กำหนดทิศทางของ การดำเนินงานวิद्यุชุมชนในแต่ละแห่ง ก่อนที่วิद्यุชุมชนจะเปิดดำเนินการ จะมีการกำหนด วัตถุประสงค์ในการก่อตั้งวิद्यุชุมชนไว้ ซึ่งก็ได้มาจากคนในชุมชนที่ได้ระดมความคิดเห็นกัน เมื่อ ได้วัตถุประสงค์แล้ว ก็จะใช้วัตถุประสงค์เป็นแนวทางในการดำเนินการ โดยเดินตามวัตถุประสงค์ที่ กำหนดไว้ในขั้นแรก

ถึงแม้ว่าวิद्यุชุมชนจะมีวัตถุประสงค์ในการก่อตั้ง แต่ว่าการดำเนินการก็ต้องมีการ ยืดหยุ่นบ้าง แต่โดยส่วนใหญ่ก็ต้องดำเนินการไปตามวัตถุประสงค์ในการก่อตั้ง วิद्यุชุมชนบางแห่ง มีวัตถุประสงค์แฝงในการก่อตั้ง โดยเฉพาะวิद्यุชุมชนที่มีบทบาทในทางการเมือง ดังนั้น การ ดำเนินงานของวิद्यุชุมชนจึงต้องเป็นไปตามวัตถุประสงค์แฝง หรืออาจจะพูดได้ว่าเป็น วัตถุประสงค์ที่แท้จริงก็ได้

วิद्यุชุมชนเป็นวิद्यุที่เปิดให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วม ดังนั้น วัตถุประสงค์ที่แท้จริง ของวิद्यุชุมชน คือการเปิด โอกาสให้คนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงาน ลักษณะการ ดำเนินงานของวิद्यุชุมชนเกือบทุกแห่งจึงเป็นการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน

จากการศึกษา สรุปได้ว่า ผู้ให้ข้อมูล มีความเห็นที่สอดคล้องกันว่าวัตถุประสงค์ที่ แท้จริงในการก่อตั้งมีความสัมพันธ์กับการดำเนินงานวิद्यุชุมชน โดยมีวัตถุประสงค์ที่แท้จริงในการ ก่อตั้งจะเป็นตัวกำหนดการดำเนินงานของวิद्यุชุมชนนั้น ๆ อย่างไรก็ตามวัตถุประสงค์ที่แท้จริงของ วิद्यุชุมชน คือ การมีส่วนร่วมของประชาชน โดยยึดหลักว่ากรรมสิทธิ์และการควบคุมวิद्यุเป็นของ ประชาชน รวมทั้งเน้นการมีส่วนร่วมของประชาชนในการบริหารจัดการ และการดำเนินการจะ ทำงานโดยใช้อาสาสมัครที่เป็นตัวแทนของชุมชนเป็นหลัก ซึ่งการมีส่วนร่วม ถือได้ว่าเป็นส่วนหนึ่ง

ในกระบวนการของการพัฒนาที่เสริมสร้างให้สมาชิกของกลุ่มมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหา หาแนวทางแก้ไข วางแผนการดำเนินงานตลอดจนร่วมกันดำเนินงาน เพื่อให้บรรลุเป้าหมายของกลุ่ม การมีส่วนร่วมจึงเป็นกระบวนการที่สมาชิกในชุมชนมีการกระทำ ซึ่งแสดงออกมาในลักษณะของการดำเนินการร่วมกัน และมีความต้องการที่จะบรรลุเป้าหมายร่วมกันทางด้านเศรษฐกิจ สังคมและการเมือง ตลอดจนคัดสนใจในกิจกรรมการดำเนินการเพื่อแก้ปัญหาหรือสนองความต้องการ หรืออาจเป็นการดำเนินการร่วมกันในการเพิ่มอำนาจการต่อรองทางการเมือง ทางเศรษฐกิจ และการปรับปรุงสถานภาพทางสังคมของกลุ่ม ในการเพิ่มอำนาจการต่อรองทางการเมือง เศรษฐกิจ เพื่อปรับปรุงสถานภาพทางชุมชนในสังคมต่อไป (Stevenhagen, 1971 :74 อ้างในปรัชญา เวสารัชช์ 2528: 3) วัตถุประสงค์ที่แท้จริงของการก่อตั้งวิถุชุมชนใด ๆ ก็ตามคือการพัฒนาการมีส่วนร่วมภาคประชาชน โดยไพโรจน์ สุขสัมฤทธิ์ (2531: 24-30) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมของประชาชน เป็นกระบวนการการดำเนินงาน รวมพลังประชาชนกับองค์กรของรัฐหรือองค์กรเอกชน เพื่อประโยชน์ในการพัฒนาหรือแก้ไข้ปัญหาของชุมชน โดยยึดหลักการว่าสมาชิกในชุมชนนั้นๆ จะต้องร่วมมือกันวางแผน ไปจนถึงลงมือปฏิบัติงานเพื่อสนองความต้องการหรือแก้ปัญหาของประชาชนในชุมชน การมีส่วนร่วมของประชาชนยังมีความหมายครอบคลุมถึงการมีส่วนร่วมของประชาชน ตั้งแต่เริ่มต้นของการวางแผน ไปจนถึงการลงมือปฏิบัติตามแผนและประเมินผล

วิธีการบริหารจัดการ

ผลการศึกษาพบว่า วิธีการบริหารจัดการเป็นปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับการดำเนินงานวิถุชุมชน หัวใจสำคัญของวิถุชุมชน คือการบริหารจัดการ วิถุชุมชนที่เป็นของชุมชน ต้องมีการบริหารงาน โดยชุมชน ซึ่งวิธีการบริหารจัดการจะเป็นตัวกำหนดการดำเนินงานของสถานีวิถุชุมชนนั้นๆ วิธีการบริหารจัดการวิถุชุมชน เป็นตัวกำหนดการดำเนินงานของวิถุชุมชน ถือเป็นเสมือน หางเสือ ที่จะบังคับทิศทางการดำเนินงานของวิถุชุมชน แต่ทั้งนี้ทั้งนั้น วิธีการบริหารจัดการวิถุชุมชนที่แท้จริง ต้องมาจากชุมชน เพราะการดำเนินงานวิถุชุมชนที่จะประสบผลสำเร็จหรือไม่ ขึ้นอยู่กับวิธีการบริหารจัดการ หากมีการบริหารจัดการที่ดี การดำเนินงานก็จะราบรื่นและเกิดผลสำเร็จเป็นอย่างดี สอดคล้องกับ กาญจนา แก้วเทพ (ม.ป.ป: 11) กล่าวว่า ในปัจจุบันเราอาจจะรับฟังรายการวิถุจำนวนมากที่ใช้ชื่อว่ารายการวิถุชุมชน หรือเป็นรายการที่ให้บริการข่าวสารแก่ชุมชน รายการที่เปิดให้มีประชาชนร้องทุกข์เข้าไปได้ ฯลฯ ถึงแม้ว่ารายการเหล่านี้จะมีหน้าตาคล้ายคลึงกับวิถุชุมชน แต่ก็ยังไม่ใช่วิถุจริงเสียจริง เพราะโดยส่วนใหญ่แล้ววิถุคงกล่าวยังคงเป็นเพียงแค่วิถุ “เพื่อ” ชุมชน แต่ยังไม่ใช่วิถุ “โดย” ชุมชน นี่ก็หมายความว่า หัวใจสำคัญส่วนหนึ่งของการเป็นวิถุชุมชนจะต้องมี “การบริหารจัดการโดยชุมชน” มีหลักการ

สำคัญเป็นรูปแบบบริหารจัดการ โดยคณะกรรมการที่ประกอบด้วยบุคคลจากหลาย ๆ ฝ่าย เช่น เจ้าหน้าที่รัฐ นักวิชาการ แต่ที่สำคัญและเป็นหลักก็คือ ตัวแทนของชุมชนที่มาจากกลุ่มบุคคลในชุมชนดังที่กล่าวมาแล้ว คณะกรรมการต้องมีความเป็นอิสระในการดำเนินงาน ต้องปราศจากการแทรกแซงหรือครอบงำของรัฐ นักการเมืองท้องถิ่น กลุ่มธุรกิจ ฯลฯ มีรูปแบบการดำเนินงานที่เปิดโอกาสให้ประชาชนทุกคนในชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในรูปแบบใดรูปแบบหนึ่ง ตลอดจนมีการทำงานที่มีการวางแผน มีมาตรการดำเนินงาน มีลักษณะที่โปร่งใส สามารถเปิดเผยให้ตรวจสอบได้ และมีหลักเกณฑ์ในการทำงานที่ชัดเจนที่สุด

ตอนที่ 4 เพื่อพัฒนาวิทยุชุมชนโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน

จากการศึกษาเรื่อง “การพัฒนาวิทยุชุมชน โดยการมีส่วนร่วมในจังหวัดลำปาง” ผู้วิจัยได้ทำการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research : PAR) โดยใช้เทคนิค AIC ในการระดมความคิด การวางแผน และการทำงานร่วมกัน ในการดำเนินงาน “วิทยุชุมชนคนแม่ทะ” โดยใช้สถานที่คือห้องประชุมศาลาวัดหัวฝาย ตำบลนาคร้ว อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง ซึ่งกระบวนการดังกล่าวผู้วิจัยได้เรียนเชิญผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องมาร่วมกันพัฒนาวิทยุชุมชนร่วมกัน ทั้งที่เป็นคนในพื้นที่หรือในชุมชนที่มองเห็นปัญหาที่เกิดขึ้น และคนนอกพื้นที่ ที่สามารถช่วยในการระดมความคิด ชี้แนะแนวทางในการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในการดำเนินงานของวิทยุชุมชนได้ โดยสรุปคือในอดีตสื่อวิทยุมีเป้าหมายและนโยบายที่เน้นหนักในการรับใช้ด้านความบันเทิง โดยกลุ่มธุรกิจหรือกลุ่มทุน และด้านอำนาจจากหน่วยงานราชการที่เป็นเจ้าของคลื่น ภายหลังการประกาศใช้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 เมื่อวันที่ 11 ตุลาคม 2540 มีผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อกิจการวิทยุกระจายเสียงเป็นอย่างมาก เพราะจากบทบัญญัติดังกล่าวต้องยกเลิกระบบผูกขาดการถือครองความเป็นเจ้าของสื่อกระจายเสียง แล้วจัดสรรใหม่ให้กระจายไปสู่ภาคธุรกิจเอกชน และภาคประชาชน รวมทั้งกระจายการเติบโตไปยังท้องถิ่นมากขึ้น และทำหน้าที่ให้กับท้องถิ่นอย่างแท้จริง โดยคลื่นความถี่ส่วนหนึ่งจะถูกจัดสรรให้เป็นคลื่นความถี่ของสถานีวิทยุกระจายเสียงชุมชน ถือเป็นการกำเนิดวิทยุชุมชนในประเทศไทย โดยสอดคล้องกับต่างประเทศ ที่สื่อวิทยุชุมชนได้เกิดขึ้นในสหรัฐอเมริกา เมื่อปี ค.ศ. 1948 มีกลุ่มผู้รักสันติและกลุ่มผู้ที่ไม่ชอบอยู่ในกฎระเบียบ ได้สนับสนุนการจัดตั้งสถานีวิทยุกระจายเสียงเพื่อท้องถิ่นในรูปแบบสถานีที่ไม่มุ่งแสวงหากำไรขึ้นเป็นครั้งแรกที่เมือง เบิร์กเลย์ (Berkeley) มลรัฐแคลิฟอร์เนีย ต่อมาความคิดนี้ได้ขยายออกไปอย่างกว้างขวาง มีสถานีเกิดขึ้นอีกหลายแห่ง หลังจากนั้นประชาชนได้มองเห็นความแตกต่างอย่างชัดเจนระหว่างสถานีวิทยุเพื่อธุรกิจ (commercial broadcasting) โดย

มีรายได้หลักมาจากการโฆษณา และสถานีเพื่อสาธารณะ (public broadcasting) จะมีรายได้หลักมาจากสมาชิกในชุมชนเป็นส่วนใหญ่ หรืออาจมาจากมูลนิธิ หรือองค์กรการกุศลต่าง ๆ ส่วนรายการที่ออกอากาศจะบริการเฉพาะชุมชนเท่านั้น

เมื่อผู้เข้ากิจกรรมทราบว่าวิทยุชุมชนมีจุดกำเนิดครั้งแรกที่ใด มีแนวคิดในการจัดทำอย่างไร หลังจากนั้นได้เปิดเวทีให้นายสถานีวิทยุคนแม่ทะ นายสุรียา วันใจ ได้เล่าถึงการก่อตั้งวิทยุชุมชนคนแม่ทะ กล่าวคือ เพื่อเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ ข่าวสารของชุมชน ส่งเสริมให้ผู้นำชุมชน กลุ่มองค์กรต่าง ๆ ในชุมชนและเยาวชน ได้แสดงออกเพื่อประโยชน์สาธารณะ สร้างชุมชนให้เข้มแข็ง เพื่อส่งเสริมความรู้ การศึกษา ศิลปวัฒนธรรม สุขภาพอนามัย การกีฬา การประกอบอาชีพเสริมในชุมชน

ภายหลังจากนั้นผู้เข้าร่วมกิจกรรมจึงได้รับรู้ถึงบทบาท หน้าที่ของตน ตลอดจนรับทราบถึงการดำเนินงานในระยะเริ่มแรกของสถานีวิทยุแล้ว ผู้วิจัยได้แบ่งกลุ่มเพื่อทำกิจกรรมร่วมกัน โดยมีผู้ให้ข้อมูลแบ่งออกเป็น 3 กลุ่ม ได้แก่

1. ผู้ทำหน้าที่บริหารจัดการวิทยุชุมชน (ผู้นำชุมชน)
 2. ผู้ปฏิบัติหน้าที่ต่าง ๆ ของวิทยุชุมชน (ดีเจ)
 3. คนในชุมชน หรือผู้มีส่วนเกี่ยวข้องอื่น ๆ (ผู้ฟัง)
- การประชุมครั้งนี้ได้แบ่งออกเป็น 3 กิจกรรม ได้แก่

แนวคิดการก่อตั้ง ความเป็นมาของวิทยุชุมชน

กลุ่มผู้ทำหน้าที่บริหารจัดการวิทยุชุมชน(ผู้นำชุมชน) ได้เสนอว่า ในระยะแรกนายกเทศมนตรีเทศบาลตำบลป่าตันนาครีว มีแนวคิดที่จะก่อตั้งวิทยุชุมชนเนื่องจากได้ขับรถเดินทางไปต่างจังหวัดเป็นประจำและเคยได้ยิน และได้รับฟังวิทยุชุมชนของจังหวัดต่าง ๆ โดยเฉพาะจังหวัดแพร่ ได้มีการจัดตั้งสถานีวิทยุชุมชน และมีการทดลองส่งกระจายเสียง มีการจัดรายการวิทยุคล้ายคลึงกับสถานีวิทยุหลัก แต่เป็นสถานีวิทยุที่ชุมชนจัดตั้งกันเอง จึงเป็นการจุดประกายความคิด ให้มองเห็นถึงความเป็นท้องถิ่น ที่สามารถนำเสนอข่าวสาร เนื้อหาสาระต่าง ๆ ที่สอดคล้องกับท้องถิ่น และตรงตามความต้องการของท้องถิ่นได้อย่างเต็มที่ จึงได้มีการจัดตั้งสถานีวิทยุชุมชนขึ้นในพื้นที่ของเทศบาลตำบลป่าตันนาครีว อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง โดยเป็นการทดลองออกอากาศ ซึ่งนักจัดรายการ (ดีเจ) ส่วนใหญ่จะเป็นเจ้าหน้าที่ของเทศบาลตำบลป่าตันนาครีวจึงทำให้การจัดรายการวิทยุยังไม่ดีเท่าที่ควร ทางเทศบาลจึงได้นำพนักงานเทศบาลซึ่งเป็นนักจัดรายการวิทยุ (ดีเจ) ไปศึกษาดูงานด้านการจัดรายการวิทยุชุมชนที่เทศบาลบ้านธิ อำเภอบ้านธิ

จังหวัดลำพูน ซึ่งได้จัดตั้งสถานีวิทยชุมชนก่อนหน้าเทศบาลตำบลป่าตันนาครีว และผู้บริหารมีความคุ้นเคยกัน โดยผลจากการศึกษาข้อมูลดังกล่าว ทำให้ทราบกระบวนการในการดำเนินรายการและเทคนิคการดำเนินรายการที่ดี ภายหลังจากดำเนินงานได้สักระยะหนึ่ง ได้มีคำสั่งจากภาคราชการเป็นหนังสือสั่งการไม่ให้ ส่วนราชการต่าง ๆ เป็นผู้ดำเนินการจัดตั้งสถานีวิทยชุมชน โดยจะสามารถจัดตั้งได้เฉพาะที่ชุมชนก่อตั้งและดำเนินการเอง เพื่อที่จะให้วิทยชุมชนเป็นการดำเนินการจากท้องถิ่นจริงๆ และไม่มีกรมโยธาฯ ใดๆ จึงได้มีการหาที่ตั้งของวิทยชุมชนยังสถานที่แห่งใหม่ ซึ่งก็มีผู้นำชุมชนหัวฝาย แสดงความสนใจ และอนุญาตให้ใช้สถานที่ในการจัดตั้ง โดยได้มีการตั้งชื่อวิทยชุมชนดังกล่าวว่า “วิทยชุมชนคนแม่ทะ”

ภาพ 14 อุปกรณ์การจ้ดรายการ ในห้องส่งวิทยชุมชนคนแม่ทะ

กลุ่มคนในชุมชน หรือผู้มีส่วนเกี่ยวข้องอื่น ๆ (ผู้ฟัง) ได้กล่าวถึงการก่อตั้งสถานีวิทยชุมชนคนแม่ทะ” อย่างน่าสนใจว่า สถานีวิทยดังกล่าวก่อตั้งโดยกลุ่มการเมืองท้องถิ่น คือนายกเทศมนตรีตำบลป่าตันนาครีว ซึ่งเดิมนั้น ได้มีการจัดตั้งยังเทศบาลตำบลป่าตันนาครีว ซึ่งถือว่าเป็นสถานที่ราชการ และเป็นทีที่สาธารณะที่บุคคลต่าง ๆ สามารถไปใช้ประโยชน์ได้ แต่ภายหลังได้มีการย้ายสถานที่ตั้งไปยังพื้นที่ของชุมชนหัวฝาย อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง จึงทำให้มีการเข้าใจผิดคิดว่าเป็นวิทยของชุมชนหัวฝาย ไม่ใช่วิทยของอำเภอแม่ทะ โดยมองจากจุดที่ตั้ง ซึ่งจากเดิมตั้งอยู่ที่เทศบาลแต่ภายหลังย้ายไปยังบ้านของผู้นำชุมชน ส่งผลให้ในระยะแรกของการก่อตั้งสถานีวิทย

ชุมชนคนแม่ทะ ที่ได้มีการระดมทุนกันเพื่อเป็นค่าใช้จ่ายในการจัดซื้อเครื่องส่ง สายสัญญาณ เสาอากาศ และอุปกรณ์ต่าง ๆ ไม่ได้ได้รับความร่วมมือจากคนภายนอกหมู่บ้าน มีเพียงชาวบ้านในเขตชุมชนหัวฝายเท่านั้นที่ให้การสนับสนุนการระดมเงินทุน โดยการทำบุญเพื่อจัดผ้าป่า ซึ่งก็ได้เงินจากการจัดกิจกรรมดังกล่าวเพียง 900 กว่าบาทเท่านั้น ทำให้ไม่เพียงพอต่อการดำเนินงาน อาจเป็นเพราะสาเหตุที่วิทยุชุมชน ได้ใช้สถานที่ของคนในหมู่บ้านเป็นสถานที่ตั้งชั่วคราว เมื่อการระดมเงินทุนครั้งแรกไม่ประสบผลสำเร็จ จึงได้มีการระดมความคิดเห็นของคนในชุมชน และได้ข้อสรุปสำหรับการวางแผนระดมเงินทุนอีกครั้ง แต่ในครั้งที่สองได้มีการประชาสัมพันธ์ผ่านสื่อต่าง ๆ เช่น นายกเทศมนตรีเทศบาลตำบลป่าตันนาครี และผู้นำชุมชนได้มีการบอกกล่าวเรื่องการจัดตั้งวิทยุชุมชนในอำเภอแม่ทะ ผ่านการประชุมของส่วนราชการระดับอำเภอ เพื่อเป็นสื่อกลางในการประชาสัมพันธ์ข้อมูลข่าวสารระหว่างหน่วยงานต่าง ๆ ทั้งภาครัฐและเอกชน ซึ่งที่ประชุมส่วนใหญ่เห็นด้วย และได้ให้ข้อเสนอแนะว่าควรจัดทำเป็นผ้าป่าการกุศลเพื่อหาเงินสนับสนุนการจัดตั้งวิทยุชุมชนให้สำเร็จ โดยได้มีการพิมพ์ฎีกาผ้าป่าและนำแจกจ่ายแก่ส่วนราชการต่าง ๆ ในอำเภอแม่ทะ ผู้นำชุมชนทุกชุมชนในอำเภอแม่ทะ รวมทั้งคนในชุมชนที่ประกอบอาชีพค้าขาย ก็ได้ในฎีกาผ้าป่าไปแจกจ่ายให้กับคนภายนอกชุมชน อำเภอใกล้เคียง และต่างจังหวัด ทำให้ได้รับเงินสนับสนุนการจัดตั้งวิทยุชุมชนคนแม่ทะจำนวนประมาณ 150,000 บาท และเมื่อได้เงินจำนวนดังกล่าว จึงได้มีการประชุมกันของกลุ่มผู้นำชุมชนและชาวบ้านในการหาสถานที่ตั้งของวิทยุชุมชน ทั้งนี้เพื่อให้เป็นส่วนกลางของชุมชน ไม่ควรตั้งในบ้านของคนใดคนหนึ่ง ที่ประชุมได้นำเสนอสถานที่คือบริเวณที่ว่างมุมสันฝายกันน้ำ ข้างวัดหัวฝาย ตำบลนาครี อำเภอแม่ทะ เพราะเป็นพื้นที่สาธารณะ และมีที่ว่างสำหรับการตั้งห้องส่ง และเสาอากาศ อีกทั้งอยู่นอกกำแพงวัดไม่รบกวนการปฏิบัติศาสนกิจ และทางวัดยินดีที่จะให้ใช้น้ำประปาต่อท่อออกมาได้ ที่ประชุมจึงลงมติเลือกสถานที่ดังกล่าว และนำเงินทั้งหมดที่ได้จากการจัดผ้าป่า มาก่อสร้างสถานีวิทยุชุมชน ณ ที่ข้างวัดหัวฝาย มีรัศมีการส่งสัญญาณประมาณ 10 กิโลเมตร ใช้สำหรับประชาสัมพันธ์ ข่าวสาร ภายในชุมชน ประกาศจากหน่วยงานต่าง ๆ รวมถึง สารและบันเทิง จากกลุ่มดีเจที่มีทั้ง ชาวบ้าน ปศุสัตว์อำเภอ เจ้าหน้าที่โรงพยาบาล และตำรวจ

สำหรับวัตถุประสงค์ในการก่อตั้ง “วิทยุชุมชนคนแม่ทะ” กลุ่มผู้ให้ข้อมูลทั้งสามกลุ่มได้ระดมความคิดเห็นและนำเสนอข้อที่ประชุมอย่างสอดคล้องและมีความเข้าใจตรงกัน โดยกลุ่มผู้ปฏิบัติหน้าที่ต่าง ๆ ของวิทยุชุมชน (ดีเจ) ที่ได้กล่าวถึงวัตถุประสงค์อย่างละเอียดดังนี้

- เพื่อเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ข่าวสารของชุมชนในเทศบาลตำบลป่าตันนาครี และหมู่บ้านใกล้เคียง

- เพื่อส่งเสริมให้ผู้นำชุมชน กลุ่มองค์กรต่างๆ ในชุมชนและเยาวชน ได้แสดงออก เพื่อประโยชน์สาธารณะ และสร้างชุมชนเข้มแข็ง
- เพื่อส่งเสริมความรู้ การศึกษา ศิลปวัฒนธรรม สุขอนามัย และการกีฬา
- เพื่อส่งเสริมการประกอบอาชีพเสริมในชุมชน ผู้การเป็นสินค้า OTOP
- เพื่อส่งเสริมและเผยแพร่สถานที่ท่องเที่ยวของชุมชน ในเทศบาลตำบลป่าตัน

นาครัว

ซึ่งวัตถุประสงค์ดังกล่าว นั้น ตรงกับที่นายสถานีวิทยุชุมชนคนแม่ทะ นายสุรียา วันใจ ได้นำเสนอในช่วงแรก อาจกล่าวได้ว่า ในกลุ่มของผู้บริหารและนักจัดรายการวิทยุ ได้มีการแจ้งวัตถุประสงค์ของการดำเนินงานให้ทราบ

เหตุผลที่เข้าร่วมกิจกรรมวิทยุชุมชน

กลุ่มผู้ทำหน้าที่บริหารจัดการวิทยุชุมชน (ผู้นำชุมชน) ส่วนใหญ่ให้ข้อมูลว่า การเข้าร่วมกิจกรรมวิทยุชุมชนในครั้งแรกนั้น ผู้นำชุมชนทราบแต่เพียงว่าจะมีการก่อตั้งวิทยุชุมชนในพื้นที่อำเภอแม่ทะ และมีการทดลองส่งกระจายเสียงที่บ้านของผู้นำชุมชน จึงได้ลองเปิดวิทยุฟัง และเห็นว่าน่าจะเป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม เมื่อมีการระดมทุน โดยการพิมพ์ฎีกา และมีการจัดผ้าป่าสามัคคีขึ้น จึงรับเป็นกรรมการในการระดมทุนดังกล่าว และรับซองผ้าป่ามาแจกจ่ายให้กับคนในชุมชนของตนเอง จนทำให้การจัดผ้าป่าสามัคคีประสบความสำเร็จ และได้ยอดเงินบริจาคที่เพียงพอต่อการจัดตั้งสถานีวิทยุชุมชน แต่เหตุผลสำคัญที่เข้าร่วมกิจกรรมวิทยุชุมชนก็เพื่อเป็นช่องทางในการแจ้งข้อมูลข่าวสารของหน่วยงานองค์กรปกครองท้องถิ่น ประกาศข่าวประชาสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องกับคนในชุมชนให้คนในชุมชนได้รับทราบ

ส่วนกลุ่มผู้ฟังที่เข้าร่วมกิจกรรมวิทยุชุมชน เนื่องจากเห็นความสำคัญในเรื่องการประชาสัมพันธ์ข้อมูลข่าวสารของตนเองให้กับคนในชุมชนได้รับทราบ ทั้งเพื่อแจ้งข่าว เช่นงานบวช งานแต่งงาน งานขึ้นบ้านใหม่ งานศพ และงานอื่นๆ อีกทั้งยังสามารถโทรศัพท์ไปขอเพลงกับนักจัดรายการซึ่งเป็นคนในท้องถิ่น จึงมีความรู้สึกคุ้นเคย เป็นกันเอง ไม่เคอะเขิน กับการสนทนากับนักจัดรายการ นอกจากนี้ยังได้ฟังข่าวของชุมชนที่เป็นเรื่องใกล้ตัว เช่น งานวัด งานประเพณีต่างๆ ผ่านทางวิทยุชุมชนในขณะที่ทำงาน หรือกำลังทำกิจกรรมอย่างอื่นได้ด้วย

ทักษะเกี่ยวกับประโยชน์ของวิทยุชุมชน

ในทัศนะของผู้ปฏิบัติหน้าที่หรือกลุ่มดีเจ มองว่าการจัดตั้งวิทยุชุมชนขึ้นนั้นเป็นสิ่งที่ดี เพราะสามารถเป็นสื่อกลางในการประชาสัมพันธ์ข้อมูลข่าวสารของคนในท้องถิ่นได้ เพราะว่ามีสื่อหลักที่มีอยู่ในปัจจุบัน หากส่งข้อมูลข่าวสารใด ๆ ไปให้ บางครั้งก็ไม่มีคนนำข่าวสารที่ส่งไป ออกอากาศให้ หรือบางทีก็มีค่าใช้จ่ายสูงในการประชาสัมพันธ์ จึงทำให้ชาวบ้านไม่สามารถเข้าถึง การประชาสัมพันธ์ได้อย่างเต็มที่ แต่วิทยุชุมชนนั้นคนในชุมชนจะฝากข่าวสารประชาสัมพันธ์ได้ สะดวก รวดเร็ว เพราะคุ้นเคย หรือรู้จักกับนักจัดรายการ ไม่จำเป็นต้องแจ้งข่าวสารอย่างเป็นทางการ พบกันก็บอกข่าวสารด้วยวาจาได้ ทำให้ง่ายต่อการนำเสนอ อีกทั้งยังช่วยในการสร้างความบันเทิงใจให้กับคนในชุมชนจากเพลงที่ขอไป แล้วนักจัดรายการสามารถเปิดให้ได้ทันที ไม่ต้องรอคิวงาน หรือไม่จำเป็นต้องใช้เทคโนโลยีในการขอเหมือนวิทยุหลักที่บางครั้งต้องใช้การส่งข้อความสั้น (SMS) ผ่านโทรศัพท์เคลื่อนที่ หรือการขอผ่านเครือข่ายอินเทอร์เน็ต และคนในชุมชนยังสามารถร้องขอข้อมูลที่เป็นประโยชน์ และเป็นการให้ความรู้ในเรื่องต่าง ๆ ที่ชุมชนต้องการ เช่น เรื่อง เครื่องยนต์เกษตร ศาสนา ธรรมะ ศาสนพิธี การดูแลรักษาสุขภาพ ความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น กฎหมาย และข่าวสารประจำวัน เป็นต้น ซึ่งสอดคล้องกับความคิดเห็นของกลุ่มผู้ฟังว่า วิทยุชุมชนคนแม่ทะมีการนำเสนอข้อมูลข่าวสารที่มีสาระและเกิดประโยชน์อย่างมากกับคนในชุมชน โดยเฉพาะเรื่องเกี่ยวกับการปฏิบัติตนเมื่อเกิดเหตุการณ์ร้ายแรงและต้องการความช่วยเหลือ จากเจ้าหน้าที่ตำรวจจะต้องปฏิบัติตนอย่างไร ซึ่งมีเจ้าหน้าที่ตำรวจจากสถานีตำรวจภูธรแม่ทะ ที่เป็นผู้จัดรายการ หรือรายการที่เกี่ยวกับการเลี้ยงสัตว์จากการให้ความรู้ของนักจัดรายการที่เป็นเจ้าหน้าที่ ของสำนักงานปศุสัตว์อำเภอ ในส่วนของความบันเทิงนั้น กลุ่มผู้ฟังกล่าวว่าทำให้ได้ฟัง เพลงที่ตนชอบ โทรศัพท์ไปขอเพลงแล้วได้รับฟังเป็นประจำ และเนื่องจากมีการโฆษณาสินค้าน้อย จึงทำให้วิทยุชุมชนคนแม่ทะมีเวลาในการนำเสนอเพลงและข่าวสารมากกว่าสถานีวิทยุที่เป็นคลื่นหลัก

ทางด้านผู้ทำหน้าที่บริหารจัดการวิทยุชุมชน และผู้นำชุมชนกล่าวว่า ตั้งแต่มีการจัดตั้งวิทยุชุมชนขึ้นมา ทำให้แต่ละชุมชนสามารถนำเสนอข้อมูลข่าวสารของตนเองได้ง่าย โดยไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายในการโฆษณา อาจมีเพียงแค่ของกำนัลหรือของฝากเพื่อตอบแทนน้ำใจนักจัดรายการวิทยุ แต่โดยภาพรวมแล้วถือว่าชุมชนได้ประโยชน์ในการนำเสนอข่าวสารต่าง ๆ โดยไม่มีค่าใช้จ่าย และนักจัดรายการวิทยุก็ประกอบอาชีพอย่างหลากหลาย ทำให้ได้รับข้อมูลข่าวสารด้านต่าง ๆ ก่อนข้างครอบคลุมกับทุกกลุ่มอาชีพ

วิธีการเข้าร่วมกลุ่ม

กลุ่มผู้ปฏิบัติหน้าที่ในสถานีวิทยุชุมชนหรือกลุ่มนักจัดรายการวิทยุ เป็นกลุ่มคนในชุมชนที่สมัครใจเข้าร่วมเป็นนักจัดรายการวิทยุ โดยไม่จำกัดอายุ ความรู้ อาชีพ และประสบการณ์ แต่ต้องมีเวลาว่างและรับผิดชอบการดำเนินรายการของตนเองในช่วงเวลาที่มอบหมายได้เป็นประจำสม่ำเสมอ นอกจากนี้แล้วกลุ่มวิทยุชุมชนยังได้ขอความร่วมมือจากหน่วยงานต่าง ๆ ภายในอำเภอแม่ทะเพื่อเข้าร่วมจัดรายการภายในช่วงระยะเวลาต่าง ๆ กัน เช่น องค์การบริหารส่วนตำบล เทศบาล กลุ่มผู้สูงอายุ อาสาสมัครสาธารณสุข สถานีตำรวจภูธร โรงพยาบาล โรงเรียน วัด สำนักงานปศุสัตว์ สำนักงานเกษตร การไฟฟ้าส่วนภูมิภาค ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร เป็นต้น

ทางด้านกลุ่มผู้นำชุมชน ได้กล่าวถึงการเข้าร่วมกลุ่มว่า ผู้นำชุมชนส่วนใหญ่ไม่รู้จักว่าคณะกรรมการบริหารของวิทยุชุมชนคนแม่ทะประกอบด้วยใครบ้าง รู้แค่เพียงว่าใครเป็นนายสถานี อีกทั้งไม่ทราบเรื่องกฎ ระเบียบ หรือหลักเกณฑ์ต่าง ๆ ของวิทยุชุมชน เช่นการห้ามไม่ให้มีการโฆษณา ข้อกำหนดเกี่ยวกับเครื่องมือหรืออุปกรณ์สำหรับการส่งกระจายเสียง กลุ่มผู้นำชุมชนจึงไม่ทราบถึงการมีกฎระเบียบที่ถูกต้องของการดำเนินงานวิทยุชุมชน และผู้นำชุมชนไม่มีส่วนร่วมในการบริหารจัดการสถานีวิทยุชุมชนเช่น การกำหนดสัดส่วนรายการ การกำหนดนโยบาย เป็นต้น แต่การมีส่วนร่วมมักอยู่ในรูปของการหาทุน (ทอดผ้าป่า) เพื่อดำเนินงานมากกว่า

การแสดงความคิดเห็นของกลุ่มผู้ปฏิบัติหน้าที่ในสถานีวิทยุชุมชนและกลุ่มผู้นำชุมชน มีความแตกต่างจากกลุ่มผู้ฟัง เพราะทั้งสองกลุ่มจะให้ความสำคัญในเรื่องการดำเนินงานและนโยบายเป็นสำคัญ ในขณะที่กลุ่มผู้ฟังนั้นจะให้ความสำคัญหรือจุดเน้นในเรื่องการรับฟังเป็นหลัก เนื่องจากการส่งกระจายเสียง ไม่ครอบคลุมพื้นที่ทั้งอำเภอแม่ทะ หากบ้านเรือนหรือสถานที่ทำงานอยู่ภายในรัศมีการส่งกระจายเสียงก็สามารถรับฟังรายการต่าง ๆ ได้ แต่หากอยู่ไกลก็จะรับฟังไม่ได้ชัดเจน หรือรับฟังไม่ได้เลย ดังนั้นการเข้ามาเป็นกลุ่มผู้ฟังจึงเป็นผู้ที่อยู่ในพื้นที่ที่สามารถรับฟังได้ ส่วนการฝากข่าวสารเพื่อการประชาสัมพันธ์จะส่งข้อมูลผ่านทางผู้นำชุมชน เครือข่ายกิจกรรมต่าง ๆ และผ่านทาง การบอกปากต่อปาก

รูปแบบเนื้อหาการจัดรายการ

รูปแบบของรายการมีเวลากระจายเสียงตั้งแต่ 06.00-21.00 น. ตอนเช้าจะเป็นรายการเกี่ยวกับธรรมะ และข่าวสารต่าง ๆ จะเปิดเพลงน้อยกว่าช่วงบ่าย มีนักจัดรายการที่เป็นผู้ชาย

มากกว่าผู้หญิง นักจัดรายการส่วนใหญ่ เป็นอาสาสมัครที่ทำงานด้วยความสมัครใจ มีรายได้จากการโฆษณาสินค้าบ้างเป็นบางช่วง โดยมีรายละเอียดของรูปแบบรายการดังนี้

ช่วงเวลา	รายการ (เนื้อหารายการ)
06.00 – 07.00 น.	ธรรมะและศาสนพิธี
07.00 – 08.00 น.	ข่าวภาคเช้า
08.00 – 10.00 น.	รายการสาระเรื่องรถ
10.00 – 12.00 น.	สาระน่ารู้
12.00 – 13.00 น.	ข่าวภาคเที่ยง
13.00 - 14.00 น.	ความรู้จากหน่วยงานต่างๆ เช่น เทศบาล อบต. กลุ่มผู้สูงอายุ ดำรวจ ศูนย์ใกล้เคียง สาธารณสุข โรงพยาบาล ปศุสัตว์ เกษตร เป็นต้น
14.00 – 16.00 น.	เฮฮาภาษาเพลง
16.00 – 17.00 น.	เพื่อนเดือนเพื่อน (ของเยาวชน)
17.00 – 18.00 น.	ข่าว สารพันภูมิปัญญาท้องถิ่น
18.00 – 19.30 น.	เพลงฮิตติดข้าว (เล่าข่าวจากหนังสือพิมพ์)
19.30 – 21.00 น.	สาวน้อยหลังไมค์ / เพลงเพื่อชีวิต

รูปแบบการจัดรายการที่ผ่านมาของวิทยุชุมชนคนแม่ทะ ยังขาดการมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นจากกลุ่มผู้ฟัง ถึงรูปแบบเนื้อหารายการที่น่าเสนอว่า สอดคล้องหรือตรงกับความต้องการหรือไม่ อย่างไร ทั้งนี้รายการที่น่าเสนอจะมีข่าวต้นชั่วโมงจากสถานีวิทยุเครือข่าย กงทัพบก แต่บางครั้งก็ไม่มี ขึ้นอยู่กับสัญญาณที่รับถ่ายทอดจากสถานีวิทยุหลัก ว่าชัดเจนดีหรือไม่ หรือถ้าในช่วงเวลานั้นๆ ไม่มีเจ้าหน้าที่ควบคุมเสียงอยู่ ก็มักจะไม่มีการถ่ายทอดข่าว การนำเสนอความบันเทิงในรูปแบบของเสียงเพลง ส่วนใหญ่นักจัดรายการจะเน้นแนวเพลงลูกทุ่ง จึงไม่เกิดความหลากหลายของแนวเพลง ทำให้กลุ่มผู้ฟังของวิทยุชุมชนคนแม่ทะจำกัดอยู่แค่คนที่ชื่นชอบเพลงแนวลูกทุ่ง ซึ่งเป็นเพียงบางกลุ่มเท่านั้น

แนวทางการมีส่วนร่วม

จากการนำเสนอความคิดเห็น พบว่ากลุ่มผู้ให้ข้อมูลได้มีการนำเสนอแนวทางการมีส่วนร่วมประเด็นหลัก คือ การประชาสัมพันธ์ และการสนับสนุนงบประมาณ

เนื่องจากสถานีวิทยุชุมชนคนแม่ทะตั้งอยู่ในพื้นที่บ้านหัวฝาย กลุ่มคนฟังที่อาศัยอยู่หมู่บ้านอื่น จึงมีความรู้สึกว่าเป็นของบ้านหัวฝาย ส่งผลต่อการจำกัดการมีส่วนร่วม ซึ่งกลุ่มคนฟังได้แสดงความคิดเห็นด้านการสร้างความเป็นเจ้าของร่วมกันของคนทั้งอำเภอแม่ทะ โดยให้นักจัดรายการและผู้นำชุมชน ประชาสัมพันธ์ว่าสถานีวิทยุแห่งนี้เป็นของชุมชนคนแม่ทะทั้งหมด ไม่ใช่ของคนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง หรือของหมู่บ้านใดหมู่บ้านหนึ่งเท่านั้น ควรให้มีการประชาสัมพันธ์ในทุกช่องทางให้มากขึ้น เพื่อที่จะได้ส่งเสริมให้คนในชุมชนเห็นความสำคัญของวิทยุชุมชนคนแม่ทะ และจะได้เข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาวิทยุชุมชนมากขึ้น ทั้งนี้เพราะบางหน่วยงานซึ่งตั้งอยู่ในพื้นที่การส่งกระจายเสียงของวิทยุชุมชน เช่น โรงเรียนแม่ทะพัฒนศึกษา ที่ไม่ทราบถึงการดำเนินกิจกรรมของวิทยุชุมชนเลย โดยมีการเสนอว่าหากชุมชน หรือหมู่บ้านอื่นมีการจัดงานอะไรก็ตาม ควรเชิญผู้จัดงานนั้นๆ มาออกรายการกับทางวิทยุชุมชนเพื่อบอกเล่าและประชาสัมพันธ์เกี่ยวกับการจัดงานนั้นๆ ก็จะทำให้มีคนทราบการจัดงาน และได้กลุ่มคนฟังที่จะไปร่วมงานมากขึ้น

ทีมงานนักจัดรายการวิทยุ ควรทำงานเชิงรุกมากขึ้น โดยพยายามเสาะแสวงหาข้อมูลข่าวสารของชุมชนต่าง ๆ มาถ่ายทอดหรือนำเสนอในรายการวิทยุ มากกว่าการรอรับข้อมูลที่ส่งมาประชาสัมพันธ์จากหน่วยงานต่าง ๆ เพียงช่องทางเดียว นอกจากนี้ควรเชิญชวนคนในชุมชนมาเข้าร่วมเป็นนักจัดรายการสมัครเล่น หรือเป็นผู้แจ้งข่าวสารผ่านการใช้โทรศัพท์เข้ามาพูดคุยในรายการ หรือ มาเป็นนักจัดรายการร่วม นักจัดรายการรับเชิญ ซึ่งจะทำให้เกิดความหลากหลายของรูปแบบรายการ และส่งเสริมการมีส่วนร่วมมากขึ้น โดยอาจสร้างเครือข่ายกับกลุ่ม นักจัดรายการคนอื่นภายในวิทยุชุมชนหรือนักจัดรายการของวิทยุแห่งอื่น ๆ ทั้งนี้เพื่อเป็นการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ แนวคิด หรือเทคนิค ในการจัดรายการ เพื่อสร้างความแปลกใหม่ และสร้างความพึงพอใจสูงสุดให้เกิดขึ้นกับกลุ่มผู้ฟัง

ในส่วนของงบประมาณการดำเนินการนั้น กลุ่มผู้นำชุมชนได้มีส่วนร่วมในการประชาสัมพันธ์ให้คนในชุมชนร่วมให้การสนับสนุนในการระดมทุน จากการจัดผ้าป่าสามัคคี เพื่อเป็นค่าใช้จ่ายในการดำเนินงานวิทยุชุมชน โดยกำหนด ปีละ 1 ครั้ง ทั้งนี้เพื่อไม่เป็นการรบกวนแก่ผู้ที่จะสนับสนุนการดำเนินงาน และเป็นการระดมทุนที่มีค่าใช้จ่ายต่ำที่สุดเมื่อเปรียบเทียบกับวิธีการอื่น เช่น การจัดเลี้ยง โต๊ะจีน การจัดงานสังสรรค์ การจัดกิจกรรมแสดงดนตรี การจัดจำหน่ายสินค้า เป็นต้น แต่ไม่มีการกำหนดระยะเวลาที่แน่นอนว่าจะจัดผ้าป่าสามัคคีใน ช่วงเวลาใด เพราะผ้าป่าสามัคคี สามารถดำเนินการได้ตลอดทั้งปี

อุปสรรคและปัญหาของวิทยุชุมชน

การนำเสนอความคิดเห็นในเรื่องของอุปสรรคและปัญหาของการดำเนินการวิทยุชุมชนนั้นสามารถแบ่งออกได้เป็นสามกลุ่มตามการให้ข้อมูลของกลุ่มต่าง ๆ เช่นกลุ่มผู้บริหารมองว่า ดีเจแต่ละคนให้ความสำคัญในการแจ้งข่าวสารประชาสัมพันธ์ของแต่ละชุมชนไม่เท่าเทียมกัน ขึ้นอยู่กับว่าดีเจคนดังกล่าวมาจากชุมชนใด หรือมีความสนิทสนมกับผู้แจ้งข่าวมากน้อยเพียงใด เพราะบางข่าวก็มีการประกาศออกอากาศทางสถานีวิทยุหลายรอบ แต่บางข่าวก็ประกาศรอบเดียว และในการแจ้งข้อมูลข่าวสารของดีเจบางครั้งไม่ครบถ้วน ไม่ถูกต้อง ดีเจใช้ภาษาไม่ถูกต้อง ซึ่งฝ่ายดีเจก็บอกว่าการทำงานจัดรายการวิทยุ นั้น เป็นการทำงานแบบอาสาสมัคร โดยไม่มีค่าตอบแทนแต่อย่างใด ขณะที่จัดรายการและพยายามนำเสนอข่าวสารของชุมชนต่างๆ กลับได้รับการตอบว่า ในการนำเสนอข่าวสารที่ไม่เท่ากัน ทั้งๆ ที่ตนเองก็นำเสนอข่าวสารของทุกชุมชน แต่กลุ่มผู้บริหารหรือผู้นำชุมชนอาจจะไม่ได้ฟังในช่วงเวลาที่ตนเองพูด ทำให้ขวัญและกำลังใจของดีเจน้อยลง อีกทั้งความต้องการของกลุ่มผู้ฟังกับดีเจ ไม่ตรงกัน เช่น ผู้ฟังต้องการให้ดีเจพูดเยอะๆ แต่ดีเจกลับเปิดเพลงตลอดรายการ หรือบางครั้งก็อยากให้เปิดเพลงมากๆ ไม่อยากฟังดีเจพูด เป็นต้น

ในกระบวนการดำเนินงานของวิทยุชุมชนคนแม่ทะ พบว่าการมีส่วนร่วมของผู้นำชุมชนยังมีส่วนร่วมน้อย ผู้นำชุมชนไม่ค่อยทราบในรายละเอียดของการดำเนินงานเท่าที่ควร อีกทั้งไม่เข้าใจในแนวคิด ปรัชญาของวิทยุชุมชน และการประสานงานระหว่างผู้นำชุมชนกับคนชุมชนยังไม่ดีเท่าที่ควร ส่งผลให้วิทยุชุมชนได้รับงบประมาณ หรือทุนสำหรับดำเนินงานเพียงเล็กน้อย ซึ่งหากไม่ร้องขอบางครั้งก็ไม่ได้รับเงินช่วย ทำให้ไม่มีเงินพอที่จะใช้จ่ายในการจัดรายการ เช่น การซื้อแผ่นซีดีเพลง หรือการหาหนังสือข้อมูลข่าวสารต่างๆ ประกอบการจัดการ เป็นต้น

ทางด้านกลุ่มผู้ฟังแสดงความคิดเห็นที่น่าสนใจเกี่ยวกับสัญญาณการส่งกระจายเสียงของคลื่นวิทยุ รูปแบบการจัดรายการ และงบประมาณ เช่น บางพื้นที่สัญญาณไม่ชัดเจน มีเสียงรบกวนแทรกจากคลื่นวิทยุที่มีความถี่ใกล้เคียง บางครั้งมีความขัดข้องทางเทคนิคซึ่งอาจเกิดจากประสิทธิภาพของนักจัดรายการมีน้อย ไม่สามารถควบคุมอุปกรณ์ในห้องส่งได้อย่างราบรื่น ส่งผลให้ในการจัดรายการบางครั้งเงียบหายไป หรือการที่นักจัดรายการวิทยุมาดำเนินรายการไม่ตรงเวลา เมื่อคนจัดรายการก่อนหน้าลารายการไปแล้ว และได้มีการตั้ง โปรแกรมเพลงกับคอมพิวเตอร์เอาไว้ แต่นักจัดรายการทำนต่อไปมาไม่ทัน และ โปรแกรมเพลงที่ตั้งเอาไว้บางครั้งเปิดจนหมดที่ตั้งโปรแกรมแล้ว จึงทำให้เสียงเงียบหายไป ประกอบกับนักจัดรายการบางคนพูดมากเกินไป เปิดเพลงน้อย บางคนไม่พยายามรักษาสำเนียงการพูดของท้องถิ่นลำปาง แต่พยายามพูดสำเนียงเชียงใหม่ เพื่อสร้างความแปลกแตกต่าง แต่ไม่เป็นเอกลักษณ์ของชุมชน กลุ่มคนฟังก็ไม่ค่อยพอใจ เพราะ

ถือว่าไม่รักษาเอกลักษณ์และวัฒนธรรมของชุมชน ส่วนนักจัดรายการบางท่านพยายามเชิญชวนให้กลุ่มคนฟังมีส่วนร่วมในฐานะผู้รับฟัง โดยการให้โทรศัพท์เข้าไปยังรายการเพื่อแนะนำเพลงที่ต้องการฟัง เมื่อแนะนำไปแล้วกลับไม่เปิดเพลงตามที่โทรศัพท์ไปขอ อาจด้วยไม่มีแผ่นซีดีเพลง หรือไม่ได้เตรียมเพลงดังกล่าวไปด้วย จึงทำให้กลุ่มคนฟังรู้สึกไม่ถูกใจ และไม่สามารถดึงดูดใจให้เกิดการฟังซ้ำในครั้งต่อไปได้

ความคาดหวังต่อวิทยุชุมชน

ในส่วนของความคาดหวังกลุ่มผู้ให้ข้อมูลได้เน้นถึงความคาดหวังในเรื่องงบประมาณ เช่นการที่กลุ่มผู้ปฏิบัติงาน (ดีเจ) อยากให้หน่วยงานหรือองค์กรในชุมชนให้ความสำคัญกับสถานีวิทยุและให้ความช่วยเหลือในเรื่องงบประมาณ หรือการที่กลุ่มผู้บริหารแสดงทัศนะว่าควรให้คนในชุมชนมีส่วนร่วม ให้ชาวบ้านเห็นความสำคัญของการมีวิทยุชุมชน โดยเน้นการมีส่วนร่วมในเรื่องการสนับสนุนทุนดำเนินการ การเข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดการ การเสนอความคิดเห็นต่อรูปแบบรายการ และการตรวจสอบการดำเนินงานของวิทยุชุมชน นอกจากนี้ควรมีการจัดหางบประมาณ ระดมทุน หรือจัดผ้าป่าสามัคคีจากภายนอกชุมชน เพื่อให้มีเงินงบประมาณสำหรับเป็นค่าใช้จ่ายในการดำเนินงาน

ความคาดหวังในเรื่อง ความรู้ความสามารถของกลุ่มผู้ปฏิบัติงาน โดยความคาดหวังในเรื่องนี้ เป็นสิ่งที่ผู้บริหารและกลุ่มผู้ฟังต้องการที่จะให้เกิดขึ้น ได้แก่ ความต้องการที่จะให้เกิดการพัฒนาทักษะและความรู้โดยการ ฝึกอบรมดีเจ เกี่ยวกับการออกเสียงที่ถูกต้องตามอักขระในภาษากลาง เทคนิคหรือลีลาการพูด การสอดแทรกสาระความรู้ ความบันเทิง และการฝึกสำเนียงการออกเสียงภาษาคำเมืองให้ถูกต้องตรงตามพื้นที่ เพราะในปัจจุบันนักจัดรายการวิทยุส่วนใหญ่มักออกเสียงภาษาถิ่นแบบสำเนียงพื้นเมือง แต่เป็นภาษากลาง กล่าวคือใช้คำในภาษากลาง แต่ออกเสียงสำเนียงพื้นเมือง ซึ่งถือเป็นทำลายภาษาพื้นเมือง อีกทั้งกลุ่มนักจัดรายการวิทยุควรมีการตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลข่าวสารก่อนการประกาศ เช่นกำหนดการ วันหมดอายุของข่าวสาร เป็นต้น ควรมีการสำรวจความต้องการของคนในชุมชนในการฟังรายการวิทยุว่าต้องการรายการวิทยุแบบใด ควรมีการแจ้งข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับการดำเนินงานของวิทยุชุมชนให้ผู้นำชุมชน รวมทั้งชาวบ้านทราบเป็นระยะๆ ผ่านช่องทางอื่นด้วย

เหนือสิ่งอื่นใดคือการที่กลุ่มผู้ให้ข้อมูลมีความคิดนอกเหนือจากที่เป็นรูปธรรม ก็คือเรื่องของการหาช่องทางในการเพิ่มขวัญและกำลังใจให้กับดีเจ เพื่อที่การทำงานของดีเจจะได้มีประสิทธิภาพและประสิทธิผล อีกทั้งยังเป็นการเพิ่มความสบายใจให้กับกลุ่มผู้ฟัง และกลุ่มผู้นำใน

ชุมชน ในอันที่จะเป็นการสร้างแรงจูงใจให้กลุ่มคิดทำงานอย่างมีความสุขต่อไป และยังทำให้คนอื่น ๆ ในหมู่บ้านที่สนใจการเป็นศิเษย์ กล้าที่จะเข้ามามีส่วนร่วมในฐานะผู้ผลิตมากขึ้น

ข้อค้นพบที่น่าสนใจ

1. การแบ่งกลุ่มในการทำกิจกรรมที่ 1 นั้นเป็นการแบ่งกลุ่มตามหน้าที่ ดังนั้นเมื่อมีการนำเสนอความบกพร่องในหน้าที่ของคนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง จึงทำให้เกิดความไม่พอใจขึ้นจากการต้องถูกวิพากษ์วิจารณ์ต่อหน้าสาธารณชน

2. ในกลุ่มของผู้ปฏิบัติงาน (ศิเษย์) ได้มีนักจัดรายการจากสถานีวิทยุหลัก เข้าร่วมกลุ่มแสดงความคิดเห็นด้วย จึงทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนทัศนะและนำเสนอแนวทางในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นได้อย่างชัดเจน และเป็นรูปธรรมได้มากขึ้น แต่อาจจะนำมาซึ่งความขัดแย้งได้เนื่องจากชาวบ้านอยู่กันอย่างถ้อยทีถ้อยอาศัย หากเกิดการเรียกร้องสิทธิดังกล่าวก็เป็นเหมือนการสร้างศัตรูทางการเมืองและการใช้ชีวิตของตนเองได้ โดยที่กลุ่มศิเษย์ได้เสนอให้คนในชุมชนลงนามเพื่อเรียกร้องการช่วยเหลือจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

กิจกรรมที่ 2 : ให้วิเคราะห์ร่วมกัน (SWOT) ทั้งปัจจัยภายใน (จุดแข็ง จุดอ่อน) และปัจจัยภายนอก (โอกาส อุปสรรค)

จากการทำกิจกรรมที่ 1 ผู้วิจัยได้รับทราบถึงสภาพการดำเนินงานในปัจจุบันของสถานีวิทยุชุมชนคนแม่ทะ ทำให้มองเห็นถึงจุดเริ่มต้นการก่อตั้งวิทยุชุมชน การดำเนินงาน ปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินงานตั้งแต่อดีตมาจนถึงปัจจุบัน อีกทั้งยังได้ทราบถึงความคาดหวังที่กลุ่มผู้ให้ข้อมูลทั้งสามกลุ่ม ได้มีความต้องการที่จะพัฒนาสถานีวิทยุชุมชนคนแม่ทะให้มีการเติบโต ก้าวไปข้างหน้าและเป็นที่รู้จักแก่กลุ่มคนโดยทั่วไป

ในกิจกรรมที่ 2 ผู้วิจัยต้องการที่จะวิเคราะห์ถึงการดำเนินงานของวิทยุชุมชนอีกครั้ง โดยการใช้หลัก SWOT Analysis ซึ่งเป็นการเปิดโอกาสให้กลุ่มผู้ให้ข้อมูลทั้งสามกลุ่มได้วิเคราะห์การทำงาน ตลอดจนบทบาทหน้าที่ของตนเองที่มีต่อสถานีวิทยุชุมชนมากขึ้น โดยที่กิจกรรมดังกล่าวไม่มีการแบ่งกลุ่มดังเช่นกิจกรรมที่ 1 แต่ให้ทุกคนได้มีโอกาสนำเสนอถึง จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาสและอุปสรรคในการดำเนินงานของสถานีวิทยุอย่างเท่าเทียมกันซึ่งสามารถสรุปได้ดังนี้

จุดแข็ง

1. ประชาชนมีความนิยม ภูมิใจ และชื่นชมกับกิจกรรมของชุมชน
2. เป็นการเปิด โอกาสให้กับคนทุกเพศ ทุกวัย และทุกกลุ่มอย่างทั่วถึง
3. กลุ่มผู้ปฏิบัติงาน นักจัดรายการมีจิตใจที่เต็มเปี่ยมไปด้วยการบริการ เสียสละ เป็นอาสาสมัคร
4. มีความหลากหลายในการนำเสนอข้อมูล เนื่องจากดีเจมีหลากหลายอาชีพ
5. ผู้บริหารสถานีวิทยุชุมชน มีความตั้งใจ มุ่งมั่น ทุ่มเท มีจิตรักในบริการ และมีเวลาให้กับสถานีเต็มที่
6. ได้รับความนิยมนมากกว่าวิทยุอื่น ๆ ใน อ.แม่ทะ

จุดอ่อน

1. ผังการจัดรายการไม่แน่นอน
2. การจัดสรรเวลา รายการของดีเจ ไปกระจุกอยู่ในบางช่วงเวลา
3. บุคลิกลักษณะ ทักษะการใช้ภาษาของ ดีเจ ยังไม่ถูกต้อง ชัดเจน
4. ผู้ปฏิบัติงานขาดการประสานงานกับท้องถิ่น ไม่มีการทำงานเชิงรุก
5. การประสานงานกับผู้นำชุมชน หรือชาวบ้านผู้ฟัง ทั้งช่วงระยะเวลานานเกินไป
6. ไม่มีระบบการฝากข่าวเพื่อการประชาสัมพันธ์ที่แน่นอน ทำให้บางครั้งได้รับข่าวที่ไม่เป็นจริง หรือคลาดเคลื่อน ส่งผลให้เกิดความเสียหายตามมาภายหลัง

โอกาส

1. ได้รับการสนับสนุนเงิน โฆษณาจากร้านค้าต่าง ๆ ทำให้มีทุนเพื่อดำเนินการในเรื่องของค่าใช้จ่ายต่าง ๆ ของสถานี
2. ได้รับงบประมาณสนับสนุนจากองค์การปกครองส่วนท้องถิ่น (อปท/เทศบาล)

อุปสรรค

1. ผู้ฟังมีความคาดหวังสูง นิยมฟังรายการบันเทิงมากกว่าสาระ
2. ไม่ได้ได้รับการสนับสนุนเงินทุน สำหรับดำเนินการ
3. การมีส่วนร่วมในการประชุมดำเนินการต่าง ๆ ยังไม่พร้อมเพรียง
4. นโยบายการดำเนินงานไม่ต่อเนื่อง
5. กรรมการบริหารสถานีวิทยุไม่ครอบคลุมทุกภาคส่วน จึงทำให้ขาดความเป็นเจ้าของร่วมกัน

จากการวิเคราะห์ SWOT. ข้างต้น ทำให้เห็นว่ากลุ่มผู้ให้ข้อมูล ได้มีความพยายามที่จะช่วยกันระดมความคิดเห็นและวิเคราะห์ข้อมูลในกิจกรรมที่ 1 ร่วมกัน ซึ่งหากจะแบ่งเป็นกลุ่มความคิดก็จะทำให้เกิดประเด็นที่น่าสนใจมากขึ้น ดังนี้

จุดแข็ง

จุดแข็งในส่วนของผู้บริหาร คือมีความตั้งใจ มุ่งมั่นทุ่มเท มีจิตรักในบริการ และมีเวลาให้กับสถานีเต็มที ในส่วนของดีเจ เป็นการเปิดโอกาสให้กับคนทุกเพศ ทุกวัย และทุกกลุ่มอย่างทั่วถึง จึงมีความหลากหลายในการนำเสนอข้อมูล เนื่องจากดีเจมีหลากหลายอาชีพ นอกจากนี้แล้วดีเจยังเป็นอาสาสมัคร เป็นผู้ที่จิตใจเต็มเปี่ยมไปด้วยการบริการ เสียสละแก่ชุมชน

ในส่วนของจุดแข็งของชุมชน คือการที่ประชาชนมีความนิยม ภูมิใจ และชื่นชมกับกิจกรรมของชุมชน และได้รับความนิยมนอกกว่าวิทยุอื่น ๆ ใน อ.แม่ทะ

จุดอ่อน

ประเด็นสำคัญที่สุดที่กลุ่มผู้ให้ข้อมูลมองว่าเป็นจุดอ่อนที่สำคัญของการดำเนินงานของวิทยุชุมชนคนแม่ทะคือ การขาดการประสานงานระหว่างกลุ่มคนต่างๆ ทั้งในการฝากข่าวสารประชาสัมพันธ์ การร่วมมือกันในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ในเชิงรุก ส่วนจุดอ่อนของดีเจจะเป็นในเรื่องของทักษะในการเป็นนักจัดการรายวิทยุ เนื่องจากที่ผ่านมา นักจัดรายการวิทยุบางท่านยังขาดความรู้ความสามารถและขาดแรงจูงใจในการเข้ามาทำงานเพื่อสังคม เนื่องจากขาดกำลังใจจากคนในชุมชน ในส่วนของการดำเนินงานยังขาดการสร้างแรงจูงใจแก่ผู้ฟังเนื่องจากผังรายการวิทยุยังไม่มีความแน่นอน ทำให้กลุ่มผู้ฟังไม่สามารถฟังรายการได้อย่างต่อเนื่อง

โอกาส

ได้มีการนำเสนอโอกาสในการพัฒนาสถานีวิทยุชุมชนคนแม่ทะร่วมกัน เนื่องจากมีปัญหาสำคัญของสถานีวิทยุชุมชนแห่งนี้คือการขาดงบประมาณ ในการสนับสนุนค่าใช้จ่ายที่เกิดขึ้นจากการดำเนินการ เช่นค่าตอบแทนสำหรับช่างเทคนิค หรือค่าตอบแทนสำหรับผู้จัดรายการ ดังนั้นโอกาสสำคัญคือการพยายามเพิ่มรายได้ทั้งจากองค์การบริหารส่วนท้องถิ่น เทศบาลและจากร้านค้าต่างๆ ที่ได้มีการฝากข่าวสารประชาสัมพันธ์

อุปสรรค

อุปสรรคสำคัญเป็นเรื่องของแนวคิดที่จะทำการพัฒนาสถานีวิทยุชุมชนอย่างไรให้มีความเจริญก้าวหน้าและพัฒนาอย่างต่อเนื่อง ผู้ให้ข้อมูลมองว่าควรที่จะมีที่ปรึกษาจากหน่วยงานภายนอก อีกทั้งควรที่จะให้ผู้ที่เกี่ยวข้องเข้ามามีส่วนร่วมอย่างแท้จริงตั้งแต่การเริ่มต้นก่อตั้งวิทยุชุมชน เพื่อรับรู้ถึงการดำเนินงานที่ผ่านมา ปัญหาและแนวทางแก้ไขปัญหาทั้งที่ผ่านมาและแนวทางแก้ไขปัญหาในอนาคต ซึ่งจะช่วยให้กระบวนการพัฒนาวิทยุชุมชนเกิดการมีส่วนร่วมในการวางแผนนโยบายร่วมกัน ตลอดจนการสร้างความเป็นเจ้าของร่วมกัน ทั้งนี้จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีการพัฒนารูปแบบรายการ เนื้อหาสาระที่นำเสนอให้ตรงกับความต้องการของผู้ฟังในชุมชน เพราะว่ากลุ่มผู้ฟังมีการคาดหวังต่อการจัดรายการของวิทยุชุมชนค่อนข้างสูง

กิจกรรมที่ 3 : คิดร่วมกันเกี่ยวกับแผนการบริหารจัดการวิद्यชุมชน

กลุ่มผู้ให้ข้อมูลได้ร่วมกันคิดแผนงาน โครงการบริหารจัดการวิद्यชุมชน เพื่อให้สามารถดำเนินงานต่อไปได้อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล ตรงตามแนวกิจการดำเนินงานวิद्यชุมชนคือโดยประชาชน เพื่อประชาชน เป็นการ “สร้างความรู้สึกรับเป็นเจ้าของสถานีวิद्यชุมชนคนแม่ทะร่วมกัน” และได้ร่วมกันกำหนดเป็นแผนงาน กิจกรรมที่ต้องดำเนินการต่อไป คือ การแต่งตั้งคณะกรรมการบริหารสถานีวิद्यที่ครอบคลุมทุกภาคส่วน การสำรวจความต้องการของประชาชนในการรับฟังรายการวิทยุ การจัดทำผังรายการและรูปแบบของรายการ การจัดสรรเวลาในการโฆษณาเพื่อสนับสนุนรายการ การจัดระบบบริหารการเงินที่ชัดเจน โปร่งใส ตรวจสอบได้ และการอบรมพัฒนาศักยภาพของคเเจ

จากการประชุมระดมความคิดเห็น และการวางแผนการบริหารจัดการวิद्यชุมชน รวมถึงการกำหนดแผนงาน กิจกรรมดังกล่าวข้างต้น ทำให้มีแนวทางแก่คณะกรรมการบริหารสถานีวิद्यชุมชนควรมีการประชุมดำเนินการและติดตามแผนเป็นระยะๆ เพื่อเป็นการพัฒนาวิद्यชุมชน โดยเน้นการมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นหลัก

เมื่อพิจารณาเกี่ยวกับคุณลักษณะของการสื่อสารชุมชนที่ Berrigan F.J. (1979) ได้กำหนดไว้โดยพิจารณาร่วมกับแนวคิดเรื่องการสื่อสารแบบมีส่วนร่วม (participatory communication) ที่ว่า สื่อชุมชนเป็นสื่อที่ชุมชนต้องเข้ามามีส่วนร่วม (participates) ในหลาย ๆ บทบาท ไม่ว่าจะเป็นผู้วางแผนหรือกำหนดนโยบาย ผู้ผลิต ผู้ฟัง ฯลฯ สื่อชุมชนต้องเป็นสื่อที่แสดงออกของชุมชน ไม่ใช่เป็นสื่อเพื่อชุมชน ซึ่งหมายความว่าตัวตนของชุมชนที่จะแสดงออกไปนั้น ต้องมาจากการกำหนดของชุมชนเอง ไม่ใช่ผู้อื่นมาทำให้ชุมชน จะเห็นได้ว่าวิद्यชุมชนคนแม่ทะยังขาดคุณลักษณะสำคัญ ดังกล่าวข้างต้น แม้ว่าจะมีปรากฏบ้างในบางส่วน แต่ไม่ชัดเจนมากนัก เช่น การมีส่วนร่วมซึ่งชุมชนต่างๆ ยังมีส่วนร่วมในฐานะผู้รับฟังรายการเป็นหลัก ประกอบกับสัดส่วนของผู้มีส่วนร่วมในคณะกรรมการ หรือคณะทำงาน เป็นบุคคลที่เป็นผู้นำท้องถิ่น หรืออยู่ในส่วนขององค์กรปกครองท้องถิ่นมากที่สุด จึงส่งผลต่อการกำหนดเนื้อหา รูปแบบรายการที่สะท้อนว่าวิद्यชุมชนคนแม่ทะ มีความสอดคล้องกับแนวกิจการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมเพียงส่วนหนึ่งเท่านั้น และยังอยู่ในระดับเบาบาง โดยเฉพาะประเด็นเป้าหมายของการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมที่กำหนดว่า 1) เพื่อกระตุ้นให้ชุมชนมองเห็นคุณค่าของตนเอง 2) เพื่อสร้างความมั่นใจให้เห็นคุณค่า ความคิดและความเชื่อกับชาวบ้านที่เข้ามามีส่วนร่วม 3) เพื่อพิสูจน์ความเชื่อของชุมชนที่เคยคิดว่าตนเองไม่สามารถใช้เทคโนโลยีใหม่ที่ซับซ้อนได้ 4) เพื่อสร้างทักษะในการสร้างสื่อให้กับชุมชน 5) เพื่อให้ชุมชนได้แสดงความรู้สึก ปัญหา วิธีการวิเคราะห์ปัญหา รวมทั้งวิธีการแก้ปัญหาจากทัศนคติของชุมชน 6) ช่วยยกระดับความมีสติและความรับผิดชอบให้กับทั้งในชุมชนหรือชุมชน

อื่นๆ เพื่อร่วมกันแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น และ 7) ช่วยเพิ่มสัดส่วนของการสร้างสื่อที่มีสาระให้แก่ชุมชนให้มีปริมาณเพิ่มมากขึ้น จึงทำให้วิทยุชุมชนคนแม่ทะ ควรคำนึงถึงคุณลักษณะของการสื่อสารชุมชน และนำไปใช้เป็นแนวทางในการกำหนดเป้าหมายและหน้าที่ของวิทยุชุมชน เพื่อให้วิทยุชุมชนเป็นสื่อชุมชนอย่างแท้จริง

ในส่วนแนวคิดของวิทยุชุมชน และลักษณะวิทยุชุมชนที่จุมพล รอดคำดี (2542) ได้เสนอหลักการ ที่ว่า วิทยุชุมชนต้องเกิดขึ้นจากความต้องการของชุมชน โดยถือหลักว่าคนส่วนใหญ่ แสดงความคิด ความต้องการร่วมกัน และวิทยุชุมชนจะต้องเปิดโอกาสให้ประชาชนในชุมชนร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมจัดรายการ และสามารถเข้าไปบริหารจัดการ หรือเป็นผู้ปฏิบัติงานในสถานี โดยการเปลี่ยนแปลงใดๆ ในสื่อวิทยุให้เป็นไปตามแนวคิดและความต้องการของประชาชนในชุมชน โดยยึดหลักการระบอบการทางประชาธิปไตย

เมื่อนำข้อค้นพบมาเปรียบเทียบกับแนวความคิดข้างต้น จะพบว่า วิทยุชุมชนคนแม่ทะ เกิดขึ้นจากความต้องการของผู้นำชุมชน ซึ่งเป็นนักการเมืองท้องถิ่น ไม่ได้เกิดจากความต้องการของชุมชน แต่อย่างไรก็ตามภายหลังจากการดำเนินงานได้ระยะหนึ่ง ก็ได้เปิดโอกาสให้ประชาชนในชุมชนส่วนหนึ่งร่วมคิด ร่วมวางแผน และร่วมจัดทำรายการในบางส่วน โดยหากมองจากประเด็นของวิทยุชุมชนที่เป็นสื่อมวลชนตามแนวคิดประชาธิปไตย (democratic media) เพื่อประชาชน โดยประชาชน ของประชาชน อาจกล่าวได้ว่า วิทยุชุมชนคนแม่ทะ ตอบสนองการเป็นสื่อมวลชนตามแนวคิดประชาธิปไตยในระดับเพื่อประชาชน และโดยประชาชนบางส่วน แต่บทบาทการเป็นของประชาชนยังไม่ชัดเจนเท่าที่ควร

ภาพ 15 การพัฒนาวิทยุชุมชนคนแม่ทะ ด้วยเทคนิค AIC

ภายหลังจากการเข้าร่วมกิจกรรมในการระดมความคิด การวางแผน และการทำงานร่วมกัน ซึ่งได้เชิญผู้เกี่ยวข้อง คือ ผู้ทำหน้าที่บริหารจัดการวิทยุชุมชน หรือผู้นำชุมชน ผู้ปฏิบัติหน้าที่ต่างๆ ของวิทยุชุมชน หรือดีเจ คนในชุมชนหรือผู้ฟัง และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องอื่นๆ มาร่วมกันระดมความคิดในการพัฒนาวิทยุชุมชนร่วมกัน ทำให้แต่ละฝ่ายได้รับรู้บทบาท หน้าที่ของตน ตลอดจนได้รับทราบถึงการดำเนินงานของวิทยุชุมชน จึงได้ระดมความคิดร่วมกันเพื่อกำหนดแผนปฏิบัติการที่มาจากความร่วมมือในการกำหนดเนื้อหารายการ โดยมุ่งตอบสนองต่อความต้องการและการแก้ปัญหาของชุมชนด้านต่างๆ ซึ่งได้มีการกำหนดกิจกรรมที่ชุมชนวิเคราะห์แล้วว่า เป็นปัญหาที่จำเป็นต้องได้รับการแก้ไข ดังตาราง 9

ตาราง 9 แผนปฏิบัติการ (action plan)

กิจกรรม	ผู้รับผิดชอบหลัก	ระยะเวลา
เพิ่มทักษะการดำเนินรายการวิทยุ		
เทคนิคการดำเนินรายการ และการผลิตสื่อ	ดีเจทอง	ธันวาคม 2551
การเกษตร		
การเกษตรผสมผสาน	ดีเจหน้อย	ธันวาคม 2551
ทำปุ๋ยชีวภาพ	ดีเจหน้อย	พฤษภาคม 2552
การตลาดสินค้าเกษตร	ดีเจอ้อม	ตุลาคม 2552

ตาราง 9 (ต่อ)

กิจกรรม	ผู้รับผิดชอบหลัก	ระยะเวลา
ปัญหาเด็กและเยาวชน		
ยาเสพติด	ดีเจบอย	มกราคม 2552
ภูมิปัญญาท้องถิ่น		
การฝีมือ เช่น กรวยดอกไม้ บายศรี เป็นต้น	ดีเจเจน	เมษายน 2552
ภาษาและวัฒนธรรม		
ส่งเสริมและอนุรักษ์ภาษาท้องถิ่น (คำเมือง)	ดีเจนิว	เมษายน 2552
งานประเพณี	ดีเจเอ็ม	กุมภาพันธ์ 2552
สาธารณสุข		
ความรู้เรื่องโรคติดต่อ เช่นเอชดี เป็นต้น	ดีเจส้ม	กุมภาพันธ์ 2552

กิจกรรมเพิ่มทักษะการดำเนินรายการวิทยุ

เนื่องจากการดำเนินงานของวิทยุชุมชนคนแม่ทะ ซึ่งนักจัดรายการวิทยุโดยส่วนใหญ่เป็นอาสาสมัครจากส่วนราชการที่อยู่ในพื้นที่ และคนในชุมชน ยังขาดทักษะการดำเนินรายการวิทยุ ส่งผลต่อความน่าสนใจในการรับฟังของผู้ฟัง เพราะหากผู้ดำเนินรายการขาดความรู้และทักษะการดำเนินรายการวิทยุ อาจเกิดผลกระทบต่อวัฒนธรรมที่ดีงามของชุมชน เช่น เรื่องการใช้ภาษา หรือ การนำข้อมูลข่าวสารที่ไม่ถูกต้อง ไม่เหมาะสมไปถ่ายทอดสู่ชุมชน การจัดกิจกรรมเพิ่มทักษะการดำเนินรายการวิทยุ จะเป็นการเพิ่มพูนความรู้ ทักษะและประสบการณ์ในการดำเนินรายการและการผลิตสื่อแก่นักจัดรายการอย่างมีมาตรฐาน มีความรับผิดชอบในการจัดรายการที่มีผลกระทบต่อชุมชนมากขึ้น

รายละเอียดหัวข้อในกิจกรรมดังกล่าวประกอบด้วยเทคนิคการจัดรายการวิทยุให้น่าสนใจ และเป็นประโยชน์ต่อผู้ฟัง เทคนิคการนำเสนอที่ดี การเตรียมข้อมูลก่อนการจัดรายการ การกำหนดกลุ่มผู้ฟังรายการ การกำหนดวัตถุประสงค์รายการ การกำหนดโครงสร้างรายการ และการกำหนดผลที่คาดว่าจะได้รับจากรายการ รูปแบบการจัดกิจกรรมมีทั้งการบรรยาย การอภิปราย การฝึกปฏิบัติ และการศึกษาดูงานวิทยุชุมชนอื่น ๆ

วิทยากรที่เชิญในหัวข้อดังกล่าว คือ จำสิบตรีหญิงนันทา หอมแก่นจันทร์ เจ้าหน้าที่ประชาสัมพันธ์ กองกิจการพลเรือน มณฑลทหารบกที่ 32 ค่ายสุรศักดิ์มนตรี และคุณเสาวลักษณ์ จำปาทอง ประธานชมรมวิทยุชุมชนลำปาง ซึ่งมีความชำนาญในการถ่ายทอดเทคนิคดังกล่าว และ

มีประสบการณ์ในการจัดรายการวิทยุ มากกว่า 15 ปี ซึ่งกิจกรรมดังกล่าวนี้จะจัดให้สำหรับผู้ปฏิบัติหน้าที่ประจำวิทยุชุมชนคนแม่ทะ และนักจัดรายการอาสาสมัคร

กิจกรรมการเกษตร

คนในชุมชนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม จึงมีความต้องการในการเสริมความรู้ทางด้านการเกษตรแบบใหม่ สำหรับหัวข้อที่ชุมชนให้ความสนใจ และมีความต้องการเรียนรู้ก่อนเป็นลำดับแรก คือ การทำเกษตรแบบผสมผสาน การทำปุ๋ยชีวภาพ และการตลาดสินค้าเกษตร

เพื่อให้เกิดระบบการเกษตรที่มีการเพาะปลูกพืชหรือการเลี้ยงสัตว์ต่าง ๆ ชนิดอยู่ในพื้นที่เดียวกันภายใต้การเกื้อกูล ประโยชน์ต่อกันและกันอย่างมีประสิทธิภาพสูงสุด โดยอาศัยหลักการอยู่ร่วมกันระหว่างพืช สัตว์ และสิ่งแวดล้อม จึงได้ติดต่อเจ้าหน้าที่สำนักงานเกษตรแม่ทะ เป็นผู้จัดการวิทยุมาบรรยายให้กับชุมชน ส่วนเรื่องการตลาดสินค้าเกษตรได้ติดต่อวิทยากรคือ อาจารย์พรนภา บุญนำมา จากสาขาวิชาการตลาด คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง มาเป็นวิทยากรบรรยาย

กิจกรรมเพื่อแก้ปัญหาเด็กและเยาวชน

ชุมชนได้สะท้อนปัญหาที่เกิดขึ้นกับเด็กและเยาวชน ซึ่งโดยส่วนใหญ่ไปเรียนหนังสือในตัวเมือง ทั้งโดยการไป-กลับ และอาศัยแบบหอพัก เกิดปัญหาขึ้นบางประการเช่น การคบเพื่อน การใช้ชีวิตที่ส่งผลต่อการใช้ยาเสพติดในกลุ่มเด็กและเยาวชน เพื่อแก้ไขปัญหามาของชุมชน โดยการพูดคุยกันถึงปัญหาที่เกิดขึ้น จึงกำหนดแผนการแก้ไขปัญหา โดยการจำแนกกลุ่มเป้าหมายที่เกี่ยวข้องกับยาเสพติด และการสร้างกำแพงป้องกันเด็กและเยาวชนในชุมชนให้ปลอดภัยโดยสร้างเครือข่ายขยายรูปแบบและวิธีการแก้ไขปัญหายาเสพติด

สำหรับกิจกรรมดังกล่าวจำเป็นต้องอาศัยความร่วมมือจากหลายฝ่าย เช่น เจ้าหน้าที่ตำรวจ สำนักงานสาธารณสุข เจ้าหน้าที่จากกระทรวงยุติธรรม เป็นต้น

กิจกรรมด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น

ภูมิปัญญาท้องถิ่นมีมากมายหลายแขนง แต่มักจะถูกมองว่าล้าหลัง คนบางกลุ่มจึงไม่ค่อยให้ความสำคัญและสืบสานกันมากนัก ส่วนใหญ่แล้วภูมิปัญญาท้องถิ่นมักสืบทอดบอกกล่าวกัน

เป็นการภายใน เช่น ประเพณี วัฒนธรรม ศิลปะพื้นบ้าน หรือการประดิษฐ์สิ่งของต่างๆ ในชีวิตประจำวัน

เนื่องจากประเพณี และวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่ดำรงที่คนในชุมชนสร้างขึ้นมาโดยเฉพาะ เป็นการสร้างสรรค์งานศิลปะต่าง ๆ โดยการนำทรัพยากรที่มีอยู่มาประยุกต์ใช้ในประเพณีและพิธีกรรมเป็นสิ่งที่ดำรงที่คนในท้องถิ่นสร้างขึ้นมา ให้มีการเรียนรู้และสืบทอดความคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น ให้แก่คนในชุมชนเพื่อรักษาและสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นได้อีกทางหนึ่ง โดยเริ่มต้นจากสิ่งที่ใช้ในชีวิตประจำวัน เช่น กล้วยตอกไม้ บายศรี กระทงถวายข้าวพระ เป็นต้น

กิจกรรมดังกล่าว คุณขยายทา วงศ์ยศ และขยายผ่าน บ้านหัวฝาย ซึ่งเป็นปราชญ์ชาวบ้าน เป็นผู้มีความรู้ความสามารถในการประดิษฐ์งานฝีมือจากใบตอง และมีจิตอาสาช่วยเหลืองานของชุมชนอย่างสม่ำเสมอ

กิจกรรมทางด้านภาษาและวัฒนธรรม

เนื่องจากพื้นที่อำเภอแม่ทะ ดั้งเดิมใช้ภาษาท้องถิ่นพายัพ หรือภาษาคำเมือง เป็นภาษาถิ่น มีการทักทายกันด้วยสำเนียงภาษาที่มีระเบียบระบบ เช่น คำวซอ กาศย์ เจ็ย จ้อย กะ โลง เป็นต้นและยังมีนักปราชญ์ที่มีชื่อเสียงมากมาย เช่นพระสิริมังคลาจารย์ พระโพธิ์รังสี พระรัตนปัญญาเถระ พระยาพรหมโวหาร (กวีเอกแห่งล้านนา) และยังมี การพูดและการผสมภาษาอื่น ๆ ในพื้นที่ เช่นภาษาไทยกลาง ภาษาลื้อ แม้กระทั่งภาษาของจังหวัดเชียงใหม่ ลำพูน เป็นต้น โดยมีความเกี่ยวเนื่องกับวิถีชีวิตของคนในชุมชนตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน ทำให้ภาษามีความสำคัญในบทบาทที่หลากหลาย คุณค่าทางภาษา ที่สะท้อนวิถีชีวิตในอดีต เหตุการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้น เพื่อเป็นบทเรียนสำหรับการดำเนินชีวิตของคนรุ่นหลังในปัจจุบัน การเรียนรู้ และสืบสานสิ่งที่ดำรงทางด้านภาษา และวัฒนธรรมโดยการปรับนำมาใช้ให้เหมาะสม จะทำให้ภาษาและวัฒนธรรมคงอยู่ต่อไป

วิทยุชุมชนจึงต้องมีการถ่ายทอดเรื่องราวเหล่านี้เพื่อให้ชุมชนได้เรียนรู้ประวัติศาสตร์ความเป็นมาทางภาษา รู้รากเหง้าทางด้านวัฒนธรรมของตนเอง โดยเชิญวิทยากรมาถ่ายทอดเรื่องราวต่าง ๆ จากสำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง โรงเรียนแม่ทะวิทยา โรงเรียนแม่ทะประชาสามัคคี และเจ้าอาวาสวัดหัวฝาย เป็นผู้ถ่ายทอดเรื่องราว

กิจกรรมเกี่ยวกับการสาธารณสุข

การดูแลสุขภาพสภาพของคนในชุมชน นอกจากการทำให้มีสภาพชีวิตทางกายภาพทางจิตใจ และทางสังคมที่สมบูรณ์ ไม่มีโรคภัยและความแข็งแรงทางกายแล้ว ยังประกอบด้วยเรื่องที่เกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อม และการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของคนในชุมชนเพื่อให้ห่างไกลจากโรคภัยต่าง ๆ

กิจกรรมนี้ได้ประสานงาน นักวิชาการจากสำนักงานสาธารณสุขจังหวัดลำปาง และเจ้าหน้าที่จากโรงพยาบาลแม่ทะ เป็นผู้ถ่ายทอดประสบการณ์ และเรื่องราวการดูแลสุขภาพให้มีอนามัยดี มีร่างกายแข็งแรง สามารถทำงานประกอบอาชีพได้อย่างเต็มที่ สามารถสร้างฐานะครอบครัวให้มั่นคงได้ ซึ่งจะทำให้ชุมชน มีความเจริญก้าวหน้าไปอย่างรวดเร็ว ทั้งในด้านเศรษฐกิจและความมั่นคง อันเป็นผลมาจากการกิจกรรมเกี่ยวกับการสาธารณสุข

ตอนที่ 5 เพื่อประเมินผลการพัฒนาวิทยุชุมชน โดยการมีส่วนร่วมในจังหวัดลำปาง

ผลการประเมินการพัฒนาวิทยุชุมชน โดยการมีส่วนร่วมในจังหวัดลำปาง ประกอบไปด้วย ลักษณะของส่วนบุคคลของวิทยุชุมชนคนแม่ทะที่รับฟังสัญญาณได้อย่างชัดเจน ผลการประเมินก่อนการพัฒนาและหลังการพัฒนา โดยมีการประเมินอยู่ 3 ประเด็น ได้แก่ 1) ประเมินระดับการมีส่วนร่วมในฐานะผู้รับสาร 2) ประเมินระดับการมีส่วนร่วมในฐานะผู้ผลิต 3) ประเมินระดับการมีส่วนร่วมในฐานะผู้กำหนดนโยบาย ผลการประเมินดังรายละเอียดต่อไปนี้

ข้อมูลส่วนบุคคลของผู้ฟังวิทยุชุมชนคนแม่ทะ ที่รับฟังสัญญาณได้อย่างชัดเจน

ลักษณะของส่วนบุคคลของวิทยุชุมชนคนแม่ทะที่รับฟังสัญญาณได้อย่างชัดเจน ประกอบด้วย เพศ อายุ การศึกษา อาชีพ และสถานที่รับฟัง โดยทำการวิเคราะห์ด้วยค่าความถี่ และค่าร้อยละ พิจารณาได้ดังนี้

ด้านลักษณะของส่วนบุคคล ผู้ฟังรายการวิทยุชุมชนเกี่ยวกับเพศ พบว่า ส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง จำนวน 255 ราย ร้อยละ 68.9 รองลงมาเป็นเพศชาย จำนวน 115 ราย ร้อยละ 31.1 รายละเอียดดังตาราง 10

ตาราง 10 จำนวนและร้อยละ ตามลักษณะส่วนบุคคลของผู้ฟังวิทยุชุมชน จำแนกตามเพศ

เพศ	จำนวน	ร้อยละ
เพศชาย	115	68.90
เพศหญิง	255	31.10
รวม	370	100.00

ผลการวิจัยพบว่า มีจำนวนผู้ฟังเป็นเพศหญิงมากกว่าเพศชาย ร้อยละ 68.90 สะท้อนให้เห็นว่า เพศหญิง ทำงานอยู่ที่บ้านเป็นส่วนใหญ่ จึงมีเวลารับฟังวิทยุชุมชนมากกว่าเพศชาย ด้านลักษณะส่วนบุคคลของผู้ฟังวิทยุชุมชนเกี่ยวกับช่วงอายุ พบว่า ผู้ฟังวิทยุชุมชนส่วนใหญ่มีช่วงอายุระหว่าง 38-51 ปี ร้อยละ 21.1 รองลงมาช่วง 52-65 ปี ร้อยละ 17.9 และน้อยที่สุดช่วงอายุ 24-37 ปี ร้อยละ 2.9 โดยมีอายุเฉลี่ย 47 ปี ดังตาราง 11

ตาราง 11 จำนวนและร้อยละตามลักษณะส่วนบุคคลของผู้ฟังวิทยุชุมชน จำแนกตามช่วงอายุ

ช่วงอายุ	จำนวน	ร้อยละ
10-23 ปี	16	4.30
24-37 ปี	11	2.90
38-51 ปี	263	21.10
52-65 ปี	66	17.90
66 ปีขึ้นไป	14	3.80
รวม	370	100.00

ด้านลักษณะส่วนบุคคลของผู้ฟังรายการวิทยุ ตามช่วงอายุพบว่า ผู้ฟังช่วงอายุ 38-51 ปี เป็นกลุ่มผู้ฟังรายการวิทยุชุมชนมากที่สุด โดยผู้ฟังช่วงอายุนี้นี้เป็นผู้ฟังกลุ่มผู้หญิงวัยทำงาน และทำงานอยู่ภายในชุมชน

ด้านลักษณะบุคคลผู้ฟังวิทยุชุมชนเกี่ยวกับอาชีพ พบว่า ผู้ฟังวิทยุชุมชนส่วนใหญ่ ประกอบอาชีพเกษตรกรรม ร้อยละ 80 รองลงมาประกอบอาชีพรับจ้างร้อยละ 13.3 อาชีพค้าขาย ร้อยละ 4.80 และรับราชการ ร้อยละ 1.90 ตามลำดับ ดังตาราง 12

ตาราง 12 จำนวนและร้อยละของลักษณะส่วนบุคคลของผู้ฟังวิทยุชุมชน จำแนกตามอาชีพ

อาชีพ	จำนวน	ร้อยละ
เกษตรกรรม	269	80.00
ค้าขาย	18	4.80
รับจ้าง	49	13.30
รับราชการ	7	1.90
อื่นๆ	-	-
รวม	370	100.00

ผลการวิจัยพบว่า ลักษณะส่วนบุคคลของผู้ฟังวิทยุชุมชน ตามอาชีพ ส่วนใหญ่ ประกอบอาชีพเกษตรกรรม ปลูกข้าวเป็นพืชหลัก และปลูกหอม กระเทียม เป็นพืชรอง พื้นที่ทำการเกษตรจะอยู่ใกล้บ้านพัก และอยู่ในรัศมีการส่งกระจายเสียงของวิทยุชุมชนคนแม่ทะ

ด้านลักษณะส่วนบุคคลของผู้ฟังวิทยุชุมชน ด้านระดับการศึกษาพบว่า ระดับการศึกษาส่วนใหญ่อยู่ในระดับประถมศึกษา ร้อยละ 70 รองลงมาเป็นระดับมัธยมศึกษาตอนต้น ร้อยละ 16.80 ระดับอนุปริญญาหรือเทียบเท่า ร้อยละ 5.90 และระดับปริญญาตรี ร้อยละ 3.50 ตามลำดับ ดังตาราง 13

ตาราง 13 จำนวนและร้อยละของลักษณะส่วนบุคคลของผู้ฟังรายการวิทยุชุมชน จำแนกตามระดับการศึกษา

ระดับการศึกษา	จำนวน	ร้อยละ
ประถมศึกษา	259	70.00
มัธยมศึกษาตอนต้น	62	16.80
มัธยมศึกษาตอนปลายหรือเทียบเท่า	14	3.80
อนุปริญญาหรือเทียบเท่า	22	5.90
ปริญญาตรี	13	3.50
สูงกว่าปริญญาตรี	-	-
รวม	370	100.00

ผลการวิจัยพบว่า ลักษณะส่วนบุคคลของผู้ฟังวิทยุชุมชน ตามระดับการศึกษา พบว่าผู้ฟังส่วนใหญ่ มีระดับการศึกษาระดับประถมศึกษา สะท้อนให้เห็นว่าผู้ฟังวิทยุชุมชน เป็นวัยทำงาน และประกอบอาชีพแล้ว มากกว่าเป็นผู้เรียนหนังสือ

ด้านลักษณะส่วนบุคคลของผู้ฟังวิทยุชุมชนเกี่ยวกับสถานที่รับฟังรายการวิทยุ พบว่าสถานที่รับฟังส่วนใหญ่ รับฟังอยู่ที่บ้านพักร้อยละ 89.70 รองลงมา รับฟังที่ร้านค้า ร้อยละ 4.90 รับฟังที่สถานที่ทำงาน ร้อยละ 3.5 และ รับฟังในรถยนต์ร้อยละ 1.90 ตามลำดับ ดังตารางที่ 14

ตาราง 14 จำนวนและร้อยละของลักษณะส่วนบุคคลของผู้ฟังรายการวิทยุชุมชน จำแนกตามสถานที่รับฟัง

ระดับการศึกษา	จำนวน	ร้อยละ
บ้าน	332	89.70
รถยนต์	7	1.90
สถานที่ทำงาน	13	3.50
ร้านค้า	18	4.90
อื่นๆ	-	-
รวม	370	100.00

ผลการวิจัยพบว่า ลักษณะส่วนบุคคลของผู้ฟังวิทยุชุมชน ตามสถานที่รับฟังรายการวิทยุชุมชนคนแม่ทะ พบว่า ส่วนใหญ่จะรับฟังรายการวิทยุอยู่ที่บ้าน เพราะผู้ฟังวิทยุส่วนใหญ่จะทำงานอาชีพเกษตรกรรมและจะทำงานในช่วงเช้า หลังจากนั้นจะกลับมาทำงานที่บ้าน จึงทำให้เปิดรับฟังวิทยุอยู่ที่บ้าน

การวิเคราะห์การมีส่วนร่วมของประชาชนที่มีต่อวิทยุชุมชนคนแม่ทะ อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง ผู้วิจัยได้วิเคราะห์ด้วยการหาค่าเฉลี่ย (\bar{X}) และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) ทั้งนี้ผู้วิจัยได้แบ่งการมีส่วนร่วมออกเป็น 3 ระดับ คือ การมีส่วนร่วมในฐานะผู้รับสาร (audience) การมีส่วนร่วมในฐานะผู้ผลิต (producer) การมีส่วนร่วมในฐานะผู้กำหนดนโยบาย (policy planner)

การประเมินผล : ก่อนการพัฒนา

1. ระดับการมีส่วนร่วมในฐานะผู้รับสาร (audience)

ตาราง 15 ค่าเฉลี่ย ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐานและระดับการมีส่วนร่วมในฐานะผู้รับสาร (audience) ก่อนการพัฒนา

การมีส่วนร่วมในฐานะผู้รับสาร (Audience)	\bar{X}	S.D.	ค่าระดับ การมีส่วนร่วม	ระดับการมีส่วนร่วม				
				มากที่สุด	มาก	ปานกลาง	น้อย	น้อยที่สุด
1. ฟังรายการจากวิทยุชุมชนคนแม่ทะเป็นประจำ	2.93	1.17	ปานกลาง	44 (11.89)	64 (17.30)	128 (34.59)	91 (24.59)	43 (11.63)
2. แจกเรื่องราวร้องเรียนต่างๆ ผ่านทางรายการ	1.90	1.18	น้อย	10 (2.71)	43 (11.62)	50 (13.51)	91 (17.57)	202 (54.59)
3. ขอความช่วยเหลือผ่านรายการ เช่น อุบัติเหตุ เจ็บป่วย สาธารณูปโภค	1.74	1.11	น้อย	10 (2.71)	27 (7.30)	51 (13.78)	54 (14.59)	228 (61.62)
4. โทรศัพท์หรือส่งจดหมายไปแสดงความคิดเห็นกับรายการ	1.81	1.09	น้อย	9 (2.42)	26 (7.03)	58 (15.68)	71 (19.19)	206 (55.68)
5. พบปะกับเพื่อนสมาชิกหรือเข้าร่วมกิจกรรมที่ทางรายการจัดขึ้น	1.74	1.10	น้อย	10 (2.71)	25 (6.76)	55 (14.86)	48 (12.97)	232 (62.70)
6. ปรีกษาปัญหาด้านธรรมะ สุขภาพ กฎหมาย และชุมชนกับรายการ	1.76	1.10	น้อย	10 (2.71)	25 (6.76)	55 (14.86)	55 (14.83)	225 (60.81)
7. นำทรัพย์สินส่งคืนให้กับเจ้าของ หรือพบทรัพย์สินและนำไปให้ทางรายการประกาศหาเจ้าของ	1.76	1.09	น้อย	9 (2.42)	25 (6.74)	58 (15.68)	55 (14.88)	223 (60.27)
8. ร่วมบริจาคช่วยเหลือผู้ประสบเหตุร้ายต่าง ๆ ผ่านรายการ	1.91	1.08	น้อย	6 (1.62)	29 (7.84)	77 (20.81)	72 (19.46)	186 (50.27)

ตาราง 15 (ต่อ)

การมีส่วนร่วมในฐานะผู้รับสาร (Audience)	\bar{X}	S.D.	ค่าระดับ การมีส่วน ร่วม	ระดับการมีส่วนร่วม				
				มากที่สุด	มาก	ปาน กลาง	น้อย	น้อย ที่สุด
9. พบปะกับเพื่อนสมาชิก นอกเหนือจากกิจกรรมที่รายการจัดขึ้น	1.95	1.26	น้อย	13 (3.51)	50 (13.51)	57 (15.41)	36 (9.73)	214 (57.84)
10. ช่วยเหลือเพื่อนสมาชิกที่ขอความช่วยเหลือผ่านทางรายการ	1.90	1.16	น้อย	13 (3.51)	30 (8.11)	64 (17.30)	64 (17.30)	199 (53.78)
11. เป็นสมาชิกรายการวิทยุชุมชนทำให้ได้ประโยชน์ต่อการดำรงชีวิต	2.49	1.29	น้อย	26 (7.03)	68 (18.38)	85 (22.97)	75 (20.27)	116 (31.35)
12. นำข้อมูลที่ฟังไปสนทนาแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับคนอื่น	2.39	1.29	น้อย	19 (5.14)	75 (20.27)	67 (18.11)	79 (21.35)	130 (35.13)
13. จัดกลุ่มพูดคุยกับอาสาสมัครนักรับฟังรายการ	1.88	1.16	น้อย	21 (5.68)	11 (2.97)	68 (18.38)	71 (29.29)	199 (53.78)
14. โทรศัพท์หรือเขียนจดหมายระบายความอัดอั้นแก่กับผู้จัดรายการ	1.92	1.14	น้อย	12 (3.24)	32 (8.65)	57 (15.41)	84 (22.70)	185 (50.00)
15. ตัวแทนในการส่งข่าว/แจ้งข่าวสาร/ตรวจสอบข่าวสารในพื้นที่	1.78	1.09	น้อย	9 (2.43)	26 (7.03)	57 (15.41)	60 (16.21)	218 (58.92)
16. แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับปัญหาท้องถิ่นและเสนอข้อแก้ไข	1.84	1.16	น้อย	8 (2.16)	45 (12.16)	42 (11.35)	61 (16.49)	214 (57.84)
17. ใช้ข้อมูลข่าวสารช่วยตัดสินใจเรื่องเกี่ยวกับชีวิตประจำวัน	2.15	1.25	น้อย	15 (4.10)	58 (15.70)	60 (16.21)	71 (29.29)	166 (34.70)
รวม	1.99	1.16	น้อย					

จากการศึกษาพบว่า กลุ่มตัวอย่างที่ตอบแบบสอบถามมีส่วนร่วมในฐานะผู้รับสาร (audience) โดยภาพรวมอยู่ในระดับน้อย ($\bar{X} = 1.99$, S.D. = 1.16) แต่หากพิจารณาเป็นรายข้อจะพบว่า กลุ่มตัวอย่างมีส่วนร่วมในระดับปานกลางอยู่ 1 ข้อ คือ ฟังรายการจากวิทยุชุมชนคนแม่ทะเป็นประจำ ($\bar{X} = 2.93$, S.D. = 1.17) และประเด็นที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด \bar{X} รองลงมา 3 ลำดับแรก ได้แก่ ประเด็นการเป็นสมาชิกรายการวิทยุชุมชนทำให้ได้ประโยชน์ต่อการทำมาหากินหรือการดำรงชีวิต ($\bar{X} = 2.49$, S.D. = 1.29) การนำข้อมูลที่ฟังจากรายการไปสนทนาแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับคนอื่น ($\bar{X} = 2.39$, S.D. = 1.29) และการใช้ข้อมูลข่าวสารจากการฟังรายการช่วยตัดสินใจในเรื่องเกี่ยวกับชีวิตประจำวัน ($\bar{X} = 2.15$, S.D. = 1.25)

2. ระดับการมีส่วนร่วมในฐานะผู้ผลิต (producer)

ตาราง 16 ค่าเฉลี่ย ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน และระดับการมีส่วนร่วมในฐานะผู้ผลิต (producer) ก่อนการพัฒนา

(n = 370)

การมีส่วนร่วมในฐานะผู้รับสาร (Audience)	\bar{X}	S.D.	ค่าระดับ การมีส่วนร่วม	ระดับการมีส่วนร่วม				
				มากที่สุด	มาก	ปานกลาง	น้อย	น้อยที่สุด
1. เลือกและนำเสนอประเด็น/เลือกหัวข้อในการจัดรายการ	1.30	0.85	น้อยที่สุด	8 (2.16)	11 (2.97)	13 (3.51)	20 (5.41)	318 (85.95)
2. เป็นผู้ดำเนินรายการหรือเขียนบทในการจัดรายการ	1.28	0.86	น้อยที่สุด	8 (2.16)	13 (3.51)	13 (3.51)	6 (1.62)	330 (89.20)
3. แสดงความคิดเห็นในฐานะแขกรับเชิญในรายการ	1.24	0.77	น้อยที่สุด	7 (1.89)	7 (1.89)	12 (3.24)	14 (3.78)	330 (89.20)
4. ควบคุมการผลิตในช่วงรายการต่างๆของทางสถานี	1.22	0.75	น้อยที่สุด	5 (1.35)	11 (2.97)	9 (2.43)	10 (2.70)	335 (90.55)
5. จัดทำผังรายการและ/หรือควบคุมเวลาการออกอากาศรายการ	1.19	0.70	น้อยที่สุด	6 (1.62)	5 (1.35)	11 (2.97)	9 (2.43)	339 (91.63)
6. เชิญบุคคลหรือองค์กรมาให้ข้อมูลหรือร่วมรายการ	1.23	0.73	น้อยที่สุด	6 (1.62)	7 (1.89)	9 (2.43)	21 (5.68)	327 (88.38)
7. ประสานกับแหล่งข้อมูลทั้งหน่วยงานรัฐท้องถิ่น หรือชุมชน	1.22	0.68	น้อยที่สุด	3 (0.81)	6 (1.62)	16 (4.32)	21 (5.68)	327 (88.38)
8. สละทรัพยากร วัสดุ โดยการใช้ทีมหรือให้เงิน วัสดุ สถานีที่ อุปกรณ์	1.21	0.66	น้อยที่สุด	3 (0.81)	6 (1.62)	13 (3.51)	21 (5.68)	327 (88.38)
9. ควบคุมเสียงและเทคนิคการออกอากาศของทางสถานี	1.17	0.68	น้อยที่สุด	5 (1.35)	7 (1.89)	7 (1.89)	9 (2.43)	342 (92.44)
10. ดูแลอาคารสถานที่ของสถานี	1.17	0.66	น้อยที่สุด	4 (1.08)	7 (1.89)	9 (2.43)	9 (2.43)	341 (92.17)
11. รับฟังความคิดเห็นของชาวบ้านหรือผู้ฟังเพื่อเป็นข้อมูลการผลิต	1.25	0.82	น้อยที่สุด	8 (2.16)	10 (2.70)	11 (2.97)	8 (2.15)	333 (90.00)
รวม	1.23	0.74	น้อยที่สุด					

จากการศึกษาพบว่า กลุ่มตัวอย่างที่ตอบแบบสอบถามมีส่วนร่วมในฐานะผู้ผลิต (producer) โดยภาพรวมอยู่ในระดับน้อยที่สุด ($\bar{X} = 1.23$, S.D. = 0.74) แต่หากพิจารณาเป็นประเด็นจะพบว่า ประเด็นที่มีค่าเฉลี่ย (\bar{X}) สูงสุด 3 อันดับแรก คือ การเป็นผู้เลือกและนำเสนอประเด็น/เลือกหัวข้อในการจัดรายการ ($\bar{X} = 1.30$, S.D. = 0.85) รองลงมาได้แก่การเข้าร่วม

เป็นผู้ดำเนินรายการหรือเขียนบทในการจัดรายการ ($\bar{X} = 1.28$, S.D. = 0.86) และการรับฟังความคิดเห็นของชาวบ้านหรือผู้ฟัง เพื่อนำมาเป็นข้อมูลการผลิตรายการ ($\bar{X} = 1.25$, S.D. = 0.82)

3. ระดับการมีส่วนร่วมในฐานะผู้กำหนดนโยบาย (policy planner)

ตาราง 17 ค่าเฉลี่ย ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐานและระดับการมีส่วนร่วมในฐานะผู้กำหนดนโยบาย (policy planner) ก่อนการพัฒนา

(n = 370)

การมีส่วนร่วมในฐานะผู้รับสาร (Audience)	\bar{X}	S.D.	ค่าระดับ การมีส่วนร่วม	ระดับการมีส่วนร่วม				
				มากที่สุด	มาก	ปานกลาง	น้อย	น้อยที่สุด
1. จัดหาหรือบริจาคเงินหรืออุปกรณ์ในการจัดรายการ	1.18	0.66	น้อยที่สุด	5 (1.35)	6 (1.62)	6 (1.62)	16 (4.32)	337 (91.09)
2. กำหนดผังการจัดรายการของสถานีวิทยุชุมชนคนแม่ทะ	1.14	0.61	น้อยที่สุด	4 (1.08)	5 (1.35)	5 (1.35)	9 (2.43)	347 (93.79)
3. จัดหาหรือกำหนดงบประมาณในการจัดรายการ	1.14	0.60	น้อยที่สุด	4 (1.08)	5 (1.35)	5 (1.35)	9 (2.43)	347 (93.79)
4. กำหนดประเภทสัดส่วนของประเภทรายการในการออกอากาศ	1.13	0.56	น้อยที่สุด	3 (0.81)	4 (1.08)	6 (1.62)	13 (3.51)	344 (92.98)
5. เปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมกำหนดรูปแบบเนื้อหารายการ	1.22	0.73	น้อยที่สุด	5 (1.35)	9 (2.43)	11 (2.97)	12 (3.25)	333 (90.00)
6. ตรวจสอบบัญชีการเงินของสถานีวิทยุชุมชน	1.13	0.55	น้อยที่สุด	2 (0.54)	4 (1.08)	10 (2.70)	9 (2.43)	345 (93.25)
7. ประเมินผลรายการและปรับปรุงแก้ไขอย่างสม่ำเสมอ	1.19	0.67	น้อยที่สุด	4 (1.08)	7 (1.89)	10 (2.70)	13 (3.51)	336 (90.82)
8. วิเคราะห์กลยุทธ์และมาตรการปรับปรุงรายการและพัฒนางานขยายเครือข่าย	1.20	0.68	น้อยที่สุด	6 (1.62)	3 (0.81)	11 (2.97)	18 (4.86)	332 (89.74)
9. นำเสนอแนวทางและวิธีการพัฒนาวิทยุชุมชนให้เป็นไปตามนโยบาย	1.19	0.63	น้อยที่สุด	2 (0.54)	7 (1.89)	13 (3.51)	15 (4.06)	333 (90.00)
10. วางแผนกิจกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวกับการพัฒนาวิทยุชุมชนคนแม่ทะ	1.16	0.60	น้อยที่สุด	3 (0.81)	5 (1.35)	10 (2.70)	13 (3.51)	339 (91.63)
รวม	1.17	0.63	น้อยที่สุด					

จากการศึกษาพบว่า กลุ่มตัวอย่างที่ตอบแบบสอบถามมีส่วนร่วมในฐานะผู้กำหนดนโยบาย (policy planner) โดยภาพรวมอยู่ในระดับน้อยที่สุด ($\bar{X} = 1.17$, S.D. = 0.63) หาก

พิจารณาเป็นรายประเด็นจะพบว่า ประเด็นที่มีค่าเฉลี่ย (\bar{X}) สูงสุด 3 อันดับแรก คือการเปิดโอกาสให้ประชาชนทุกระดับสามารถเข้ามามีส่วนร่วมกำหนดรูปแบบเนื้อหารายการ ($\bar{X} = 1.22$, S.D. = 0.73) รองลงมาได้แก่การวิเคราะห์กลยุทธ์และมาตรการปรับปรุงรายการและพัฒนางานเครือข่าย ($\bar{X} = 1.20$, S.D. = 0.68) และการประเมินผลและปรับปรุงแก้ไขอย่างสม่ำเสมอ ($\bar{X} = 1.19$, S.D. = 0.67) ซึ่งมีค่าเฉลี่ยเท่ากับการนำเสนอแนวทางและวิธีการพัฒนาวิทยุชุมชนให้เป็นไปตามนโยบาย ($\bar{X} = 1.19$, S.D. = 0.63)

ตาราง 18 สรุประดับการมีส่วนร่วม 3 ระดับ ก่อนการพัฒนา

(n = 370)

ระดับการมีส่วนร่วม	\bar{X}	S.D.	ค่าระดับการมีส่วนร่วม
1. การมีส่วนร่วมในฐานะผู้รับสาร (audience)	1.99	1.16	น้อย
2. การมีส่วนร่วมในฐานะผู้ผลิต (producer)	1.23	0.74	น้อยที่สุด
3. การมีส่วนร่วมในฐานะผู้กำหนดนโยบาย (policy planner)	1.17	0.63	น้อยที่สุด

จากการศึกษาพบว่า กลุ่มตัวอย่างที่ตอบแบบสอบถามโดยภาพรวมเมื่อเปรียบเทียบระดับการมีส่วนร่วมทั้ง 3 ระดับ พบว่า การมีส่วนร่วมในฐานะผู้ฟัง (audience) มีระดับการมีส่วนร่วมเฉลี่ยในระดับน้อย ($\bar{X} = 1.19$, S.D. = 1.16) การมีส่วนร่วมในฐานะผู้ผลิต (producer) มีระดับการมีส่วนร่วมเฉลี่ยในระดับน้อยที่สุด ($\bar{X} = 1.23$, S.D. = 0.74) และการมีส่วนร่วมในฐานะผู้กำหนดนโยบาย (policy planner) มีระดับการมีส่วนร่วมเฉลี่ยในระดับที่น้อยที่สุด ($\bar{X} = 1.17$, S.D. = 0.63)

การประเมินผล : หลังการพัฒนา

การวิเคราะห์การมีส่วนร่วมของประชาชนที่มีต่อวิทยุชุมชนคนแม่ทะ อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง ผู้วิจัยได้วิเคราะห์ด้วยการหาค่าเฉลี่ย (\bar{X}) และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) ทั้งนี้ผู้วิจัยได้แบ่งการมีส่วนร่วมออกเป็น 3 ระดับ คือ การมีส่วนร่วมในฐานะผู้รับสาร (audience) การมีส่วนร่วมในฐานะผู้ผลิต (producer) การมีส่วนร่วมในฐานะผู้กำหนดนโยบาย (policy planner) โดยผู้วิจัยได้ใช้คำถาม ชุดเดียวกับก่อนการพัฒนา มีรายละเอียดดังนี้

4. ระดับการมีส่วนร่วมในฐานะผู้รับสาร (audience) หลังการพัฒนา

ตาราง 19 ค่าเฉลี่ย ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐานและระดับการมีส่วนร่วมในฐานะผู้รับสาร (audience) หลังการพัฒนา

การมีส่วนร่วมในฐานะผู้รับสาร (Audience)	\bar{X}	S.D.	ค่าระดับ การมีส่วน ร่วม	ระดับการมีส่วนร่วม				
				มากที่สุด	มาก	ปาน กลาง	น้อย	น้อย ที่สุด
1. ฟังรายการจากวิทยุชุมชนคนแม่ทะ เป็นประจำ	3.82	1.17	มาก	44 (11.89)	131 (17.30)	61 (34.59)	91 (24.59)	43 (11.63)
2. แจกเรื่องราวร้องเรียนต่างๆ ผ่าน ทางรายการ	2.90	1.18	ปานกลาง	10 (2.71)	43 (11.62)	191 (56.62)	56 (20.57)	50 (13.52)
3. ขอความช่วยเหลือผ่านรายการ เช่น อุบัติเหตุ เจ็บป่วย สาธารณูปโภค	2.74	1.11	ปานกลาง	10 (2.71)	27 (7.30)	228 (61.62)	54 (14.59)	51 (13.78)
4. โทรศัพท์หรือส่งจดหมายไปแสดง ความคิดเห็นกับรายการ	3.54	1.26	มาก	73 (19.73)	201 (54.32)	50 (13.52)	40 (10.81)	6 (1.62)
5. พบปะกับเพื่อนสมาชิกหรือเข้าร่วม กิจกรรมที่ทางรายการจัดขึ้น	2.74	1.10	ปานกลาง	57 (15.41)	70 (18.92)	99 (26.75)	76 (20.57)	68 (18.38)
6. ปรึกษาปัญหาด้านธรรมะ สุขภาพ กฎหมาย และชุมชนกับรายการ	2.76	1.10	ปานกลาง	10 (2.71)	25 (6.76)	225 (60.80)	55 (14.87)	55 (14.87)
7. นำทรัพย์สินส่งคืนให้กับเจ้าของ หรือพบทรัพย์สินและนำไปให้ทาง รายการประกาศหาเจ้าของ	2.76	1.09	ปานกลาง	9 (2.42)	38 (7.57)	225 (60.80)	95 (25.67)	223 (60.27)
8. ร่วมบริจาคช่วยเหลือผู้ประสบ เหตุร้ายต่าง ๆ ผ่านรายการ	1.91	1.08	น้อย	8 (2.16)	32 (8.65)	79 (21.35)	171 (46.22)	80 (21.62)
9. พบปะกับเพื่อนสมาชิกนอกเหนือ จากกิจกรรมที่รายการจัดขึ้น	2.95	1.26	ปานกลาง	25 (6.75)	81 (21.89)	232 (62.70)	21 (5.68)	11 (2.97)
10. ช่วยเหลือเพื่อนสมาชิกที่ขอความ ช่วยเหลือผ่านทางรายการ	2.90	1.16	ปานกลาง	24 (6.75)	65 (17.57)	186 (50.27)	63 (17.62)	32 (8.65)
11. เป็นสมาชิกรายการวิทยุชุมชนทำ ให้ได้ประโยชน์ต่อการดำรงชีวิต	3.52	1.29	มาก	68 (18.38)	165 (44.66)	114 (30.81)	16 (4.32)	7 (1.89)
12. นำข้อมูลที่ฟังไปสนทนา แลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับคนอื่น	3.60	1.29	มาก	53 (14.53)	130 (35.13)	79 (21.35)	67 (18.11)	41 (11.08)
13. จัดกลุ่มพูดคุยกับอาสาสมัครนัก จัดรายการ	3.71	1.29	มาก	21 (5.68)	125 (33.78)	68 (18.38)	71 (19.19)	85 (22.97)
14. โทรศัพท์หรือเขียนจดหมายระบาย ความอัดอั้น/แก้แค้นกับผู้จัดรายการ	2.72	1.21	ปานกลาง	12 (3.24)	32 (8.65)	135 (36.49)	84 (22.70)	107 (50.00)
15. ตัวแทนในการส่งข่าว/แจ้งข่าวสาร/ ตรวจสอบข่าวสารในพื้นที่	2.53	1.09	ปานกลาง	11 (2.97)	30 (8.11)	191 (51.62)	80 (21.62)	58 (15.68)

ตาราง 19 (ต่อ)

การมีส่วนร่วมในฐานะผู้รับสาร (Audience)	\bar{X}	S.D.	ค่าระดับ การมีส่วนร่วม	ระดับการมีส่วนร่วม				
				มากที่สุด	มาก	ปานกลาง	น้อย	น้อยที่สุด
16. แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับปัญหา ท้องถิ่นและเสนอข้อแก้ไข	3.65	1.23	มาก	8 (2.16)	136 (12.16)	42 (11.35)	61 (16.49)	123 (57.84)
17. ใช้ข้อมูลข่าวสารช่วยตัดสินใจเรื่อง เกี่ยวกับชีวิตประจำวัน	2.52	1.25	ปานกลาง	17 (4.52)	62 (16.75)	150 (40.54)	65 (17.57)	76 (20.54)
รวม	2.85	1.23	ปานกลาง					

จากการศึกษาพบว่า กลุ่มตัวอย่างที่ตอบแบบสอบถามมีส่วนร่วมในฐานะผู้รับสาร (audience) โดยภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง ($\bar{X} = 2.85$, S.D. = 1.23) แต่หากพิจารณาเป็นรายข้อจะพบว่า กลุ่มตัวอย่างมีส่วนร่วมในระดับมาก คือ ฟังรายการจากวิทยุชุมชนคนแม่ทะเป็นประจำ ($\bar{X} = 3.82$, S.D. = 1.17) และประเด็นที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด \bar{X} รองลงมา 3 ลำดับแรก ได้แก่ ประเด็นการเป็นแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับปัญหาท้องถิ่นและเสนอข้อแก้ไข ($\bar{X} = 3.65$, S.D. = 1.23) การนำข้อมูลที่ฟังจากรายการไปสนทนาแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับคนอื่น ($\bar{X} = 3.60$, S.D. = 1.29) และการโทรศัพท์หรือเขียนจดหมายไปแสดงความคิดเห็นกับรายการ ($\bar{X} = 3.54$, S.D. = 1.26)

5. ระดับการมีส่วนร่วมในฐานะผู้ผลิต (producer) หลังการพัฒนา

ตาราง 20 ค่าเฉลี่ย ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน และระดับการมีส่วนร่วมในฐานะผู้ผลิต (produce) หลังการพัฒนา

(n = 370)

การมีส่วนร่วมในฐานะผู้ผลิต (Producer)	\bar{X}	S.D.	ค่าระดับ การมีส่วนร่วม	ระดับการมีส่วนร่วม				
				มากที่สุด	มาก	ปานกลาง	น้อย	น้อยที่สุด
1. เลือกและนำเสนอประเด็น/เลือก หัวข้อในการจัดรายการ	2.53	1.25	ปานกลาง	25 (6.75)	51 (13.78)	130 (35.13)	115 (31.09)	49 (13.25)
2. เป็นผู้ดำเนินรายการหรือเขียนบทใน การจัดรายการ	2.61	1.26	ปานกลาง	26 (7.03)	32 (8.65)	136 (36.76)	124 (33.51)	52 (14.05)
3. แสดงความคิดเห็นในฐานะแขกรับ เชิญในรายการ	2.75	1.29	ปานกลาง	19 (5.13)	27 (7.30)	145 (39.19)	115 (31.08)	64 (17.30)

ตาราง 20 (ต่อ)

การมีส่วนร่วมในฐานะผู้ผลิต (Producer)	\bar{X}	S.D.	ค่าระดับ การมีส่วนร่วม	ระดับการมีส่วนร่วม				
				มากที่สุด	มาก	ปานกลาง	น้อย	น้อยที่สุด
4. ควบคุมการผลิตในช่วงรายการ ต่าง ๆ ของทางสถานี	2.53	1.12	ปานกลาง	5 (1.35)	11 (2.97)	120 (2.43)	10 (2.70)	110 (90.55)
5. จัดทำผังรายการและ/หรือควบคุม เวลาการ ออกอากาศรายการ	2.66	1.18	ปานกลาง	6 (1.62)	5 (1.35)	159 (42.98)	90 (24.33)	121 (29.73)
6. เชิญบุคคลหรือองค์กรมาให้ข้อมูล หรือร่วมรายการ	2.96	1.21	ปานกลาง	6 (1.63)	7 (1.89)	132 (2.43)	126 (5.68)	126 (88.38)
7. ประสานกับแหล่งข้อมูลทั้ง หน่วยงานรัฐ ท้องถิ่น หรือชุมชน	2.61	1.15	ปานกลาง	3 (0.81)	6 (1.62)	151 (40.81)	110 (5.68)	100 (88.38)
8. สละทรัพยากร วัสดุ โดยการให้ยืม หรือให้เงิน วัสดุ สถานที่ อุปกรณ์	1.85	0.66	น้อย	3 (0.81)	6 (1.62)	13 (3.51)	210 (56.76)	138 (37.30)
9. ควบคุมเสียงและเทคนิคการ ออกอากาศของทางสถานี	2.55	1.18	ปานกลาง	7 (1.90)	9 (2.44)	134 (36.22)	105 (28.38)	115 (31.09)
10. ดูแลอาคารสถานที่ของสถานี	1.83	0.66	น้อย	7 (1.90)	8 (2.17)	89 (24.06)	145 (39.19)	121 (92.17)
11. รับฟังความคิดเห็นของชาวบ้าน หรือผู้ฟัง เพื่อเป็นข้อมูลการผลิต	3.60	1.82	มาก	30 (8.11)	46 (12.44)	190 (51.36)	88 (23.79)	15 (4.06)
รวม	2.56	1.26	ปานกลาง					

จากการศึกษาพบว่า กลุ่มตัวอย่างที่ตอบแบบสอบถามมีส่วนร่วมในฐานะผู้ผลิต (producer) โดยภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง ($\bar{X} = 2.56$, S.D. = 1.26) แต่หากพิจารณาเป็นประเด็นจะพบว่า ประเด็นที่มีค่าเฉลี่ย (\bar{X}) สูงสุด 3 อันดับแรก คือ รับฟังความคิดเห็นของชาวบ้าน หรือผู้ฟัง เพื่อเป็นข้อมูลการผลิต ($\bar{X} = 3.60$, S.D. = 1.82) รองลงมาได้แก่การเข้าร่วมเป็นผู้ดำเนินรายการหรือเขียนบทในการจัดรายการ ($\bar{X} = 1.28$, S.D. = 0.86) และการรับฟังความคิดเห็นของชาวบ้านหรือผู้ฟัง เพื่อนำมาเป็นข้อมูลการผลิตรายการ ($\bar{X} = 1.25$, S.D. = 0.82)

6. ระดับการมีส่วนร่วมในฐานะผู้กำหนดนโยบาย (policy planner) หลังการพัฒนา

ตาราง 21 ค่าเฉลี่ย ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐานและระดับการมีส่วนร่วมในฐานะผู้กำหนดนโยบาย (policy planner) หลังการพัฒนา

(n = 370)

การมีส่วนร่วมในฐานะผู้กำหนด นโยบาย (Policy Planner)	\bar{X}	S.D.	ค่าระดับ การมีส่วน ร่วม	ระดับการมีส่วนร่วม				
				มาก ที่สุด	มาก	ปาน กลาง	น้อย	น้อย ที่สุด
1. จัดหาหรือบริจาคเงินหรืออุปกรณ์ ในการจัดรายการ	2.68	1.15	ปานกลาง	10 (27.02)	15 (40.54)	152 (41.08)	75 (20.27)	118 (31.89)
2. กำหนดผังการจัดรายการของสถานี วิทยุชุมชนคนแม่ทะ	3.75	1.29	มาก	18 (4.87)	177 (47.84)	130 (35.13)	15 (40.54)	30 (8.10)
3. จัดหาหรือกำหนดงบประมาณใน การจัดรายการ	2.52	1.60	ปานกลาง	18 (4.87)	26 (7.03)	120 (32.43)	115 (31.08)	91 (24.59)
4. กำหนดประเภทสัดส่วนของประเภท รายการในการออกอากาศ	2.61	1.56	มาก	23 (6.22)	126 (34.06)	86 (23.24)	91 (24.60)	44 (11.90)
5. เปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วน ร่วมกำหนดรูปแบบเนื้อหารายการ	3.59	1.73	มาก	30 (8.11)	143 (38.65)	86 (23.25)	77 (20.81)	34 (9.19)
6. ตรวจสอบบัญชีการเงินของสถานี วิทยุชุมชน	2.98	1.55	ปานกลาง	22 (5.95)	45 (12.17)	165 (44.60)	91 (24.59)	47 (12.70)
7. ประเมินผลรายการและปรับปรุง แก้ไขอย่างสม่ำเสมอ	2.92	1.67	ปานกลาง	24 (6.49)	70 (18.92)	126 (34.05)	114 (30.81)	36 (9.73)
8. วิเคราะห์กลยุทธ์และมาตรการ ปรับปรุงรายการและพัฒนางานขยาย เครือข่าย	2.85	1.68	ปานกลาง	26 (7.03)	79 (21.35)	146 (39.46)	78 (21.08)	41 (11.08)
9. นำเสนอแนวทางและวิธีการพัฒนา วิทยุชุมชนให้เป็นไปตามนโยบาย	2.91	1.63	ปานกลาง	25 (6.76)	55 (14.86)	133 (35.95)	89 (24.05)	68 (18.38)
10. วางแผนกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับ การพัฒนาวิทยุชุมชนคนแม่ทะ	2.56	1.60	ปานกลาง	19 (5.14)	50 (13.51)	123 (33.24)	114 (30.81)	64 (17.30)
รวม	2.78	1.63	ปานกลาง					

จากการศึกษาพบว่า กลุ่มตัวอย่างที่ตอบแบบสอบถามมีส่วนร่วมในฐานะผู้กำหนดนโยบาย (policy planner) โดยภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง ($\bar{X} = 2.78$, S.D. = 1.63) หากพิจารณาเป็นรายประเด็นจะพบว่า ประเด็นที่มีค่าเฉลี่ย (\bar{X}) สูงสุด 3 อันดับแรก คือการกำหนดผังการจัดรายการของสถานีวิทยุชุมชนคนแม่ทะ ($\bar{X} = 3.75$, S.D. = 1.29) รองลงมาได้แก่การเปิด

โอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมกำหนดรูปแบบเนื้อหารายการ ($\bar{X} = 3.59$, S.D. = 1.73) และการตรวจสอบบัญชีการเงินของสถานีวิทยุชุมชน ($\bar{X} = 2.98$, S.D. = 1.55)

ตาราง 22 สรุประดับการมีส่วนร่วม 3 ระดับ หลังการพัฒนา

(n = 370)

ระดับการมีส่วนร่วม	\bar{X}	S.D.	ค่าระดับการมีส่วนร่วม
1. การมีส่วนร่วมในฐานะผู้รับสาร (audience)	2.85	1.23	ปานกลาง
2. การมีส่วนร่วมในฐานะผู้ผลิต (producer)	2.56	1.26	ปานกลาง
3. การมีส่วนร่วมในฐานะผู้กำหนดนโยบาย (policy planner)	2.78	1.63	ปานกลาง

จากการศึกษากลุ่มตัวอย่างที่ตอบแบบสอบถามโดยภาพรวมเมื่อเปรียบเทียบระดับการมีส่วนร่วมทั้ง 3 ระดับ พบว่า การมีส่วนร่วมในฐานะผู้ฟัง (audience) มีระดับการมีส่วนร่วมเฉลี่ยในระดับปานกลาง ($\bar{X} = 2.85$, S.D. = 1.23) การมีส่วนร่วมในฐานะผู้ผลิต (producer) มีระดับการมีส่วนร่วมเฉลี่ยในระดับปานกลาง ($\bar{X} = 2.56$, S.D. = 1.26) และการมีส่วนร่วมในฐานะผู้กำหนดนโยบาย (policy planner) มีระดับการมีส่วนร่วมเฉลี่ยในระดับปานกลาง ($\bar{X} = 2.78$, S.D. = 1.63)

นอกจากนั้นได้ทำการเปรียบเทียบผลการประเมินการมีส่วนร่วม ก่อนการพัฒนาและหลังการพัฒนา ทั้ง 3 ด้าน คือ 1) ในฐานะผู้รับสาร 2) ในฐานะผู้ผลิต และ 3) ในฐานะผู้กำหนดนโยบาย ดังนี้

การมีส่วนร่วมก่อนและหลังการพัฒนาในฐานะผู้รับฟัง (audience) มีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($t = 8.67$; $P < 0.05$) โดยภายหลังการพัฒนา มีส่วนร่วมเพิ่มสูงขึ้น แสดงให้เห็นว่ากระบวนการพัฒนามีประสิทธิผลต่อการมีส่วนร่วมแก่ผู้รับสาร ดังรายละเอียดในตาราง 23

ตาราง 23 ผลการเปรียบเทียบการประเมินการมีส่วนร่วมในฐานะผู้รับสารก่อนและหลังการพัฒนา

การมีส่วนร่วมในฐานะผู้รับฟัง	\bar{X}	S.D.	t-value
ก่อนการพัฒนา	1.99	1.16	
หลังการพัฒนา	2.85	1.23	8.67*

* P < 0.05

การมีส่วนร่วมก่อนและหลังการพัฒนาในฐานะผู้ผลิต (Producer) มีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($t = 8.88$; $P < 0.05$) โดยภายหลังการพัฒนา มีส่วนร่วมเพิ่มสูงขึ้น แสดงให้เห็นว่ากระบวนการพัฒนามีประสิทธิผลต่อการมีส่วนร่วมแก่ผู้รับสาร ดังรายละเอียดในตาราง 24

ตาราง 24 ผลการเปรียบเทียบการประเมินการมีส่วนร่วมในฐานะผู้ผลิตก่อนและหลังการพัฒนา

การมีส่วนร่วมในฐานะผู้ผลิต	\bar{X}	S.D.	t-value
ก่อนการพัฒนา	1.17	0.63	
หลังการพัฒนา	2.56	1.26	8.88*

* P < 0.05

การมีส่วนร่วมก่อนและหลังการพัฒนาในฐานะผู้กำหนดนโยบาย (Policy Planner) มีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($t = 12.65$; $P < 0.05$) โดยภายหลังการพัฒนา มีส่วนร่วมเพิ่มสูงขึ้น แสดงให้เห็นว่ากระบวนการพัฒนามีประสิทธิผลต่อการมีส่วนร่วมแก่ผู้รับสาร ดังรายละเอียดในตาราง 25

ตาราง 25 ผลการเปรียบเทียบการประเมินการมีส่วนร่วมในฐานะผู้กำหนดนโยบายก่อนและหลังการพัฒนา

การมีส่วนร่วมในฐานะผู้กำหนดนโยบาย	\bar{X}	S.D.	t-value
ก่อนการพัฒนา	1.17	0.67	
หลังการพัฒนา	2.78	1.63	12.65*

* P < 0.05

นอกจากนี้ ผู้วิจัยได้ดำเนินการประเมินแบบมีส่วนร่วม พบว่า ข้อดีในส่วนของผู้บริหาร คือมีความตั้งใจ มุ่งมั่นทุ่มเท มีจิตรักในบริการ และมีเวลาให้กับสถานีเต็มที ในส่วนของดีเจ เป็นการเปิดโอกาสให้กับคนทุกเพศ ทุกวัย และทุกกลุ่มอย่างทั่วถึง จึงมีความหลากหลายในการนำเสนอข้อมูล เนื่องจากดีเจมีหลากหลายอาชีพ นอกจากนี้แล้วดีเจยังเป็นอาสาสมัคร เป็นผู้มีจิตใจเต็มเปี่ยมไปด้วยการบริการ เสียสละแก่ชุมชน โดยได้สัมภาษณ์คนในชุมชนดอกสะบันงา หมู่ 8 ตำบลป่าตัน ที่เคยได้รับฟังการนำเสนอเนื้อหารายการเรื่องการเกษตรผสมผสาน และการทำปุ๋ยชีวภาพ ได้เข้าไปสอบถามข้อมูลจากทางวิทยุชุมชนอีกครั้ง เพื่อขอคำแนะนำในการทำปุ๋ยชีวภาพ ส่งผลต่อปริมาณการใช้ปุ๋ยเคมีที่ลดลงในหมู่บ้านดอกสะบันงา และในเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่น ที่มีการรณรงค์ ส่งเสริมให้ประดิษฐ์งานฝีมือจากใบตอง ได้รับความสนใจจากชุมชน จากการสัมภาษณ์คนในชุมชนนาาคด หมู่ 3 ตำบลป่าตัน พบว่า ในประเพณีทางศาสนา และวัฒนธรรมต่างๆ ชุมชนได้ใช้งานประดิษฐ์จากใบตอง เช่น กรวยดอกไม้ บายศรี กระถางใส่อาหาร เป็นต้น มีจำนวนมากขึ้น เพราะเห็นว่าประหยัดค่าใช้จ่าย ช่วยลดมลภาวะด้านสิ่งแวดล้อม อีกทั้งยังรักษาภูมิปัญญาท้องถิ่น และมีการถ่ายทอดภูมิปัญญาดังกล่าวสู่เด็กและเยาวชน ในด้านปัญหาสังคมพบว่ามีกรรวมกลุ่มกันของเด็กและเยาวชนร่วมเป็นนักจัดรายการวิทยุในช่วงวันหยุดเสาร์-อาทิตย์ และเข้าร่วมกิจกรรมการอบรมคุณธรรมจริยธรรมที่วัดสันฐาน โดยกำนันบุญชุม วงศ์ยศ ได้จัดทำโครงการนาร่อง ส่งผลให้ปัญหาด้านยาเสพติด และจำนวนการทะเลาะวิวาทของเด็กและเยาวชนลดลง อันเป็นผลจากการจัดกิจกรรมในแผนปฏิบัติการที่ชุมชนได้ร่วมกันคิดขึ้นมาจนประสบผลสำเร็จ

อย่างไรก็ตามยังมีบางประเด็นที่เป็นปัญหา ต้องมีการพัฒนาต่อ เพื่อให้วิทยุชุมชนมีผลการดำเนินงานที่ตอบสนองต่อคนในชุมชน สภาพเศรษฐกิจ การเมือง สังคม และความต้องการของชุมชน จากการประมวลความคิดเห็นจากกลุ่มตัวอย่างผู้ตอบแบบสอบถามจำนวน 370 คน และจากผู้ให้สัมภาษณ์ทั้งในส่วนของผู้นำที่บริหารจัดการวิทยุชุมชน นักจัดรายการ และคนใน

ชุมชน จำนวน 15 คน พบว่า ปัญหาและอุปสรรคในการมีส่วนร่วมของประชาชนที่มีต่อวิद्यชุมชน คนแม่ทะมีประเด็นต่างๆ ดังนี้

1. ปัญหาและอุปสรรคในด้านนโยบายของรัฐ คือ รัฐยังไม่มีกฎหมายและนโยบายที่ชัดเจนเกี่ยวกับวิद्यชุมชนมารองรับการดำเนินงานของวิद्यชุมชนที่เกิดขึ้นอย่างมากมาย ทำให้ผู้ดำเนินงานวิद्यชุมชนไม่สามารถดำเนินงานได้ตามที่รัฐธรรมนูญกำหนด ส่งผลให้การมีส่วนร่วมของประชาชนไม่สามารถดำเนินการได้อย่างเต็มที่เช่นกัน ในขณะที่เดียวกันก็มีวิद्यชุมชนจำนวนมากเกิดขึ้น อย่างไม่มีการควบคุมทั้งด้านปริมาณ และคุณภาพ ทำให้เกิดการรบกวนกันเอง จนผู้ฟังไม่สามารถรับฟังได้ ทำให้ประชาชนเกิดทัศนคติที่ไม่ดีกับวิद्यชุมชน

2. ปัญหาและอุปสรรคที่เกิดจากสถานี คือ รูปแบบการนำเสนอเนื้อหารายการ ยังไม่ครอบคลุมกลุ่มเป้าหมายในทุกกลุ่มอายุ มีรายการเพลงลูกทุ่งค่อนข้างมาก ขณะเดียวกันพบว่า ประชาชนบางส่วนที่เป็นกลุ่มตัวอย่างมีความเห็นว่าทางสถานียังไม่ค่อยเปิดรับบุคคลภายนอกเท่าที่ควร ให้โอกาสเฉพาะผู้ที่รู้จักกับฝ่ายบริหารจัดการของสถานีวิद्यชุมชน ทำให้ประชาชนบางกลุ่มไม่สามารถเข้ามามีส่วนร่วมได้

3. ปัญหาและอุปสรรคที่เกิดขึ้นกับประชาชนเอง คือ ประชาชนยังขาดความรู้ความเข้าใจในการเข้าไปมีส่วนร่วมกับสถานีวิद्यชุมชน ไม่ทราบว่าตนเองจะได้รับประโยชน์อะไรบ้างจากการมีส่วนร่วม อยากมีส่วนร่วมแต่ไม่รู้ว่าจะเข้าไปร่วมอย่างไร ไม่กล้าแสดงออก บ้านอยู่ไกลจากที่ตั้งสถานีวิद्य นอกจากนี้ยังเห็นว่า มีคนทำหน้าที่อยู่แล้ว เลยไม่คิดจะเข้าไปมีส่วนร่วม และบางส่วนคิดว่า การมีส่วนร่วมจะต้องเสียเวลา เสียเงิน จึงไม่เข้ามามีส่วนร่วม บางส่วนคิดว่าอยากเข้ามามีส่วนร่วมแต่ต้องการคำตอบแทนด้วย แต่ทางสถานีมีนโยบายเสียสละไม่มีคำตอบแทนจึงทำให้ไม่เข้ามามีส่วนร่วม

4. ข้อเสนอแนะที่เกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของประชาชนที่มีต่อวิद्यชุมชนคนแม่ทะ โดยประมวลจากผู้ตอบแบบสอบถาม และผู้ให้สัมภาษณ์สามารถสรุปเป็นประเด็นได้ดังนี้

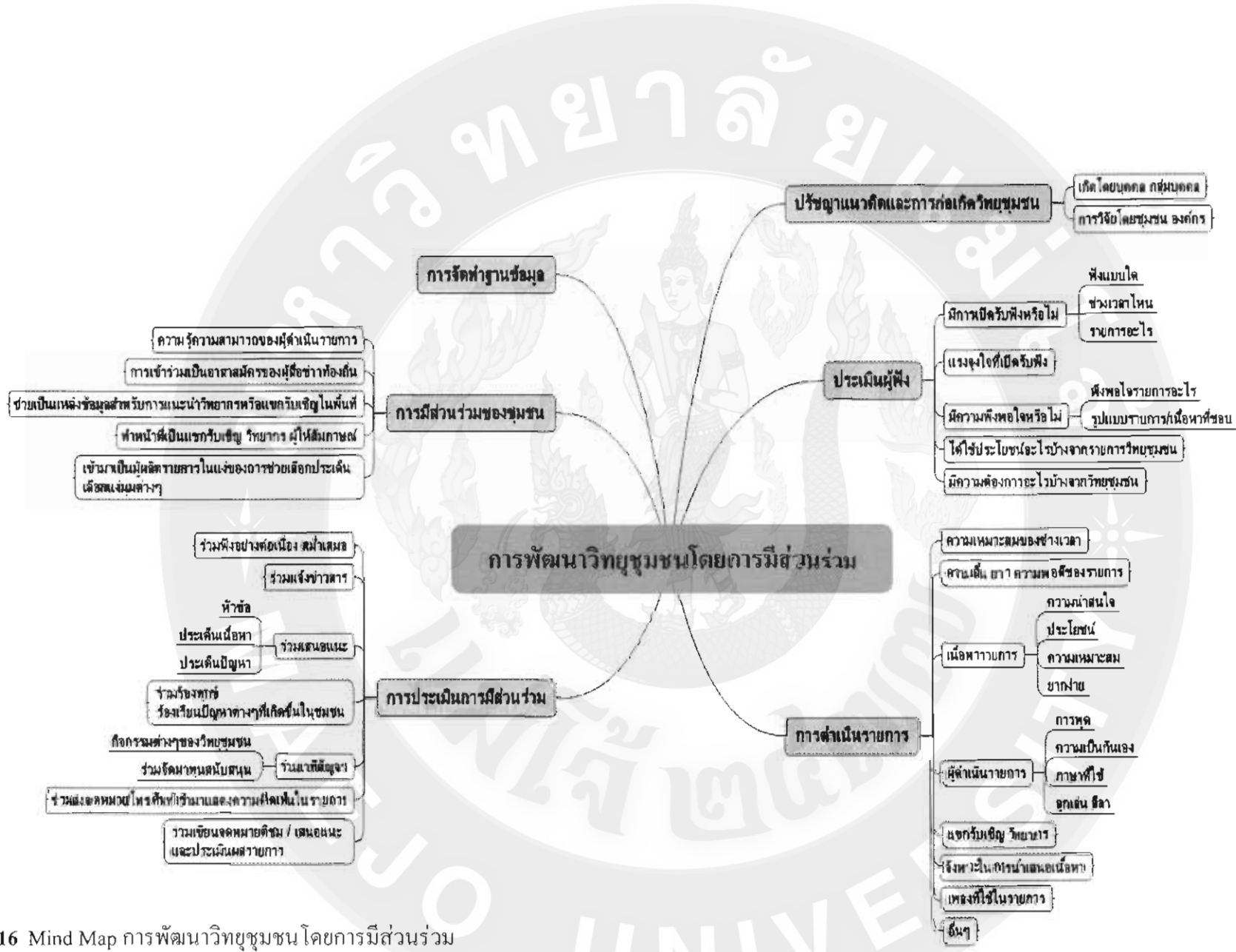
4.1 อยากให้มีการให้ความรู้กับประชาชนในชุมชนในเรื่องเกี่ยวกับวิद्यชุมชน

4.2 อยากให้ทางสถานีมีคำตอบแทนในการเข้าไปมีส่วนร่วม

4.3 อยากให้ทางสถานีเปิดโอกาสให้กับผู้ไม่มีประสบการณ์ในการเข้าไปมีส่วนร่วม

ร่วมดำเนินรายการ

โดยสรุปจากการศึกษาการพัฒนาวิद्यชุมชนโดยการมีส่วนร่วม ประกอบไปด้วย 6 ด้าน คือ 1) ปรัชญาแนวคิดและการก่อเกิดวิद्यชุมชน 2) การจัดทำฐานข้อมูล 3) การมีส่วนร่วมของชุมชน 4) การประเมินการมีส่วนร่วม 5) การประเมินผู้ฟัง และ 6) การพัฒนารูปแบบการดำเนินรายการ รายละเอียดดังภาพ 16

ภาพ 16 Mind Map การพัฒนาวิถุชุมชน โดยการมีส่วนร่วม

บทที่ 5

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่อง “การพัฒนาวิทยุชุมชน โดยการมีส่วนร่วมในจังหวัดลำปาง” มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความสอดคล้องของแนวคิดและการดำเนินงานวิทยุชุมชน กับปรัชญาและวัตถุประสงค์ของวิทยุชุมชน โดยศึกษาปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับการดำเนินงานวิทยุชุมชน เพื่อพัฒนาวิทยุชุมชน โดยการมีส่วนร่วมของชุมชน และประเมินผลการพัฒนาวิทยุชุมชน โดยการมีส่วนร่วมในจังหวัดลำปาง

วิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการรวบรวมข้อมูลจากเอกสารต่างๆ ได้แก่ ประวัติความเป็นมา การก่อตั้ง เอกสารลำดับการประชุมของวิทยุชุมชน ผังรายการ สคริปต์รายการ และเอกสารที่เกี่ยวข้อง เพื่อศึกษา รูปแบบ และเนื้อหารายการวิทยุชุมชน รูปแบบการวิจัยเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative research) โดยใช้กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (participatory action research: PAR) โดยผู้วิจัยเชื่อว่า การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเป็นการวิจัยที่เน้นการวิเคราะห์ปัญหา ศึกษาแนวทางในการแก้ไขปัญหา วางแผน ดำเนินงานเพื่อแก้ปัญหาปฏิบัติการตามแผนและติดตามประเมินผล ทั้งนี้การวิจัยทุกขั้นตอน ชุมชนต้องเข้ามามีส่วนร่วมด้วย การมีส่วนร่วม จึงหมายถึงการที่ผู้ส่งสาร ผู้รับสาร ชุมชน และผู้วิจัย ได้มีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ประเมินปัญหา สนทนากลุ่ม และศึกษาแนวทางในการพัฒนาวิทยุชุมชน สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูลคือ ร้อยละ (%) ค่าเฉลี่ย (\bar{X}) ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) ข้อมูลเชิงปริมาณที่ได้จะนำไปวิเคราะห์สถิติเชิงพรรณนา (descriptive statistic analysis) ในขณะเดียวกันข้อมูลเชิงคุณภาพที่ได้รับ จะใช้วิธีการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงเนื้อหาเอกสาร (content analysis) เพื่อให้ได้รายละเอียดของประเด็นต่าง ๆ ที่ต้องการศึกษาได้อย่างชัดเจน

ประชากรสำหรับการศึกษาเรื่อง การพัฒนาวิทยุชุมชน โดยการมีส่วนร่วมในจังหวัดลำปาง คือสถานีวิทยุชุมชนในจังหวัดลำปาง โดยวิทยุชุมชนแต่ละแห่ง มีความโดดเด่นแตกต่างกันไป ไม่ว่าจะเป็นเรื่องวัตถุประสงค์การก่อตั้ง การดำเนินงาน แหล่งที่มาของรายได้ โครงสร้างสถานีวิทยุ รูปแบบเนื้อหารายการ ส่วนกลุ่มตัวอย่างที่เลือกศึกษา คือ วิทยุชุมชนคนแม่ทะ (อำเภอแม่ทะ) FM. 94.75 MHz เพื่อทำการศึกษาเชิงลึก และทำการพัฒนา โดยได้พิจารณาถึงพื้นที่กิจกรรมเป็นรูปธรรม ครอบคลุมทั้งประเด็นของเนื้อหา พื้นที่ และกิจกรรมที่จะศึกษา

สรุปผลการวิจัย

ผลจากการศึกษาเรื่อง การพัฒนาวิถุชุมชน โดยการมีส่วนร่วมในจังหวัดลำปาง เป็นข้อมูลที่ชี้ให้เห็นถึงแนวทางในการพิจารณาเพื่อพัฒนาการดำเนินงานของวิถุชุมชนในหลายประการ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องการดำเนินงานของวิถุชุมชนที่ควรให้ความสำคัญกับสัดส่วนของคณะกรรมการที่มีประชาชนในชุมชนในสัดส่วนที่เหมาะสม รวมถึงวิธีการคัดสรรตัวแทนชุมชนที่เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงาน ทั้งการเป็นผู้บริหารหรือกำหนดนโยบาย การเป็นผู้ผลิต และผู้รับฟัง ที่ต้องเป็นตัวแทนของชุมชนอย่างแท้จริง เพื่อให้การดำเนินงานเป็นไปตามความต้องการของชุมชน และปราศจากการ โน้มน้าว ชักจูงใจ หรือเพื่อใช้เป็นสื่อของบุคคล กลุ่มบุคคล หรือหน่วยงานใดหน่วยงานหนึ่งเป็นหลัก ผู้มีส่วนร่วมในวิถุชุมชนควรเป็นบุคคลที่มีความต้องการพัฒนาชุมชน และเสียสละอย่างแท้จริง เพราะเป็นงานที่ไม่มีค่าตอบแทน และเป็นงานเพื่อส่วนรวม โดยมีผลจากการศึกษา ดังนี้

1. จากผลการวิจัยพบว่ากระบวนการสร้างให้เกิดการมีส่วนร่วมของประชาชนกับวิถุชุมชนคนแม่ทะ จากการสัมภาษณ์ผู้ทำหน้าที่บริหาร และนักจัดรายการ รวมทั้งผู้นำชุมชน พบว่ากระบวนการสร้างที่ทำให้เกิดการมีส่วนร่วมได้แก่ กระบวนการรับรู้เรื่องสิทธิในการสื่อสาร และสิทธิการเป็นเจ้าของคลื่นความถี่ตามรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2540 ซึ่งเป็นการให้โอกาสในการเข้าถึงสื่อ (access) การเข้าไปมีส่วนร่วม (participation) และการเข้าไปจัดการด้วยตนเอง (self-management)

1.1 กระบวนการระดมทุนของชุมชนให้มีเพียงพอในการสร้างให้มีสื่อวิถุชุมชนให้เกิดขึ้นในชุมชน ซึ่งกระบวนการในการระดมทุนในการจัดตั้งนี้ เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้คนในชุมชนได้มีโอกาสเรียนรู้และเข้ามามีส่วนร่วมกับวิถุชุมชนได้เร็วกว่าการให้คนในชุมชนจัดสร้างกันเอง

1.2 กระบวนการถ่ายทอดความรู้ในเรื่องสื่อที่มีการถ่ายทอดความรู้และทักษะในการดำเนินงานที่เกี่ยวกับวิถุชุมชน ทำให้คนในชุมชนมีความรู้ความสามารถและเกิดความมั่นใจในการเข้ามามีส่วนร่วม

1.3 ความร่วมมือและความช่วยเหลือจากหน่วยงานภายนอกชุมชน ทั้งภาครัฐและเอกชนในการเข้ามาให้ความรู้และร่วมดำเนินการ เป็นการกระตุ้นให้คนในชุมชนเกิดความรู้สึกอยากเข้ามามีส่วนร่วมในด้านต่าง ๆ มากขึ้น

1.4 ความร่วมมือของวิถุชุมชนคนแม่ทะ กับหน่วยงานภายนอกที่สนับสนุนบุคลากรเข้าไปมีส่วนร่วมในการผลิต (producer) และกำหนดนโยบาย (policy planner)

ผ่านคณะกรรมการของวิทยุชุมชน รวมทั้งการเห็นความสำคัญของการมีสื่อของชุมชน โดยเปิดโอกาสให้คนในชุมชนร่วมดำเนินการและร่วมเป็นเจ้าของ

2. ระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนที่มีต่อวิทยุชุมชนคนแม่ทะ

2.1 สถานภาพและข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม จากจำนวนกลุ่มตัวอย่างที่ตอบแบบสอบถามทั้งหมด 370 คน พบว่า ประชาชนส่วนใหญ่เป็นเพศหญิงอายุระหว่าง 38-51 ปี มีระดับการศึกษาประถมศึกษา ประกอบอาชีพเกษตรกรกรรม

2.2 พฤติกรรมการฟังรายการจากวิทยุชุมชนคนแม่ทะ ส่วนใหญ่จะฟังที่บ้าน โดยสามารถรับฟังสัญญาณการรับฟังได้ชัดเจนดีมาก โดยจะฟังรายการในช่วงเวลาที่ไม่แน่นอนในแต่ละวัน

2.3 การมีส่วนร่วมในฐานะผู้รับสาร (audience) ประชาชนมีส่วนร่วมในระดับน้อยที่สุด ($\bar{X} = 1.19$, S.D. = 1.16) หากพิจารณาเป็นรายข้อจะพบว่า กลุ่มตัวอย่างมีส่วนร่วมในระดับน้อยอยู่ 1 ส่วนคือ ฟังรายการจากวิทยุชุมชนคนแม่ทะเป็นประจำ ($\bar{X} = 2.93$, S.D. = 1.17) และมีหัวข้อที่มีค่าเฉลี่ยสูงรองลงมา 3 ลำดับแรก คือ การเป็นสมาชิกรายการวิทยุชุมชนทำให้ได้ประโยชน์ต่อการทำมาหากินหรือดำรงชีวิต ($\bar{X} = 2.49$, S.D. = 1.29) การนำข้อมูลที่ฟังจากรายการไปสนทนาแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับคนอื่น ($\bar{X} = 2.39$, S.D. = 1.29) และการใช้ข้อมูลจากข่าวสารที่ฟังช่วยตัดสินใจในเรื่องประจำวัน ($\bar{X} = 2.15$, S.D. = 1.25) อย่างไรก็ตามเมื่อเปรียบเทียบการประเมินการมีส่วนร่วมในฐานะผู้รับฟังก่อนและหลังพัฒนาพบว่ามีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($t = 8.67$, $p > 0.05$)

2.4 การมีส่วนร่วมในฐานะผู้ผลิต (producer) โดยภาพรวมอยู่ในระดับน้อยที่สุด ($\bar{X} = 1.23$, S.D. = 0.74) หากพิจารณาเป็นรายประเด็นจะพบว่า ประเด็นที่มีค่าเฉลี่ย (\bar{X}) สูงสุด 3 อันดับแรก คือ การเป็นผู้เลือกและนำเสนอประเด็น/เลือกหัวข้อในการจัดรายการ ($\bar{X} = 1.30$, S.D. = 0.84) รองลงมาได้แก่การเข้าร่วมเป็นผู้ดำเนินรายการหรือเขียนบทความในการจัดรายการ ($\bar{X} = 1.28$, S.D. = 0.86) และการรับฟังความคิดเห็นของชาวบ้านหรือผู้ฟัง เพื่อนำมาเป็นข้อมูลการผลิตรายการ ($\bar{X} = 1.25$, S.D. = 0.82) อย่างไรก็ตามเมื่อเปรียบเทียบการประเมินการมีส่วนร่วมในฐานะผู้รับฟังก่อนและหลังพัฒนาพบว่ามีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($t = 8.88$, $p > 0.05$)

2.5 การมีส่วนร่วมในฐานะผู้กำหนดนโยบาย (Policy Planner) พบว่า ประชาชนมีระดับการมีส่วนร่วมน้อยที่สุด ($\bar{X} = 1.17$, S.D. = 0.63) หากพิจารณาเป็นรายประเด็นจะพบว่า ประเด็นที่มีค่าเฉลี่ย (\bar{X}) สูงสุด 3 อันดับแรก คือ การเปิดโอกาสให้ประชาชนทุกระดับสามารถเข้ามามีส่วนร่วมกำหนดรูปแบบเนื้อหารายการ ($\bar{X} = 1.22$, S.D. = 0.73) รองลงมาได้แก่การวิเคราะห์

กลยุทธ์และมาตรการปรับปรุงราชการและพัฒนางานเครือข่าย ($\bar{X} = 1.20$, S.D. = 0.68) และการประเมินผลและการปรับปรุงแก้ไขอย่างสม่ำเสมอ ($\bar{X} = 1.19$, S.D. = 0.67) ซึ่งมีค่าเฉลี่ยเท่ากับการนำเสนอแนวทางและวิธีการพัฒนาวิฑูชุมชนให้เป็นไปตามนโยบาย ($\bar{X} = 1.19$, S.D. = 0.63) อย่างไรก็ตามเมื่อเปรียบเทียบการประเมินการมีส่วนร่วมในฐานะผู้รับกำหนดนโยบายก่อนและหลังพัฒนาพบว่ามีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($t = 12.65$, $p > 0.05$)

3. ปัญหาและอุปสรรคในการมีส่วนร่วมของประชาชนที่มีต่อวิฑูชุมชนคนแม่ทะพบว่า ปัญหาและอุปสรรคในการมีส่วนร่วมของประชาชนคือ ปัญหาเกี่ยวกับนโยบายของรัฐ คือ ยังไม่มีกฎหมายและนโยบายที่ชัดเจนมารองรับการดำเนินงานของวิฑูชุมชน ปัญหาและอุปสรรคที่เกิดจากทางสถานี คือ รูปแบบรายการของทางสถานียังไม่ครอบคลุมกลุ่มเป้าหมายทุกกลุ่มอายุ รวมทั้งการก่อตั้งสถานีที่เริ่มต้นจากนักการเมืองท้องถิ่น ทำให้ถูกมองว่าไม่ได้เป็นของชุมชน ส่วนปัญหาและอุปสรรคที่เกิดจากประชาชนเอง ได้แก่ ประชาชนขาดความรู้ความเข้าใจในการเข้าไปมีส่วนร่วม ไม่เห็นถึงประโยชน์ที่แท้จริงของวิฑูชุมชน ไม่กล้าแสดงออก รวมทั้งไม่อยากเสียสละในการเข้ามามีส่วนร่วมกับวิฑูชุมชน

การอภิปรายผลการวิจัย

จากการวิจัยเพื่อพัฒนาวิฑูชุมชนโดยการมีส่วนร่วม มีการประเด็นการอภิปรายการวิจัยและพัฒนา ดังนี้

1. การพัฒนาวิฑูชุมชนโดยการมีส่วนร่วม เป็นกระบวนการสร้างให้เกิดการมีส่วนร่วม เริ่มจากการรวมตัวกันของกลุ่มคนที่มีความสนใจด้านสื่อวิฑูชุมชน ซึ่งประกอบไปด้วยผู้นำชุมชน และนักการเมืองท้องถิ่น ที่ใช้เครื่องส่งวิทยุกำลังต่ำในการออกอากาศที่บ้านของผู้นำชุมชน แต่ต่อมาได้ย้ายมาตั้งยังสถานที่สาธารณะของชุมชนบริเวณที่ว่างหน้าวัด โดยเน้นรายการข่าวสารเพื่อชุมชนและการเปิดเพลง ซึ่งเป็นแนวคิดเริ่มต้นในการทำให้กลุ่มคนกลุ่มนี้ ซึ่งเป็นกระบวนการที่ทำให้เกิดการมีส่วนร่วมในการดำเนินงานวิฑูชุมชน ดังที่ กรรณิกา ชมดี (2524: 11) กล่าวถึงความหมายของการมีส่วนร่วมได้ว่า หมายถึง ความร่วมมือของประชาชน ไม่ว่าจะปัจเจกบุคคลหรือกลุ่มคนที่เห็นพ้องต้องกัน และเข้าร่วมกับรับผิดชอบเพื่อดำเนินการพัฒนาและเปลี่ยนแปลงไปในทิศทางที่ต้องการ กระทำผ่านกลุ่มหรือองค์กรเพื่อให้บรรลุถึงความเปลี่ยนแปลงที่พึงประสงค์และจากการที่มีกลุ่มผู้สนใจเริ่มต้นและสร้างให้เกิดกระบวนการมีส่วนร่วมแล้วก็เริ่มมีการนำความรู้ที่ได้มาเผยแพร่ให้กับคนในชุมชน และมีการชักชวนให้แกนนำเหล่านั้นเข้ามามีส่วนร่วมในการคิดการวางแผนและการกำหนดนโยบาย และเรียนรู้ร่วมกัน รวมทั้งการชักชวนผู้ที่มีความสนใจเข้า

มาร่วมในการผลิต ซึ่งถือได้ว่าเป็นหัวใจของกระบวนการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมดังที่ ไวท์ (White 1996 อ้างใน ภริตพร สุข โภศล, 2547: 18) กล่าวว่า หัวใจสำคัญของกระบวนการสื่อสารแบบมีส่วนร่วม (participatory communication process) คือกระบวนการร่วมกันคิด ร่วมรับฟัง และเคารพในความคิดของคนอื่น ตระหนักในสิทธิหน้าที่ของสมาชิกในชุมชน ร่วมวิเคราะห์ประเด็นปัญหาทางสังคม แลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารซึ่งกันและกัน ตลอดจนกระบวนการร่วมกันค้นหาแนวทางและตัดสินใจร่วมกัน โดยอาศัยพื้นฐานของข้อมูลที่สมบูรณ์ แต่อย่างไรก็ตาม จากการสัมภาษณ์ผู้บริหารนักจัดรายการจากวิทยุชุมชน และผู้นำชุมชน พบว่า วิทยุชุมชนคนแม่ทะที่เกิดขึ้น และดำเนินกิจการต่อเนื่องมา นอกจากจะเป็นการรวมตัวกันของแกนนำชุมชนแล้วยังพบว่า มีปัจจัยอื่นๆ ที่มาจากนอกชุมชนที่เข้ามาส่งเสริมการดำเนินงาน ไม่ว่าจะเป็นปัจจัยทางด้านงบประมาณที่ได้รับการสนับสนุนจากราชการส่วนท้องถิ่น หรือแม้แต่การจัดผ้าป่าเพื่อหาซื้อเครื่องส่ง ระบบการออกอากาศ และร่วมกันสร้างสถานที่ตั้ง ในขณะที่แกนนำบางส่วนได้รับการอบรมความรู้ในเรื่องสิทธิในการเป็นเจ้าของสื่อตามรัฐธรรมนูญ และแนวคิดเกี่ยวกับวิทยุชุมชนจากสถาบันและองค์กรพัฒนาจากภายนอกชุมชน รวมทั้งบุคลากรบางส่วนทั้งในส่วนของคณะกรรมการบริหารสถานี และนักจัดรายการก็มาจากบุคคลภายนอกชุมชน และยังได้รับงบประมาณสนับสนุนจากหน่วยงานราชการต่างๆ ที่เห็นความสำคัญของสื่อชุมชน จึงสรุปได้ว่า ในการสร้างสื่อวิทยุชุมชนให้สามารถดำเนินการได้ด้วยดีนั้น มีความจำเป็นที่จะต้องได้รับการสนับสนุนจากทั้งคนในชุมชนเอง สถาบัน และองค์กรพัฒนาเอกชน รวมทั้งหน่วยงานภาครัฐในชุมชนเองด้วย ดังที่ กาญจนา แก้วเทพ และคณะ (2543: 63) กล่าวว่า ในขณะที่เป้าหมายของการสื่อสารชุมชนนั้นก็เพื่อสนับสนุนการริเริ่มของชุมชน การเป็นตัวของตัวเองและถูกกระตุ้นให้มีการพึ่งตนเอง แต่ในขั้นตอนของการลงมือกระทำนั้น ก็จำเป็นต้องมีการสนับสนุนจากท้องถิ่นก่อนในระยะของการตั้งตัว การสนับสนุนจากท้องถิ่น ซึ่งหมายถึงระดับของเจ้าหน้าที่ของรัฐหรือองค์กรพัฒนาเอกชนที่จะให้การสนับสนุนในด้านต่างๆ ทั้งการเงิน อุปกรณ์ คำแนะนำ ข้อมูลข่าวสารและกำลังใจ

นัยยะของการพัฒนาวิทยุชุมชน โดยการมีส่วนร่วมของชุมชน จึงเป็นการเสริมสร้างความเข้มแข็ง โดยวิธีการเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participation Action Research หรือ PAR) ด้วยกระบวนการ Appreciation Influence Control (AIC) เพื่อหาสาเหตุและหาแนวทางการแก้ไข ปัญหา พร้อมทั้งดำเนินการออกแบบ วิธีการบริหาร วิธีการดำเนินการ ด้วยชุมชนเอง ซึ่งกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันผ่านการปฏิบัติทั้งในระดับบุคคล ระดับครัวเรือน และระดับชุมชน กล่าวคือ ผู้วิจัยเข้าไปสร้างเงื่อนไขให้ชาวบ้านได้มีส่วนร่วมในการศึกษา สภาพปัญหาของตนเอง การดำเนินการแก้ไข รวมไปถึงการประเมินผลด้วยชุมชนเอง ซึ่งจากการศึกษาพบว่าก่อนการพัฒนาวิทยุชุมชน การมีส่วนร่วมของชุมชนไม่ว่าจะเป็นด้านการฟัง การผลิต การกำหนดนโยบาย อยู่ใน

ระดับน้อยที่สุด โดยเฉพาะนักจรรยาบรรณมีทักษะการสื่อสารน้อย รวมไปถึงชุมชนมีส่วนร่วมเพียงด้านเดียว คือ ในฐานะผู้รับสาร แต่ภายหลังจากการพัฒนาแล้ว พบว่าการมีส่วนร่วมในด้านอื่นเพิ่มมากขึ้น ทั้งในฐานะผู้ผลิต อาทิ การเป็นอาสาสมัครปฏิบัติงานในวิถุชุมชน การแนะนำวิทยากรเป็นต้น ส่วนในฐานะผู้บริหารพบว่ามีคนในชุมชนให้ความร่วมมือและแสดงความเป็นเจ้าของวิถุชุมชน โดยการเข้ามามีบทบาทในการตรวจสอบและการบริหารมากขึ้น สอดคล้องกับแนวคิดของ อรพินท์ สฟโชค (2537) ที่ว่า เอไอซี(AIC) เป็นเทคนิคที่ช่วยให้การดำเนินงานตามแผนปฏิบัติ การมีความชัดเจน ผู้ปฏิบัติมีความเข้าใจการดำเนินการและบทบาทหน้าที่ มีความเป็นเจ้าของ มีความรับผิดชอบ และเป็นเทคนิคในการระดมพลังสร้างสรรค์ที่เน้นการ ไปสู่เป้าหมายที่ต้องการ รวมไปถึงเป็นเทคนิคการรวมความคิด การวิเคราะห์และการยอมรับซึ่งกันและกันอย่างเป็นประชาธิปไตย นอกจากนี้ประเวศ วสี (2539) ยังได้กล่าวถึงการนำเทคนิค AIC ไปใช้ว่า ผู้เชี่ยวชาญโครงการ ความมีเหตุผล กับ โลกแห่งความเป็นจริงแบบชาวบ้าน ผู้เชี่ยวชาญก็ดี นักพัฒนาก็ดี ใช้ความมีเหตุผลทำโครงการพัฒนาอย่างใดอย่างหนึ่ง เช่น สร้างถนน สร้างสระน้ำ และหาแหล่งสนับสนุนทางการเงิน ลงมือทำงาน หาผู้เชี่ยวชาญมาสมทบเพิ่มขึ้นทำโครงการประเมินผลว่าสำเร็จเป็นของ ผู้เชี่ยวชาญหรือผู้ให้เงิน แนววิถีชีวิตของชาวบ้านไม่ดีขึ้น วิธีการดังกล่าว เป็น ประเพณีแห่งการใช้เหตุผล (rational tradition) ซึ่งมองโลกแยกเป็นส่วนๆ และจะรู้ความจริงต่อเมื่อวิเคราะห์ความเป็นส่วนๆ เหล่านี้ ออก นี่คือความจริงหรือความมีเหตุผลของผู้เชี่ยวชาญ แล้วก็ทำโครงการกันในลักษณะนี้ เพราะคิดว่าเป็นวิธีเดียวที่ได้ผล ทำให้ไม่เห็นวิธีอื่นแต่โลกของชาวบ้านแตกต่างโดยสิ้นเชิงจากโลกของผู้เชี่ยวชาญ โลกของชาวบ้านเกิดขึ้นและดำรงอยู่ในปฏิสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างกัน เรื่องนี้เป็นเรื่องของวิธีการแบบแยกส่วน (compartmentalization) กับความเป็นจริงแบบองค์รวม (holistic) นั่นเอง โลกของผู้เชี่ยวชาญนั้นเป็นโลกแยกส่วน แต่โลกหรือความเป็นจริงของชาวบ้านนั้นเป็นแบบองค์รวม เรื่องนี้เป็นเรื่องที่ผู้หวังดีหรือผู้เชี่ยวชาญใดๆ พึงสังวร ไว้เมื่อคิดจะเข้าไปพัฒนาชนบทภายนอก และความแตกต่างระหว่าง ความรู้ กับ การเรียนรู้ ผู้เชี่ยวชาญมีความรู้หรือข้อสนเทศและต้องการถ่ายทอดความรู้ นั้นให้ชาวบ้าน ประจวบชาวบ้านเป็นเครื่องเทพที่จะบันทึกความรู้ นั้น ไปอย่างที่ ได้รับมา แต่ในความเป็นจริงชาวบ้านเรียนรู้จากปฏิสัมพันธ์ทางสังคมผ่านการกระทำ (interactive learning through action) ความรู้ ของผู้เชี่ยวชาญกับ โลกแห่งการเรียนรู้ของชาวบ้านจึงแตกต่างกัน การที่บุคคลภายนอกไปสอน ชาวชนบท จึงไม่ได้ผลแต่ควรไปเป็นผู้ที่มีส่วนในการเรียนรู้ร่วมกัน หรือเรียนรู้จากการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมผ่านการกระทำ นี่เป็นเหตุผลที่ว่าทำไมการพัฒนาจึงมีความสำเร็จเฉพาะทางวัตถุ ซึ่งทำได้ง่ายกว่า แต่ขาดการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงที่คืบหน้าอย่างแท้จริง ซึ่งทำได้ยากกว่า และทำไมไม่ได้โดยการ ไปสอนความรู้ซึ่งไม่ใช่กระบวนการเรียนรู้ของชาวบ้าน นอกจากนี้ยังก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงสร้างสรรค์โดยปฏิบัติการ

ร่วมกัน (social engagement) และวิถีทางแห่งการทำให้เกิดพลังสร้างสรรค์ (empowerment approach) ในระบบที่สลับซับซ้อนที่มีบุคคลและองค์กรเกี่ยวข้องด้วยจำนวนมาก จะมีการค้าขาย หรือมีความเป็นปฏิปักษ์ต่อกัน ด้วยความไม่รักและความไม่รู้ทำให้ไม่มีพลังพอที่จะทำให้ระบบเปลี่ยนแปลงสร้างสรรค์ได้เรียนรู้ของแต่ละบุคคลและองค์กรแยกกัน ไม่ทำให้เกิดการเรียนรู้ที่มีพลังเพียงพอที่จะเอาชนะความยากของระบบทั้งหมดที่จะเคลื่อนตัวไปอย่างสร้างสรรค์ แต่ต้องอาศัยการปฏิบัติการร่วมกันด้วยความรักหรือการเห็นคุณค่า ซึ่งกันและกัน และเรียนรู้ร่วมกันจากการกระทำจริง ๆ จึงจะทำให้ระบบทั้งระบบเรียนรู้และเกิดพลังสร้างสรรค์ได้อย่างเพียงพอที่จะเปลี่ยนแปลงไปสู่ความดี วิธีบริหารจัดการแบบ AIC คำนึงถึงปัญหาและหลักการดังกล่าวข้างต้น และสร้างวิธีการที่ให้ทั้งระบบเข้ามาทำงานและเรียนรู้ร่วมกัน โดยคำนึงถึงมิติทางสังคม จิตใจ วิทยาศาสตร์ และการบริหารจัดการ วิธีนี้ได้รับการนำไปใช้ เรื่องยากๆ ต่างๆ และทำให้เกิดพลังสร้างสรรค์จริงพร้อมกันนั้น

ดังนั้นการดำเนินการดังกล่าวจึงมีความหมายโดยตรง ด้วยเป็นการสร้างเงื่อนไขความรู้ ทัศนคติ ทัศนคติ และมีส่วนร่วมเรียนรู้ ร่วมดำเนินการ เมื่อชุมชนมีความรู้ ก็จะก่อให้เกิดการมีคุณธรรมของการอยู่ร่วมกัน มีความสามัคคี มีความเอื้ออาทร ให้กับคนรอบข้างและชุมชน ดังนั้นการพัฒนาวิถุชุมชน โดยการมีส่วนร่วม จึงควรอยู่ที่การสร้าง เงื่อนไข ความจำเป็นของชุมชนเป็นหลัก สอดคล้องกับแนวคิดของ สุภาวดี จันทวานิช (2546: 67) ได้ว่า การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participation Action Research หรือ PAR) ว่าเป็นวิธีการเรียนรู้จากประสบการณ์ โดยอาศัยการมีส่วนร่วมของชุมชนอย่างแข็งขันจากทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมวิจัย นับตั้งแต่การระบุปัญหาการดำเนินการ การติดตามผล จนถึงขั้นประเมินผลปฏิบัติการ (action) หมายถึงกิจกรรมที่โครงการวิจัยต้องการจะดำเนินการ ส่วนใหญ่แล้วปฏิบัติการมักเป็นกิจกรรมที่เกี่ยวกับการพัฒนาในด้านใดด้านหนึ่ง การมีส่วนร่วม (participation) หมายถึง การมีส่วนร่วมเกี่ยวข้องของทุกฝ่ายที่ร่วมกิจกรรมวิจัย ในการวิเคราะห์สภาพปัญหาหรือสถานการณ์อันใดอันหนึ่ง แล้วร่วมในกระบวนการตัดสินใจ และดำเนินการจนสิ้นสุดการวิจัย การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม คือ การนำแนวคิด 2 ประการนี้มาผสมผสานกัน และ พันธุ์ทิพย์ รามสูตร (2540: 31) ได้นิยามการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมว่าเป็นกระบวนการทางประชาธิปไตยอย่างหนึ่ง ที่บุคคลจำนวนหนึ่ง นำความรู้ที่ได้จากการศึกษาวิจัยและการลงมือกระทำด้วยตนเองมาปรับปรุงแก้ไขหรือเปลี่ยนแปลงสังคมของคน จึงเป็นรูปแบบของการวิจัยที่ประชาชนผู้เคยเป็นประชากรที่ถูกวิจัยกลับบทบาทเปลี่ยนเป็นผู้ร่วมในการกระทำวิจัยเอง นับแต่การตัดสินใจว่าจะควรจะต้องมีการริเริ่มศึกษาวิจัยในชุมชนนั้น ๆ หรือไม่ การประมวลเหตุการณ์ หลักฐานและข้อมูลเพื่อกำหนดปัญหาวิจัยการเลือกระบุประเด็นปัญหา การสร้างเครื่องมือ การเก็บข้อมูล การวิเคราะห์และการเสนอสิ่งที่ค้นพบ

จนกระทั่งการกระจายความรู้ที่ได้จากการวิจัยไปสู่การลงปฏิบัติ ปัจจุบันทิศทางการพัฒนาของประเทศเน้นในเรื่องชุมชนเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะด้านเศรษฐกิจเน้นในเรื่อง เศรษฐกิจแบบพอเพียง พึ่งพาตนเองได้ของชุมชน ด้านการศึกษาเน้นเรื่องของหลักสูตรท้องถิ่น การสืบทอดภูมิปัญญาด้านวัฒนธรรมท้องถิ่น โดยทิศพัฒนาเช่นนี้ชี้ให้เห็นถึงบทบาทของชุมชนและประชาชนที่จะต้องเพิ่มขึ้นมาก ในการมีส่วนร่วมคิด ร่วมดำเนินการพัฒนาต่างๆ เพื่อความเจริญที่ยั่งยืนในชุมชนของตน โดยนัยนี้งานวิจัยที่เข้าไปศึกษากระบวนการพัฒนาต่างๆ จึงมีแนวโน้มที่จะเป็นงานวิจัยเชิงปฏิบัติการ (action research) มากขึ้น โดยเน้นการมีมาตรการแก้ปัญหา หรือพัฒนางานบางด้านของชุมชนที่เป็นรูปธรรม และมีกระบวนการวิจัยตามเข้าไปสังเกต บันทึกความสำเร็จหรือเงื่อนไขอุปสรรค ต่าง ๆ เพื่อเป็นพื้นฐานในการขยายผลงานพัฒนาไปสู่ที่อื่นๆ การวิจัยเชิงปฏิบัติการเป็นกระบวนการวิจัยที่ผู้วิจัยกำหนดกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งขึ้นมา แล้วนำไปทดลองใช้กับกลุ่มเป้าหมายว่าได้ผลหรือไม่ หากยังไม่ได้ก็นำกิจกรรมนั้นมาปรับปรุงแล้วนำไปทดลองใช้ใหม่กับกลุ่มเป้าหมายอีกจนกว่าจะได้ผลเป็นที่น่าพอใจ จากนั้นจึงนำไปเผยแพร่ต่อไป นอกจากนี้สอดคล้องกับแนวคิดของ สินธุ์ สโรบล (2552) ที่ได้กล่าวว่า วิถีวิทยาว่าด้วยกระบวนการของงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น เป็นเรื่องของการค้นหาวิถีวิเคราะห์ความรู้ที่เกิดจากกระบวนการทำวิจัยเพื่อท้องถิ่นอันเป็นศาสตร์แห่งการอธิบายชีวิตและความเป็นไปของชาวบ้าน โดยกระบวนการดังกล่าวเริ่มจากการร่วมกันศึกษา วิเคราะห์ปัญหาจากปรากฏการณ์ที่ชาวบ้านสัมผัสอยู่ การวิเคราะห์หาทุนเดิมในการทำงานร่วมกัน การวิเคราะห์หาทุนเดิมของชุมชนเพื่อช่วยทำให้งานวิจัยสามารถพัฒนาต่อยอดองค์ความรู้เดิม รวมทั้งการผสมผสานความรู้ใหม่ในงานวิจัยชุมชนเดิมได้ ตั้งแต่การร่วมกำหนดและการสร้างแผนงานวิจัย การออกแบบการวิจัยและการเก็บรวบรวมข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อร่วมกันค้นหาสาเหตุ-ปัจจัย ในการกำหนดทางเลือกและทดลองปฏิบัติการตามข้อเสนอทางเลือกของชุมชนตลอดจนการวิเคราะห์สรุปบทเรียน ค้นหาอุปสรรคและประเมินสรุปบทเรียนเพื่อเชื่อมโยงการจัดการของชุมชนท้องถิ่นต่อไป สอดคล้องกับพิชญา รัตนพล (2540) ได้ศึกษาเรื่อง พฤติกรรมการสื่อสาร ความคาดหวัง ผลประโยชน์และความน่าเชื่อถือของรายการวิทยุเพื่อสังคมและชุมชน ที่ว่าการรวมตัวเป็นกลุ่มสมาชิกของชุมชนก็เพราะสมาชิกมีความคาดหวังผลประโยชน์ และความเชื่อถือจากสถานีวิทยุชุมชนหากคนในชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินรายการ กำหนดเนื้อหาเองจะยิ่งทำให้สถานีวิทยุเพื่อชุมชนเพื่อชุมชน มีส่วนในการกำหนดพฤติกรรมการสื่อสารของคนในชุมชนด้วย การรวมตัวกันเป็นสมาชิกของสถานีวิทยุเพื่อสังคมจะให้มีการสื่อสารผ่านคลื่นวิทยุเพื่อช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ทำให้สังคมเกิดการพัฒนาและเป็นช่องทางในการพึ่งพาอาศัยกัน

2. จากการวิจัยพบว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนที่มีต่อวิทยุชุมชนในฐานะผู้รับสาร (Audience) อยู่ในระดับน้อย ทั้งนี้เนื่องจากประชาชนไม่ได้ฟังรายการวิทยุชุมชนคนแม่ทะ ทุกวัน และช่วงเวลากการฟังไม่น่าแน่นอน จึงทำให้การมีกิจกรรมปฏิสัมพันธ์ในฐานะการเป็นผู้ฟังน้อยไปด้วย ไม่ว่าจะเป็นการโทรศัพท์หรือส่งจดหมายไปในรายการ การเป็นตัวแทนในการส่งข่าว แจ้งข่าว หรือตรวจสอบข่าวในพื้นที่ ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากพื้นที่ที่ศึกษามีคลื่นวิทยุหลักทั้งของจังหวัดลำปาง และจังหวัดใกล้เคียงอยู่มากมาย ทำให้ประชาชนมีทางเลือกในการบริโภคสื่อมากขึ้น ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของอนุตรา พรวิติ (2545: 126) ที่พบว่า พื้นที่ที่ห่างไกลจากตัวเมืองหลวงไม่มาก อย่างเขตปริมณฑลของกรุงเทพมหานคร ประชาชนมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับวิทยุชุมชนน้อยมาก เนื่องจากมีสื่ออื่นๆ จากเมืองหลวงไปถึง รวมทั้งสื่อวิทยุที่มีรายการมากมายให้เลือกรับฟัง เรื่องของรายการวิทยุชุมชนจึงไม่ได้สร้างความตื่นตัวหรือกระตุ้นให้ประชาชนในเขตปริมณฑลอยากมีรายการวิทยุชุมชน ส่วนด้านการเห็นประโยชน์ของการร่วมเป็นสมาชิกของสถานีหรือเป็นผู้ฟัง พบว่า อยู่ในระดับที่น้อย แสดงให้เห็นว่าการดำเนินงานของวิทยุชุมชนคนแม่ทะ ยังไม่เป็นไปตามความต้องการของชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของพัชราภรณ์ สายรัดเงิน (2548: 157) ที่พบว่า คณะกรรมการที่เข้ามามีส่วนร่วมนั้น ไม่ได้มาจากการเลือกตั้งจากชุมชนทั้งหมด แต่มาจากการชักชวนและอาสาสมัครเข้ามาทำงานและไม่มีข้อมูลเกี่ยวกับความคิดเห็น ความต้องการของคนในชุมชน ทำให้ยังไม่สามารถทราบว่าการดำเนินงาน โดยมีคณะกรรมการบริหารนั้น จะสามารถตอบสนองความต้องการของชุมชนได้ทั่วถึงหรือไม่ แต่อย่างไรก็ตาม การวิจัยครั้งนี้พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามฟังรายการวิทยุชุมชนคนแม่ทะ เป็นประจำ เชื่อว่าการเป็นสมาชิกรายการวิทยุชุมชนทำให้ได้รับประโยชน์ต่อการทำมาหากินหรือการค้ารงชีวิต มีการนำข้อมูลที่ฟังไปสนทนาแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับคนอื่น และการใช้ข้อมูลข่าวสารจากการฟังรายการช่วยตัดสินใจในเรื่องเกี่ยวกับชีวิตประจำวันอยู่ในระดับน้อย แสดงให้เห็นว่า หากเนื้อหารายการที่น่าเสนอ มีผลกระทบต่อคนในชุมชนหรือหากมีเนื้อหาที่เกี่ยวข้องหรือเป็นประโยชน์กับคนในชุมชน ก็จะทำให้คนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมกับสถานีมากขึ้น สอดคล้องกับคำกล่าวของจุมพล รอดคำดี (2542: 23) ที่ระบุไว้ว่า วิธีการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมมุ่งเน้นที่สถานะแวดล้อมผู้รับสารมากกว่าตัวผู้ส่งสาร หรือการแสดงผลการสื่อสาร สิ่งสำคัญคือเน้นให้เห็นถึงการแสวงหาวิธีการสื่อสารที่เหมาะสมกับผู้รับสารมากกว่าวิธีการสื่อสารเพียงเพื่อถ่ายทอดข่าวสารเท่านั้น และยังได้สรุปแนวคิดของวิทยุชุมชนควรมีหลักการ คือ 1) ต้องเกิดจากความต้องการของชุมชน โดยถือหลักว่าคนส่วนใหญ่แสดงความคิดเห็นความต้องการร่วมกัน 2) วิทยุชุมชนต้องได้รับการยอมรับของกลุ่มต่าง ๆ ในชุมชน 3) วิทยุชุมชนย่อมไม่มีการแบ่งแยกเชื้อชาติ ศาสนา ประเพณี วัฒนธรรมของคนในชุมชน 4) วิทยุชุมชนต้องยึดแนวทางเสนอรายการและข่าวสารของชุมชนเป็นหลัก ภายใต้แนวคิด ความเชื่อ วัฒนธรรม

ภูมิปัญญาท้องถิ่น สิ่งแวดล้อมและเหตุการณ์ในท้องถิ่นเป็นหัวใจของการนำเสนอข่าวสารและรายการ 5) วิทยุชุมชนจะต้องเปิดโอกาสให้ประชาชนในชุมชนร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมจัดรายการ และสามารถเข้าไปบริหารจัดการหรือเป็นผู้ปฏิบัติในสถานีได้ จากทัศนะดังกล่าว จึงเป็นสิ่งที่คณะกรรมการบริหารวิทยุชุมชนคนแม่ทะ จะต้องนำไปเป็นแนวทางในการดำเนินการเพื่อหาความต้องการที่แท้จริงของคนในชุมชน เพื่อนำมาเป็นแนวทางในการดำเนินกิจการของสถานีให้สอดคล้องกับความต้องการของคนในชุมชนต่อไป

3. จากการวิจัยพบว่า การมีส่วนร่วมในฐานะผู้ผลิต (producer) โดยภาพรวมอยู่ในระดับน้อยที่สุด ทั้งนี้ เนื่องจากการที่ประชาชนในพื้นที่มีส่วนร่วมในการฟังน้อย และเวลาในการฟังที่ไม่แน่นอน จึงทำให้ไม่มีความสนใจที่จะเข้ามามีส่วนร่วมในการผลิต แต่อย่างไรก็ตามในด้านการเลือกประเด็น หรือหัวข้อในการจัดรายการ ประชาชนมีความเห็นในระดับน้อย แสดงว่าคนในชุมชนที่เป็นผู้ฟังบางส่วน อยากเข้ามามีส่วนร่วมในการผลิตในด้านนี้ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ เม็ตตา (Metta 1981 อ้างใน กาญจนา แก้วเทพ และคณะ, 2543: 38) ในเรื่องกระบวนการเข้าถึงสื่อ (access process) ที่ว่า ไม่เพียงแต่การได้รับข่าวสารที่เป็นสิทธิขั้นต้นของประชาชนเท่านั้น สิทธิที่ใช้เพื่อหาข่าวสารเพิ่มเติมในรายละเอียด รวมทั้งสิทธิที่จะเข้าร่วมในกระบวนการสื่อสารทุกชั้นตอนก็รวมอยู่ในสิทธิด้านข่าวสารของประชาชนด้วย ส่วนการมีส่วนร่วมในด้านการผลิตในด้านอื่นๆ ไม่ว่าจะเป็นการเข้ามาเป็นผู้ดำเนินรายการหรือเขียนบท การควบคุมการผลิตในช่วงรายการต่างๆ การจัดทำผังรายการหรือการควบคุมเวลาการออกอากาศ การรับฟังความคิดเห็นของผู้ฟังเพื่อนำมาเป็นข้อมูลในการผลิต ส่วนใหญ่แล้วจะเป็นหน้าที่ของคณะกรรมการบริหารสถานีวิทยุ และผู้ปฏิบัติหน้าที่ในสถานีวิทยุ ซึ่งในส่วนนี้ไม่ได้เปิดโอกาสให้บุคคลภายนอกเข้ามามีส่วนร่วมโดยตรง จึงอาจทำให้การนำเสนอเนื้อหาในรายการอาจไม่ตรงตามความต้องการของคนในชุมชน จึงทำให้เป็นสาเหตุหนึ่งที่คนในชุมชนไม่เข้ามามีส่วนร่วมในฐานะผู้ผลิต ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัย พัชรภรณ์ สายรัศมี (2548: 157) ที่พบว่า คณะกรรมการที่เข้ามามีส่วนร่วมในวิทยุชุมชนนั้น ไม่ได้มาจากการเลือกตั้งจากชุมชนทั้งหมด แต่มาจากการชักชวนและอาสาสมัครเข้ามาทำงาน และไม่มีข้อมูลเกี่ยวกับความคิดเห็น ความต้องการของคนในชุมชนทำให้ยังไม่สามารถทราบว่าการดำเนินงาน โดยมีคณะกรรมการบริหารนั้น สามารถตอบสนองความต้องการของชุมชนได้อย่างทั่วถึง แต่อย่างไรก็ตามงานวิจัยครั้งนี้ ยังได้พบว่า ประชาชนบางส่วนมีความเห็นว่า ทางสถานียังไม่ค่อยเปิดรับบุคคลภายนอกเท่าที่ควร ให้โอกาสเฉพาะบุคคลที่อยู่ในกลุ่มหรือพรรคพวก ทำให้เกิดทัศนคติที่ไม่อยากเข้ามามีส่วนร่วมกับทางสถานี และอีกส่วนหนึ่งของคนในชุมชนมีความเห็นว่าตนเองขาดความรู้ความเข้าใจ อีกทั้งไม่ทราบว่าจะได้รับประโยชน์อะไรในการเข้าไปมีส่วนร่วมกับวิทยุชุมชน จึงทำให้ไม่ต้องการที่จะเข้าไปมีส่วนร่วมในระดับที่สูงกว่าการเป็นผู้ฟัง (audience) หากจะให้

ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในระดับที่สูงกว่าที่เป็นอยู่ควรที่จะเปิดโอกาสให้ผู้ฟังมีโอกาสในการเข้าถึงสื่อ (access) คือการเข้าไปมีส่วนร่วมในการคิด และการปฏิบัติ รวมทั้งการนำเสนอรูปแบบรายการที่สอดคล้องกับความต้องการของคนในชุมชนอย่างแท้จริง ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ รัสโซ (Rousseau) ในเรื่องทฤษฎีเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมทางจิตวิทยาว่า การทำให้สมาชิกกลุ่มมีส่วนร่วมในกิจกรรมการตัดสินใจ (decision making) การเกิดความรู้สึกผูกพันต่อกิจกรรมหรือเรื่องนั้น ๆ (commitment) และการมีส่วนร่วมในการปฏิบัติ (behavioral component) จะทำให้บุคคลกลุ่ม ชุมชน เกิดความรู้สึกว่าตนเองได้ลงทุนให้ความคิดเห็น การตัดสินใจและอุทิศพลังงานทุกอย่างเพื่อให้ได้มาซึ่งวิธีการแก้ปัญหานั้นๆ ซึ่งมีผลทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทัศนคติของตนเองต่อการเข้าไปมีส่วนร่วม

4. จากการวิจัยพบว่า การมีส่วนร่วมในฐานะผู้กำหนดนโยบาย (policy planner) ในภาพรวมอยู่ในระดับน้อยที่สุด ทั้งนี้เป็นเพราะว่า ในการมีส่วนร่วมในฐานะผู้กำหนดนโยบาย จะเป็นหน้าที่รับผิดชอบของคณะกรรมการบริหารสถานศึกษา กระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในด้านนี้จึงเป็นการมีส่วนร่วมโดยผ่านตัวแทน ซึ่งเป็นแกนนำของชุมชน ที่ได้รับการชักชวนให้เข้ามาร่วมเป็นคณะกรรมการบริหารสถานศึกษา จึงทำให้ประชาชนทั่วไปไม่รู้สึกรู้ว่า ได้เข้ามามีส่วนร่วมในฐานะผู้กำหนดนโยบาย (policy planner) ดังที่ เดสเลอร์ และ ซ็อก (Deshler and Sock อ้างใน White, 1994: 16) ได้กล่าวถึงการมีส่วนร่วมที่อำนาจในการควบคุมโครงการ อำนาจในการตัดสินใจอยู่ที่ผู้วางแผน ผู้บริหาร และชนชั้นสูงในชุมชน ประชาชนมีส่วนร่วมเพียงรับฟังว่า มีการวางแผนโครงการอะไรบ้าง และประชาชนต้องปฏิบัติตามอย่างไรตามโครงการนั้น ซึ่งก็ถือว่าไม่มีส่วนร่วม (Non-Participation) นั่นเอง อย่างไรก็ตาม การมีส่วนร่วมในระดับนี้ที่จะมีผู้เข้ามามีส่วนร่วมน้อยกว่า การมีส่วนร่วมในฐานะผู้ผลิต (producer) และการมีส่วนร่วมในระดับผู้รับสาร (audience) ดังที่ กาญจนา แก้วเทพ และคณะ (2543: 61) กล่าวไว้ว่า การมีส่วนร่วมในฐานะผู้วางแผนและกำหนดนโยบายนั้นถือว่าเป็นรูปแบบสูงสุดของการมีส่วนร่วม และดังที่ได้สังเกตเห็นว่า ยิ่งระดับการมีส่วนร่วมสูงมากขึ้นเท่าใด สัดส่วนของชุมชนที่จะเข้ามามีส่วนร่วมได้ก็ยิ่งลดลง กล่าวคือ ในระดับของผู้รับสาร คนในชุมชนทุกคนสามารถมีส่วนร่วมได้ แต่เมื่อขึ้นมาถึงขั้นการผลิตก็อาจจะมีคนบางกลุ่มในชุมชนเท่านั้นที่จะเข้ามามีส่วนร่วม จนถึงขั้นตอนสุดท้ายคือระดับการวางแผนและนโยบายนี้ก็จะจะมีตัวแทนบางคนเท่านั้นจากชุมชนที่จะเข้ามาดำเนินกิจกรรมในระดับนี้ได้

5. จากการวิจัยพบว่า ปัญหาและอุปสรรคในการเข้ามามีส่วนร่วมของประชาชนคือ วิทยุชุมชนนั้น ประกอบไปด้วยปัญหาและอุปสรรคในด้านนโยบายของรัฐ โดยรัฐยังไม่มีกฎหมายและนโยบายที่ชัดเจนเกี่ยวกับการดำเนินงานวิทยุชุมชน ทำให้การดำเนินงานวิทยุชุมชนไม่เป็นที่ปฏิบัติตามที่รัฐธรรมนูญกำหนด รวมไปถึงในเรื่องของการมีส่วนร่วมของประชาชน ซึ่งในเรื่องนี้เป็น

ปัญหาที่รัฐจะต้องมีแนวทางหรือนโยบายที่มีความชัดเจน เช่นเดียวกับงานวิจัยของพัชราภรณ์ สายรัดเงิน (2548: 160) ให้ข้อเสนอแนะว่า รัฐควรมีการวิจัยสำรวจการดำเนินงานของสถานีวิทย์ชุมชนในแต่ละพื้นที่ เพื่อที่จะนำข้อมูลที่นำไปประกอบกับการตั้งกฎเกณฑ์ ระเบียบข้อบังคับต่าง ๆ เพื่อที่จะหาข้อตกลงระหว่างรัฐกับชุมชน

ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาเรื่อง การพัฒนาวิทย์ชุมชน โดยการมีส่วนร่วมในจังหวัดลำปาง ผู้ศึกษามีข้อเสนอแนะดังนี้

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1. ควรให้มีการดำเนินงานวิทย์ชุมชนต่อไปอย่างต่อเนื่อง ทั้งนี้เพราะวิทย์ชุมชนเป็นกระบวนการหนึ่งของการสื่อสาร ที่สามารถสร้างการมีส่วนร่วมและการเรียนรู้ของชุมชนได้เป็นอย่างดี เพราะเป็นช่องทางในการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร และความเข้าใจกันของชุมชน ทำให้ชุมชนมีการรักษาวิถีชีวิต วัฒนธรรม ความเป็นอยู่ที่เหมาะสม โดยคำนึงถึงการใช้และอนุรักษ์ทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชน ทั้งนี้ต้องส่งเสริมให้วิทย์ชุมชนมีความสามารถในการลดอิทธิพลของสื่อโฆษณากระแสหลัก ที่ทำให้ชุมชนเกิดการบริโภคเลียนแบบ ส่งผลให้เกิดการใช้จ่ายที่ฟุ่มเฟือย ก่อให้เกิดหนี้สิน ให้น้ำมันน้ำผู้ฟังเพื่อหันมาใช้หรือบริโภคสิ่งต่าง ๆ ที่มีอยู่ในชุมชน จะทำให้วิทย์ชุมชนประโยชน์สูงสุดต่อผู้ฟัง ต่อชุมชน ต่อท้องถิ่น และต่อชาติ ทั้งในด้านการศึกษาเรียนรู้ การเมืองการปกครอง การรักษาวัฒนธรรมประเพณีอันดีงาม และประโยชน์สาธารณะด้านอื่น ๆ อย่างครบถ้วน

2. ควรมีการจัดตั้งคณะกรรมการและคณะอนุกรรมการร่วมภาครัฐและเอกชน ทั้งในระดับประเทศ ระดับภูมิภาค และระดับจังหวัด ของทุกองค์การที่เกี่ยวข้องกับวิทย์ชุมชนเพื่อร่วมกันพิจารณาการก่อตั้ง การดำเนินการ และอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง โดยอาจพิจารณาจากมีส่วนร่วมของชุมชน เพื่อให้สอดคล้องกับบริบทปัจจุบันของผู้ฟัง ที่สามารถเข้ามามีส่วนร่วมกับวิทย์ชุมชนได้ ทั้งทางตรงและทางอ้อม หรือพิจารณาจาก ระยะเวลาในการจัดตั้ง ผลการดำเนินงาน ซึ่งจะทำให้วิทย์ชุมชนแต่ละแห่งดำเนินการโดยอาศัยการมีส่วนร่วมของชุมชน และมีเนื้อหาสาระที่นำเสนอตรงกับความต้องการของผู้ฟัง อันจะเป็นการส่งเสริมกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนให้มากขึ้น

3. ควรมีการสร้างกระบวนการในการตรวจสอบวิถุชุมชนที่เกิดขึ้นจากประชาชน ในรูปแบบหน่วยงานหรือองค์กรที่มีความชำนาญการ หรือเป็นมืออาชีพ ในการตรวจสอบวิถุชุมชนด้านต่าง ๆ เช่น ผลประโยชน์ทางธุรกิจ เนื้อหาที่น่าสนใจ เป็นต้น เพื่อนำข้อมูลที่ได้ไปเผยแพร่ต่อสาธารณชนเป็นประจําอย่างต่อเนื่อง

4. ควรเสริมสร้างการมีจิตสำนึกสาธารณะของประชาชนให้มากที่สุด โดยพยายามลบความคิดว่าไม่ใช่เรื่องของเราให้หมดไป อาจเริ่มจากผู้นำ ทั้งผู้นำทางการหรือผู้นำธรรมชาติ เช่น พระสงฆ์ มรรคนายก อดีตผู้นำ เป็นต้น ให้ร่วมเป็นผู้สร้างการมีจิตสำนึกสาธารณะ สร้างการเป็นเจ้าของร่วมกันในกิจการสาธารณะ และมีส่วนร่วมในฐานะผู้มีส่วนได้เสีย

5. ควรปรับเปลี่ยนมุมมองในการสร้างการมีส่วนร่วม จากเดิม “เพื่อชุมชน-โดยชุมชน-ของชุมชน” เป็น “ของชุมชน-โดยชุมชน-เพื่อชุมชน” โดยที่เริ่มต้นการสร้างการมีส่วนร่วมจากของชุมชนก่อน เพื่อสร้างความรู้สึกลงในการเป็นเจ้าของ ว่าเป็นของชุมชน ที่ริเริ่ม ก่อตั้ง และระดมความคิดมาจากชุมชน อันจะส่งผลต่อการดูแลรักษา การเอาใจใส่และพัฒนาอย่างต่อเนื่อง

ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติการ

1. ปัญหาและอุปสรรคในการพัฒนาการมีส่วนร่วมของชุมชน คือคนในชุมชนยังขาดความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับ แนวคิด ปรัชญาและวัตถุประสงค์ของวิถุชุมชน จึงควรสร้างความรู้ความเข้าใจในเรื่องดังกล่าวให้กับชุมชน เพื่อทำให้เกิดการมีส่วนร่วมมากขึ้น

2. ควรกระตุ้นให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เห็นความสำคัญในการมีส่วนร่วมการพัฒนาชุมชน โดยกำหนดเป็นนโยบายสำคัญ และส่งเสริมการมีส่วนร่วมอย่างเป็นทางการ ด้วยการสนับสนุนงบประมาณ และการจัดกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง

3. คนในชุมชนควรตระหนักถึง ภูมิปัญญาท้องถิ่น เช่น ขนบธรรมเนียมประเพณี การฝีมือ อาทิตบายศรี กรวยดอกไม้ กระทง เป็นต้น โดยมีการถ่ายทอดภูมิปัญญาดังกล่าว ผ่านทางรายการวิถุชุมชน เพื่อรักษาภูมิปัญญาเหล่านี้เอาไว้

4. ลักษณะรูปแบบรายการ ควรมีการนำเสนอสาระแก่กลุ่มเยาวชน ซึ่งเป็นกลุ่มที่พร้อมรับข้อมูลข่าวสารใหม่ๆ และเลียนแบบจากสิ่งที่สื่อนำเสนอ โดยมีรายการที่แนะนำด้านการใช้ชีวิต การป้องกันยาเสพติด และการเรียน เป็นต้น เพื่อให้กลุ่มเยาวชนมีพื้นที่ในการมีส่วนร่วม อันจะส่งผลต่อการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง

ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

1. เนื่องจากในระยะเวลาที่ผ่านมาได้มีการศึกษาวิจัยในเรื่องวิทยุชุมชนอย่างต่อเนื่อง จึงควรมีการศึกษาหรือวิจัยเอกสารเพื่อเปรียบเทียบข้อค้นพบ ของงานวิจัยในหลากหลายมิติ และ นูมมอง ตามสภาพพื้นที่ของงานวิจัยนั้น ๆ เพื่อค้นหาความเหมือนและความต่างของข้อค้นพบใน งานวิจัย เช่น วัฒนธรรม ประเพณี รูปแบบการดำเนินรายการ ลักษณะหรือเทคนิคการจัดรายการ เป็นต้น ซึ่งอาจมีลักษณะที่แตกต่างกันตามสภาพพื้นที่ เพื่อให้ได้ข้อมูลที่เป็นภาพรวมของประเทศ และสามารถประยุกต์ใช้สื่อวิทยุชุมชนให้เหมาะสมกับประเทศไทยต่อไป
2. เพื่อให้ได้แนวทางที่เป็นรูปธรรมในการพัฒนาการสื่อสารแบบมีส่วนร่วม และ รูปแบบสื่อประชาธิปไตย กล่าวคือ ควรทำการวิจัยเชิงทดลองให้คลื่นความถี่ต่อชุมชน โดยดำเนิน โครงการโทรทัศน์ชุมชน อันจะเป็นการกระตุ้นให้ชุมชนเป็นเจ้าของสื่อที่มีคุณลักษณะที่มีทั้งภาพ และเสียง แม้ว่าจะมีการผลิตที่ยาก ซับซ้อน และใช้งบประมาณสูงกว่า แต่เป็นการสร้างความเป็น เจ้าของสื่อให้เกิดขึ้นกับชุมชน และสื่อโทรทัศน์ก็มีความน่าสนใจมากกว่าสื่อวิทยุที่มีคุณลักษณะ ถ้ายทอดเรื่องราวได้เฉพาะเสียงเพียงอย่างเดียว

บรรณานุกรม

- กรรณิกา ชมดี. 2524. การมีส่วนร่วมของประชาชนที่มีผลต่อการพัฒนาเศรษฐกิจ ศึกษาเฉพาะกรณีโครงการสารภี ตำบลท่าช้าง อำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี. กรุงเทพฯ: วิทยานิพนธ์ปริญญาโท, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- กาญจนา แก้วเทพ. 2539. สื่อส่งวัฒนธรรม. กรุงเทพฯ: มุลนิธิภูมิปัญญา.
- _____. 2543. สื่อเพื่อชุมชน : การประมวลองค์ความรู้. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย
- _____. 2545. คู่มือวิทยุชุมชน. ม.ป.ท.: ม.ป.พ.
- _____. 2546. วิทยุชุมชน : กระบวนการคลี่คลายและกลายเป็น. เอกสารการสัมมนาทางวิชาการเรื่องการผลิตรายการวิทยุชุมชน. กรุงเทพฯ: มุลนิธิภูมิปัญญา.
- กาญจนา แก้วเทพ, กำจร หลุยยะพงศ์, รุจิรา สุภาษา และ วีรพงษ์ พลนิกรกิจ. 2543. สื่อเพื่อชุมชน : การประมวลองค์ความรู้. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- _____. 2543. “การสื่อสารกับชุมชน:แนวคิดหลักเพื่อการพัฒนา”. วารสารนิเทศศาสตร์ 18, 2 (เมษายน-มิถุนายน): 24-28.
- กาญจนา แก้วเทพ, กิตติ กันภัย และ ปาริชาติ สถาปิตานนท์ สโรบล. 2543. “การสื่อสารกับชุมชน : แนวคิดหลักเพื่อการพัฒนา”. วารสารนิเทศศาสตร์ 18, 2 (เมษายน-มิถุนายน): 5-7.
- กิดานันท์ มะลิทอง. 2551. เทคโนโลยีการศึกษาและนวัตกรรม. กรุงเทพฯ: ม.ป.พ.
- เกษินี จุฑาวิจิตร. 2540. การสื่อสารเพื่อการพัฒนาท้องถิ่น. กรุงเทพฯ: เพชรเกษมการพิมพ์.
- คณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. 2542. แผนการพัฒนาระดับชาตินโยบายสารสนเทศ และโทรคมนาคม เพื่อพัฒนาคนและสังคม (พ.ศ. 2542-2551). กรุงเทพฯ: เม็ดทรายพริ้นติ้ง.
- จังหวัดลำปาง. 2550. [ระบบออนไลน์]. แหล่งที่มา <http://www.lampang.go.th/informal/informal.htm> (18 มกราคม 2551).
- จิระวรรณ ดันกูรนนท์. 2542. การมีส่วนร่วมและบทบาทผู้นำชุมชนชาวไทยภูเขาในการจัดการวิทยุชุมชนจังหวัดแม่ฮ่องสอน. กรุงเทพฯ: วิทยานิพนธ์ปริญญาโท, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- จุมพล รอดคำดี. 2542. วิทยุชุมชน การปฏิรูปสื่อเพื่อสังคม. กรุงเทพฯ: โครงการวิทยุชุมชนของสำนักประชาสัมพันธ์เขต 2 อุบลราชธานี.

- _____ . 2530. สื่อมวลชนเพื่อการพัฒนาฯ. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- เจิมศักดิ์ ปิ่นทอง. 2523. การระดมประชาชนเพื่อการพัฒนาการบริหารงานพัฒนาชนบท. กรุงเทพฯ: โอเคียนสโตร์.
- เฉลิมชัย ปัญญาดี. 2545. “กระบวนการประชุม AIC.” เอกสารประกอบการสอนวิชาการบริหารทรัพยากรชนบท. เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยแม่โจ้.
- ชื่นจิต แจ่มเจณกิจ. 2544. กลยุทธ์การสื่อสารการตลาด. กรุงเทพฯ: เลิฟแอนด์ลิฟ.
- ชูศรี วงศ์รัตนะ. 2541. เทคนิคการใช้สถิติเพื่อการวิจัย. พิมพ์ครั้งที่ 7. กรุงเทพฯ: เทพเนรมิต-การพิมพ์.
- คารณี ถวิลพิพัฒน์กุล. 2530. การศึกษาศักยภาพในการพัฒนาของชุมชนชนบท : ศึกษาเฉพาะกรณีภาคเหนือของประเทศไทย. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- เดชพันธ์ ประวิชัย. 2549. การสื่อสารเพื่อการพัฒนา. ปทุมธานี: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยกรุงเทพ.
- ธนวี บุญลือ. 2529. “ทฤษฎีและแบบจำลองพื้นฐานทางการสื่อสาร”. เอกสารการสอนชุดวิชาหลักและทฤษฎีการสื่อสาร หน่วยที่ 9-15. นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช.
- นภาพรณี อัจฉริยะกุล. 2531. ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับวิทยุและโทรทัศน์ หน่วยที่ 1-7. นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช.
- นาฎยา เสวกแก้ว. 2541. บทบาทของวิทยุท้องถิ่นในจังหวัดชลบุรีต่อการอนุรักษ์สภาพแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ. กรุงเทพฯ: วิทยานิพนธ์ปริญญาโท, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- นิรันดร์ จงวุฒิเวศน์. 2527. การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนากรุงเทพฯ. กรุงเทพฯ: ศูนย์การศึกษานโยบายสาธารณะสุข มหาวิทยาลัยมหิดล.
- บำรุงสุข สีหอำไพ. ม.ป.ป. “ศูนย์ประชาชนเทศ: Public Communication Center” บทความประกอบการสัมมนาบรรณาธิการหนังสือพิมพ์ภูมิภาค ครั้งที่ 1. ม.ป.ท.: ม.ป.พ.
- ประภากร คลกิจ. 2544. การวิเคราะห์การจัดการรายการวิทยุชุมชน “สร้างสรรค์จันทบุรี”. กรุงเทพฯ: วิทยานิพนธ์ปริญญาโท, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ปรมะ สตะเวทิน. 2541. การสื่อสารมวลชน กระบวนการและทฤษฎี. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- _____ . 2540. หลักนิเทศศาสตร์. กรุงเทพฯ: ภาพพิมพ์.
- ประเวศ วะสี. 2533. กระแสใหญ่ในสังคมไทย: กับความมั่นคงของประเทศ. กรุงเทพฯ: หมอชาวบ้าน.
- _____ . 2547. กระบวนการนโยบายสาธารณะ. กรุงเทพฯ: มูลนิธิสาธารณสุขแห่งชาติ.

- ปารีชาติ วลัยเสถียร. 2530. บทบาทของพลเมืองในกระบวนการพัฒนาชุมชน. เอกสารการสอน
ประกอบวิชากระบวนการพัฒนาชุมชน ระดับปริญญาโท คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์.
กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. (เอกสารอัดสำเนา).
- พัชรภรณ์ สายรัดเงิน. 2548. การมีส่วนร่วมของชุมชนกับต่อรายการวิทยุชุมชน เพื่อชุมชน
ชุมชนปฐมอโศก ตำบลพระประโทน อำเภอเมือง จังหวัดนครปฐม. กรุงเทพฯ:
วิทยานิพนธ์ปริญญาโท, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- พันธุ์ทิพย์ रामสูต. 2540. การวิจัยปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม. กรุงเทพฯ: สถาบันพัฒนาการ
สาธารณสุขอาเซียน มหาวิทยาลัยมหิดล.
- พิชญา รัตนพล. 2540. พฤติกรรมการสื่อสาร ความคาดหวัง ผลประโยชน์ และความน่าเชื่อถือของ
รายการสถานีวิทยุเพื่อสังคมและชุมชน : ศึกษากรณีสถานีวิทยุชุมชน. กรุงเทพฯ:
วิทยานิพนธ์ปริญญาโท, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พิรงรอง रामสูต วัฒนันท์. 2547. สื่อภาคประชาชน. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุน
การวิจัย.
- พิศิษฐ์ ชวลาธวัช. 2542. ปฏิรูปสื่อมวลชนท้องถิ่น : ยุทธศาสตร์การมีส่วนร่วมและผลักดัน
องค์กรปกครองท้องถิ่นให้มีอิสระตามรัฐธรรมนูญ. กรุงเทพฯ: ดับเบิ้ลนายน์ พรินต์ติ้ง.
- ไพฑูรย์ หิรัญประดิษฐ์. 2539. โครงสร้างและการแสดงบทบาทสถานีวิทยุ เอฟ. เอ็ม 92.5
เมกะเฮิรตซ์. กรุงเทพฯ: วิทยานิพนธ์ปริญญาโท, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ภริตพร สุขโกศล. 2547. กระบวนการสื่อสารเพื่อสร้างการมีส่วนร่วมในการดำเนินงานของวิทยุ
ชุมชน อำเภอแจ้ห่ม จังหวัดลำปาง. กรุงเทพฯ: วิทยานิพนธ์ปริญญาโท,
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช. 2535. เอกสารการสอนชุดวิชาการวางแผนและการจัดการงาน
สื่อมวลชน หน่วยที่ 1-8. พิมพ์ครั้งที่ 4. นนทบุรี: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัย
สุโขทัยธรรมมาธิราช.
- _____. 2538ก. เอกสารประกอบการสอนชุดวิชาการสื่อสารเพื่อการพัฒนาหน่วยที่ 1-8.
พิมพ์ครั้งที่ 7. นนทบุรี: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช.
- _____. 2538ข. เอกสารการสอนชุดวิชาหลักและทฤษฎีการสื่อสาร หน่วยที่ 1-8.
พิมพ์ครั้งที่ 11. นนทบุรี: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช.
- _____. 2538ค. เอกสารการสอนชุดวิชาการวางแผนงานประชาสัมพันธ์ หน่วยที่
1-6. พิมพ์ครั้งที่ 9. นนทบุรี: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช.

- _____ . 2539. เอกสารการสอนชุดวิชาการวางแผนงานประชาสัมพันธ์ หน่วยที่ 7-15. พิมพ์ครั้งที่ 8. กรุงเทพฯ: ชวนพิมพ์.
- มาลี บุญศิริพันธ์. 2535. “หนทางการสื่อสารในทฤษฎีการพัฒนา”. วารสารนิเทศศาสตร์ 13: 8.
- รักษ์พล วงษ์ม่วง. 2540. ความคาดหวังของกรรมการบริหารองค์การบริหารส่วนตำบลต่อบทบาทของพัฒนากรในเขตปริมณฑล. กรุงเทพฯ: คณะสังคมสงเคราะห์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- รุจิรา สุภาษา. 2542. การสร้างสื่อแบบมีส่วนร่วมเพื่อพัฒนาความรู้เรื่องสิ่งแวดล้อมขององค์กรพัฒนาเอกชน. กรุงเทพฯ: วิทยานิพนธ์ปริญญาโท, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- วีรพงษ์ พลนิกรกิจ. 2542. ปัจจัยเชิงโครงสร้างของสถานีวิทยุท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่กำหนดรูปแบบและเนื้อหารายการวิทยุ. กรุงเทพฯ: วิทยานิพนธ์ปริญญาโท, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- วีระวรรณ ช่างกิจการ. 2545. การมีส่วนร่วมในการกำหนดรูปแบบและเนื้อหา “รายการวิทยุเพื่อชุมชน” ของจังหวัดน่าน. กรุงเทพฯ: วิทยานิพนธ์ปริญญาโท, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ศูนย์ศึกษาเศรษฐศาสตร์การเมือง. 2548. สื่อมวลชนบทเส้นทางทุนนิยม. กรุงเทพฯ: เอดิสันเพรสโปรดักส์.
- สมเกียรติ ตั้งกิจวานิชย์ และ ธนวิทย์ สุทธรัตนกุล. 2548. โครงสร้างสื่อวิทยุและโทรทัศน์ของไทย. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- สมปราชญ์ คำชาติ. 2543. พัฒนาการและกระบวนการผลิตและเผยแพร่ข่าวสั้นวิทยุกระจายเสียงในสังคมไทย. กรุงเทพฯ: วิทยานิพนธ์ปริญญาโท, มหาวิทยาลัยมหิดล.
- สมาคมนักข่าววิทยุและโทรทัศน์ไทย. 2550. รายงานประจำปี 2549. กรุงเทพฯ: เอส.พี.เอ็น. การพิมพ์.
- สฤณี มินทระ. 2536. การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการศึกษาในสังคมไทย: แนวคิดปัญหา อุปสรรค แนวทางในอนาคต. เชียงใหม่: วิทยานิพนธ์ปริญญาโท, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- สินธุ์ สโรบล. 2546. การท่องเที่ยวโดยชุมชน: แนวคิดและประสบการณ์พื้นที่ภาคเหนือ. เชียงใหม่: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) สำนักงานภาค.
- _____ . 2552. วิถีวิทยุวิจัยเพื่อการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาชุมชน: บทสังเคราะห์วิจัยเพื่อท้องถิ่นในประเทศไทยและประสบการณ์จากต่างประเทศ. เชียงใหม่: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

- สุภางค์ จันทวานิช. 2540. วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุภิญญา กลางณรงค์. 2543. มาตรา 40 กับวาทกรรมการปฏิรูปสื่อ. กรุงเทพฯ: วิทยานิพนธ์ปริญญาโท, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- สุรพงษ์ โสธนะเสถียร. 2533. การสื่อสารกับสังคม. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุรินทร์ แปลงประสพโชค. 2533. การทดลองจัดวิทยุกระจายเสียงชุมชนสำหรับชุมชนชนบทในเขตชานเมือง จังหวัดจันทบุรี. กรุงเทพฯ: วิทยานิพนธ์ปริญญาโท, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุรียา วันใจ. ประธานกรรมการบริหารวิทยุชุมชนคนแม่ทะ. 2550. สัมภาษณ์. 4 มิถุนายน.
- สุวรรณี คงทอง. 2536. การมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ป่าชายเลนในท้องที่อำเภอสังขะ จังหวัดศรีสะเกษ. กรุงเทพฯ: วิทยานิพนธ์ปริญญาโท, มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- เสถียร เชยประทับ. 2528. การสื่อสารและการพัฒนา. กรุงเทพฯ: เจ้าพระยาการพิมพ์.
- _____. 2531ก. การสื่อสารและการพัฒนา. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- _____. 2531ข. การสื่อสารกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมในประเทศด้อยพัฒนา. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- เสาวลักษณ์ จำปาทอง. ประธานชมรมวิทยุชุมชนจังหวัดลำปาง. 2550. สัมภาษณ์, 28 เมษายน.
- อรพินท์ สพโชค. 2537. คู่มือการจัดการประชุมเพื่อระดมความคิดในการพัฒนาหมู่บ้าน: การพัฒนาหมู่บ้านโดยอาศัยพลังประชาชน. กรุงเทพฯ: สถาบันเพื่อการพัฒนาประเทศ.
- อรวรรณ ปิรันธน์โอวาท. 2544. การสื่อสาร การมีส่วนร่วม และความพึงพอใจของประชาชนในวิทยุชุมชนจังหวัดอุบลราชธานีและจังหวัดระยอง (ตุลาคม 2541-สิงหาคม 2544). กรุงเทพฯ: สภาวิจัยแห่งชาติ.
- อคิน รพีพัฒน์. 2527. การมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาชนบทในสภาพสังคมและวัฒนธรรม. กรุงเทพฯ: กรุงเทพมหานครการพิมพ์.
- อนุช อาภาภิรม. 2545. เสียงก้องในโลกกว้าง. กรุงเทพฯ: มติชน.
- อนุพงศ์ ศรีวงศ์คำ. 2544. การใช้กระบวนการเอไอซี ในการคิดเรื่องปัญหาเศรษฐกิจ ครอบครัวของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 โรงเรียนเฉลิมรัชวิทยาคม อำเภอสามเมย จังหวัดแม่ฮ่องสอน. เชียงใหม่: วิทยานิพนธ์ปริญญาโท, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- อนุตรา พรทวี. 2545. ความต้องการรายการวิทยุชุมชนของผู้ฟังในเขตปริมณฑลของกรุงเทพฯ. กรุงเทพฯ: วิทยานิพนธ์ปริญญาโท, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

- อมรวิรัช นาคทรพรพ. 2541. **จับชีพจรการศึกษาโลก: บทวิเคราะห์กระแสความเคลื่อนไหวทางการศึกษาของนานาชาติ ในรอบปี 2540 – 2541.** กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อุทัย คลยเกษม. 2545. **สังคมศาสตร์เพื่อการพัฒนา. พระนครศรีอยุธยา: เทียนวัฒนา.**
- อุษณีย์ ศิริสุนทรไพบุลย์. 2538. **แนวทางการมีส่วนร่วมของประชาชนในโครงการพัฒนาขนาดใหญ่ของรัฐ ศึกษาเฉพาะโครงการเขื่อนหรืออ่างเก็บน้ำ.** กรุงเทพฯ: วิทยานิพนธ์ปริญญาโท, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- Berrigan, Frances J., and Davis, Dennis. K. 1995. **Mass Communication Theory : Foundations, Ferment, and Future.** Belmont, C.A.: Wadsworth.
- Bittner, John R. 1977. **Mass Communication: an Introduction Theory and Practice of Mass in Society.** Englewood Cliff, N. J.: Prentice Hill.
- Bourdieu, Pierre. 2008. **The Bachelor's ball: the Crisis of Peasant Society in Bearn.** Chicago: Chicago University of Chicago Press.
- Bruce H. Westley and Malcolm S. Maclean. 1957. "A Conceptual Model for Communications Research". **Journalism Quarterly.** Vol. 34: 31-38.
- Cees J. Hamelink. 1940. **Trends in World Communication.** Penang: Southbound.
- Claude E. Shannon and Warren Weaver. 1949. **The Mathematical Theory of Communication.** Illinois: University of Illinois Press.
- Cohen J. M. and Uphoff N. T. 1977. **Rural Development Participation: Concept and Measure for Project Design Implementation and Evaluation.** New York: Rural Development committee center for Studies Cornell University.
- David K. Berlo. 1960. **The Process of Communication.** New York: New York Press..
- David M. J. R. 1993. **The Community Broadcasting Environment in Asia.** Mahaweli **Community Radio,** Asian Mass Communication Research and Information Centre. Parklane Press, 1993.
- Foucault, Michel. 1980. **Power / Knowledge: selected Interview and other Writings.** Brighton: Harvester Press.
- Habermas, Jurgen. 1971. **Knowledge and Human Interests.** Boston: Beacon Press.
- Harold D. Laswell. 1948. **The Structure and Function of Communication in Society.** New York: Harper and Row Publisher.

- Hirsch, Fred. 1976. **Social Limits to Growth**. Cambridge, Mass: Harvard University Press.
- Jan Servaes, Thomas L. Jacobson and Shirley A. White. 1996. **Participatory Communication for Social Change**. New Delhi: Sage Publications.
- K. Sadanandan Nair and Shirley A. White. 1994. **Participatory Communication**. London: SAGE Publications.
- Lane Cooper. 1970. **Rhetoric of Aristotle**. New York: Appleton-Century-Crofts.
- Librero, Felix. 1993. "Community radio: An alternative for broadcasting". **Media Asia** 20 (4): 11-15.
- Mc Quail, Denis. 1994. **Mass Communication Theory**. London: SAGE Publications.
- Moemeka, Andrew A. 1994. "Development Communication: A Historical and Conceptual Overview." **Communication for Development**. Albany U.S.A.: State University of New York Press.
- Nair, K. Sadnandan and White, Shirley A. 1994. "Participatory Message Development: A Conceptual Framework" **Participatory Communication Working For Change and Development**. New Delhi: Sage Publications India Pvt.Ltd..
- Servaes, Jan. 1996. **Communication for Development. One World, Multiple Cultures**. New Jersey: Hampton Press.
- Tarrow, Sidney G. 1994. **Power in Movement: Social Movements, Collective Action and Politics**. Cambridge, New York: Cambridge University Press.
- W. Rhys Roberts. 1996. **Rhetorical in The Works of Aristotle**. New York: Oxford University press.
- Westley, Bruce H., Stempel, Guido H. 1989. **Research Methods in Mass Communication**. New Jersey: Prentice Hall.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก
เครื่องมือการวิจัย

แบบสอบถาม

การศึกษาเรื่อง “การพัฒนาวิทยุชุมชนโดยการมีส่วนร่วมในจังหวัดลำปาง”

รหัสแบบสอบถาม.....หมู่ที่.....ตำบล.....อำเภอ แม่ทะ จังหวัดลำปาง

วันที่.....เดือน..... พ.ศ. 2550

ตอนที่ 1 ข้อมูลเกี่ยวกับลักษณะบุคคล เศรษฐกิจ สังคม

1. เพศ

 1. ชาย 2. หญิง

2. อายุ..... ปี

3. ระดับการศึกษา

 1. ต่ำกว่าประถม 2. ประถม 3. มัธยมต้น 4. มัธยมปลาย/ปวช 5. อนุปริญญา/ปวส 6. ปริญญาตรี 7. สูงกว่าปริญญาตรี

4. ประกอบอาชีพหลัก คือ

 1. ทำการเกษตรกรรม 2. ค้าขาย/อาชีพอิสระ 3. รับจ้างทั่วไป 4. รับราชการ 5. อื่นๆ (ระบุ).....

5. สถานที่รับฟังรายการ “วิทยุชุมชนคนแม่ทะ”

 1. บ้าน 2. รถยนต์ 3. ที่ทำงาน 4. ร้านค้า 5. อื่นๆ (ระบุ).....

ตอนที่ 2 ข้อมูลเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมในฐานะผู้รับสาร ในเรื่องต่างๆ เหล่านี้มากน้อย เพียงใด

ข้อความ	ระดับการมีส่วนร่วม				
	มากที่สุด	มาก	ปานกลาง	น้อย	น้อยที่สุด
1. ฟังรายการจากวิทยุชุมชนคนแม่ทะเป็นประจำ					
2. แจ้งเรื่องราวร้องเรียนต่างๆ ผ่านทางรายการ					
3. ขอความช่วยเหลือผ่านรายการ เช่น อุบัติเหตุ การเจ็บป่วย					
4. โทรศัพท์หรือส่งจดหมายไปแสดงความคิดเห็นกับรายการ					
5. พบปะกับเพื่อนสมาชิกหรือเข้าร่วมกิจกรรมที่ทางรายการจัดขึ้น					
6. ปรีกษาปัญหาด้านธรรมะ สุขภาพ กฎหมาย และชุมชนกับรายการ					
7. นำทรัพย์สินส่งคืนให้กับเจ้าของ หรือพบทรัพย์สินและนำไปให้ทางรายการประกาศหาเจ้าของ					
8. ร่วมบริจาคช่วยเหลือผู้ประสบเหตุร้ายต่างๆ ผ่านรายการ					
9. พบปะกับเพื่อนสมาชิกนอกเหนือจากกิจกรรมที่รายการจัดขึ้น					
10. ช่วยเหลือเพื่อนสมาชิกที่ขอความช่วยเหลือผ่านทางรายการ					
11. เป็นสมาชิกรายการวิทยุชุมชนทำให้ได้ประโยชน์ต่อการดำรงชีวิต					
12. นำข้อมูลที่ฟังไปสนทนาแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับคนอื่น					
13. จัดกลุ่มพูดคุยกับอาสาสมัครนักจัดรายการ					
14. โทรศัพท์หรือเขียนจดหมายระบายความอัดอัด/แค้นหงา กับผู้จัดรายการ					
15. ค้มแทนในการส่งข่าว/แจ้งข่าวสาร/ตรวจสอบข่าวสารในพื้นที่					
16. แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับปัญหาท้องถิ่นและเสนอข้อแก้ไข					
17. ใช้ข้อมูลข่าวสารช่วยตัดสินใจเรื่องเกี่ยวกับชีวิตประจำวัน					
รวม					

ตอนที่ 3 ข้อมูลเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมในฐานะผู้ผลิต ในเรื่องต่างๆ เหล่านี้มากน้อยเพียงใด

ข้อความ	ระดับการมีส่วนร่วม				
	มากที่สุด	มาก	ปานกลาง	น้อย	น้อยที่สุด
1. เลือกและนำเสนอประเด็น/เลือกหัวข้อในการจัดรายการ					
2. เป็นผู้ดำเนินรายการหรือเขียนบทในการจัดรายการ					
3. แสดงความคิดเห็นในฐานะแขกรับเชิญในรายการ					
4. ควบคุมการผลิตในช่วงรายการต่างๆ ของทางสถานี					
5. จัดทำผังรายการและ/หรือควบคุมเวลาการออกอากาศรายการ					
6. เชิญบุคคลหรือองค์กรมาให้ข้อมูลหรือร่วมรายการ					
7. ประสานกับแหล่งข้อมูลทั้งหน่วยงานรัฐ ท้องถิ่น หรือชุมชน					
8. สละทรัพย์สิน วัสดุ โดยการให้อืม หรือให้เงิน วัสดุ สถานที่ อุปกรณ์					
9. ควบคุมเสียงและเทคนิคการออกอากาศของทางสถานี					
10. ดูแลอาคารสถานที่ของสถานี					
11. รับฟังความคิดเห็นของชาวบ้านหรือผู้ฟัง เพื่อเป็นข้อมูลการผลิต					
รวม					

ตอนที่ 4 ข้อมูลเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมในฐานะผู้กำหนดนโยบาย ในเรื่องต่างๆ เหล่านี้มากน้อยเพียงใด

ข้อความ	ระดับการมีส่วนร่วม				
	มากที่สุด	มาก	ปานกลาง	น้อย	น้อยที่สุด
1. จัดหาหรือบริจาคเงินหรืออุปกรณ์ในการจัดรายการ					
2. กำหนดหลักการจัดรายการของสถานีวิทยุชุมชนคนแม่ทะ					
3. จัดหาหรือกำหนดงบประมาณในการจัดรายการ					
4. กำหนดประเภทสัดส่วนของประเภทรายการในการออกอากาศ					
5. เปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมกำหนดรูปแบบเนื้อหารายการ					
6. ตรวจสอบบัญชีการเงินของสถานีวิทยุชุมชน					
7. ประเมินผลรายการและปรับปรุงแก้ไขอย่างสม่ำเสมอ					
8. วิเคราะห์กลยุทธ์และมาตรการปรับปรุงรายการและพัฒนางานขยายเครือข่าย					
9. นำเสนอแนวทางและวิธีการพัฒนาวิทยุชุมชนให้เป็นไปตามนโยบาย					
10. วางแผนกิจกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวกับการพัฒนาวิทยุชุมชนคนแม่ทะ					
รวม					

ขอขอบคุณทุกท่านที่ให้ความร่วมมือ

ภาคผนวก ข

รายชื่อผู้เชี่ยวชาญตรวจแบบสอบถาม

รายชื่อผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบแบบสอบถาม

1. รองศาสตราจารย์ ดร.เฉลิมชัย ปัญญาดี
ประธานกรรมการหลักสูตร ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาบริหารศาสตร์
วิทยาลัยบริหารศาสตร์ มหาวิทยาลัยแม่โจ้
2. อาจารย์ ดร.พิมพ์มาดา วิชาศิลป์
ผู้อำนวยการหลักสูตรบริหารธุรกิจมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการบริการ
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนดุสิต
3. อาจารย์ ดร.วิชา นิมพลี
อาจารย์ประจำหลักสูตร วิทยาศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการความรู้
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนดุสิต

ภาคผนวก ค
รายชื่อวิทยุชุมชนในจังหวัดลำปาง

รายชื่อสถานีวิทยุชุมชนในจังหวัดลำปาง จำนวน 82 สถานี

1. วิทยุชุมชนคนล้านนา ความถี่ เอฟเอ็ม 90.25 เมกกะเฮิรตซ์
49/2 ม. 6 ต.บ่อแฮ้ว อ.เมือง
2. วิทยุชุมชนโอเค เลิฟ ความถี่ เอฟเอ็ม 99.50 เมกกะเฮิรตซ์
49/2 ม. 6 ต.บ่อแฮ้ว อ.เมือง
3. วิทยุชุมชน โอเค ลูกทุ่ง ความถี่ เอฟเอ็ม 106.00 เมกกะเฮิรตซ์
49/2 ม. 6 ต.บ่อแฮ้ว อ.เมือง
4. วิทยุชุมชนคนเกาะคา ความถี่ เอฟเอ็ม 87.75 เมกกะเฮิรตซ์
409 ม.2 ต.ศาลา อ.เกาะคา
5. วิทยุชุมชนคนล้านนาลำปาง ความถี่ 104.75 เมกกะเฮิรตซ์
232 ม.1 บ้านศาลาดงลาน ต.ศาลา อ.เกาะคา
6. วิทยุชุมชนเอ็กซ์ เอฟเอ็ม ความถี่ 88.50 เมกกะเฮิรตซ์
19 ถ. วังโค้ง ต.เวียงเหนือ อ.เมือง
7. วิทยุชุมชน มิกซ์เรดิโอ ความถี่ 93.50 เมกกะเฮิรตซ์
บริษัทฟอร์คลำปาง ถ.ลำปาง-เกาะคา ต.สวนดอก อ.เมือง
8. วิทยุชุมชนป๊อปรกติโอ ความถี่ 88.75 เมกกะเฮิรตซ์
589/88 บริษัทลำปางวิลด์ ม.11 ต.คันธงชัย อ.เมือง
9. วิทยุชุมชนเสียงคนเมือง ความถี่ 90.00 เมกกะเฮิรตซ์
บริษัทพลัสสินทัวร์ ถ.พหลโยธิน ต.ชมพู อ.เมือง
10. วิทยุชุมชนปงแสนทอง ความถี่ 90.75 เมกกะเฮิรตซ์
227 ม.5 ต.ปงแสนทอง อ.เมือง
11. วิทยุชุมชนลานนาเอฟเอ็ม ความถี่ 92.25 เมกกะเฮิรตซ์
341 อาคารลานนาโพสท์ ต.สวนดอก อ.เมือง
12. วิทยุชุมชนลูกทุ่งนครลำปาง อีซี่เรดิโอ ความถี่ 92.50 เมกกะเฮิรตซ์
130/1 ม.17 ต.บ่อแฮ้ว อ.เมือง
13. วิทยุชุมชน 95 MHz ความถี่ 95.00 เมกกะเฮิรตซ์
ป้อมบางจาก ต.ชมพู อ.เมือง
14. วิทยุชุมชนคนเขลางค์ ความถี่ 95.50 เมกกะเฮิรตซ์
272 ถ.ฉัตรไชย ต.สวนดอก อ.เมือง

15. วิทยุชุมชนความถี่วีทีไทย ความถี่ 89.00 เมกกะเฮิรตซ์
272 ถ.ฉัตรไชย ต.สวนดอก อ.เมือง
16. วิทยุชุมชนเพื่อคนท้องถิ่น ความถี่ 96.25 เมกกะเฮิรตซ์
144/39-40 ถ.ฉัตรไชย ต.สวนดอก อ.เมือง
17. วิทยุชุมชนบ้านดงไชย ความถี่ 97.50 เมกกะเฮิรตซ์
34/4 ถ.วังขวา ต.สบตุ๋ย อ.เมือง
18. วิทยุชุมชนบีกเอฟเอ็ม ความถี่ 91.00 เมกกะเฮิรตซ์
บ้านดงพัฒนา ต.บ่อแฮ้ว อ.เมือง
19. วิทยุชุมชนลูกทุ่งเน็ตเวิร์ก ความถี่ 97.75 เมกกะเฮิรตซ์
บ้านดงพัฒนา ต.บ่อแฮ้ว อ.เมือง
20. วิทยุชุมชนท้องถิ่นเขากลางคันคร ฮุก เอฟเอ็ม ความถี่ 98.50 เมกกะเฮิรตซ์
181 หมู่บ้านสุขสวัสดิ์ ต.พระบาท อ.เมือง
21. วิทยุชุมชนฮิตส์ เอฟเอ็ม ความถี่ 102.25 เมกกะเฮิรตซ์
892 ม.1 ถ.วชิราวุธดำเนิน ต.พระบาท อ.เมือง
22. วิทยุชุมชนเสียงประชาชนจังหวัดลำปาง ความถี่ 103.50 เมกกะเฮิรตซ์
892 ม.1 ถ.วชิราวุธดำเนิน ต.พระบาท อ.เมือง
23. วิทยุชุมชนเมืองรถม้า ความถี่ 103.75 เมกกะเฮิรตซ์
291/1 บ้านดงพัฒนา ถ.งามเทวี ต.บ่อแฮ้ว อ.เมือง
24. วิทยุชุมชนลีลาลำปาง ความถี่ 101.00 เมกกะเฮิรตซ์
ถ.ป่าขาม 1 ต.ห้วยเวียง อ.เมือง
25. วิทยุชุมชนสตาร์เอฟเอ็ม ความถี่ 101.25 เมกกะเฮิรตซ์
362 ม.8 ต.ปงแสนทอง อ.เมือง
26. วิทยุชุมชน มิวสิควาไรตี้ ความถี่ 102.75 เมกกะเฮิรตซ์
ถ.มนตรี ต.สบตุ๋ย อ.เมือง
27. วิทยุชุมชนซีอาร์เรดิโอ ความถี่ 100.00 เมกกะเฮิรตซ์ค
หมู่บ้านคันทรี่วิลล์ ถ.ลำปางเชียงใหม่ ต.ปงแสนทอง อ.เมือง
28. วิทยุชุมชนเขากลางคันครจังหวัดลำปาง (บัวเขียวเรดิโอ) ความถี่ 100.25 เมกกะเฮิรตซ์
ม.6 บ้านทุ่งกู่ด้าย ถ.ลำปาง-เชียงใหม่ ต.ปงแสนทอง อ.เมือง
29. วิทยุชุมชนกู๊คไทม์ เรดิโอ ความถี่ 100.50 เมกกะเฮิรตซ์
หมู่บ้านพรประสิทธิ์ ม.17 ต.บ่อแฮ้ว อ.เมือง

30. วิทยุชุมชนตำบลบ่อแก้ว พาวเวอร์เอฟเอ็ม ความถี่ 104.00 เมกกะเฮิร์ตซ์
386 ม.2 ถ.จามเทวี ต.บ่อแก้ว อ.เมือง
31. วิทยุชุมชนสมุทรคีรีโอ ความถี่ 104.50 เมกกะเฮิร์ตซ์
โรงแรมกิมวานิช ถ.ฉัตรไชย ต.สวนดอก อ.เมือง
32. วิทยุชุมชนลำปางเรดิโอ ความถี่ 106.25 เมกกะเฮิร์ตซ์
ถ.ลำปาง-แม่ทะ ตรงข้ามมหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง ต.ชมพู อ.เมือง
33. วิทยุชุมชนแซดเรดิโอ ความถี่ 106.50 เมกกะเฮิร์ตซ์
470/3 ถ.วังขวา ต.สบตุ๋ย อ.เมือง
34. วิทยุชุมชน 107 MHz ความถี่ 107.00 เมกกะเฮิร์ตซ์
บริษัท นิยมพานิช ลำปาง จำกัด ต.สวนดอก อ.เมือง
35. วิทยุชุมชนเพื่อเกษตรกรจังหวัดลำปาง ความถี่ 108.00 เมกกะเฮิร์ตซ์
263 ม.9 ถ.ห้วยเป้ง ต.บ่อแก้ว อ.เมือง
36. วิทยุชุมชนคนรักไทย ความถี่ 98.50 เมกกะเฮิร์ตซ์
385/3 ม.7 ถ.พหลโยธิน ต.ล้อมแรด อ.เถิน
37. วิทยุชุมชนท้องถิ่นไทยเส้นเสียงเวียงล้านนา ความถี่ 102.75 เมกกะเฮิร์ตซ์
217 ม.12 ถ.พหลโยธิน ต.ล้อมแรด อ.เถิน
38. วิทยุชุมชนเพื่อคนล้านนา ความถี่ 92.50 เมกกะเฮิร์ตซ์
216/2 ม.7 ถ.พหลโยธิน ต.ล้อมแรด อ.เถิน
39. วิทยุชุมชนตำบลแม่มาะ ความถี่ 90.50 เมกกะเฮิร์ตซ์
292 ม.10 ถ.แม่มาะใต้ อ.แม่มาะ
40. วิทยุชุมชนเฮลท์ดีเรดิโอ ความถี่ 94.75 เมกกะเฮิร์ตซ์
โรงพยาบาลลำปาง ต.หัวเวียง อ.เมือง
41. วิทยุชุมชนเพื่อการศึกษา ความถี่ 98.25 เมกกะเฮิร์ตซ์
โรงเรียนแม่ทะประชาสามัคคี ต.คอนไฟ อ.แม่ทะ
42. วิทยุชุมชนเพื่อการศึกษา ความถี่ 95.75 เมกกะเฮิร์ตซ์
โรงเรียนเถินวิทยา 182 ม.7 ต.ล้อมแรด อ.เถิน
43. วิทยุชุมชนเพื่อการศึกษา ความถี่ 105.50 เมกกะเฮิร์ตซ์
มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง 119 ถ.ลำปาง-แม่ทะ ต.ชมพู อ.เมือง
44. วิทยุชุมชนเครือข่ายการศึกษาเพื่อชุมชน ความถี่ 107.50 เมกกะเฮิร์ตซ์
มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา ลำปาง ม.11 ต.พิชัย อ.เมือง

45. วิทยุชุมชนอาร์เรดิโอ ความถี่ 107.75 เมกกะเฮิรตซ์
วิทยาลัยการอาชีพเกาะคา ต.ศาลา อ.เกาะคา
46. วิทยุชุมชนอาร์เรดิโอเพื่อการศึกษาและพัฒนาอาชีพ ความถี่ 103.00 เมกกะเฮิรตซ์
วิทยาลัยสารพัดช่างลำปาง ต.พระบาท อ.เมือง
47. วิทยุชุมชนวัดบรรพตสถิต ความถี่ 94.25 เมกกะเฮิรตซ์
วัดบรรพตสถิต ต.พระบาท อ.เมือง
48. วิทยุชุมชนวัดเมืองสาสน์ ความถี่ 94.00 เมกกะเฮิรตซ์
วัดเมืองสาสน์ ถ.บุญวาทย์ ต.สวนดอก อ.เมือง
49. วิทยุชุมชนวัดศรีบุญเรือง ความถี่ 94.50 เมกกะเฮิรตซ์
วัดศรีบุญเรือง 233 ม.8 ต.บ่อแฮ้ว อ.เมือง
50. วิทยุชุมชนคลื่นแห่งการเรียนรู้ บลูเอฟเอ็ม ความถี่ 99.75 เมกกะเฮิรตซ์
โรงเรียนลำปางพาณิชยการและเทคโนโลยี 173 ถ.พหลโยธิน ต.ชมพู อ.เมือง
51. วิทยุชุมชนโยนก สตาร์ เวฟ ความถี่ 104.25 เมกกะเฮิรตซ์
มหาวิทยาลัยโยนก 444 ถ.วิชิตราษฎร์ ต.พระบาท อ.เมือง
52. วิทยุชุมชนนิวไลฟ์เรดิโอ ความถี่ 92.50 เมกกะเฮิรตซ์
คริสจักรเซเวนเดย์แอดเวนคัล บ้านน้ำโห่ง ม.5 ต.บ่อแฮ้ว อ.เมือง
53. วิทยุชุมชนวัดม่อนจำศีล ความถี่ 98.25 เมกกะเฮิรตซ์
211 ม.1 ต.พระบาท อ.เมือง
54. วิทยุชุมชนคนแจ้ห่ม ความถี่ 89.50 เมกกะเฮิรตซ์
ห้องสมุดประชาชนบ้านหลวง ม.1 ถ.ลำปาง-แจ้ห่ม ต.แจ้ห่ม อ.แจ้ห่ม
55. วิทยุชุมชนเสียงธรรมเพื่อประชาชน ความถี่ 92.00 เมกกะเฮิรตซ์
วัดถ้ำพระสบาย ต.นาคร้ว อ.แม่ทะ
56. วิทยุชุมชนคนเมืองงาว ความถี่ 90.00 เมกกะเฮิรตซ์
วัดบุญยืน 92 ม.2 ต.บ้านแหง อ.งาว
57. วิทยุชุมชนคนเมืองวัง ความถี่ 90.25 เมกกะเฮิรตซ์
ศูนย์การเรียนรู้ห่อกระจายข้าว ม.10 ถ.วังเหนือ-พะเยา ต.วังซ้าย อ.วังเหนือ
58. วิทยุชุมชนสื่อมวลชนแห่งประเทศไทย จังหวัดลำปาง ความถี่ 89.50 เมกกะเฮิรตซ์
อาคารเสรีโบลต์ ถ.บุญวาทย์ ต.สวนดอก อ.เมือง
59. วิทยุชุมชนบ้านพิชัย ความถี่ 89.75 เมกกะเฮิรตซ์
หอประชุมบ้านพิชัย ม.1 ต.พิชัย อ.เมือง

60. วิทยุชุมชนเพื่อการศึกษาและอาชีพ ความถี่ 107.25 เมกกะเฮิรตซ์
วิทยาลัยเทคนิคลำปาง ต.สบตุ๋ย อ.เมือง
61. วิทยุชุมชนโอเคฮอต ความถี่ 88.25 เมกกะเฮิรตซ์
368/3-4 มีเดียเซ็นเตอร์ ถ.บ้านเชียงราย ต.สวนดอก อ.เมือง
62. วิทยุชุมชนคลื่นสีขาวลำปาง ความถี่ 92.75 เมกกะเฮิรตซ์
ร้านฟูจิเซ็นเตอร์ แยกศรีชุม ต.สวนดอก อ.เมือง
63. วิทยุชุมชนคนเมืองปาน ความถี่ 90.50 เมกกะเฮิรตซ์
อาคารสินค้าโอท็อปบ้านแพะ ม.4 ต.เมืองปาน อ.เมืองปาน
64. วิทยุชุมชนแจ้ซ้อน ความถี่ 106.00 เมกกะเฮิรตซ์
ศาลาประชาธิปไตยบ้านศรีคอนมูล 49 ม.2 ต.แจ้ซ้อน อ.เมืองปาน
65. วิทยุชุมชนเขตต่างถิ่น ความถี่ 95.75 เมกกะเฮิรตซ์
142 ม.5 บ้านหลวงแจ้ซ้อน ต.แจ้ซ้อน อ.แจ้ซ้อน
66. วิทยุชุมชนลูกทุ่งชุมชน ความถี่ 89.50 เมกกะเฮิรตซ์
194 ม.6 บ้านม่วง ต.แจ้ซ้อน อ.แจ้ซ้อน
67. วิทยุชุมชน FM 104 MHz ความถี่ 104.00 เมกกะเฮิรตซ์
113 ม.10 บ้านสา ถ.ลำปาง-แจ้ห่ม ต.บ้านสา อ.แจ้ห่ม
68. วิทยุชุมชนคนแม่ทะ ความถี่ 94.75 เมกกะเฮิรตซ์
32/1 บ้านหัวฝาย ม.4 ต.นาครีว อ.แม่ทะ
69. วิทยุชุมชนสไมล์เรดิโอ ความถี่ 107.25 เมกกะเฮิรตซ์
32/1 ม.4 ถ.ลำปาง-แม่ทะ ต.นาครีว อ.แม่ทะ
70. วิทยุชุมชนลุ่มน้ำแม่ดอก ความถี่ 94.00 เมกกะเฮิรตซ์
18 ม.9 บ้านหอรบ ต.เวียงมอก อ.เถิน
71. วิทยุชุมชนลุ่มน้ำวัง ความถี่ 94.25 เมกกะเฮิรตซ์
185 ม.3 บ้านท่านาง ต.ล้อมแรด อ.เถิน
72. วิทยุชุมชนผาปังเรดิโอ ความถี่ 100.25 เมกกะเฮิรตซ์
บ้านผาปัง ต.ผาปัง อ.แม่พริก
73. วิทยุชุมชนสหกรณ์การเกษตรสบปราบ ความถี่ 90.50 เมกกะเฮิรตซ์
สหกรณ์การเกษตรสบปราบ ถ.พหลโยธิน ต.สบปราบ อ.สบปราบ
74. วิทยุชุมชน FM 94.25 MHz ความถี่ 94.25 เมกกะเฮิรตซ์
ร้านบรรจจมอเตอร์ เทศบาล ช.7 ม. 1 ต.สบปราบ อ.สบปราบ

75. วิทยุชุมชนสถานนาเรดิโอ ความถี่ 95.75 เมกกะเฮิรตซ์
บ้านแม่สันเมืองยาว ต.เมืองยาว อ.แม่เมาะ
76. วิทยุชุมชนห้างฉัตรสัมพันธ์ ความถี่ 105.25 เมกกะเฮิรตซ์
399/1 บ้านแม่ฮาว ม.3 ต.ห้างฉัตร อ.เมืองฉัตร
77. วิทยุชุมชนอำเภอองาว ความถี่ 94.00 เมกกะเฮิรตซ์
11/2 ม.4 ต.หลวงเหนือ อ.งาว
78. วิทยุชุมชนคนเมืองเสริม ความถี่ 89.75 เมกกะเฮิรตซ์
91/1 ม.11 ต.ทุ่งงาม อ.เสริมงาม
79. วิทยุชุมชนชมรมทหารกองหนุน ความถี่ 104.75 เมกกะเฮิรตซ์
ห้องประชุมชมรมทหารกองหนุนบ้านสบมา ถ.วังซ้าย ต.วังเหนือ อ.วังเหนือ
80. วิทยุชุมชน สวท.ลำปาง สถานีส่งเถิน ความถี่ 91.00 เมกกะเฮิรตซ์
สถานีโทรคมนาคม 716 ต.นาโป่ง อ.เถิน
81. วิทยุชุมชนเมืองปานเรดิโอ ความถี่ 94.75 เมกกะเฮิรตซ์
403 บ้านสาแพะ ม.4 ต.เมืองปาน อ.เมืองปาน
82. วิทยุชุมชนคนรักไทย ความถี่ 89.50 เมกกะเฮิรตซ์
385/3 ม.7 ถ.พหลโยธิน ต.ล้อมแรด อ.เถิน

ภาคผนวก ง

หลักเกณฑ์และวิธีการอนุญาตประกอบกิจการบริการชุมชนชั่วคราว
(วิทยุกระจายเสียงชุมชน)

ประกาศคณะกรรมการกิจการโทรคมนาคมแห่งชาติ
เรื่อง หลักเกณฑ์และวิธีการอนุญาตประกอบกิจการบริการชุมชนชั่วคราว
(วิทยุกระจายเสียงชุมชน)

โดยที่เป็นการสมควรให้มีหลักเกณฑ์และวิธีการอนุญาตให้ประกอบกิจการบริการชุมชนชั่วคราว (วิทยุกระจายเสียงชุมชน) เพื่อส่งเสริมและสนับสนุนให้เกิดความเข้มแข็งในชุมชน และเพื่อสนับสนุนการปฏิรูปสื่อตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย และส่งเสริมสิทธิในการสื่อสารของประชาชน โดยคำนึงถึงประโยชน์สูงสุดของประชาชนในระดับชาติและระดับท้องถิ่น ทั้งในด้านการศึกษา วัฒนธรรมความมั่นคงของรัฐและประโยชน์สาธารณะอื่น รวมทั้งการมีส่วนร่วมในการดำเนินการสื่อมวลชนสาธารณะของภาคประชาชน

อาศัยอำนาจตามมาตรา ๕ และมาตรา ๗๘ แห่งพระราชบัญญัติการประกอบกิจการกระจายเสียงและกิจการโทรทัศน์ พ.ศ. ๒๕๕๑ มาตรา ๒๓ แห่งพระราชบัญญัติองค์กรจัดสรรคลื่นความถี่และกำกับการวิทยุกระจายเสียง วิทยุโทรทัศน์ และกิจการโทรคมนาคม พ.ศ. ๒๕๕๑ และมาตรา ๖ มาตรา ๑๑ แห่งพระราชบัญญัติวิทยุคมนาคม พ.ศ. ๒๔๘๘ อันเป็นพระราชบัญญัติที่มีบทบัญญัติบางประการเกี่ยวกับการจำกัดสิทธิและเสรีภาพของบุคคล ซึ่งมาตรา ๒๕ ประกอบมาตรา ๓๒ มาตรา ๓๓ มาตรา ๓๕ มาตรา ๓๖ มาตรา ๔๑ มาตรา ๔๓ มาตรา ๔๕ มาตรา ๔๖ และมาตรา ๔๗ ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย บัญญัติให้กระทำได้โดยอาศัยอำนาจตามบทบัญญัติ แห่งกฎหมาย คณะกรรมการกิจการโทรคมนาคมแห่งชาติ จึงกำหนดหลักเกณฑ์และวิธีการอนุญาต ประกอบกิจการบริการชุมชนชั่วคราว (วิทยุกระจายเสียงชุมชน) ไว้ดังต่อไปนี้

ข้อ ๑ ในประกาศนี้

“ชุมชน” หมายความว่า กลุ่มประชาชนที่มีพื้นที่อาศัยในแหล่งเดียวกัน ไม่ว่าจะในเมืองหรือในชนบท และให้หมายความรวมถึงกลุ่มประชาชนที่มีความสนใจร่วมกันและอยู่ในพื้นที่ใกล้เคียงกันหรือสื่อสารถึงกันได้ โดยมีผลประโยชน์ด้านสังคมและวัฒนธรรมเกี่ยวข้องเชื่อมโยงกัน ทำกิจกรรมอันชอบด้วยกฎหมายและศีลธรรมร่วมกัน มีการดำเนินการอย่างต่อเนื่อง มีการจัดการและการแสดงเจตนาแทนกลุ่มได้

“กลุ่มคน” หมายความว่า สมาชิกในท้องถิ่นที่ไม่เป็นนิติบุคคลซึ่งรวมตัวกันไม่น้อยกว่าห้าคนเพื่อสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชน โดยมีการรวมตัวกันมาแล้วเป็นระยะเวลาไม่น้อยกว่าหนึ่งปีนับถึงวันที่ยื่นคำขออนุญาต

“วิทยุกระจายเสียงชุมชน” หมายความว่า กิจการกระจายเสียงเพื่อประโยชน์สาธารณะที่ไม่แสวงหารายได้จากการโฆษณา เป็นประโยชน์ตามความต้องการที่หลากหลายของชุมชนหรือท้องถิ่นที่รับบริการส่งผลให้ชุมชนเกิดความเข้มแข็ง โดยชุมชนเป็นเจ้าของร่วมกันและดำเนินการโดยชุมชนเป็นอิสระ มีเสรีภาพในการเสนอข่าวและการแสดงความคิดเห็นที่ไม่ขัดต่อจรรยาบรรณและศีลธรรมอันดีของประชาชน ปราศจากการครอบงำและแทรกแซงจากกลุ่มผลประโยชน์โดยมิชอบ กลุ่มการเมืองพรรคการเมืองทุกระดับหรือเอกชนที่มุ่งหากำไรในเชิงพาณิชย์

“ใบอนุญาต” หมายความว่า ใบอนุญาตประกอบกิจการบริการชุมชนชั่วคราว (วิทยุกระจายเสียงชุมชน)

“คณะกรรมการ” หมายความว่า คณะกรรมการกิจการ โทรคมนาคมแห่งชาติ

“สำนักงาน” หมายความว่า สำนักงานคณะกรรมการกิจการ โทรคมนาคมแห่งชาติ

“คณะอนุกรรมการ” หมายความว่า คณะอนุกรรมการวิทยุกระจายเสียงและวิทยุโทรทัศน์ ตามมาตรา ๗๘ แห่งพระราชบัญญัติการประกอบกิจการกระจายเสียงและกิจการ โทรทัศน์ พ.ศ. ๒๕๕๑

“คณะทำงาน” หมายความว่า คณะทำงานด้านกิจการวิทยุกระจายเสียงชุมชนซึ่งปฏิบัติหน้าที่ภายใต้คณะอนุกรรมการ

“สำนักเลขานุการ” หมายความว่า สำนักเลขานุการคณะอนุกรรมการ

ข้อ ๒ ประกาศนี้ให้ใช้บังคับนับถัดจากวันประกาศในราชกิจจานุเบกษาเป็นต้นไป

ข้อ ๓ การประกอบกิจการบริการชุมชน (วิทยุกระจายเสียงชุมชน) ต้องมีวัตถุประสงค์เช่นเดียวกับการประกอบกิจการบริการสาธารณะ และต้องเป็นประโยชน์ตามความต้องการของชุมชนหรือท้องถิ่นที่รับบริการ โดยคำนึงถึงความต้องการที่หลากหลายของประชาชนในชุมชนหรือท้องถิ่น

ข้อ ๔ คุณสมบัติของผู้ขอรับใบอนุญาต

ผู้ขอรับใบอนุญาตประกอบกิจการบริการชุมชน (วิทยุกระจายเสียงชุมชน) จะต้องมีความดีและมีลักษณะต้องห้าม ดังต่อไปนี้

(๑) เป็นสมาคม มูลนิธิ นิติบุคคลอื่นที่จัดตั้งขึ้นตามกฎหมายไทยที่มีภูมิลำเนาอยู่ในพื้นที่ให้บริการ ซึ่งไม่ใช่หน่วยงานของรัฐ และมีวัตถุประสงค์ในการดำเนินกิจการเพื่อประโยชน์สาธารณะ โดยไม่แสวงหากำไรในทางธุรกิจ หรือเป็น “กลุ่มคน” ในท้องถิ่นที่ไม่เป็นนิติบุคคล ซึ่งรวมตัวกันเพื่อสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชน

(๒) ต้องเป็นบุคคลสัญชาติไทย

(๓) ไม่อยู่ในระหว่างถูกสั่งพักใช้ใบอนุญาตหรือถูกเพิกถอนใบอนุญาตตามประกาศฉบับนี้มาแล้วยังไม่ครบสามปี

(๔) บุคคลผู้มีอำนาจกระทำการผูกพันผู้ขอรับใบอนุญาตต้องมีสัญชาติไทย

(๕) ต้องไม่มีกรรมการหรือบุคคลผู้มีอำนาจกระทำการผูกพันผู้ขอรับใบอนุญาตที่เคยเป็นกรรมการหรือบุคคลผู้มีอำนาจกระทำการผูกพันของผู้รับใบอนุญาตอื่น ซึ่งถูกเพิกถอนใบอนุญาตอันเป็นผลมาจากการบริหารกิจการของผู้นั้นและระยะเวลาการถูกเพิกถอนใบอนุญาตตามประกาศฉบับนี้ยังไม่ครบกำหนดสามปี

ข้อ ๕ มาตรฐานทางเทคนิคของกิจการบริการชุมชนที่มาขอรับใบอนุญาตจะต้องเป็นไปตามมาตรฐานทางเทคนิคกิจการวิทยุกระจายเสียงชุมชนที่คณะกรรมการประกาศกำหนด

ข้อ ๖ วิธีการขอรับใบอนุญาต

ผู้ขอรับใบอนุญาตต้องยื่นแบบคำขอ ที่กรอกข้อมูลครบถ้วนแล้วและเอกสารหลักฐานตามข้อ ๗ พร้อมสำเนาเอกสารดังกล่าวจำนวนสองชุด หรือเอกสารอิเล็กทรอนิกส์ ด้วยตนเองหรือทางไปรษณีย์ ณ สำนักเลขานุการคณะกรรมการวิทยุกระจายเสียงและวิทยุโทรทัศน์ สำนักงานคณะกรรมการกิจการโทรคมนาคมแห่งชาติ เลขที่ ๘๗ ซอยพหลโยธิน ๘ ถนนพหลโยธิน แขวงสามเสนในเขตพญาไท กรุงเทพฯ ๑๐๔๐๐

ข้อ ๗ เอกสารหลักฐานหรือข้อมูลที่เป็นต้องใช้ในการอนุญาต

ผู้ขอรับใบอนุญาตต้องส่งเอกสารหลักฐานและข้อมูลเพื่อให้สำนักเลขานุการพิจารณาดังต่อไปนี้

(๑) เอกสารหลักฐานของสมาคม มูลนิธิ นิติบุคคล พร้อมงบดุลประจำปี หรือกลุ่มคนในท้องถิ่นที่ไม่เป็นนิติบุคคล โดยกรณีกฎกลุ่มคนจะต้องแนบรายชื่อสมาชิกกลุ่มคนทุกคน วัตถุประสงค์ของกลุ่ม หลักฐานการดำเนินงาน หลักฐานการเงินของกลุ่ม และระบุผู้รับมอบอำนาจให้ชัดเจน

(๒) ชื่อสถานีวิทยุกระจายเสียงชุมชน สถานที่ตั้ง แผนที่ ความถี่วิทยุที่ต้องการใช้ในการออกอากาศ และพิกัดที่ตั้ง

(๓) รายชื่อกลุ่มคนหรือองค์กรที่ร่วมจัดรายการ

(๔) วัตถุประสงค์การจัดตั้งสถานีวิทยุกระจายเสียงชุมชน และผังรายการที่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ โดยตอบสนองความต้องการที่หลากหลายของประชาชนในชุมชนหรือในท้องถิ่นที่ผ่านการรับฟังความคิดเห็นจากคนในชุมชนแล้ว

(๕) โครงสร้างการบริหารจัดการสถานีวิทยุกระจายเสียงชุมชน พร้อมด้วยองค์ประกอบของกรรมการและแผนบริการกิจการกระจายเสียงที่ชัดเจน ประกอบด้วยการ

ดำเนินงานระหว่างการออกอากาศ การพัฒนาด้านการบริหารจัดการ การขยายการมีส่วนร่วม การผลิตรายการ และการประเมินผล

(บ) ลักษณะเครื่องส่งและกำลังส่ง ความสูงและอัตราขยายของสายอากาศ และรัศมีการออกอากาศ

ข้อ ๘ วิธีการพิจารณาในการออกใบอนุญาต

วิธีการพิจารณาในการออกใบอนุญาตให้ดำเนินการ ดังนี้

(๑) สำนักเลขานุการพิจารณาตรวจสอบแบบคำขอที่กรอกแล้ว และเอกสารหลักฐานที่จำเป็นต้องใช้ในการอนุญาตให้ถูกต้องและครบถ้วนภายในสิบห้าวันทำการนับจากวันรับเอกสาร

(๒) หากปรากฏเอกสารหลักฐานที่จำเป็นต้องใช้ในการพิจารณาไม่ถูกต้องหรือไม่ครบถ้วน หรือไม่เพียงพอ สำนักเลขานุการจะแจ้งให้ผู้ขอรับใบอนุญาตจัดส่งเอกสารหลักฐานที่จำเป็นเพิ่มเติมภายในระยะเวลาสิบห้าวันทำการนับแต่วันที่ได้รับแจ้ง และจะยังไม่พิจารณาจนกว่าจะได้รับเอกสารหลักฐานที่จำเป็นเพียงพอต่อการพิจารณา

(๓) หากปฏิบัติถูกต้องและครบถ้วนตาม (๑) หรือ (๒) สำนักเลขานุการจะดำเนินการพิจารณากลับกรองเพื่อจัดทำรายงานการวิเคราะห์ความเหมาะสมของการประกอบกิจการบริการชุมชนและจัดทำร่างใบอนุญาตเพื่อเสนอคณะทำงานพิจารณาภายในระยะเวลาไม่เกินสามสิบวันทำการโดยคำนึงถึงปัจจัยอย่างน้อย ดังต่อไปนี้

(ก) ความเหมาะสมของสถานี ระบบและวิธีการที่จะใช้ในการส่งวิทยุกระจายเสียง

(ข) ความเหมาะสมของแผนบริการกิจการกระจายเสียง

(ค) ความเหมาะสมของผังรายการ ซึ่งกำหนดให้มีรายการที่เป็นข่าวสารสาระที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชนหรือท้องถิ่นที่รับบริการในสัดส่วน ไม่น้อยกว่าร้อยละเจ็ดสิบ

(ง) ความถี่วิทยุที่เหมาะสมสำหรับการใช้งาน ซึ่งต้องไม่ก่อให้เกิดการรบกวนอย่างรุนแรงกับความถี่วิทยุอื่น สอดคล้องกับแผนความถี่วิทยุที่กำหนด และอยู่ในสัดส่วนตามที่กฎหมายกำหนด

(๔) หากคณะทำงานพิจารณาเห็นสมควรให้ขอรับใบอนุญาตได้ ให้คณะทำงานเสนอความเห็นต่อคณะกรรมการเพื่อพิจารณาเสนอให้คณะกรรมการพิจารณาอนุญาตโดยเร็วต่อไป

(๕) ในการพิจารณาอนุญาต คณะกรรมการจะกำหนดให้มีการทดลองออกอากาศเป็นเวลาสามสิบวัน หากปรากฏว่ามีการรบกวนให้แก้ไขให้ถูกต้องแล้วทดลองออกอากาศใหม่

(๖) เมื่อได้รับอนุญาตให้ทดลองออกอากาศได้ ผู้รับใบอนุญาตจะต้องดำเนินการทดลองออกอากาศภายในเก้าสิบวัน นับแต่วันที่ได้รับแจ้ง

(๑) หากเมื่อพ้นระยะเวลาการทดลองออกอากาศและไม่ปรากฏการรบกวนให้
คณะทำงานเสนอต่อคณะอนุกรรมการเพื่อพิจารณาเสนอให้คณะกรรมการออกใบอนุญาตให้ผู้
ขอรับใบอนุญาตโดยนับอายุใบอนุญาตให้เป็นไปตามข้อ ๑๓

(๒) ผู้รับใบอนุญาตต้องชำระค่าธรรมเนียมใบอนุญาตจำนวนห้าร้อยบาทให้แล้วเสร็จ
ภายในสิบห้าวันนับแต่วันที่ได้รับหนังสือแจ้งจากสำนักเลขานุการ

ข้อ ๘ หลักเกณฑ์การใช้คลื่นความถี่ การใช้เครื่องวิทยุคมนาคมและการจัดตั้งสถานี
วิทยุคมนาคม

(๑) การใช้คลื่นความถี่และเงื่อนไขการใช้งานคลื่นความถี่ต้องเป็นไปตามหลักเกณฑ์
มาตรฐานทางเทคนิคกิจการบริการชุมชน (วิทยุกระจายเสียงชุมชน) ฉบับชั่วคราว

(๒) ผู้ขอรับใบอนุญาตต้องจัดให้เครื่องวิทยุคมนาคมและการจัดตั้งสถานีวิทยุ
คมนาคมมีลักษณะทางเทคนิคตามหลักเกณฑ์มาตรฐานทางเทคนิคกิจการบริการชุมชน
(วิทยุกระจายเสียงชุมชน) ฉบับชั่วคราว หมายความว่าด้วยองค์กรจัดสรรคลื่นความถี่และกำกับกิจการ
วิทยุกระจายเสียง วิทยุโทรทัศน์ และกิจการโทรคมนาคม และกฎหมายว่าด้วยวิทยุคมนาคม

ข้อ ๑๐ ผังรายการและสัดส่วนรายการ

(๑) ผู้ขอรับใบอนุญาตจะต้องแสดงรายละเอียดผังรายการดังต่อไปนี้

(ก) กำหนดเวลาออกอากาศประจำวันของสถานี

(ข) ชื่อของรายการและช่วงเวลาที่จะออกอากาศสำหรับรายการนั้น

(ค) ประเภทของรายการ ที่มาของรายการ และชื่อของผู้จัดรายการ/ภาษาที่ใช้ใน

รายการ

(๒) รายการที่กำหนดไว้ในผังรายการ ต้องเป็นรายการที่เป็นข่าวสารหรือสาระที่เป็น
ประโยชน์ต่อชุมชนหรือท้องถิ่นที่รับบริการในสัดส่วนไม่น้อยกว่าร้อยละเจ็ดสิบ ได้แก่

(ก) รายการข่าวสาร

(ข) รายการส่งเสริมความรู้ความเข้าใจในการปกครองในระบอบประชาธิปไตย

(ค) รายการส่งเสริมการศึกษา จริยธรรม ศิลปวัฒนธรรม

(ง) การให้ความรู้ ความเข้าใจในการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม คุณภาพชีวิตและ

สิ่งแวดล้อม

ข้อ ๑๑ การบริหารจัดการสถานีวิทยุกระจายเสียงชุมชน

ผู้ขอรับใบอนุญาตจะต้องมีโครงสร้างการบริหารจัดการสถานีวิทยุกระจายเสียง
ชุมชนประกอบด้วย

(๑) กรรมการสถานีวิทยุกระจายเสียงชุมชน ไม่น้อยกว่าห้าคน ซึ่งมีภูมิลำเนาอยู่ในพื้นที่ให้บริการ

(๒) ผู้อำนวยการสถานีวิทยุกระจายเสียงชุมชนหนึ่งคน

(๓) เจ้าหน้าที่รายการ/ธุรการ/เทคนิค อย่างน้อยประเภทละหนึ่งคน โดยอาจดำเนินการในรูปแบบอาสาสมัคร

โดยกรรมการสถานีวิทยุกระจายเสียงชุมชน และเจ้าหน้าที่ตามวรรคหนึ่งต้องไม่เป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร สมาชิกวุฒิสภา ข้าราชการ สมาชิกสภาท้องถิ่น ผู้บริหารท้องถิ่น หรือผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง

ข้อ ๑๒ ขอบเขตและเงื่อนไขของผู้รับใบอนุญาต

(๑) ผู้รับใบอนุญาตต้องมีคุณสมบัติครบถ้วนตามข้อ ๔ ตลอดระยะเวลาการประกอบกิจการบริการชุมชน (วิทยุกระจายเสียงชุมชน)

(๒) ผู้รับใบอนุญาตต้องประกอบกิจการด้วยตนเอง

(๓) ผู้รับใบอนุญาตต้องแบ่งเวลาให้ผู้ที่ยื่นขอรับใบอนุญาตรายอื่นดำเนินการรายการตามที่คณะกรรมการประกาศกำหนด

(๔) ผู้รับใบอนุญาตต้องไม่หารายได้จากการโฆษณา ซึ่งหมายถึง การดำเนินการโดยวิธีใด ๆ ซึ่งมีเจตนาให้ผู้ฟังเกิดความต้องการบริโภคสินค้าหรือบริการนั้น ๆ

(๕) ผู้รับใบอนุญาตสามารถมีรายได้หรือได้รับการสนับสนุนด้วยวิธีการที่มีใช้การโฆษณา เช่น การสนับสนุนการประกอบกิจการจากหน่วยงานของรัฐ รัฐวิสาหกิจ องค์กรอิสระ มูลนิธิภาคเอกชน กองทุนพัฒนากิจการกระจายเสียงและกิจการโทรทัศน์เพื่อประโยชน์สาธารณะ ตามกฎหมายว่าด้วยองค์กรจัดสรรคลื่นความถี่และกำกับกิจการวิทยุกระจายเสียง วิทยุโทรทัศน์ และกิจการโทรคมนาคม เป็นต้น แต่จะต้องมิใช่การกระทำอย่างหนึ่งอย่างใดที่มีลักษณะครอบงำการประกอบกิจการ ทั้งนี้ให้เป็นไปตามที่คณะกรรมการประกาศกำหนด

(๖) ผู้รับใบอนุญาตต้องจัดให้มีป้ายชื่อสถานีวิทยุกระจายเสียงชุมชน โดยจะต้องแสดงให้สาธารณชนเห็น ณ ที่ตั้งดำเนินการอย่างชัดเจน

(๗) ผู้รับใบอนุญาตต้องแต่งตั้งบุคคลเป็นผู้อำนวยการสถานีวิทยุกระจายเสียงชุมชน เพื่อควบคุมดูแลการออกอากาศ รับผิดชอบดูแลการจัดรายการ การดำเนินการรายการ และการออกอากาศของสถานีวิทยุกระจายเสียงชุมชน รวมทั้งควบคุมดูแลผู้จัดรายการ/ผู้ประกาศ ให้ใช้ภาษาอย่างถูกต้อง ชัดเจน และใช้วาจาสุภาพในการออกอากาศ

(๘) ผู้รับใบอนุญาตต้องกำกับให้มีการประกาศชื่อสถานีและเวลาด้วยภาษาราชการ ทุกต้นชั่วโมงที่ดำเนินการรายการ

(๕) ในกรณีที่มีภัยพิบัติหรือมีเหตุฉุกเฉิน หรือมีกรณีอื่นตามที่คณะกรรมการประกาศกำหนด ซึ่งมีความจำเป็นต้องออกอากาศแจ้งข่าวหรือเตือนภัยให้ประชาชนทราบ เมื่อรัฐบาลหรือหน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวข้องร้องขอ ให้ผู้รับใบอนุญาตดำเนินการตามที่ร้องขอ

(๑๐) ผู้รับใบอนุญาตมีหน้าที่ตรวจสอบและให้ระงับการออกอากาศรายการที่มีเนื้อหาสาระที่ก่อให้เกิดการสับสนการปกครองในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข หรือที่มีผลกระทบต่อความมั่นคงของรัฐ ความสงบเรียบร้อยหรือศีลธรรมอันดีของประชาชน หรือมีการกระทำซึ่งเข้าลักษณะลามกอนาจาร หรือมีผลกระทบต่อทำให้เกิดความเสื่อมทรามทางจิตใจหรือสุขภาพของประชาชนอย่างร้ายแรง

(๑๑) ผู้รับใบอนุญาตต้องจัดให้มีการบันทึกรายการที่ได้ออกอากาศไปแล้วทุกรายการ โดยอาจบันทึกไว้ในเทปหรือวัสดุโทรทัศน์อย่างอื่น หรือด้วยวิธีการใด ๆ ที่สามารถถ่ายทอดกลับมาเป็นรายการนั้นได้ และเก็บรักษาไว้เพื่อให้พนักงานเจ้าหน้าที่ทำการตรวจสอบได้ โดยระยะเวลาการจัดเก็บต้องไม่น้อยกว่าสามสิบวัน เว้นแต่คณะกรรมการจะกำหนดเป็นอย่างอื่น

(๑๒) ผู้รับใบอนุญาตต้องจัดทำรายงานสถานะทางการเงิน โดยแสดงรายรับและรายจ่าย ที่ถูกต้องตามความเป็นจริงเสนอต่อคณะกรรมการทุกหกเดือนหลังจากที่ได้รับใบอนุญาต

(๑๓) ผู้รับใบอนุญาตต้องปฏิบัติตามเงื่อนไขที่กำหนดไว้ในใบอนุญาตโดยเคร่งครัด

(๑๔) คณะกรรมการอาจกำหนดให้มีการเปลี่ยนแปลงความถี่ออกอากาศได้

ข้อ ๑๓ ระยะเวลาการอนุญาตให้ประกอบกิจการ

ใบอนุญาตประกอบกิจการบริการชุมชนชั่วคราว (วิทยุกระจายเสียงชุมชน) ให้มีอายุหนึ่งปีโดยเริ่มนับตั้งแต่วันเริ่มทดลองออกอากาศ

ข้อ ๑๔ การยื่นคำขอรับใบอนุญาตใหม่กรณีที่ใบอนุญาตเดิมสิ้นอายุ ให้ผู้รับใบอนุญาตยื่นคำขอรับใบอนุญาตใหม่อย่างน้อยเก้าสิบวันก่อนวันที่ใบอนุญาตเดิมสิ้นอายุ

ข้อ ๑๕ ผู้ใดดำเนินการฝ่าฝืนตามพระราชบัญญัติการประกอบกิจการกระจายเสียงและกิจการโทรทัศน์ พ.ศ. ๒๕๕๑ อาจได้รับโทษทางปกครองหรือโทษทางอาญาแล้วแต่กรณี

ข้อ ๑๖ อาศัยอำนาจตามพระราชบัญญัติการประกอบกิจการกระจายเสียงและกิจการโทรทัศน์ พ.ศ. ๒๕๕๑ ให้คณะกรรมการเป็นผู้รักษาการตามประกาศนี้ ในกรณีที่มีปัญหาเกี่ยวกับการปฏิบัติตามประกาศนี้ให้คณะกรรมการเป็นผู้พิจารณาวินิจฉัยชี้ขาด โดยคำวินิจฉัยของคณะกรรมการให้ถือเป็นที่สุด

ข้อ ๑๗ เมื่อพ้นกำหนดหนึ่งปีนับแต่วันที่ประกาศนี้ใช้บังคับ ให้คณะกรรมการพิจารณาทบทวนหลักเกณฑ์ วิธีการ และมาตรฐานทางเทคนิคตามประกาศนี้ได้ความจำเป็นและเหมาะสม

บทเฉพาะกาล

ข้อ ๑๘ ผู้ใดดำเนินการในลักษณะการให้บริการวิทยุกระจายเสียงชุมชนอยู่ก่อนวันที่ประกาศฉบับนี้มีผลใช้บังคับ โดยเป็นผู้มีคุณสมบัติและประสงค์จะเป็นผู้รับใบอนุญาตประกอบกิจการวิทยุกระจายเสียงชุมชนตามประกาศนี้ ให้แจ้งความประสงค์ต่อคณะกรรมการภายในสามสิบวันนับตั้งแต่วันที่ประกาศนี้มีผลใช้บังคับ

ผู้ที่แจ้งความประสงค์ตามวรรคหนึ่ง ต้องยื่นเอกสารเพื่อให้คณะกรรมการพิจารณาออกใบอนุญาตตามประกาศนี้ภายในสามร้อยวันนับแต่วันที่แจ้งความประสงค์ ทั้งนี้คณะกรรมการอาจกำหนดระยะเวลาได้ตามความเหมาะสม ในระหว่างระยะเวลาที่คณะกรรมการพิจารณาออกใบอนุญาตให้ถือว่าผู้ยื่นความประสงค์ดังกล่าวได้รับสิทธิในการทดลองออกอากาศในลักษณะชั่วคราว โดยคณะกรรมการอาจกำหนดหลักเกณฑ์และเงื่อนไขการดำเนินการอย่างใด ๆ ก็ได้

ข้อ ๑๙ ให้ผู้แจ้งความประสงค์จะขอรับใบอนุญาตตามประกาศนี้ ดำเนินการขอรับใบอนุญาตให้ทำ มิ ไซ้ นำเข้า เครื่องวิทยุคมนาคม และตั้งสถานีวิทยุคมนาคมตามกฎหมายว่าด้วยวิทยุคมนาคมให้แล้วเสร็จภายในกำหนดระยะเวลาตามข้อ ๑๘

ข้อ ๒๐ ในระยะเวลาหนึ่งปีนับตั้งแต่วันที่ประกาศนี้มีผลใช้บังคับ มิให้นำบทบัญญัติในเรื่องระยะเวลาในการพิจารณาออกใบอนุญาตตามข้อ ๘ (๑) (๒) และ (๓) มาใช้บังคับ

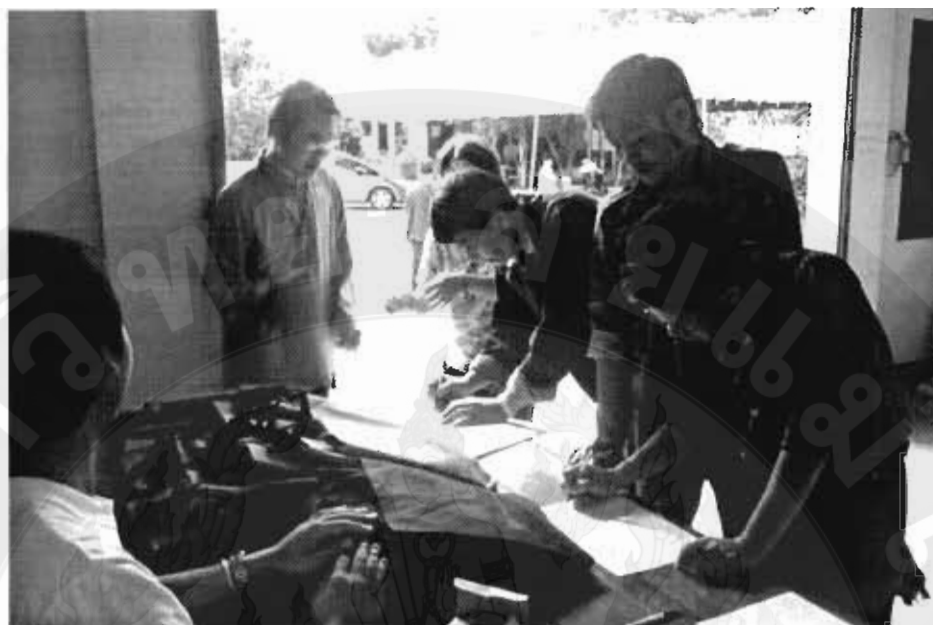
ประกาศ ณ วันที่ ๒๓ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๕๒

พลเอก ชูชาติ พรหมพระสิทธิ์

ประธานกรรมการกิจการ โทรคมนาคมแห่งชาติ

ภาคผนวก จ
ภาพกิจกรรม

ภาพผนวก 1 ลงทะเบียนเพื่อรับเอกสาร

ภาพผนวก 2 แบ่งกลุ่มระดมความคิด

ภาพผนวก 3 กลุ่มนักจัดรายการวิทยุสถานีหลัก

ภาพผนวก 4 ตัวแทนแต่ละกลุ่มนำเสนอผลการระดมความคิด

ภาพผนวก 5 สรุปรบตเรียน

ภาพผนวก 6 สวดมนต์ก่อนกลับบ้าน

ภาพผนวก 7 สวดมนต์ไหว้พระภายหลังเสร็จสิ้นกิจกรรม

ภาพผนวก 8 ที่ตั้งห้องส่ง บริเวณที่ว่างข้างวัดหัวฝาย ด้านท้ายฝายกั้นน้ำของชุมชน

ภาพผนวก 9 สถาปเสาส่ง ขนาดสูง 30 เมตร

ภาคผนวก ฉ
บริบทอำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง

บริบทอำเภอแม่ทะ

ประวัติความเป็นมาของอำเภอแม่ทะ

อำเภอแม่ทะมีประวัติการก่อตั้งประมาณปี พ.ศ. 2440 แต่ด้วยสาเหตุที่ว่า การอำเภอแม่ทะไม่ได้ตั้งอยู่บริเวณที่ว่า การอำเภอแม่ทะในปัจจุบัน เนื่องจากที่ผ่านมานั้นอำเภอแม่ทะตั้งอยู่บ้านป่าตัน หมู่ที่ 5 ตำบลป่าตัน อำเภอแม่ทะ โดยอาศัยชื่อของอำเภอเดิม คือ “อำเภอป่าตัน” และอยู่ห่างจากที่ว่า การอำเภอในปัจจุบันไปทางทิศใต้ประมาณ 5 กิโลเมตร ต่อมาเมื่อประมาณปี พ.ศ. 2456 ขุนตันธนารักษ์ นายอำเภอป่าตันสมัยนั้น ได้พิจารณาเห็นว่ากรมทางรถไฟแห่งประเทศไทย ได้มีแผนงานและโครงการวางรางรถไฟไปถึงเชียงใหม่ โดยมีเส้นทางผ่านพื้นที่บ้านแม่ทะ หมู่ที่ 1 ตำบลแม่ทะ โดยเปลี่ยนชื่อจากอำเภอป่าตันเป็นอำเภอแม่ทะ ตามชื่อหมู่บ้านซึ่งตั้งอยู่ห่างจากที่ว่า การอำเภอป่าตัน (ที่ตั้งอำเภอเดิม) ไปทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือประมาณ 15 กิโลเมตร

ต่อมาประมาณปี พ.ศ. 2495-2496 นายประพจน์ เรขะรุจิ มาดำรงตำแหน่งนายอำเภอแม่ทะเป็นคนแรกอย่างเป็นทางการ ได้พิจารณาร่วมกับผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องและมีความเห็นว่าที่ตั้งของอำเภอแม่ทะบริเวณบ้านแม่ทะ หมู่ที่ 1 ตำบลแม่ทะไม่ได้อยู่ในศูนย์กลางของอำเภอแม่ทะเท่าใดนัก ทำให้ไม่เป็นเอกลักษณ์ อีกทั้งเป็นการไม่สะดวกด้านการคมนาคมสำหรับประชาชนในหมู่บ้านและตำบลอื่น ๆ ที่ใกล้เคียงของอำเภอ หากจะมาติดต่อราชการ ดังนั้นจึงได้ขออนุมัติจากทางราชการย้ายทำเลที่ตั้งใหม่จากที่ว่า การอำเภอหมู่ที่ 1 ตำบลแม่ทะ ไปตั้งอยู่ที่บ้านฮ้วน หมู่ที่ 3 ตำบลนาครีว ซึ่งเป็นศูนย์กลางของอำเภอ การคมนาคมสะดวก และมีพื้นที่เหมาะสมในการทำการเกษตรเป็นสถานที่ตั้งที่ว่า การอำเภอแม่ทะในปัจจุบัน โดยอาศัยชื่อตามกระแสน้ำของลำห้วยแม่ทะเป็นชื่อของอำเภอมาจนถึงปัจจุบันนี้ (สัมภาษณ์ ธนพล วงศ์มอล, วันที่ 27 พฤษภาคม 2550)

คำขวัญอำเภอแม่ทะ

จากการสัมภาษณ์นายธนพล วงศ์มอล (วันที่ 27 พฤษภาคม 2550) ได้บอกถึง คำขวัญอำเภอแม่ทะได้มาจากนายอำเภอยุคแรก ๆ ได้มอบหมายให้พัฒนาชุมชนทำการประชุมเพื่อพิจารณา คำขวัญของอำเภอแม่ทะร่วมกับหน่วยงานที่มีส่วนเกี่ยวข้อง ได้แก่ ประชาชน พระ ปราชญ์ชาวบ้าน ผู้นำ อย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการ ตัวแทนของผู้ที่เกี่ยวข้องทั้งภาครัฐและเอกชน โดยสรุปมิตรร่วมกันได้ดังนี้

“ลำน้ำจางหล่อเลี้ยงเศรษฐกิจ พุทธรูปศักดิ์สิทธิ์พระไม้แก่นจันทร์

สินแร่สำคัญถ่านหินดินขาว อาชีพปั้นยาวงานแกะสลัก แหล่งประจักษ์ธรรมถ้ำพระสหาย”

นอกจากนี้ ชุมชนตำบลแม่ทะยังกำหนดวิสัยทัศน์ของอำเภอแม่ทะไว้ว่า “แม่ทะน่าอยู่ ผู้คนสามัคคี เศรษฐกิจดีพอเพียง รับผิดชอบต่อประชาชน”

สภาพทั่วไปของอำเภอแม่ทะ

บริบทโดยทั่วไปของอำเภอแม่ทะ ส่วนใหญ่มีพื้นที่ด้านการเกษตรที่มีความอุดมสมบูรณ์ และมีอาณาเขตติดต่อเชื่อมโยงกับพื้นที่ใกล้เคียงได้ทุกด้าน จากการศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้อง การสำรวจ และการสัมภาษณ์ ได้ข้อมูล ดังนี้

1. ด้านทำเลที่ตั้งและสภาพพื้นที่

อำเภอแม่ทะตั้งอยู่ทางทิศใต้ของจังหวัดลำปาง มีพื้นที่จำนวน 454,156 ไร่ หรือ 810.543 ตารางกิโลเมตร เป็นพื้นที่ป่าจำนวน 276,000 ไร่เศษ หรือร้อยละ 61 ของพื้นที่ทั้งหมดเป็นพื้นที่ทางเกษตรจำนวน 108,000 ไร่ หรือร้อยละ 24 ของพื้นที่ทั้งหมด ส่วนที่เหลือเป็นพื้นที่ชุมชนอาศัยและพื้นที่สำหรับประกอบกิจกรรมด้านอื่นๆ จำนวน 69,530 ไร่ หรือร้อยละ 15 ของพื้นที่ทั้งหมด ซึ่งในภาพรวมมีระยะทางอยู่ห่างจากจังหวัดลำปางประมาณ 25 กิโลเมตรนอกจากนี้ สภาพถนนเป็นคอนกรีตและลาดยางเป็นส่วนใหญ่ ดังภาพผนวก 10

ภาพผนวก 10 สภาพถนนเข้าตำบลบ้านกิ้วและตำบลสันดอนแก้ว

2. อาณาเขตของอำเภอ

อำเภอแม่ทะมีอาณาเขตติดต่อกับอำเภอต่าง ๆ ได้จำนวน 4 ด้าน ดังนี้
ทิศเหนือ ติดต่อกับอำเภอเมืองลำปาง และอำเภอแม่เมาะ จังหวัดลำปาง

ทิศใต้ ติดต่อกับอำเภอสบปราบ จังหวัดลำปาง และอำเภอวังชิ้น จังหวัดแพร่
 ทิศตะวันออก ติดต่อกับอำเภอลอง จังหวัดแพร่
 ทิศตะวันตก ติดต่อกับอำเภอเกาะกา จังหวัดลำปาง

3. ด้านประชากร

อำเภอแม่ทะมีจำนวนประชากรทั้งสิ้น 62,828 คน เป็นชาย 31,489 คน เป็นหญิง 31,339 คน (องค์การบริหารส่วนตำบล, 2549, หน้า 2)

4. ขอบเขตการปกครอง

อำเภอแม่ทะได้มีการแบ่งเขตการปกครองออกเป็น 10 ตำบล ซึ่งจะแยกเป็นเทศบาลตำบล 1 แห่ง และองค์การบริหารส่วนตำบล 9 แห่ง คือ ตำบลแม่ทะ ตำบลนาครีว ตำบลป่าตัน ตำบลน้ำใจ ตำบลบ้านกิ้ว ตำบลบ้านบอม ตำบลสันตอนแก้ว ตำบลหัวเสือ ตำบลคอนไฟ ตำบลวังเงินแล้วยังแบ่งแยกออกเป็นหมู่บ้านจำนวน 94 หมู่บ้าน มีผู้นำชุมชนระดับตำบล 10 คน และผู้นำระดับหมู่บ้าน 84 คน ดังภาพผนวก 11

ภาพผนวก 11 แผนที่แบ่งเขตการปกครองอำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง

5. การคมนาคม

การเดินทางไปอำเภอแม่ทะ สามารถใช้เส้นทางการคมนาคมได้ 2 เส้นทางหลัก ที่สะดวกสำหรับบุคคลในการสัญจรไปมา ดังนี้

1. ทางรถยนต์

เส้นทางการคมนาคมของอำเภอแม่ทะสามารถติดต่อหรือเชื่อมโยงกับจังหวัดลำปางได้โดยง่าย เนื่องจากอำเภอแม่ทะอยู่ติดกับอำเภอด่าง ๆ ของจังหวัดลำปางและจังหวัดใกล้เคียง เช่น อำเภอเมือง อำเภอสบปราบ อำเภอเกาะคา อำเภอลอง อำเภอวังชิ้น จังหวัดแพร่ ได้โดยสะดวกและใช้เวลาเดินทางในระยะเวลาอันสั้น ซึ่งสามารถสรุปการใช้การคมนาคมได้หลายเส้นทาง ดังนี้ (ข้อมูลพื้นฐานจังหวัดลำปาง, 2550, หน้า 3)

- 1.1 เส้นทางหลวงแผ่นดิน ถนนสายลำปาง – เด่นชัย
- 1.2 เส้นทางหลวงแผ่นดิน ถนนสายลำปาง – บ้านฟอน
- 1.3 เส้นทางหลวงแผ่นดิน ถนนสายลำปาง – แม่ทะ
- 1.4 เส้นทางหลวงชนบท ถนนสายป่าตัน – นาคร้ว
- 1.5 เส้นทางหลวงชนบท ถนนสายสันดอนแก้ว – สบปราบ
- 1.6 เส้นทางหลวงชนบท ถนนสายบ้านกิว – บ้านแม่โท

2. ทางรถไฟ

เส้นทางการคมนาคมทางรถไฟของอำเภอแม่ทะนั้น อำเภอแม่ทะมีทางรถไฟสายกรุงเทพ – เชียงใหม่ ซึ่งเป็นเส้นทางผ่านของอำเภอแม่ทะ บริเวณบ้านแม่ทะ หมู่ที่ 1 ตำบลแม่ทะ โดยมีระยะทางห่างจากที่ว่าการอำเภอแม่ทะประมาณ 10 กิโลเมตร และห่างจากสถานีรถไฟจังหวัดลำปางประมาณ 25 กิโลเมตร

6. ลักษณะภูมิประเทศ

อำเภอแม่ทะโดยทั่วไปแล้ว พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่ราบสูง มีภูเขาและป่าไม้ล้อมรอบ แต่มีพื้นที่ราบลุ่มเพียงเล็กน้อยเท่านั้น คือ บริเวณลุ่มแม่น้ำจางและมีแม่น้ำลำธารไหลผ่านหลายสาย ได้แก่ แม่น้ำจาง ห้วยแม่พวก ห้วยแม่ทะ โดยเฉพาะลำน้ำจางมีต้นกำเนิดมาจากเทือกเขาอำเภอแม่เมาะ จังหวัดลำปาง ไหลผ่านเขตพื้นที่ในเขตตำบลหัวเสือ ตำบลคอนไฟ ตำบลแม่ทะ ตำบลป่าตัน และตำบลน้ำโจ้ โดยไหลมาบรรจบกันที่แม่น้ำวัง อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง (สัมภาษณ์ นายเป็ลียน ทาจี, วันที่ 23 พฤษภาคม 2550)

7. ทรัพยากรด้านแหล่งน้ำ

1. แหล่งน้ำธรรมชาติ

อำเภอแม่ทะมีแหล่งน้ำธรรมชาติ ซึ่งมีต้นกำเนิดในเทือกเขา เขตอำเภอแม่ทะ แม่เมาะ จังหวัดลำปาง ไหลผ่านพื้นที่เขตอำเภอแม่ทะในเขตตำบลหัวเสือ คอนไฟ แม่ทะ ป่าคัน และน้ำโจ้ โดยไหลบรรจบกับแม่น้ำวังที่อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง

2. แหล่งน้ำที่สร้างขึ้นเอง

อำเภอแม่ทะมีแหล่งน้ำที่สร้างขึ้นเองสำหรับการประมง และเพื่อการเกษตรภายในหมู่บ้าน ด้วยเหตุผลมาจากการที่ผู้นำชุมชน สมาชิกชุมชน และหน่วยงานราชการได้ร่วมกันวางแผน เพื่อให้มีปริมาณน้ำเพียงพอตลอดทั้งปี ซึ่งจำแนกอ่างเก็บน้ำในแต่ละหมู่บ้านได้จำนวน 16 แห่ง ดังนี้

- 2.2.1 อ่างเก็บน้ำหนองถ่าน หมู่ที่ 1 ตำบลบ้านบอม
- 2.2.2 อ่างเก็บน้ำหนองอ่อน หมู่ที่ 1 ตำบลบ้านบอม
- 2.2.3 อ่างเก็บน้ำหนองปู่โล หมู่ที่ 1 ตำบลบ้านบอม
- 2.2.4 อ่างเก็บน้ำแม่วะ หมู่ที่ 1 ตำบลบ้านบอม
- 2.2.5 อ่างเก็บน้ำแม่กอง หมู่ที่ 1 ตำบลบ้านบอม
- 2.2.6 อ่างเก็บน้ำแม่ไทย หมู่ที่ 2 ตำบลบ้านบอม
- 2.2.7 อ่างเก็บน้ำแม่ฮีบ หมู่ที่ 4 ตำบลบ้านบอม
- 2.2.8 อ่างเก็บน้ำห้วยใจ หมู่ที่ 1 ตำบลแม่ทะ
- 2.2.9 อ่างเก็บน้ำบ้านหนอง หมู่ที่ 4 ตำบลน้ำโจ้
- 2.2.10 อ่างเก็บน้ำห้วยแม่ไท หมู่ที่ 1 ตำบลหัวเสือ
- 2.2.11 อ่างเก็บน้ำห้วยแม่กำปอง หมู่ที่ 4 ตำบลหัวเสือ
- 2.2.12 อ่างเก็บน้ำห้วยแม่สามขา หมู่ที่ 7 ตำบลหัวเสือ
- 2.2.13 อ่างเก็บน้ำแม่สะเปา หมู่ที่ 7 ตำบลหัวเสือ
- 2.2.14 อ่างเก็บน้ำห้วยเคียน หมู่ที่ 8 ตำบลหัวเสือ
- 2.2.15 อ่างเก็บน้ำแม่เอี้ยก หมู่ที่ 6 ตำบลคอนไฟ
- 2.2.16 อ่างเก็บน้ำสะเปา หมู่ที่ 7 ตำบลคอนไฟ

8. ลักษณะภูมิอากาศ

อำเภอแม่ทะมีลักษณะภูมิอากาศเป็นแบบมรสุมมี 3 ฤดู คือ ฤดูร้อน ฤดูฝน และฤดูหนาว ซึ่งฤดูร้อนนั้นจะเริ่มตั้งแต่เดือนมีนาคม - เดือนพฤษภาคม อุณหภูมิสูงสุดประมาณ 40-42 องศาเซลเซียส (เดือนเมษายน) ฤดูฝนจะเริ่มตั้งแต่เดือนมิถุนายน- เดือน กันยายน และฤดูหนาวจะเริ่มตั้งแต่เดือนพฤศจิกายน - เดือนกุมภาพันธ์ และโดยภาพรวมจะมีอุณหภูมิต่ำสุดประมาณ 12-14 องศาเซลเซียส ประมาณเดือนธันวาคม ถึงเดือนมกราคมของทุก ๆ ปี

9. ทรัพยากรธรรมชาติ

จากการศึกษาเอกสารและงานศึกษาที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนการจัดเวทีประชาคม สามารถสรุปข้อมูลด้านทรัพยากรธรรมชาติอำเภอแม่ทะ ซึ่งจำแนกแหล่งทรัพยากรได้ 4 แหล่ง ดังนี้

1. ป่าไม้ อำเภอแม่ทะในภาพรวมมีพื้นที่ป่าไม้ จำนวน 276,600 ไร่ ซึ่งจะอยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติ และเป็นพื้นที่อุทยานแห่งชาติ จำนวน 25,700 ไร่ มีไม้สำคัญทางเศรษฐกิจ คือ ไม้สัก ไม้ประดู่ ไม้มะค่า ไม้แดง ไม้เต็ง และไม้รัง เป็นต้น

นอกจากนี้ภายในพื้นที่ของอำเภอแม่ทะยังมีการจำแนกประเภทของทรัพยากรป่าออกเป็น 4 ประเภท ดังนี้ (สัมภาษณ์นายสะอาด แจ่มกระจ่าง, วันที่ 12 เมษายน 2550)

1.1 ป่าสงวนแห่งชาติ จำนวน 5 แห่ง คือ 1)ป่าสงวนแห่งชาติป่าแม่จาง 2)ป่าสงวนแห่งชาติป่าแม่จางฝั่งซ้าย 3)ป่าสงวนแห่งชาติป่าแม่จางใต้ฝั่งซ้าย 4)ป่าสงวนแห่งชาติ ป่าแม่ทาน และ 5)ป่าสงวนแห่งชาติป่าแม่ไฮ

1.2 ป่าชุมชน เป็นพื้นที่ป่าไม้ที่ได้จัดแบ่ง หรือกำหนดไว้ให้ชุมชนได้มีการจัดการโดยชุมชน และเพื่อชุมชนจะได้นำไปใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน สามารถจัดการทรัพยากรดิน น้ำ ป่า ซึ่งถือเป็นทรัพย์สินส่วนรวมของท้องถิ่น และถาวรตามกฎหมาย ระเบียบ ข้อบังคับ และแผนงานที่ชุมชนกำหนดไว้ ทั้งต้องสอดคล้องกับความเชื่อและวัฒนธรรมของประชาชนในอำเภอแม่ทะเป็นสำคัญ เช่น ป่าชุมชนบ้านสันดอนแก้ว ป่าชุมชนบ้านกิ้ว เป็นต้น

1.3 ป่าอนุรักษ์ อันหมายถึง พื้นที่ป่าไม้ที่ยังคงความอุดมสมบูรณ์ และมีบริเวณป่าต้นน้ำ ลำธาร รวมถึงมีสัตว์ป่าอาศัยอยู่อย่างหลากหลาย และเป็นป่าที่รัฐบาลได้กำหนดไว้เพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

1.4 ป่าฟื้นฟูหรือป่าใช้สอย คือ พื้นที่ป่าที่ราษฎรเข้าไปบุกรุกตัดไม้ จนกระทั่งกลายเป็นป่าที่มีสภาพเสื่อมโทรม ซึ่งในอนาคตสวนป่านี้ชุมชนจะมีการวางแผนใช้ประโยชน์ต่อไป แต่ต้องมีการพัฒนาโดยชุมชน

นอกจากการจำแนกป่าไม้แต่ละประเภทแล้ว ในเขตอำเภอแม่ทะยังมีอุทยานแห่งชาติ จำนวน 1 แห่ง คือ อุทยานแห่งชาติเวียงโกศัย

2. **แร่ธาตุ** อำเภอแม่ทะมีแร่ธาตุที่สำคัญ ได้แก่ แร่ดินขาว ลิกไนต์ และถ่านหิน ส่วนมาก มีแถบตำบลคอนไฟ บ้านบอม และสันดอนแก้ว เป็นต้น นอกจากนี้ อำเภอแม่ทะยังมีภูเขาไฟบริเวณบ้านผาลาด จังหวัดลำปางอีก 1 แห่ง

3. **ดิน** สภาพดินในอำเภอแม่ทะส่วนใหญ่นั้นจะเป็นดินเหนียว มีการใช้ประโยชน์จากที่ดิน คือ พื้นที่ป่าไม้และภูเขา พื้นที่ทำการเกษตร และพื้นที่ชุมชนอยู่อาศัย และอื่น ๆ

4. **น้ำ** อำเภอแม่ทะมีแหล่งน้ำสำหรับการประมง และเพื่อการเกษตรในหมู่บ้าน เช่น อ่างเก็บน้ำหนองถ่าน อ่างเก็บน้ำปู่โล อ่างเก็บน้ำแม่วะ และอ่างเก็บน้ำแม่ฮีบ เป็นต้น

10. ด้านเศรษฐกิจ

การประกอบอาชีพและรายได้ของประชาชนในอำเภอแม่ทะส่วนใหญ่มีการประกอบอาชีพทางด้านเกษตร ได้แก่ ทำนา ทำสวน ทำไร่ เลี้ยงสัตว์ เลี้ยงปลาในกระชัง แกะสลัก และ การเกษตรกรรม ซึ่งจะมีพื้นที่ในการเพาะปลูกประมาณ 108,000 ไร่ ผลผลิตที่สำคัญคือ ข้าว ถั่วลิสง สะหู่ ข้าวโพด แดงโม มะเจือเทศ มันสำปะหลัง อ้อย และกระเทียม เป็นต้น ดังภาพผนวก 12

ภาพผนวก 12 พื้นที่การประกอบอาชีพทางด้านเกษตรของอำเภอแม่ทะ

ขณะเดียวกันภายในอำเภอแม่ทะมีจำนวนผู้ประกอบการธุรกิจเกษตรหลายกลุ่ม โดยแต่ละกลุ่มจะทำเป็นกิจจะลักษณะอย่างชัดเจน ซึ่งจากการให้ข้อมูลของ นายสมชาย แก้วใน อายุ 57 ปี สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล (วันที่ 12 เมษายน 2550) ซึ่งได้ยกตัวอย่าง กลุ่ม

สหกรณ์ข้าวโพด ซึ่งได้มีการรวมตัวกันของสมาชิกกลุ่มข้าวโพดและได้มีการขึ้นทะเบียน อย่างชัดเจนว่าใครมีพื้นที่การเกษตรกี่ไร่ เช่น 1,500 ไร่หรือ 1,000 ไร่ เพื่อสามารถใช้ในการต่อรอง หรือประสานงานกับธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ สำหรับกู้เงินมาทำการลงทุน ด้านการเกษตร ได้อย่างเป็นระบบมากขึ้น หลังจากนั้นกลุ่มจะทำการตั้งเกณฑ์มาตรฐานเกี่ยวกับด้านการผลิต เช่น ข้าวโพด หากชาวบ้าน ตัดสินใจในการลงทุนแล้ว ต้องมีการคำนวณว่าตั้งแต่กระบวนการเริ่มต้น โดยมีการเตรียมทรัพยากร (ต้นน้ำ) กระบวนการผลิต (กลางน้ำ) และขั้นสุดท้ายกระบวนการจัดจำหน่าย (ปลายน้ำ) มีการใช้งบประมาณในการดำเนินการทั้งหมดเท่าไร เพื่อจะได้ทราบต้นทุนที่แท้จริงของการทำเกษตร ข้าวโพด และหาแนวทางในการแก้ปัญหาาร่วมกัน หากเกษตรกรมีปัญหาผลผลิตทางการเกษตรตกต่ำ เป็นต้น

นอกจากนี้มีสถาบันการเงินจำนวน 3 แห่ง ดังนี้

1. ธนาคารออมสิน สาขาแม่ทะ
2. ธนาคารกรุงไทย จำกัด (มหาชน) สาขาแม่ทะ
3. ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร สาขาแม่ทะ

11. ภาคอุตสาหกรรม

ปัจจุบันอำเภอแม่ทะมีโรงงานอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ และขนาดเล็ก รวมจำนวน 48 แห่ง คือ โรงงานอุตสาหกรรม 15 แห่งที่สามารถทำรายได้ให้กับอำเภอเป็นกอบเป็นกำ แต่สำหรับงานวิจัยครั้งนี้ขอนำเสนอข้อมูลของ โรงงานอุตสาหกรรมขนาดใหญ่และขนาดกลางที่สำคัญ ดังข้อมูลโรงงานอุตสาหกรรมที่สำคัญ จำนวน 15 แห่ง ดังนี้

1. บริษัทบ้านปูนเนอรัล จำกัด
2. บริษัทปูนซิเมนต์ไทยอุตสาหกรรม จำกัด
3. บริษัทศิลาหินลำปาง (2522) จำกัด
4. บริษัทโรงเลื่อยจักรแม่ทะลานนา จำกัด
5. บริษัทเซรามิคไทม์ จำกัด
6. บริษัทไทยชาแลค จำกัด
7. บริษัทโพกคาอินดัสตรี จำกัด
8. บริษัทลานนาแพคเกจ จำกัด
9. บริษัทลำปางซีโอ โลท์ จำกัด
10. บริษัทสมศักดิ์เซรามิค จำกัด
11. บริษัทอุตสาหกรรมกระดูกสัตว์ จำกัด

12. หจก.ศิลาแม่ทะ
13. หจก.รัตนพงษ์ลำปาง สาขาแม่ทะ 1
14. หจก.หาญกิติชัย
15. หจก.บุญเลิศเฟอร์นิเจอร์

นอกจากนี้ อุตสาหกรรมที่สำคัญจำนวน 3 แห่ง และสามารถสร้างรายได้ให้กับอำเภอแม่ทะโดยรวม มีดังนี้

1. ถ่านหินลิกไนต์และดินขาว
2. เหมืองหิน
3. เครื่องเคลือบดินเผา

สภาพทางสังคม

จากการสัมภาษณ์นายสันหัด ปราชัยละ (วันที่ 26 กันยายน 2550) สมาชิกสภาตำบลสันดอนแก้ว ได้เล่าว่าการดำเนินชีวิตของชุมชนอำเภอแม่ทะส่วนใหญ่จะให้ความสำคัญ กับเศรษฐกิจเป็นส่วนใหญ่ เนื่องจากเป็นเรื่องของปาก-ท้องชุมชน เพื่อหาเงินมาจุนเจือครอบครัว และมีปัจจัย 3 ด้านที่เกี่ยวข้องกับสังคมโดยรวม ดังนี้

1. ด้านการศึกษา

อำเภอแม่ทะมีศูนย์เด็กเล็ก โรงเรียนในระดับประถมศึกษาจำนวน 47 แห่ง สังกัดสำนักคณะกรรมการประถมศึกษาแห่งชาติ โดยเปิดทำการสอนตั้งแต่ชั้นอนุบาล จนถึงชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 และเป็นโรงเรียนระดับมัธยมศึกษาที่เปิดทำการสอน ตั้งแต่ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 ถึงชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 จำนวน 3 โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อมุ่งเน้นเปิดโอกาสให้สมาชิกภายในชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมของโรงเรียนให้มากที่สุด อีกทั้งอำเภอแม่ทะมีศูนย์เด็กเล็ก โรงเรียนสถานศึกษาในพื้นที่ รวมทั้งหมดจำนวน 50 แห่ง ดังนี้

ตารางผนวก 1 ข้อมูลรายชื่อโรงเรียนระดับประถมศึกษา อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง

รายชื่อโรงเรียนระดับประถมศึกษา จำนวน 47 แห่ง				
1. โรงเรียนบ้าน นาคค	11. ศูนย์เด็กเล็ก บ้านคอนไฟ	21. โรงเรียนกิ้ว ประชาวิทยา	31. โรงเรียนบ้าน บอม	41. โรงเรียน บ้านสามขา
2. โรงเรียนบ้าน ป่าคันวิทยา	12. โรงเรียน ชุมชนบ้านท่า	22. โรงเรียนบ้าน ฮ่องห้า	32. โรงเรียนบ้าน แม่ไทย	42. โรงเรียน บ้าน ผาแมว
3. โรงเรียนบ้าน ปง	13. โรงเรียน แหน	23. โรงเรียนป่าจ้ำ	33. โรงเรียนบ้าน ทุ่งดอน	43. โรงเรียน บ้าน แม่วะ
4. โรงเรียนนา คร้าวประชา สามัคคี	14. โรงเรียนบ้าน หนองถ้อย	24. โรงเรียนทอง ทิพย์วิทยา	34. โรงเรียน ล้านนาคู่	44. โรงเรียน บ้านอ้อวิทยา
5. โรงเรียนบ้าน ใหม่	15. โรงเรียนบ้าน หลวง	25. โรงเรียนบ้าน หนอง	35. โรงเรียนบ้าน นาคง	45. โรงเรียน บ้านสันป่าเปา
6. โรงเรียนบ้าน นากวาง	16. โรงเรียนบ้าน หลุก	26. โรงเรียนบ้าน น้ำใจ	36. โรงเรียนบ้าน ปางมะโอ	46. โรงเรียน บ้านแม่ทาน
7. โรงเรียนบ้าน นาบง	17. โรงเรียนบ้าน หลวง	27. โรงเรียนบ้าน หม่อนแสนศรี	37. โรงเรียนบ้าน ก้อมหนองมุง	47. โรงเรียน บ้านสันดอน แก้ว
8. โรงเรียนบ้าน คอนไฟ	18. โรงเรียนบ้าน นากว้าว (กิ้ว)	28. โรงเรียนบ้าน แม่ปุง	38. โรงเรียนบ้าน หัวเสือ	
9. ศูนย์เด็กเล็ก บ้านใหม่	19. โรงเรียนบ้าน นาตัม	29. โรงเรียนบ้าน แม่ทะ	39. โรงเรียนหัว มะเกลือวิทยา	
10. ศูนย์เด็กเล็ก บ้าน นากวาง	20. โรงเรียนบ้าน แม่อีบ	30. โรงเรียนบ้าน น้ำโทก - หัวคง	40. โรงเรียนบ้าน ทุ่ง	

ที่มา: องค์การบริหารส่วนตำบลอำเภอแม่ทะ (2550, หน้า 4)

นอกจากนี้ ยังมีระดับมัธยมศึกษา จำนวน 3 แห่ง ดังรายละเอียดต่อไปนี้

- 1.1 โรงเรียนแม่ทะวิทยา
- 1.2 โรงเรียนแม่ทะประชาสามัคคี
- 1.3 โรงเรียนแม่ทะพัฒนาศึกษา

2. ด้านสาธารณสุข

อำเภอแม่ทะมีสถานบริการด้านสาธารณสุข ทั้งหมดจำนวน 15 แห่ง ซึ่งเป็นโรงพยาบาลขนาด 30 เตียง จำนวน 1 แห่ง คือ โรงพยาบาลแม่ทะ นอกจากนี้ยังมีโรงพยาบาลสาขา (ตำบลน้ำโจ้) จำนวน 1 แห่ง มีพยาบาลวิชาชีพ เป็นผู้รับผิดชอบในการบริหารจัดการ ภายใต้การดูแลของโรงพยาบาลแม่ทะ และมีสถานอนามัยจำนวน 13 แห่ง (สัมภาษณ์ นางนภาพร ชัยเสนา, พยาบาล วิชาชีพ ระดับ 7 โรงพยาบาลแม่ทะ, วันที่ 17 เมษายน 2550)

3. ด้านศาสนา

ประชาชนส่วนใหญ่ของอำเภอแม่ทะ นับถือศาสนาพุทธ ประมาณร้อยละ 99.80 และนับถือศาสนาอื่นๆ ประมาณร้อยละ 0.20 ในเขตพื้นที่ของอำเภอแม่ทะมีวัด หรือที่พักสงฆ์ จำนวน 75 แห่งและโบสถ์คริสต์ จำนวน 1 แห่ง

จากการสัมภาษณ์ นายชนพล วงศ์มอล ตำแหน่งสารวัตรกำนันบ้านสันดอนแก้ว (วันที่ 17 เมษายน 2550) ได้กล่าวว่า สาเหตุที่อำเภอแม่ทะมีวัดและสำนักสงฆ์จำนวนมาก เพราะจากสภาพ พื้นที่ด้านทำเลที่ตั้งของแต่ละหมู่บ้านในอำเภอแม่ทะ ไม่ได้ติดต่อกันเท่าใดนัก การปลูกบ้านเรือนส่วนใหญ่จะตั้งอยู่เป็นช่วงๆ หรือบางหมู่บ้านอาจอาศัยอยู่กันเป็นกระจุกตามเครือญาติ แต่พื้นที่ของหมู่บ้านมีความเชื่อมโยงซึ่งกันและกัน โดยมีถนนลาดยางตัดผ่านกลางหมู่บ้าน ดังนั้น แต่ละหมู่บ้าน จึงมีแนวคิดพื้นฐานในการสร้างวัดของแต่ละหมู่บ้านเอง เพราะความศรัทธาในพระพุทธศาสนา เพื่อเป็นศูนย์รวมด้านจิตใจของชุมชนของแต่ละหมู่บ้าน ส่วนเจ้าอาวาสของแต่ละวัด อาจมาจากบุคคลในหมู่บ้านที่เลื่อมใสในพระพุทธศาสนาและบวชตั้งแต่เป็นสามเณร จนเป็นเจ้าอาวาสวัดในที่สุด (ตามจำนวนพรรษา) หรือเจ้าอาวาสบางวัดอาจมาจากพื้นที่อื่น

นอกจากนี้ ยังมีสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งเป็นที่เคารพนับถือ อันได้แก่ รอยพระพุทธบาท เพื่อกราบไหว้ บูชา ซึ่งเป็นโบราณสถานที่สำคัญอีกแห่งหนึ่ง รวมถึงโบราณสถานอุโบสถเก่าแก่ ซึ่งเป็นศาลากลางน้ำ ดังภาพผนวก 13

ภาพผนวก 13 โบราณสถานอุโบสถ์เก่าแก่ของบ้านแม่ไทย อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง

สภาพทางสังคมประเพณีและวัฒนธรรม

สังคมของชาวอำเภอแม่ทะโดยรวมมักมีความเป็นอยู่อย่างเรียบง่าย มีความผูกพันกับถิ่นที่อยู่อาศัยของตนเองเป็นที่ตั้ง รักความสงบ มีความสามัคคีและการมีส่วนร่วมพอสมควร ไม่ชอบความขัดแย้งเท่าใดนัก มีน้ำใจเอื้อเฟื้อ เผื่อแผ่ ช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกันตามอัธยาศัย ประชาชนมีความอ่อนน้อมถ่อมตน เกรงครัดในหลักคุณธรรมของศาสนา และจารีตประเพณีแห่งท้องถิ่น มีความไว้วางใจต่อคนต่างถิ่นพอสมควร เสมือนญาติมิตรผู้มาเยือน รู้จักสำนึกบุญคุณของผู้มีพระคุณและเกรงกลัวต่อบาปกรรม ซึ่งลักษณะดังกล่าวนี้ยังปรากฏอยู่โดยทั่วไปในชุมชนเขตชนบทของอำเภอ แม่ทะ

อีกทั้งยังมีการรักษาเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของท้องถิ่นไว้ โดยเฉพาะภาษาพูดที่มีความเฉพาะ (ภาษาไทยลื้อ) ประเพณีต่าง ๆ เช่น ปีใหม่เมือง กิจกรรมต๋านก๋วยสลาก การแห่ครัวต๋าน การเลี้ยงผี การสืบชะตาต่าง ๆ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1. ประเพณีปีใหม่เมือง

จากการสัมภาษณ์ นางคำยวง สมเมือง (19 มีนาคม 2550) รองประธานกลุ่มอาชีพทอผ้าบ้านสันดอนแก้ว ได้กล่าวถึง ประเพณีปีใหม่เมือง หรือเทศกาลสงกรานต์ของอำเภอแม่ทะว่า ตรงกับวันที่ 13-15 เมษายน ของทุก ๆ ปี โดยเฉพาะวันที่ 13 เมษายน เป็นวันสังขารล่อง ซึ่งชาวอำเภอแม่ทะก็จะร่วมกันจัดงานปีใหม่เมืองขึ้น โดยชุมชนในทุกครอบครัวจะร่วมกันทำบุญตักบาตรในตอนเช้า ที่วัดประจำหมู่บ้าน เช่น วัดสันดอนแก้ว วัดบ้านกิ้ว วัดคอนไฟ วัดนาบง วัดหัวฝาย

วัดบอมธาตุ และวัดโป่งแน่น เป็นต้น ซึ่งชาวบ้านต่างมีความเชื่อกันว่าการทำบุญตักบาตร ถือเป็น การสร้างบุญกุศลให้ตัวเอง ครอบครัวและอุทิศส่วนกุศลนั้น ๆ แก่ผู้ล่วงลับไปแล้ว

หลังจากนั้นช่วงตอนเย็นวันที่ 13 เมษายนของทุกๆ ปี สมาชิกในชุมชนจะมีกิจกรรม ขนทรายเข้าวัด ซึ่งเป็นนิมิตโชคลาง ในช่วงวาระโอกาส อันเป็นมงคลนี้ ประชาชนต่างมีความเชื่อ ว่าทำแล้วทำให้ชีวิตมีแต่ความสุข ความเจริญ เงินทองไหลมาเทมาดุจเม็ดทรายที่ขนเข้าวัด ส่วนการ ปล่อยนก ปล่อยปลา ถือเป็น การล้างบาป และสะเดาะเคราะห์ร้ายต่าง ๆ ที่เกิดมาในชีวิตให้หมด สิ้นไป หลังจากนั้นชีวิตจะมีแต่ ความสุขความเจริญตลอดไป ดังภาพผนวก 14

สำหรับวันที่ 15 เดือนเมษายนของทุกปี ซึ่งเรียกว่าวันพญาวัน เป็นวันแห่งการไหว้ บรรพบุรุษ ด้วยกิจกรรม “รดน้ำ ดำหัว” ซึ่งชาวบ้านก็จะมีการแสดงความเคารพต่อผู้สูงอายุ ญาติผู้ใหญ่ หรือครูบาอาจารย์ที่เคารพนับถือ และในทางกลับกันผู้สูงอายุ ก็จะอวยพรให้ ลูกหลาน ประสบ โชคดี และเจริญรุ่งเรือง หลังจาก พิธีสงฆ์ พระพุทธรูป และพระสงฆ์

ภาพผนวก 14 การก่อกองทรายภายในวัด

นอกจากนี้ อำเภอแม่ทะ มีการจัดกิจกรรมเพื่อรักษาขนบธรรมเนียมประเพณี ได้แก่ การทอดผ้าป่า การจัดกิจกรรมรดน้ำดำหัวผู้เฒ่าผู้แก่ภายในชุมชน กิจกรรมแห่พระพุทธรูปไม้แก่น จันทน์ การประกวดนางสงกรานต์อำเภอแม่ทะ และกิจกรรม แข่งเรือยาว เป็นต้น

2. พิธีสืบชะตาลำน้ำจาง

พิธีกรรมนี้ชาวบ้านมีความเชื่อว่า “ลำน้ำจาง” เป็นลำน้ำที่หล่อเลี้ยงชีวิตของคนใน ซึ่งชุมชนจะมีการจัดงานประเพณีสืบชะตาและบูชาพระแม่คงคาของลำน้ำจาง ซึ่งกิจกรรมเหล่านี้จะจัดประมาณเดือนเมษายนของทุก ๆ ปี ส่งผลต่อความสะอาดและการดูแลรักษาลำน้ำจางร่วมกัน ดังภาพที่ 6 ลำน้ำจาง อำเภอแม่ทะ

ภาพผนวก 15 ลำน้ำจาง อำเภอแม่ทะ

3. ประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า ตายาย

ประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า ตายายของชาวอำเภอแม่ทะ โดยชาวบ้านจะทำกันในช่วงเดือนหกของทุกปี จะมีการไหว้ศาลปู่ย่า ตายาย และส่วนใหญ่จะเรียกว่า “ผีปู่ย่า” เหตุผลเพราะข้อความยาวเกินไป จะได้กระชับ ซึ่งพิธีกรรมนี้จะมีการเช่นไหว้จะมีการกระทำกันแบบง่าย ๆ โดยสิ่งของ เช่น ไหว้ คือ เหล้าขาวหัวหมู ไก่ต้ม หมากพรุ บูหรี ซ้างปั้นทาสี ทาสา กล้วย และบายสี ปากชาม การสร้างศาลปู่ย่านี้จะนิยมสร้างด้วยไม้ 1 ต้นเสาเดียว และเป็นบ้านหลังเล็ก ๆ ส่วนใหญ่จะปลูก ตั้งไว้บริเวณ หรือสถานที่ซึ่งชาวบ้านนับถือ ตามแต่จะตกลงกัน และมีบุคคลที่ทำการสืบทอดต่อๆ กันเป็นชั่วลูก ชั่วหลาน

อย่างไรก็ตาม ในบางครั้งหมู่บ้านอาจจะมีร่างทรงเป็นตัวแทนของคนภายในหรือต่างหมู่บ้านก็ได้ อาจจะเป็นหญิงหรือชายก็ได้ที่จะเป็นผู้นำกล่าวคำ เพื่อใช้ในการสื่อสาร หรือติดต่อกับปู่ย่า ตายายที่ดูแลหมู่บ้านนั้นๆ ซึ่งชาวบ้านส่วนใหญ่มีความเชื่อว่าการเลี้ยงผีปู่ย่า ตายายนี้ ถือเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของชาวบ้าน และมีความเชื่อว่าผีปู่ย่า ตายายจะคอยลงมาดูแล ปกป้อง คุ้มครอง

ชาวบ้านให้พ้นจากภัยพิบัติ มีความเป็นอยู่สุขสบาย ปราศจากโรคภัยไข้เจ็บ ตลอดจนเป็นที่พึ่งทางจิตใจ ส่งเสริมขวัญและกำลังใจของผู้คนในหมู่บ้านนั้น ๆ

4. งานประเพณีฟ้อนผี

งานประเพณีฟ้อนผีนี้เป็นประเพณีการฟ้อนผีปู่ย่า หรือเรียกอีกอย่างว่าการเลี้ยงผีบรรพบุรุษ โดยสมาชิกในชุมชนจะมีการจ้างคนตรีมาประโคมให้ผีหรือเจ้าได้ฟ้อนรำ ช่วงเวลาในการประกอบพิธีกรรมตั้งแต่เดือน 5 เหนือ (เดือน 3) หรือประมาณเดือนกุมภาพันธ์ ไปจนถึงย่างเข้าฤดูฝน

ประเพณีฟ้อนผีนี้เป็นความเชื่อของชาวแม่ทะอย่างหนึ่งที่มีลักษณะเฉพาะตนเอง นอกจาก จะเป็นประเพณีที่แปลกแล้ว พิธีกรรมความเชื่อแบบนี้สามารถกล่าวได้ว่ามีกันแพร่หลาย จนนับว่าเป็นเอกลักษณ์อย่างหนึ่งของชาวลำปาง

5. งานประเพณีผู้สูงอายุ

งานประเพณีผู้สูงอายุ โดยเฉพาะชุมชนชาวแม่ทะ ได้ทำสืบต่อเนื่องกันมานับหลายปี ประเพณีผู้สูงอายุนี้เป็นการรณรงค์ขอพรผู้ใหญ่ที่เคารพนับถือครูบาอาจารย์ ถือว่าเป็นการขอขมาในสิ่งที่ได้ล่วงเกินไปแล้ว แล้วท่านก็จะให้ศีลให้พรผู้ที่ไปร่วมงาน หากเป็นการรณรงค์ขอพรจากพระสงฆ์ก็จะนำผ้าสบงไปถวายให้เปลี่ยน หากเป็นฆราวาสก็จะหาผ้าถุง ผ้าขาวม้ามาให้

6. ประเพณีदानก๋วยสลาก (งานทานสลากภัต)

อำเภอแม่ทะ มีการจัดงานประเพณีदानก๋วยสลาก ช่วงวันเพ็ญเดือน 12 เหนือถึงเดือนเกี้ยวดับ (เดือนยี่เป็ง) ประมาณเดือน ตุลาคม-พฤศจิกายน โดยชาวบ้านจะทำการสานก๋วย (ตะกร้า ชะลอม) เพื่อใส่เครื่องไทยทาน ซึ่งได้แก่ อาหารคาวหวาน อาหารแห้ง หมาก เมี่ยง บุหรี่ ไม้ขีดไฟ เทียนไข สมุด ดินสอ ผลไม้ต่าง ๆ และเงิน เป็นต้น พร้อมทั้งเขียนคำอุทิศส่วนกุศลให้กับผู้ตาย หรือเทพยดาทั้งหลายใส่ในก๋วยสลาก หลังจากนั้นผู้ที่ทำกิจกรรมदानก๋วยสลากจะมีการเขียนหมายเลข (1, 2,.....n) ไปให้กับคณะกรรมการ พร้อมติดหมายเลขกำกับไว้ด้วย เมื่อพระภิกษุท่านใดได้รับ หมายเลขใด ก็จะได้รับก๋วยสลากและให้ศีล ให้พรกับบุคคลที่दानก๋วยสลากนั้น ๆ

บริบทตำบลป่าตัน

ประวัติความเป็นมาตำบลป่าตัน

เทศบาลตำบลป่าตันนครวัดเดิมมีฐานะเป็นสุขาภิบาลตำบลป่าตัน-นครวัด ได้รับการประกาศจัดตั้งเป็นเทศบาลตำบลป่าตันนครวัด ตามพระราชบัญญัติเปลี่ยนแปลงฐานะของสุขาภิบาลเป็นเทศบาล พ.ศ. 2542 เมื่อวันที่ 25 พฤษภาคม 2542 ประกาศราชกิจจานุเบกษาเล่มที่ 116 ตอนที่

9 ก. ลงวันที่ 24 กุมภาพันธ์ 2542 ขณะนั้นมีพื้นที่จำนวน 8.33 ตารางกิโลเมตร ครอบคลุมพื้นที่ทั้งหมด 2 ตำบล คือ ตำบลป่าตัน(บางส่วนจำนวน 9 หมู่บ้าน) และตำบลนาครีว(บางส่วน จำนวน 3 หมู่บ้าน)

หลังจากนั้น กระทรวงมหาดไทยได้มีประกาศกระทรวงมหาดไทย เรื่อง รวมองค์การบริหารส่วนตำบลกับเทศบาล ลงวันที่ 9 กรกฎาคม พ.ศ. 2547 ให้องค์การบริหารส่วนตำบลป่าตัน รวมกับเทศบาลตำบลป่าตันนาครีว ตามเจตนารมณ์ของประชาชนในเขตตำบล จึงมีผลทำให้เทศบาลตำบลป่าตันนาครีว มีพื้นที่รับผิดชอบเพิ่มขึ้นเป็นจำนวน 22.05 ตารางกิโลเมตร โดยครอบคลุมพื้นที่ทั้งหมดของตำบลป่าตัน และตำบลนาครีว (3 หมู่บ้าน) และมีคำขวัญตำบลป่าตัน คือ “พระไม้แก่นจันทน์ล้ำค่า งามสง่าคอยพระผาน แดงโสมหวานพันธุ์ดี หล่อเลี้ยงชีวิตร้าน้ำจาง”

สภาพทั่วไปของเทศบาลตำบลป่าตัน

ประชากรทั้งหมด จำนวนประชากรทั้งหมดในเขตเทศบาล 8,542 คน 2,546 ครัวเรือน โดยแยกเป็นชาย 4,189 คน และแยกเป็นหญิง 4,353 คน (ข้อมูลจากสำนักทะเบียนท้องถิ่นเทศบาลตำบลป่าตันนาครีว ณ วันที่ 31 พฤษภาคม พ.ศ. 2550)

ลักษณะภูมิประเทศ

ลักษณะภูมิอากาศโดยทั่วไปเป็นเขตร้อน อากาศร้อนจัดในฤดูร้อนและเย็นจัดในฤดูหนาว

อาณาเขต จำแนกรายละเอียดได้ดังนี้

ทิศเหนือ	ติดต่อกับ องค์การบริหารส่วนตำบลนาครีว
ทิศใต้	ติดต่อกับ องค์การบริหารส่วนตำบลบ้านกิว
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับ องค์การบริหารส่วนตำบลนาครีว
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับ องค์การบริหารส่วนตำบลน้ำโจ้

ขอบเขตการปกครอง

เทศบาลตำบลป่าตันนาครีว แบ่งเขตการปกครองออกเป็น 2 ตำบล คือ

1. ตำบลนาครีวมีจำนวน 3 หมู่บ้าน โดยพื้นที่ตำบล นาครีว คือ หมู่ที่ 3 บ้านอ้วน หมู่ที่ 4 หัวฝาย และหมู่ที่ 8 นามมปู้ยา

2. ตำบลป่าตัน 9 หมู่บ้าน โดยพื้นที่ตำบล ป่าตัน คือ หมู่ที่ 1 บ้านนาคว้าว หมู่ที่ 2 บ้านปง หมู่ที่ 3 นาคน หมู่ที่ 4 นาคนแพะ หมู่ที่ 5 ป่าตันเหนือ หมู่ที่ 6 ป่าตันใต้ หมู่ที่ 7 สบทะ หมู่ที่ 8 ดอกสะบันงา และหมู่ที่ 9 นาคนพัฒนา

ด้านการประกอบอาชีพ

จากการสัมภาษณ์ ปลัดเทศบาล ต. ป่าตันนาคร้ว (วันที่ 23 กันยายน พ.ศ. 2550) ได้เล่าว่าอาชีพส่วนใหญ่จะเป็นด้านเกษตรกรรม เช่น ทำนา ทำสวนครัว ปลูกถั่ว ปลูกมะเขือเทศ แตงโม หอม และพืชผลทางการเกษตร รองลงมาเป็นอาชีพรับจ้าง เช่น โรงงานเซรามิกซึ่งเป็นโรงงานขนาดย่อม หรือขายของชำ เช่น ร้ายกล้วยเคี้ยว ร้านอาหาร และกิจการแกะสลัก อาจมีอาชีพเป็นลูกจ้างของหน่วยงานราชการบ้างเล็กน้อย นอกจากนี้ชาวบ้านยังมีอาชีพเสริม เช่น ทำดินสอ ทำดอกไม้กระดาษ พวงหรีด เป็นต้น

นอกจากนี้ จากการสัมภาษณ์นายถิน อินยาศรี (อายุ 50ปี บ้านเลขที่ 27 หมู่ที่ 1 ต. ป่าตัน อ. แม่ทะ จ. ลำปาง วันที่ 31 กรกฎาคม พ.ศ. 2550) ได้เล่าว่าอาชีพโดยรวมแล้ว ส่วนใหญ่จะเกิดปัญหาด้านอาชีพและที่ทำกินของชาวบ้าน เนื่องจากชาวบ้านไม่ได้เป็นเจ้าของที่ดินมากนัก อีกประการคือ บริเวณหมู่บ้านก็ไม่ได้เป็นที่ติดป่า จึงขาดแคลนที่ดินในการทำเกษตรกรรมและปัญหาการใช้ปุ๋ยในการทำเกษตรกรรม เนื่องจากชาวบ้านยังขาดความรู้ในการใช้ปุ๋ยที่ไม่ถูกต้อง

สภาพทางสังคม

ชุมชนในเขตเทศบาลตำบลป่าตันนาคร้วโดยทั่วไปมีความเป็นอยู่เรียบง่าย ภาษาที่ใช้เป็นภาษาท้องถิ่น ประชากรส่วนใหญ่ นับถือศาสนาพุทธ มีวัดที่อยู่ในเทศบาลจำนวนมาก

ด้านการบริการพื้นฐานทั่วไป

1. ด้านการคมนาคม

ถนนในเขตเทศบาลตำบลป่าตันนาคร้วที่ใช้ในการสัญจรไปมาโดยส่วนใหญ่แล้วจะเป็นถนนลาดยางและเป็นถนนคอนกรีตในหมู่บ้าน ส่วนถนนลูกรังจะมีก็แต่เป็นถนนที่เข้าไปในสวนในไร่ของเกษตรกรเท่านั้น

2. ด้านการไฟฟ้า

ประชาชนในเขตเทศบาลทุกหลังคาเรือนมีไฟฟ้าใช้กันอย่างครบถ้วน และกำลังจะทำเสาไฟฟ้าเข้าสู่บ้านเรือนที่อยู่ในบริเวณในสวนและไร่ต่อไปในอนาคต

3. ด้านแหล่งน้ำธรรมชาติ

แม่น้ำจางเป็นแม่น้ำสายหลักซึ่งไหลผ่านเขตเทศบาลตำบลป่าตันนาครี และเป็นแหล่งน้ำสำคัญที่เกษตรกรสามารถใช้ในการทำเกษตรกรรม และนำมาอุปโภคบริโภค

สภาพปัญหาโดยทั่วไปของตำบล (จากการสัมภาษณ์ ปลัดเทศบาล ต. ป่าตันนาครี วันที่ 23 กันยายน พ.ศ. 2550) โดยจำแนกรายละเอียดดังนี้

1. ด้านเศรษฐกิจ มีข้อมูลแต่ละประเด็นดังนี้

1.1 เกษตรกรรม แหล่งน้ำที่มีไม่เพียงพอต่อการทำเกษตรกรรม และต้องรอน้ำความถี่ การขอให้ปล่อยน้ำต้องยื่นเรื่องประสานงานไปทาง อบต. อบจ. และโรงไฟฟ้าแม่เมาะ ซึ่งบางครั้งก็ล่าช้า

1.2 ราคาพืชผลทางการเกษตรตกต่ำ เนื่องจากเกษตรกรเข้าใจว่าเมื่อราคาพืชผลชนิดไหนดี ก็จะผลิตแต่สิ่งนั้นทำให้สินค้าล้นตลาดและราคาลดลงและในที่สุดพืชผลทางการเกษตรขายได้ราคาไม่ดี เนื่องจากการรับซื้อที่ไม่สอดคล้องกับการลงทุนไป

1.3 เงินทุนในการทำเกษตร เกษตรกรส่วนหนึ่งจะกู้เงินมาทำการเกษตร ทำให้เมื่อขายสินค้าหมดแล้ว ต้องนำเงินที่กู้มาไปคืนและเหลือกำไรไม่มากเท่าที่ควร

1.4 อุปกรณ์ และเครื่องมือเครื่องใช้ทางการเกษตร มีราคาแพง และส่วนใหญ่เกษตรกรก็ยังนิยมจ้างแรงงานมาช่วยทำมากกว่าการใช้เครื่องจักรราคาแพงที่ให้ความสะดวกรวดเร็วมากกว่า

1.5 อาชีพเสริมของประชาชนขาดการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ให้ผลิตผลที่ทำออกมาและน่าจะทำได้ให้คนในหมู่บ้านได้มากกว่านี้ แต่กลับต้องเอาไปขายส่งให้กับพ่อค้าคนกลางที่จังหวัดเชียงใหม่แทน

1.6 ผู้ประกอบการไม่มีตลาดค้าส่ง จึงต้องหันไปส่งให้กับพ่อค้าคนกลาง

2. ด้านสังคม

2.1 ปัญหาเด็กมั่วสุม เช่น ในงานประเพณี และมีการแก้ไขปัญหาในเบื้องต้นคือใช้มาตรการทางกฎหมาย

2.2 ด้านโรคภัยไข้เจ็บ เช่น โรคไข้เลือดออกจะมีการระบาดในบางครั้ง

บริบทชุมชนตำบลนาคร้ว

ประวัติความเป็นมาของตำบลนาคร้ว

องค์การบริหารส่วนตำบลนาคร้ว ได้รับการยกฐานะตามพระราชบัญญัติสภาตำบลและองค์การบริหารส่วนตำบล พ.ศ. 2537 เมื่อวันที่ 19 มกราคม 2539 ซึ่งได้บัญญัติถึงหลักเกณฑ์ในการจัดตั้งองค์การบริหารส่วนตำบลไว้ในมาตรา 40 ว่า “ สภาตำบลที่มีรายได้ไม่รวมเงินอุดหนุนในปีงบประมาณที่ล่วงมาติดต่อกันสามปี เฉลี่ยไม่ต่ำกว่าปีละ 150,000 บาท หรือ ตามเกณฑ์รายได้เฉลี่ยของสภาตำบลที่ได้มีประกาศของกระทรวงมหาดไทยกำหนดไว้ อาจจัดตั้งเป็นองค์การบริหารส่วนตำบลได้ การจัดตั้งองค์การบริหารส่วนตำบลให้ทำโดยประกาศของกระทรวงมหาดไทยที่ประกาศในราชกิจจานุเบกษา ซึ่งจะต้องระบุชื่อและเขตขององค์การบริหารส่วนตำบลไว้ในประกาศด้วย องค์การบริหารส่วนตำบลมีฐานะเป็นนิติบุคคลและเป็นราชการบริหารส่วนท้องถิ่น”

สภาพทั่วไปของตำบล

ตำบลนาคร้วเป็นตำบลที่มีลักษณะพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่ราบกว้างมีภูเขาและป่าโปร่ง สลับทางด้านตะวันออก ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม เพาะปลูกและเลี้ยงสัตว์ มีแหล่งน้ำธรรมชาติที่สำคัญ คือ ห้วยแม่ปุง ห้วยร่องเคาะ ห้วยฟาง ห้วยแม่แพด และแม่น้ำจาง ซึ่งเป็นแม่น้ำเศรษฐกิจของตำบลนาคร้ว

1. จำนวนประชากรของตำบล

จำนวนประชากรในเขตพื้นที่ของตำบลนาคร้วทั้งสิ้น 10,395 คน เป็นชาย 5,154 คน เป็นหญิง 5,241 คน และครัวเรือนทั้งหมด 3,078 ครัวเรือน

2. อาณาเขตของตำบล

อาณาเขตของตำบลนาคร้วมีพื้นที่ใกล้เคียงเชื่อมต่อกันดังนี้

ทิศเหนือ	ติดต่อกับตำบลแม่ทะ	อำเภอแม่ทะ	จังหวัดลำปาง
ทิศใต้	ติดต่อกับตำบลบ้านกิ้ว	อำเภอแม่ทะ	จังหวัดลำปาง
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับตำบลวังเงิน	อำเภอแม่ทะ	จังหวัดลำปาง
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับตำบลน้ำโจ้	อำเภอแม่ทะ	จังหวัดลำปาง

3. ขอบเขตการปกครอง

ปัจจุบันตำบลนาครีวแบ่งขอบเขตการปกครองออกเป็น 12 หมู่บ้านและมีผู้นำชุมชน
 อย่างเป็นทางการของแต่ละหมู่บ้านดังต่อไปนี้

หมู่ที่ 1	บ้านน้ำโห่ง	ผู้ใหญ่บ้าน	นายบุญสืบ	เครือดวงคำ
หมู่ที่ 2	บ้านหลวง	ผู้ใหญ่บ้าน	นายบรรศักดิ์	วรรณบวร
หมู่ที่ 3	บ้านศรีอ้วน	ผู้ใหญ่บ้าน	นายบุตร	แก้วใจบุญ
หมู่ที่ 4	บ้านหัวฝาย	ผู้ใหญ่บ้าน	นายอินปิ่น	สายสุวรรณ
หมู่ที่ 5	บ้านเหล่าทุ่ง	ผู้ใหญ่บ้าน	นายทองหล่อ	เกษศ
หมู่ที่ 6	บ้านหลุก	กำนันตำบล	นายบุญศรี	เสนาธรรม
หมู่ที่ 7	บ้านหนองถ้อย	ผู้ใหญ่บ้าน	นายมูย	วงศ์ชาติ
หมู่ที่ 8	บ้านหนามปู้ย่า	ผู้ใหญ่บ้าน	นายรณชัย	มูลกิน
หมู่ที่ 9	บ้านฮ่อม	ผู้ใหญ่บ้าน	นายจำลอง	สายอุปราชา
หมู่ที่ 10	บ้านเมียง	ผู้ใหญ่บ้าน	นายจ่านงค์	มณีเรืองฤทธิ์
หมู่ที่ 11	บ้านหลุกแพะ	ผู้ใหญ่บ้าน	นายสมศักดิ์	วงศ์จينا
หมู่ที่ 12	บ้านหลุกไค้	ผู้ใหญ่บ้าน	นายณรงค์	วงศ์กันทา

4. ลักษณะภูมิประเทศ

ลักษณะพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่ราบและเป็นที่ยราบกว้าง ซึ่งบางส่วนเป็นภูเขาและมีป่า
 โปร่งสลับทางด้านตะวันออก สภาพดินเป็นดินร่วนปนดินเหนียว ความอุดมสมบูรณ์ของดินเริ่มต่ำ
 มีลำห้วยหลายสายและแหล่งน้ำธรรมชาติมีบ้าง มีการไหลบ่าของน้ำอย่างรวดเร็วและแรง

5. ด้านการประกอบอาชีพและรายได้

ประชากรในตำบลนาครีวส่วนใหญ่จะประกอบอาชีพหลักทางด้านเกษตรกรรมมี
 การเพาะปลูก และการเลี้ยงสัตว์ เช่น การทำนา ทำไร่ เป็นต้น สำหรับอาชีพเสริมจะมีการ
 รวมกลุ่มกันของแต่ละหมู่บ้านทำให้เกิดรายได้ ได้แก่ การแกะสลักบ้านหลุก และรายได้จากการ
 รับจ้างทั่วไป

สภาพทางสังคมโดยรวม

1. ด้านสังคม

ชุมชนตำบลนาครีวมีความเป็นอยู่อย่างเรียบง่าย มีนิสัยรักความสงบ มีความสามัคคี
 อธิษาศัยดี เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ซึ่งกันและกัน ภาษาที่ใช้สื่อสารส่วนใหญ่ภายในหมู่บ้านหรือชุมชนจะใช้

ภาษาท้องถิ่นหรือคำเมืองในการติดต่อสื่อสารกัน โดยได้รับการปลูกฝังจากพ่อแม่ หรือญาติผู้ใหญ่ และได้ยินเป็นกิจวัตรประจำวัน

2. ด้านการศึกษา

ตำบลนาครีมีสถานศึกษาและแหล่งให้ความรู้ดังนี้

2.1 โรงเรียนประถมศึกษา 5 แห่ง ดังนี้

2.1.1 โรงเรียนนาครีประชาสามัคคี	ตั้งอยู่หมู่ที่ 3 บ้านศรีอ้วน
2.1.2 โรงเรียนบ้านหลวง	ตั้งอยู่หมู่ที่ 2 บ้านหลวง
2.1.3 โรงเรียนอนุบาลแม่ทะ	ตั้งอยู่หมู่ที่ 1 บ้านน้ำโห่ง
2.1.4 โรงเรียนบ้านหลุก	ตั้งอยู่หมู่ที่ 6 บ้านหลุก
2.1.5 โรงเรียนบ้านหนองถ้อย	ตั้งอยู่หมู่ที่ 7 บ้านหนองถ้อย

2.2 โรงเรียนมัธยมศึกษา 1 แห่ง คือ

โรงเรียนนาครีประชาสามัคคี หมู่ 3

2.3 ศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก 3 แห่ง

2.4 ห้องสมุด 1 แห่ง

2.5 ที่อ่านหนังสือพิมพ์ประจำหมู่บ้าน 12 แห่ง (หมู่ 1 – 12)

3. ด้านสถาบันศาสนา

ตำบลนาครีมีวัดจำนวน 12 แห่ง ชาวบ้านทุกคนนับถือศาสนาพุทธ

4. ด้านสาธารณสุข

สถานีอนามัยประจำตำบล จำนวน 1 แห่ง

5. เศรษฐกิจของตำบล

ในปี 2547 มีการจัดตั้งหมู่บ้านท่องเที่ยว OTOP ขึ้นที่บ้านหลุก หมู่ที่ 6, 11, 12 มีนักท่องเที่ยวปี 2547 จำนวนถึง 40 คณะ มีกิจกรรมที่ดำเนินการเพื่อส่งเสริมงานวิสาหกิจชุมชน คือ การฝึกอบรมภาษาอังกฤษแก่หมู่บ้าน, ฝึกอบรมการพันธ์ไม้เป็นต้น นอกจากนั้นยังได้ส่งเสริมการจัดตั้งเครือข่ายวิสาหกิจชุมชนระดับตำบล โดยใช้ลานค้าชุมชนของบ้านหลุกเป็นแม่ข่าย

ในส่วนของสินค้าในโครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ในภาพรวมของตำบลนาครี มีสินค้าที่ได้รับการคัดสรรติดอันดับ 1-5 ดาว ของกรมพัฒนาชุมชนและรัฐบาลถึง 660 รายการ

5.1 สินค้าระดับ	1-2	ดาว	จำนวน	235	รายการ
5.2 สินค้าระดับ	3	ดาว	จำนวน	120	รายการ
5.3 สินค้าระดับ	4	ดาว	จำนวน	160	รายการ
5.4 สินค้าระดับ	5	ดาว	จำนวน	145	รายการ

ด้านการบริการพื้นฐานทั่วไป

ตำบลนาครีมีศักยภาพทางด้านท่องเที่ยวอยู่ทั้งในด้านปูชนียสถาน และด้านแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติและที่สำคัญที่สุดซึ่งนับได้ว่าเป็นเอกลักษณ์และสร้างชื่อเสียงเป็นอย่างยิ่งคือ สีน้าแกะสลักฝีมือดีจากบ้านหลุก ในส่วนของปูชนียสถานที่สำคัญได้แก่ วัดถ้ำพระสบาย วัดพระธาตุคอกยสถาน ซึ่งทางองค์การบริหารส่วนตำบลนาครีกำลังเร่งบูรณะปรับปรุงให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวของตำบลต่อไป ในด้านการส่งเสริมการท่องเที่ยวของตำบล ตำบลนาครีมีมิติและแผนงานที่จะเชื่อมโยงแหล่งท่องเที่ยวของตำบลกับการพัฒนาสินค้าของที่ระลึกจากงานแกะสลักให้เป็นปางสินค้าไม้แกะสลักบ้านหลุก โดยการพัฒนาศูนย์แสดงสินค้างานฝีมือแกะสลักและงานหัตถกรรมของตำบลนาครีอย่างสมบูรณ์แบบและนำแวะชมเลือกซื้อหาเพิ่มขึ้น

1. ด้านการคมนาคม

การคมนาคมในตำบลและภายนอกตำบลอาศัยการคมนาคมทางบกเป็นหลัก ซึ่งมีทั้งถนนลาดยาง (แอสฟัลท์ติก) ถนนคอนกรีตเสริมเหล็ก ถนนแอสฟัลท์ติกคอนกรีต ถนนคอนกรีตเสริมไม้ไผ่ สำหรับเส้นทางสำคัญ ได้แก่

1.1 เส้นทางสายแม่ทะ-บ้านพ่อน	ระยะทาง	22	กิโลเมตร
1.2 เส้นทางสายแม่ทะ-ลำปาง (ศรีชุม)	ระยะทาง	27	กิโลเมตร

2. ด้านการไฟฟ้า

ชาวตำบลนาครีมีไฟฟ้าใช้ทุกครัวเรือน ยกเว้นในพื้นที่ทุรกันดารบางหมู่บ้านที่ยังไม่มีไฟฟ้าใช้

3. ด้านแหล่งน้ำธรรมชาติ

3.1 แม่น้ำจาง	จำนวน	1	สาย
3.2 ห้วย	จำนวน	7	สาย

4. ด้านแหล่งน้ำที่สร้างขึ้นเอง

ฝายน้ำแม่จางบ้านน้ำโห่ง ดังภาพผนวก 16

ภาพผนวก 16 ฝ่ายน้ำแม่จางบ้านน้ำโจ้ง

ลักษณะสังคมประเพณีวัฒนธรรม

จากการสัมภาษณ์ พ่อเมืองดั้น แก้วดั้น (อยู่บ้านเลขที่ 19/6 หมู่ 6 ตำบลนาครี อำเภอมะนัง จังหวัดลำปาง : 31 กรกฎาคม 2550) ได้ให้ข้อมูลว่าลักษณะสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนคล้ายคลึงกับประชาชนภาคเหนือโดยทั่วไป คือ มีนิสัยรักสงบ ไม่ชอบความขัดแย้ง มีน้ำใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน มีความอ่อนน้อมถ่อมตน เคารพศรัทธาในหลักคุณธรรมของศาสนา และอนุรักษ์จารีตประเพณีของท้องถิ่น โดยเฉพาะภาษาพูดและประเพณีต่าง ๆ เช่น ประเพณีตานก๋วยสลาก ประเพณีฟ้อนผี ประเพณีเดือน 8 เป็ง และสงกรานต์พระธาตุ ประเพณีปี๋ใหม่เมือง เป็นต้น

สภาพปัญหาของตำบล

1. โครงสร้างพื้นฐาน เช่น การปรับปรุงบำรุงรักษาถนน ไฟฟ้า สะพาน
2. ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เช่น การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
3. ด้านการพัฒนาสังคม เช่น การสังคมสงเคราะห์ พัฒนาคุณภาพชีวิตเด็ก สตรี คนชรา และการพัฒนาด้านการศึกษา
4. ด้านเศรษฐกิจชุมชน เช่น การส่งเสริมอาชีพและรายได้ ส่งเสริมการตลาดและสินค้าในท้องถิ่นด้านการท่องเที่ยว

ภาคผนวก ข
ประวัติผู้วิจัย

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ – สกุล	นายชนกร น้อยทองเล็ก
เกิดเมื่อ	28 เมษายน 2518
ประวัติการศึกษา	พ.ศ. 2541 ศิลปศาสตรบัณฑิต (ศศ.บ.) สาขาการจัดการทั่วไป สถาบันราชภัฏลำปาง จังหวัดลำปาง
	พ.ศ. 2545 บริหารธุรกิจมหาบัณฑิต (บธ.ม.) สาขาบริหารธุรกิจ มหาวิทยาลัยรามคำแหง กรุงเทพฯ
	พ.ศ. 2547 ประกาศนียบัตรวิชาชีพครู (ป.วค.) สาขาวิชาชีพครู มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย กรุงเทพฯ
	พ.ศ. 2549 Certificate in Executive Education Programme Lincoln University, New Zealand
	พ.ศ. 2553 ปรัชญาคุษฎีบัณฑิต (ปร.ค.) สาขาบริหารศาสตร์ มหาวิทยาลัยแม่โจ้ จังหวัดเชียงใหม่
ประวัติการทำงาน	พ.ศ. 2536 - 2537 ฝ่ายการตลาด, ผู้ประกาศ, นักจัดรายการ สถานีวิทยุเสียงจากทหารเรือ จังหวัดตราด
	พ.ศ. 2537 - 2545 นักจัดรายการ สถานีวิทยุ อสมท. จังหวัดลำปาง
	พ.ศ. 2541 - 2546 อาจารย์ประจำแผนกการตลาด คณะบริหารธุรกิจ โรงเรียนลำปางเทคโนโลยี จังหวัดลำปาง
	พ.ศ. 2546 - 2549 นักจัดรายการ สถานีวิทยุตำรวจภูธรภาค 5 ลำปาง
	พ.ศ. 2546 - 2547 อาจารย์พิเศษสาขานิเทศศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์ และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง
	พ.ศ. 2547 - 2550 ผู้ประกาศข่าว เคเบิลทีวีท้องถิ่น จังหวัดลำปาง
	พ.ศ. 2547 - 2550 นักเขียนรับเชิญ หนังสือพิมพ์ท้องถิ่น จังหวัดลำปาง
	พ.ศ. 2547 - 2553 อาจารย์ประจำสาขาการจัดการทั่วไป คณะวิทยาการ จัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง
	พ.ศ. 2553 - ปัจจุบัน อาจารย์ประจำสาขาการจัดการธุรกิจระหว่างประเทศ คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง